

A HADÜGY ÉS A 21. SZÁZAD

Szendy István

A HADÜGY ÉS A 21. SZÁZAD

ZRÍNYI KIADÓ

© HM Zrínyi Nonprofit Kft. – Zrínyi Kiadó, 2020

© Szendy István, 2020

All rights reserved. Minden jog fenntartva.

A könyvet vagy annak bármely részét a kiadó engedélye nélkül bármilyen formában vagy bármilyen eszközzel másolni, tárolni, közölni tilos!

Kiadja a HM Zrínyi Térképészeti és Kommunikációs Szolgáltató Közhasznú Nonprofit Korlátolt Felelősségű Társaság (HM Zrínyi Nonprofit Kft.), a Honvédelmi Minisztérium által alapított, annak kizárólagos tulajdonában lévő cég.

Cím: 1087 Budapest, Kerepesi út 29/b

Honlap: www.honvedelem.hu

E-mail: kiado@hmzrinyi.hu

A kiadásért felel: Kulcsár Gábor ügyvezető

A Zrínyi Kiadó vezetője: dr. Isaszegi János ny. vezérőrnagy

Lektor: dr. Lakatos László

ISBN 978 963 327 813 0

Szerkesztő: Győri László

Vezető szerkesztő: Kiscelli Piroska

Korrektor: Solti Gabriella

Műszaki vezető: Sztáryné Benkő Krisztina

Ábrák, tördelés és borító: Pénzes Bettina

Nyomdai kivitelezés:

HM Zrínyi Térképészeti és Kommunikációs Szolgáltató Közhasznú Nonprofit Korlátolt Felelősségű Társaság, Sokszorosítóosztály

Felelős vezető: Pásztor Zoltán

TARTALOM

1. Bevezetés	7
2. Társadalom és hadügy	11
2.1. A geopolitikai és geostratégiai erőter változása és hatása a biztonságra ..	11
2.2. A katonai biztonság jellemzői korunkban	63
2.3. Társadalom, hadügy, hadsereg	67
3. A hadügy társadalmi tudati leképződése	72
3.1. A hadügy mint társadalmi létjelenség	72
3.2. A hadügy tudomány-rendszertani alapú értelmezése	75
3.3. A hadügy tudományelmélete	86
4. A hadügy társadalmi jelentősége és hasznosultsága	104
4.1. A hadügy mint a társadalmi közösségek fenntartható fejlődését biztosító garanciarendszer	104
5. A hadügy és a hadviselés korunkban	112
5.1. A hadviselés mint társadalmi létjelenség	112
5.2. A hadviselés tudomány-rendszertani értelmezése	117
5.3. A hadügy és a hadviselés kapcsolata, a társadalom civil képességeinek helye, szerepe és hatása a katonai erő műveleti hatékonyságára	132
5.4. A hadügy és a hadászati szintű tervezés	153
6. Befejezés	176
Felhasznált irodalom	178

„*A katona nem azért van, hogy szűrjön, hanem hogy senki ne szűrhasson!*”
Fekete István író (1900–1970)
Almárium¹

¹ FEKETE István: *Almárium*. Összeállította: BÁNYÁSZ BANAS István, Szeged, Lazi Könyvkiadó, 2005, 38. o.

1. BEVEZETÉS

A 20. századot a történettudomány az európai–amerikai civilizáció globális elterjedésén, a szociális, az egészségügyi, a tudományos és technikai fejlődés addig soha nem látott mértékű megvalósulásán túl a példátlan méretű háborúk és népiirtások véres, zűrzavaros korszakaként tartja számon. Ezt az önmagában is ellentmondásos képet tovább árnyalja az a tény, hogy az 1901. január 1. és a 2000. december 31. közötti időszak történései – geopolitikai, illetve geostratégiai értelemben – egyfajta megközelítésben túlnyúlnak az időszak formális időkeretein, míg egy másfajta megközelítésben a történészek által is használatos „rövid 20. század” kifejezéssel illelhetők.

Az első megközelítés valóságtartalmát igazolja az a tény, hogy az első világháború, az oroszországi, valamint a kínai polgárháborúk kirobbanását eredményező ok-okozati összefüggések bizonyítottan a 19. század utolsó évtizedeiben megvalósuló összetett társadalmi folyamatok 20. században bekövetkezett szomorú eredményei. A korszak időkeretének meghatározásakor alkalmazott másik értelmezés megértéséhez célszerű napjaink biztonsági kihívásokkal és kockázatokkal terhelt világának a biztonság garantálása tekintetében egyébként deficitese geopolitikai és geostratégiai helyzetének kialakulási körülményeit górcső alá venni. A kézenfekvő magyarázat az első megközelítés analógiáját követve a formális logika alapján egyszerűnek tűnik: jelenünk geopolitikai és geostratégiai helyzete azért olyan, amilyen, mert a 19. század történései nyomán determinált és a 20. században bekövetkezett, végbement történelmi események hatásai érvényesülnek a mában, és mi, a kortárs generációk ennek az elkerülhetetlenül így alakult állapotnak majdhogynem ártatlan elszenvedői vagyunk. Ez azonban így és ebben a formában csupán féligazság és valójában önmagunk ámítása. Gondoljunk csak meg, az 1970-es évek végén, illetve az 1980-as évek elején már aktivizálódtak azok a társadalmi mozgások, amelyek az 1990-es évek fordulójára az addig létező kétpólusú világrend felbomlásához vezettek. Az összeomló régi világ utóregzései hatásairól természetesen nem feledkezhetünk meg, de a 20. század utolsó évtizedének történései sokkal inkább tartoznak – a geopolitikai és geostratégiai folyamatok értelmezhetősége szempontjából – a

21. századhoz, mint a „rövid 20. századhoz”, és ezt az ezredforduló utáni közel két évtized eseményei létező világunkban lokális, regionális, kontinentális és globális szinten egyaránt igazolják.

Milyen is hát az a világ, amelyben élünk, és miért vált olyanná, amilyenek nem igazán tudunk örülni? Miért érezzük egyre fontosabbnak kicsiben és nagyban a biztonság garantálásának szükségességét? Mit mulasztottunk (már ha egyáltalán beismerjük) e tekintetben a múltban, és mit kell, vagy kellene tennünk egyéni és társadalmi létünk, fenntartható fejlődésünk (az utánunk jövő generációk jövőjének biztosítása) érdekében?

Ismerjük el, hogy a felvetésben megfogalmazott kérdések nemcsak kellemetlenek, hanem nehezen megválaszolhatók is. A szerző e könyvben mégis erre vállalkozik – a biztonság összetett rendszerének részét képező katonai biztonság komponensének hadelméleti alapú értelmezésével, a társadalmi lét 21. századi viszonyrendszerében érvényesülő hatásmechanizmus bemutatásával, a hadtudomány kutatási módszerei nyomán született eredmények tudomány-rendszereti alapú közzétételével. Természetesen el kell ismernünk, hogy a téma feldolgozása, illetve az írásmű elkészítése során a szerző gondolatmenetét a tudományági és a hivatásrendi elkötelezettség motiválta.

Az aligha vitatható, hogy az emberiség fejlődéstörténete konfliktushelyzetek és a belőlük kialakult konfliktusok sorozata. A társadalmi szerveződés útjára lépett emberiség a társadalmi lét első pillanatától kezdve eltérő okok miatt, más-más célok megvalósítása érdekében különböző típusú háborúkat viselt, amelyekről az egyetemes és a nemzeti történeti művek cáfolhatatlan bizonyítékkal szolgálnak.

A fegyveres küzdelem, a háború emberi létünk egyik meghatározó jellemzője. Olyan társadalmi létforma, amely kialakulása, illetve bekövetkezése esetén – összetettsége, bonyolultsága, valamint a társadalmi lét minden más területére történő kiterjedése okán – adott történelmi időszakban az érintett, illetve érdekelt társadalmi csoport, csoportok szempontjából elsőrangú, minden más társadalmi cselekvési tevékenységet maga mögé utasító, helyesebben szólva, azokat maga alá rendelő társadalmi tevékenységé válik.

A fegyveres küzdelem a társadalmi lét funkcionalitását biztosító társadalmi mozgások eredményeként alakult ki. Valójában a társadalomban zajló különböző eredetű folyamatok (politikai, gazdasági, szociális stb.), valamint a társadalmi közösséget érő külső hatások, behatások együttes következménye hozza létre azt a történelmi helyzetet, amelyben az érintett társadalmi közösség² a létét fenyegető vagy annak fenntartható fejlődését ellehetetlenítő – valós vagy vélt – kihívások, illetve veszélyforrások semlegesítése érdekében katonai erőt³ alkalmaz.

² Társadalmi közösség: Etnikai, kulturális és/vagy vallási, filozófiai alapon szerveződő/szervezett emberi közösség, illetve nemzet, állam, nemzetközösség, továbbá valamilyen érdekek mentén, az előbbiekből felsoroltak által létrehozott és fenntartott koalíció.

³ A katonai erő, a haderő haderőneimet alkotó fegyvernemeket és szakcsapatokat magában foglaló, a fegyveres küzdelmet az ellenséggel szemben közvetlenül megvívó része.

Ez az adott viszonyok között a társadalom részéről az a „végső megoldás”, amely számára az adott történelmi időszakban komplex biztonságának, szélsőséges esetben fennmaradásának egyetlen garanciáját jelenti. Egy ilyen szituációban a katonai erő sikeres alkalmazása – az arról szóló politikai döntést követően – az érintett társadalmi közösség szempontjából „élet vagy halál” kérdése. Kézenfekvő tehát, hogy egy ilyen helyzetben, amikor a társadalmi lét egy adott szintjén élő embercsoport a jövőjét fegyveres erejének, hadseregének „kezébe teszi”, annak a katonai erőnek olyan képességekkel kell rendelkeznie, amelyek birtokában sikerrel és eredményesen tudja teljesíteni küldetését.

A sikert biztosító katonai képességek megteremtése azonban csak részben feladata a társadalom által létrehozott, fenntartott és működtetett katonai erőnek. Ugyanis ezek a katonai, tágabb értelemben védelmi képességek csak a társadalom közös és következetes akaratából, egységes felelősségvállalása nyomán, valamennyi erőforrásának felhasználásával hozhatók létre.

A társadalmi munkamegosztás folyamatának részeként kialakult hadsereg (mint a társadalmi lét biztonságának végső garanciája) műveleti hatékonysága tehát minden időben, minden társadalomban az egyik legfontosabb közügy!

Az államok, különösen a nemzetállamok kialakulása és létrejötte óta minden józan és reális gondolkodású társadalmi közösség létrehozza – többnyire generációkon keresztül átívelő társadalmi konszenzus alapján – azt a garanciarendszert, amelynek segítségével megteremti és fenntartja saját hadügyét, amelynek elmélete és gyakorlata a hadviselés milyenségében és minőségében jut kifejezésre.

A társadalmi lét e sajátos területeit (fontosságuk és a társadalmi lét más területeire gyakorolt hatásuk miatt) a közgondolkodásban olyan tartalommal kell visszatükröztetni, amely hozzájárul annak az elméletnek és gyakorlatnak a megteremtéséhez, amelynek birtokában és ami alapján adott időben, adott körülmények között a társadalom nyugodt lelkiismerettel veheti igénybe katonai műveletek végrehajtására fegyveres erejét. A haderő pedig a társadalmi gondoskodás alapján megteremtett katonai képességei birtokában, akár a legnagyobb áldozat árán is, de teljesítheti alapvető küldetését, érvényesítve az általa képviselt társadalmi közösség érdekeit, illetve védve annak szellemi, anyagi, kulturális és morális értékeit.

Ajánljuk e könyvet minden a saját, valamint a szűkebb és tágabb közössége sorsáról felelősséggel gondolkodó, illetve a téma iránt érdeklődő embernek, hiszen létező világunk egy fontos részét, a hadügy és a hadviselés – mint társadalmi létjelenségek – elméletének és gyakorlatának összefüggéseit mutatja be tematikus rendben.

A kötet sokak számára kevésbé ismert világot tár szemeink elé. Persze ez a világ is az, amelyben élünk, ám a mindennapok történéseinek következményeit azok időbeli közelsége miatt nehezen tudjuk áttekinteni, azonnal megérteni. Egy hegy vagy egy monumentális építmény tövében álló sem láthatja tisztán a magasságokat, és bizony megszédül a fölé tornyosuló hegy vagy épület látványától. Távollabb kell mennie, hogy lássa a dolgok teljességét, és képes legyen felismerni a közletről láthatatlan részleteket is. Így visz ez az írásmű is közelebb – a fogalmak

ismertetésén, azok tartalmi elemzésén át – az elmélet és a gyakorlat rendszerének bemutatásával a részek és az egész harmonikus, logikus összműködésének megértéséhez. A könyv rendszertani összefüggéseket mutat be új, rendszerelméleti megközelítésben.

A tisztelt olvasó a kötetben a szerző több éves tudományos kutatómunkája eredményeként megszületett fogalmakkal és meghatározásokkal, valamint indoklásokkal találkozik, amelyek a katonai biztonság, a hadügy, a hadviselés és a katonai műveletek elméletének és gyakorlatának napjainkban érvényes viszonyrendszerében kívánnak általános érvényű – tudományosan megalapozott – eligazodást nyújtani.

2. TÁRSADALOM ÉS HADÜGY

2.1. A geopolitikai és geostratégiai erőter változása és hatása a biztonságra

2.1.1. GONDOLATOK A BIZTONSÁGRÓL

A biztonság többféleképpen magyarázható, pontosan azonban nehéz lenne megfogalmazni. A biztonság nemcsak egy fogalom, hanem egy jelenség is, amely befolyásolja az emberek viselkedését és cselekedeteit egyéni és társadalmi szinten egyaránt. A biztonság iránti igény mindig valamilyen fenyegetettségre vagy veszélyhelyzetre való reagálásként jelent meg a történelem folyamán, és jelenik meg napjainkban is. A biztonság igénye az egyik legalapvetőbb emberi szükséglet.

A biztonságról napjainkig nem jelent meg egységes, a téma kutatói által egyöntetűen elfogadott definíció.

Az egységes meghatározás hiánya persze ösztönzően hatott, illetve hat a biztonság fogalmával kapcsolatos szakmai eszmecserékre és vitákra.

Az elsők között merül fel az a kérdés, hogy kiknek, esetleg minek a biztonságáról van szó. A témával foglalkozó szakemberek az általuk publikált tanulmányokban az egyes emberek, emberi közösségek, államok és a nemzetközi rendszerek biztonságát elemzik.

Általános az egyetértés abban is, hogy a tudományos vizsgálódásnak elsősorban a kisebb-nagyobb emberi közösségek biztonságára kell irányulnia. Ebből a szempontból az egyén biztonságának tanulmányozása gyakorlatilag csak másodlagos cél. Azonban ez a másodlagos cél azért sem hanyagolható el, mert az az adott történelmi körülmények között jelentős hatással lehet a társadalmi közösségek biztonságára is. Az egyéni, a kollektív és a nemzetközi biztonság problémái szorosan összefüggenek egymással, ezért elkülönítve nem vizsgálhatók és nem is oldhatók meg. Az egyén és a közösség biztonságának megkülönböztetése nemcsak elméleti jelentőségű, hanem gyakorlati vonatkozású is. Ez teszi lehetővé ugyanis, hogy meghúzzuk – az egyébként meglehetősen bizonytalan – választóvonalat az államok biztonsággal kapcsolatos politikájának hatóköre és a mindennapi élet elsősorban az állampolgárok egyéni biztonságát érintő területe között. Az állam biztonságra irányuló politikája az állampolgárok közösségének olyan biztonsági igényét elégíti ki, mint a fizikai túlélés, a nemzeti és kulturális önazonosság megőrzése, valamint a politikai és gazdasági cselekvési szabadság gyakorlása.

Alapvető kérdés az is, hogy a biztonság megteremtése, illetve fenntartása érdekében mikor válik aktuálissá a védelemre rendelt eszközök és módszerek aktivizálása. A biztonsággal kapcsolatos elvárások, a fenyegetéssel szembeni védelem tárgyát a társadalmi közösségek értékeinek függvényében határozzák meg. A biztonság tehát végső soron értékek védelmét és biztonságát jelentette a történelmi múltban, és jelenti ma is. Olyan értékekét, amelyeket egy emberi közösség tagjai elfogadnak és fontosnak tartanak. Olyan értékekét, amelyek elvesztése esetén megszűnik önazonosságuk, elveszik nemzettudatuk, és ami után a nemzeti függetlenség elvesztése már csak idő, illetve mások által megfogalmazott elvárás, törekvés kérdése.

A biztonság garanciarendszere az emberiség fejlődéstörténete során – tartalmát és módszereit tekintve – folyamatosan változott és változik. Kijelenthető azonban, hogy a változó tényezők mellett létezik három olyan konstans elem: a politika, a gazdaság és a hadsereg, amelyek a társadalmi lét kezdetétől napjainkig meghatározói az aktuálisan létező társadalmi struktúráknak.

A társadalmak történelmében a politika, a gazdaság és a hadsereg alkotta triász kapcsolatrendszerében megvalósuló folyamatok az állam működése és működtetése szempontjából meghatározóvá váltak.

Az állam mint a társadalmi közösségi lét fejlett formája az ókor óta az egy földrajzi területen élő embereket politikailag oly módon szervezi egységgé, hogy a legfőbb hatalom központosított gyakorlása a közigazgatás és az erőszakszervezetek funkcionális működésén keresztül valósul meg. Az államok politikai rendszerei, a kormányzási formák, a hatalmi ágak viszonyrendszere (éppen az előzőekben felsorolt meghatározó fontosságú társadalmi struktúraelemeknek tartalmi módosulása okán) az ókortól napjainkig minden történelmi korban változtak, amely természetesen visszatükröződött az államok jellemzőiben, sőt az általuk ellátott feladatok tartalmában is. Ugyanakkor ki kell jelentenünk, hogy az államok létének és működésének ókorra, illetve középkorra is kiterjedő időszaka a változások ellenére, vagy azokkal együtt sem hozott e területen olyan mindenre kiterjedő és mindenre ható, a jelenben is érzékelhető innovatív változást, mint amelyet az újkor történései. A modern államok,⁴ majd a francia polgári forradalom és korának hatása nyomán a 19. század második felében kialakuló modern nemzetállamok létrejötte és működésüknek eredményeként teljesen átformálódott az addig ismert világ. Az akkor elkezdődött társadalmi mozgások olyan folyamatokat indítottak el, amelyek eredményei vagy eredménytelenségei azokhoz az eseményekhez vezettek, amelyek láncolata az elmúlt két és fél évszázad történelmeként jelenlegi világunk ismert geopolitikai és geostratégiai helyzetéhez, illetve a mában létező – megnyugtatónak aligha nevezhető – biztonsági környezetünk kialakulásához vezettek.

⁴ A modern államot elsősorban a hatalmi ágak (törvényhozó hatalom, végrehajtó hatalom, bírói hatalom) szétválasztása jellemzi.

2.1.2. A GEOPOLITIKAI ÉS GEOSTRATÉGIAI HELYZET KATONASZEMMEL

Veszélyes, kockázatos, kihívásoktól és látszólag kezelhetetlen konfliktusoktól terhes, globalizálódott, digitalizálódott, multipoláris világban élünk.

Biztonsági környezetünk ma még fő vonalaiban sem hasonlít azokhoz a prognózisokhoz, amelyeket a múlt század kilencvenes évtizedének első felében a (nemzetközi, illetve hazai) biztonságpolitikai, gazdasági és politikai szakértők napjainkra jósltak. A bipoláris világrendet jellemző hidegháborúként ismert „nagy szembenállás” történelmi időszaka ugyan véget ért, de már a századfordulón megindultak olyan – az esetek többségében a történelmi múlt „rendezetlenségei” által is determinált⁵ – lokális és regionális társadalmi mozgások, amelyek már nyolc-tíz év eltelte után globálisan is igen erőteljesen éreztették hatásukat.

A 21. század második évtizedében a geopolitikai és geostratégiai helyzet a várakozásokkal ellentétben nem egyszerűsödött, sőt az utóbbi öt-hat évben olyan biztonsági kihívások, illetve veszélyforrások jelentek meg vagy aktivizálódtak, amelyek hatásai következtében komplex biztonsági környezetünk, és vele egyéni, illetve közösségi biztonságérzetünk is jelentősen romlott.

Környezetünk és a minket körülvevő viszonyok – a lokálistól a globálisig – nem a véletlenek valamilyen sorsszerűsége révén váltak olyanná, amilyenek azt korunkban, mindennapjainkban tapasztaljuk. Létező világunk pontosan olyan, amilyenné történelmi fejlődésünk során mi, az öntudatunkra ébredt és a társadalmi közösségi létformát választó emberek évszázadokon át, generációk során keresztül formáltuk. Ez az állításunk azonban csak formálisan igaz. Mert miközben jelenünkben leképezhető az egész történelmünk, aközben meg kell értenünk, hogy a ma geopolitikai és geostratégiai helyzetének, illetve folyamatainak tényleges ok-okozati összefüggéseit az elmúlt két, két és fél évszázad politikai, gazdasági, kulturális és nem utolsósorban hadügyi történéseinek kapcsoltrendszerében kell értelmeznünk. Ennek több oka is van.

Az egyik és talán a legfontosabb, hogy a történettudomány gyakorlatilag a korlátlan hozzáférés lehetőségét nyújtja a kortárs társadalom tagjai számára ahhoz, hogy az emberiség egésze történelmének eseményeit – a kezdetektől napjainkig, történelmi koronként és kultúrköröként, a nemzetek történelmi fejlődésének bemutatásán keresztül – megismerhessék és megérthessék. A megismeréssel azonban nem jár együtt a különböző kultúrkörök társadalmi közösségei részéről az őket érintő, sorsukat befolyásoló, biztonságukra és fenntartható fejlődésükre hatással bíró múltbéli történések elfogadása, illetve a tudati és érzelmi egyetértés azokkal. Ennek a gondolkodásnak a motivációja valójában az identitástudat.

A másik ok (az előzőekben leírtakkal szoros összefüggésben), hogy a társadalmi lét történelmi létként történő tudatos megélése a három nemzedék (a nagyszülők, a szülők és a gyermekek) létezési ciklusában érvényesül. Ugyanakkor nem

⁵ Közép- és Közép-Kelet-Európában biztosan.

hagyható figyelmen kívül az sem, hogy ebben a folyamatban az előző ciklus (a dédszülők kora) és a következő ciklus (az ükunokák kora) úgy kapcsolódik a létező jelenhez, hogy egyúttal mintegy 200 év viszonylatában emocionálisan determinálja a nemzedékek tevékenységét meghatározó tudatot.

A harmadik meghatározó ok az előzőekben felsoroltakból adódóan a társadalmi közösségek mindenkori szellemi és materiális tevékenységének eredményeként – a létező termelési mód viszonyai között, a fennálló társadalmi munkamegosztás keretében, a történelmi fejlődés adott szintjén – a társadalmi közösségek által meghatározó fontosságúnak ítélt érdekek érvényesítéséért, illetve értékek védelmében megvalósított/megvalósuló ösztársadalmi tevékenység, valamint annak külpolitikai és belpolitikai hatásai.

Az újkor magával hozta a tudományágak megújulását, modernizációját is. A 19. század társadalmi igényei szerint körük jelentősen bővült, a 20. század pedig társadalmi hasznosultságuk alapján strukturálta azokat. A tudományterületekbe szerveződött tudományágak már a 20. és 21. század fordulójára a társadalmi fejlődés motorjaivá és átvitt értelemben termelőerőivé váltak. Ezek a tudományágak egy valamiben azonos nézetet képviselnek: álláspontjuk szerint cáfolhatatlan, hogy a történelmi múlt, különösen a közelmúlt eseményei az őket követő történelmi időszakok történéseit a társadalmi lét minden területén nagymértékben befolyásolták. Mindebből logikusan következik, hogy a jelenkori világunkat jellemző társadalmi folyamatokat a modern kor elmúlt két évszázadában lezajlott folyamatok hatásmechanizmusaként is kell értelmeznünk.

Ha tehát érteni akarjuk a jelent, vissza kell térnünk a múltba. Ezt könyvünk témájával összhangban oly módon tesszük, hogy a modern kor eseményeit a társadalmi létfenntartás és annak biztonsága garantálásában kiemelt fontossággal bíró társadalmi strukturális elemek (társadalmi létformák), a politika, a gazdaság és a hadsereg modern állami létének keretei között megvalósuló viszony- és határendszerében vizsgáljuk.

2.1.3. A MÚLT TÖRTÉNESEI HATÁROZZÁK MEG A JELENT

Az újkor kezdetén Európa nyugati felében jelentős politikai és gazdasági átrendeződés következett be. A súlypont a német és az észak-olasz területekről az Atlanti-óceánnal határos spanyol, portugál, illetve a francia, angol és a német-alföldi területekre helyeződött át.

Ez az időszak a nyugat-európai városi polgárság gazdasági megerősödését hozta, és együtt járt a reformáció elterjedésével. Ugyanakkor Nyugat-Európa és mindekelőtt az amerikai földrész történetében ez a gyarmatosítás korszaka is. Elkezdődött a világ globalizálódása. Az 1642-ben bekövetkezett angol polgári forradalomtól kezdődően, először csak Nagy-Britanniában, aztán fokozatosan Európa más országaiban is a polgárság kezébe került a gazdasági hatalom. Az 1760 és 1801 között végbement ipari forradalom átfogó gazdasági és technológiai változásokat hozott a társadalmi közösségek életében.

A 18. század végétől a nyugati világban végbement polgári forradalmak, az emberi jogok átalakulásához és a polgári demokráciák napjainkig tartó fejlődéséhez vezettek.

Ez a folyamat 1776-ban az amerikai függetlenségi háborúval kezdődött, majd 1789-ben az egész európai történelemre – de nyugodtan mondhatjuk, hogy a világ történelmi fejlődésére is – döntő hatást gyakorló francia forradalommal teljesedett ki. Európában és gyakorlatilag az akkor ismert világban megindult az új liberális (szabadelvű) eszmék terjedése, amelyek társadalmi közösségekre gyakorolt hatásában jelentős szerepet játszott a napóleoni korszak.

A 19. század folyamán nemzeti és liberális reformmozgalmak, majd forradalmak és szabadságharcok sorozata rázkódtatta meg Európát. Ennek eredményeként a század utolsó harmadára kialakultak a nemzetállamok. Ez a folyamat azonban csak véres háborúk megvívásának eredményeként valósulhatott meg.

Az ipari forradalom lehetővé tette a tömegtermelést, amely a nemzetállami politikai és gazdasági célok megvalósítását szolgáló tömeghadseregek haditechnikai eszközeinek korszerűsítéséhez vezetett. Az így kialakult haditechnikai eszközpark magával hozta a hadviselési mód megváltozását is. Ez egyúttal a hadviselésben paradigmaváltást is eredményezett, jelentős mértékben korszerűsítve azt. Iparosodtak a háborúk, és megteremtődött a jelenkor modern hadviselésének minden feltétele. Ugyanakkor az ekkor már többnyire általános hadkötelezettségen alapuló nemzeti hadseregek a politika eszközeként, a gazdasági célok szolgálatában elengedhetetlen garanciáivá váltak a nemzetállamokat alkotó társadalmi közösségek fenntartható fejlődésének.

A modern kor nyitánya a francia polgári forradalom volt, amely 1789-ben a Bastille ostromával robbant ki. A börtönerőd lerombolását megelőzően – több mint 170 év kihagyás után – ült össze a francia rendi gyűlés, amely a tanácskozás során a részt vevő harmadik rend nyomására nemzetgyűléssé nyilvánította magát. A nemzetgyűlés még ugyanabban az évben elfogadta az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozatát. 1789 az Amerikai Egyesült Államok történetében is meghatározó jelentőségű volt, mert ekkor lépett hivatalába George Washington. A következő évben a történések és a társadalmi folyamatok eredményeként Belgium kikiáltotta függetlenségét, ugyanakkor meghalt II. József német-római császár, akit a trónon öccse, II. Lipót követett.

A forradalmi események hatása alatt 1791-ben XVI. Lajos francia király megkísérelte országa elhagyását, sikertelenül. Az osztrákok és a poroszok katonai beavatkozással fenyegették a francia forradalmat. A Francia Királyság alkotmányos monarchiává alakult. A britek Kanadát Alsó- és Felső-Kanadára osztották.

1792-ben az Orosz Birodalom az orosz–török háborút lezáró békében újabb területeket szerzett a Fekete-tenger partján. Ugyanekkor a franciák hadat üzentek a Habsburg Birodalomnak, és kezdetét vette az első koalíciós háború, amelybe a Porosz Királyság is beavatkozott a Habsburgok oldalán. Megtörtént a Tuileriák ostroma, és kezdetét vette a francia forradalom második szakasza. A francia hadsereg Valminál legyőzte az osztrák–porosz haderőt. Franciaországban feloszlott a nemzetgyűlés, helyét és szerepét a választott Nemzeti Konvent vette át. XVI. Lajost

megfosztották trónjától és kikiáltották a köztársaságot. Ebben az évben halt meg II. Lipót német-római császár, a trónon I. Ferenc követte. A britek ez idő alatt legyőzték a dél-indiai szultánt és megszerezték az ország jelentős részét.

Az 1793-as év XVI. Lajos francia király kivégzését hozta, amelynek nyomán a franciaországi Vendée tartományban ellenforradalmi lázadás robbant ki. A belpolitikai harcok nyomán a girondisták uralmát a jakobinus diktatúra váltotta fel. Míg Európa a francia forradalom történéseinek hatása alatt állt, a távoli Ausztráliába ebben az évben érkeztek meg az első szabad telepesek. 1793-ban megtörtént a Lengyel Királyság második felosztása is, amelynek okán a következő évben Kosciuszko vezetésével felkelés robbant ki Varsóban a cári elnyomás ellen.

Az 1794-es év Franciaországban a jakobinusok bukását hozta, amelyet a következő évben párizsi felkelésük követett. Ezt a felkelést azonban levertek, és egyúttal ez jelentette a francia forradalmi terror végét.

A Porosz Királyság és a Francia Köztársaság békét kötött, és ezzel lezárult az első koalíciós háború. Ugyanakkor a franciák megszállták Hollandiát és kikiáltották a Batáviai Köztársaságot. A Francia Köztársaságban új alkotmány lépett életbe, ennek nyomán royalista felkelés tört ki, amelyet azonban Napóleon tábornok leverte. A legfelsőbb francia kormányzati szerv 1795-től a direktórium lett. Az előző évben kirobbant varsói felkelést az oroszok leverték, és a Lengyel Királyság harmadik felosztása után az önálló lengyel állam mintegy 125 évre eltűnt Európa térképéről.

1795-ben a britek részéről megkezdődött Afrika belső területeinek feltárása, de megjelentek Dél-Afrikában is, és katonai erővel elhódították a Fock-gyarmatot a hollandoktól.

1796-ban a direktórium Napóleon tábornokot nevezte ki az itáliai francia hadsereg főparancsnokává. Napóleon legyőzte az osztrákokat és elfoglalta Észak-Itáliát. Ebben az évben halt meg Nagy Katalin cárnő, a felvilágosult abszolutizmus oroszországi képviselője. Ázsiában megkezdődött a Kínai Császárság belső bomlása.

1797-ben a campoformioi béke lezárta a franciák és az osztrákok közötti háborút. Megszűnt a Velencei Köztársaság, a Habsburg Birodalom megkapta Velencét, Isztriát és Dalmáciát, ugyanakkor átengedte a franciáknak Osztrák-Németalföldet, és elismerte Itáliában a franciák politikai és közigazgatási átrendezését. A következő évben a franciák elfoglalták Svájcot és a pápai államot. Megkezdődött Napóleon egyiptomi hadjárata, amelynek célja a földközi-tengeri brit befolyás gyengítése volt. A piramisok melletti csatában Napóleon legyőzte a mamelukok hadseregét, azonban a Nelson admirális vezette brit flotta Abukirnál vereséget mért a franciákra.

A hadjárat részeként a franciák elfoglalták Máltát és 1798-ban a rastatti békekonferencián a Német-római Birodalom átengedte a Rajna bal partját a franciáknak.

1799-ben a franciák hadat üzentek a Habsburg Birodalomnak, és ezzel megkezdődött a második koalíciós háború. Napóleon megdöntötte a direktórium hatalmát és katonai diktatúrát vezetett be Franciaországban. Ebben az évben a britek befejezték a dél-indiai Mászúr állam meghódítását.

1800-ban Napóleon átkelt Itáliába, Marengónál és München közelében legyőzte az osztrákokat. Ebben az évben brit–francia vetélkedés kezdődött Holland Indiáért,

és az indiai Haidarábád állam brit vazallus lett. A spanyolok az Amerikában birtokolt Louisiánát eladták a franciáknak.

1801-ben Nagy-Britannia és Írország unióra lépett egymással, létrejött Nagy-Britannia és Írország Egyesült Királysága. Lunéville-ben békét kötöttek a franciák és az osztrákok, és Napóleon teljhatalma birtokában konkordátumot kényszerített VII. Pius pápára.

1801-től I. Sándor lépett az orosz trónra. Az Egyiptomban rekedt francia csapatok letették a fegyvert a brit egységek előtt. A Francia Köztársaság és Nagy-Britannia 1802-ben aláírta az amiens-i békét, s ezzel véget ért a második koalíciós háború. Napóleon örökös konzullá nevezte ki magát.

1803-ban a Német-római Birodalmat újjászervezték, és ismételen háború kezdődött a franciák és a britek között. Ugyancsak háború robbant ki Perzsia és Oroszország között az orosz terjeszkedés miatt. Ebben az évben a franciák eladták Louisiánát az Amerikai Egyesült Államoknak.

1804-ben a Francia Köztársaságban bevezették a Polgári Törvénykönyvet, a Code Civilt, és Napóleon tábornok örökös konzul Franciaország császárává koronáztatta magát. Szerbiában ugyanebben az évben törökellenes felkelés robbant ki.

1804-ben a kialakult politikai és katonapolitikai helyzet következtében I. Ferenc császár felvette az osztrák császári címet. A franciák kivonultak Haitiből, amely kinyilvánította függetlenségét.

1805-ben kitört a harmadik koalíciós háború a Francia Császárság ellen, az osztrákok pedig vereséget szenvedtek Ulmnál. Ugyanakkor a britek Trafalgarnál legyőzték a francia–spanyol flottát. Austerlitznél azonban, a három császár csatájában Napóleon győzedelmeskedett az osztrák–orosz csapatok felett. Az események hatására a Porosz Királyság szövetséget kötött a Francia Császársággal, és végül a pozsonyi béke lezárta a harmadik koalíciós háborút. Ennek eredményeként Velence, Isztria és Dalmácia a franciákkal szövetséges Itáliai Királyság része lett.

1805-ben a Török Birodalom Mohamed Alit Egyiptom főkormányzójának ismerte el, melynek következtében Egyiptom gyakorlatilag önállóvá vált.

A napóleoni császárság külpolitikájának eredményeként 1806-ban 16 állam részvételével létrejött a Rajnai Szövetség, amely azonnal Napóleon protektorátusa alá helyezte magát. Gyakorlatilag tehát megszűnt a Német-római Birodalom, egyúttal kezdetét vette a negyedik koalíciós háború. A franciák a jéna-auerstedti csatában vereséget mértek a porosz–szász seregre. Napóleon bevonult Berlinbe, ahol meghirdette a Nagy-Britannia ellen irányuló kontinentális zárlatot. Ebben az évben a történésekkel összefüggésben orosz csapatok szállták meg a dunai fejedelemségeket. A Török Birodalom azonban válaszlépésként hadat üzent az Orosz Birodalomnak, miközben szerb felkelők elfoglalták a törököktől Belgrádot.

Napóleon 1807-ben bevonult Varsóba. Az orosz és francia csapatok megütözköztek Eylaunál, a siker azonban mindkét oldalon elmaradt, ugyanakkor a tilsi békével lezárult a negyedik koalíciós háború. A britek elfoglalták Koppenhágát, a francia csapatok pedig bevonultak Lisszabonba. 1808-ban a franciák bevonultak a Spanyol Királyságba is, ahol azonban népfelkelés robbant ki uralmuk ellen. A bri-

tek elfoglalták a franciáktól Lisszabont. Napóleon Spanyolország elleni hadjárata ugyanakkor függetlenségi mozgalmat indított meg Latin-Amerikában.

1809-ben kitört az ötödik koalíciós háború. A Francia Császárság bekebelezte a pápai államot, ugyanakkor csapatai vereséget szenvedtek Aspernél az osztrákoktól, ellenben még ugyanebben az évben a wagrami csata az osztrák csapatok felett aratott francia győzelemmel zárult. A finn területek a Svéd Királyságtól az Orosz Birodalomhoz kerültek.

Az 1809-es év Magyarország szempontjából is meghatározó volt, hiszen az osztrák császári ház támogatására nemesi felkelés szerveződött Napóleon ellen. A nemesi felkelőket azonban a franciák a győri csatában 1809-ben megfutamították. Ekkor a schönbrunni békével lezárult az osztrák–francia háború. Az Osztrák Császárság jelentős területeket veszített.

1810-ben Franciaország bekebelezte Hollandiát. Ugyanakkor ez az év Latin-Amerikában a felszabadító mozgalmak kezdetét jelentette. Buenos Airesben elűzték a spanyol alkirályt, és egy nemzeti katonai junta vette át a hatalmat. Felkelés tört ki Mexikóban, Venezuelában és Chilében függetlenségi nyilatkozatot adtak ki.

1811-ben a britek katonai erővel megszállták Jáva holland gyarmatot.

1812-ben a bukaresti béke lezárta az orosz–török háborút, ugyanakkor a francia Grande Armée benyomult az Orosz Birodalomba. Napóleon a szmolenszki csatában még győzni tudott, ám Borogyinónál ezt a győzelmet nem sikerült megismételnie, a csata után azonban bevonult Moszkvába. A hadjárat sikertelen volt, a franciák megkezdték a visszavonulást, amelynek során a francia hadsereg zöme elpusztult. Ebben az évben háború robbant ki az Amerikai Egyesült Államok és a britek között Kanada birtoklásáért. Chilében győzött a spanyolelles forradalom. Ez az év az, amikor egy új típusú állam a hadseregét – a történelemben először – belső karhatalmi feladatokra alkalmazta, ugyanis Nagy-Britanniában sortűz vetett véget az 1811 óta tartó gépromboló (luddista) zavargásoknak.

1813-ban az orosz cár, a porosz és a svéd király a kaliszi szerződésben franciaellenes szövetséget kötött. Oroszország hadat üzent Franciaországnak. A britek legyőzték a franciákat Vitoriánál (Spanyolország), és az osztrákok is csatlakoztak a hatodik franciaellenes koalícióhoz. A lipcei népek csatájában az orosz–porosz–osztrák–svéd sereg győzött a napóleoni csapatok felett. A franciák kiszorultak a német területekről, a Rajnai Szövetség felbomlott, és Hollandia visszanyerte önállóságát.

Ha Ázsiára pillantunk, látjuk, hogy 1813-ban lezárult az orosz–perzsa háború, amelynek következtében az Orosz Birodalom újabb területeket szerzett a Kaukázus térségében. Dél-Amerikában a spanyolok ugyanakkor megkezdték Chile visszahódítását, Paraguay önálló köztársasággá alakult, Mexikó pedig kimondta elszakadását a Spanyol Királyságtól.

1814-ben a franciákkal szövetséges dánok – a kialakult helyzetben – kénytelenek voltak lemondani a Norvég Királyságról a svédek javára. A koalíciós háború francia földön folytatódott. A koalíció csapatai elfoglalták Párizst, Napóleonot megfosztották a trónjától, és Elba szigetére száműzték. Megkezdődött a restauráció, XVIII. Lajos

lépett a francia trónra. A párizsi béke lezárta a Napóleon ellen vívott háborút, ugyanakkor ebben az évben összeült a Bécsi Kongresszus, hogy döntsön Európa új rendjéről.

1814-ben Ázsiában a brit terjeszkedés elérte Nepált. Ugyanakkor a brit–holland egyezmény értelmében Hollandia visszakapta indonéziai birtokait. Az amerikai földrészen ebben az évben befejeződött Uruguay felszabadítása a spanyol uralom alól. Az amerikai–brit háborút lezáró békeszerződés visszaállította a status quót, a spanyolok visszafoglalták Chilét.

1815-ben Napóleon elhagyta Elba szigetét, és a franciaországi partraszállás után megkezdődött 100 napos uralma. Az egykori Német-római Birodalom helyett létrejött a Német Szövetség, a Bécsi Kongresszus eközben a kialakult válsághelyzet megoldására koncentrált. Napóleon vereséget szenvedett Waterloonál, miután Szent Ilona szigetére száműzték. Párizsban létrejött az antiliberalis Szent Szövetség. Szerbiában, ugyanebben az időben újabb felkelések szerveződtek a török hódítókkal szemben.

1815-ben a brit gyarmatosítók elfoglalták Ceylont és Dardzsilinget. A portugál király Brazíliát egyenrangú tagkirálysággá nyilvánította.

1816-ban Argentína proklamálta függetlenségét.

1817-ben a Török Birodalmon belül létrejött az autonóm Szerbiai Fejedelemség, azonban a török katonaság Szerbiában maradt. Ebben az évben választották az Amerikai Egyesült Államok elnökévé James Monroe-t, és Chile végleg kivívta a spanyolokkal szembeni függetlenségét.

1818-ban az aacheni kongresszuson a Francia Királyság csatlakozott a Szent Szövetséghez, amelynek következtében a szövetség csapatai elhagyták a Francia Királyságot. Ázsiában a britek végleg szétűzték a Maratha államot. A dél-amerikai földrészen, Venezuelában kikiáltották a köztársaságot.

Az Amerikai Egyesült Államok 1819-ben megvásárolta a spanyoloktól Kelet-Floridát.

1820-ban forradalmi megmozdulások kezdődtek Dél-Európában, amelyek következtében a Szent Szövetség a troppai kongresszusán határozatot hozott a forradalmi mozgalmak elleni fellépésről. 1820-ban a missouri egyezmény szabályozta a rabszolga-kereskedést az Amerikai Egyesült Államokban, ugyanakkor Peruban szabadságharc kezdődött a spanyolok kiűzésére.

1821-ben megkezdődött a görög szabadságharc, a Szent Szövetség újabb intézkedéseket hozott a forradalmi mozgalmak elfojtására. Ez évben az Osztrák Birodalom részét képező Magyarországon a megyék szintjén ellenállás kezdődött az újoncozással és az adózással kapcsolatos hatályos királyi rendeletekkel szemben. Közép-Amerikában Mexikó és Peru kikiáltotta függetlenségét, Közép-Amerika elszakadt a Spanyol Királyságtól és Mexikó része lett.

1822-ben a görögök kinyilvánították függetlenségüket a Török Birodalomtól. Ugyanakkor a Szent Szövetség veronai kongresszusa döntést hozott Európa rendjének helyreállításáról. Afrikában megalakult Libéria, és megkezdődött az Amerikai Egyesült Államokban felszabadított néger rabszolgák visszatelepülése a kontinensre.

Ebben az évben az 1808 és 1813 között Franciaországhoz tartozó Horvátország délnyugati részét és a tengerpartot visszacsatolták a Magyar Királysághoz.

1823-ban a Szent Szövetség megbízásából a francia csapatok leverték a liberális mozgalmat a Spanyol Királyságban. Ugyanakkor a Szent Szövetség latin-amerikai beavatkozását megelőzendő, Monroe elnök meghirdette az „Amerika az amerikaiaké” elvet. Közép-Amerika elszakadt Mexikótól és Közép-Amerikai Egyesült Tartományok néven önálló állammá alakult.

1825-ben meghalt I. Sándor orosz cár, őt a trónon a dekabrista felkelés leverése után I. Miklós követte. Bolívia kivált Peruból és önálló állammá alakult. 1825-ben, tizenhárom év kihagyás után Magyarországon összeült az Országgyűlés a rendi sérelmek orvoslására. Gróf Széchenyi István felajánlást tett a Magyar Tudós Társaság (a Magyar Tudományos Akadémia) megalapítására. Ez az év egyúttal nekünk, magyaroknak, történelmi fejlődésünk meghatározó korszakának, a reformkornak a kezdetét is jelentette.

1827-ben a török–egyiptomi flotta a Navarino melletti tengeri csatában vereséget szenvedett a görögök szabadságharcát támogató francia–brit és orosz flottától.

1828-ban Ázsiában az oroszok újabb területeket hódítottak el a perzsáktól a Kaukázus térségében. Uruguay elszakadt Braziliától és önálló állammá alakult.

Az 1829-es drinápolyi béke lezárta az előző évben kirobbant orosz–török háborút. Az Orosz Birodalom azonban újabb területeket szerzett a Török Birodalomtól, jelentősen növelve befolyását a Balkánon.

1830-ban létrejött a független görög állam, ugyanekkor Párizsban kitört a júliusi forradalom, és a francia trónt Lajos Fülöp, a „polgárkirály” foglalta el. Létrejött a Független Belga Királyság, és Varsóban ismételen felkelés robbant ki az oroszok ellen. A szultán ebben az évben elismerte Miloš Obrenovičot Szerbia örökletes fejedelemének.

1830-ban Afrikában, a francia gazdasági érdek képviselőjében megjelent a francia hadsereg, és elfoglalta Algirt.

1831-ben az orosz csapatok leverték a lengyel felkelést. Forradalmi megmozdulások kezdődtek Itáliában és a Francia Királyságban. 1831 a francia idegenlégió megszületésének éve volt, feladatuk ebben az időben Észak-Afrika meghódítása volt. Mohamed Ali, Egyiptom főkormányzója elfoglalta a Török Birodalomtól Szíriát.

1832-ben megindult a harc a német nemzeti egység kialakításáért, és létrejött a liberális Svájci Kantonok Szövetsége.

1833-ban a Porosz Királyság kezdeményezésére megalakult a Német Vámszövetség, s ez évben polgárháború robbant ki a spanyol trón megszerzéséért. Az Orosz és a Török Birodalom között szerződés született a tengerszorosok szabályozása tárgyában. Nagy-Britannia elfoglalta az Argentínához tartozó Falkland-szigeteket, és az Amerikai Egyesült Államokban megalapították Chicagót.

1837-ben Viktória lett Nagy-Britannia és Írország királynője. Ugyanekkor Afrikában a búrok elérték Natalet, és letelepedtek.

1838-ban a chartisták megfogalmazták alapprogramjukat az Egyesült Királyságban. Ebben az évben harcok dúltak a búrok és Natal lakói, a zuluk között. A fegyveres

küzdelem eredményeként a Vaal és a Limpopo folyók közötti területen (Transvaal) négy búr köztársaság jött létre.

1838-ban felbomlott a Közép-Amerikai Egyesült Tartományok nevű konföderáció, helyén önálló államok alakultak.

1839-ben a britek elfoglalták Ádent. Mohamed Ali legyőzte a török szultán csapatait, és Ázsiában, Kínában megkezdődött az ópiumháború.

1840-ben megszületett a Dardanella-szerződés, amely megtiltotta a nem török hadihajók áthaladását a Dardanellákon. Az európai nagyhatalmak megsegítették a meggyengült török birodalmat, és Mohamed Ali kénytelen volt kiüríteni a korábban elfoglalt Szíriát. Afrikában a zuluk elismerték a búrok fennhatóságát Natalban. Ebben az évben újra egyesítették Alsó- és Felső-Kanadát.

1842-ben Karagyorgyevics Sándor lett Szerbia fejedelme. Kínában véget ért az ópiumháború, Hongkong brit uralom alá került, megkezdődött az európai hatalmak bevonulása a Kínai Birodalomba. Ebben az évben harc kezdődött Afrikában az angolok és a búrok között Natal birtoklásáért.

1844-ben a porosz csapatok leverték a sziléziai takácsok felkelését.

Rá egy évre Svájc hét katolikus kantonja Sonderbun néven szövetséget kötött. Írországból a pusztító éhínség okán – az emberiség történetében először – az emberek tömeges kivándorlása kezdődött meg az Amerikai Egyesült Államokba. Texas csatlakozott az Amerikai Egyesült Államokhoz. Ugyanebben az évben Új-Zélandon az őslakó maorik fellázdak a brit uralom ellen.

1846-ban a Krakkói Köztársaságban kirobbant forradalmi megmozdulást az osztrák csapatok leverték, és a köztársaság területét az Osztrák Császársághoz csatolták. A britek legyőzték a szikheket Indiában. Mexikó és az Amerikai Egyesült Államok között határvita robbant ki, amely két évig tartó háborúba torkollott.

1847-ben, a svájci kantonok háborújában, a Sonderbund vereséget szenvedett és megszűnt. A chartista-mozgalom újra fellendült az Egyesült Királyságban. 1847-ben Ázsiában a britek megkezdték Borneó meghódítását.

1848 januárjában felkelés robbant ki Nápolyban és Palermóban, amelyeket februárban forradalmi megmozdulások követtek a Szárd Királyságban és a Toszkánai Nagyhercegségben. A februári forradalom elsöpörte a Francia Királyságot, és létrejött a második köztársaság. Londonban 1848. február 24-én megjelent a Kommunista Kiáltvány. Február végén forradalmi megmozdulásra került sor a német államokban. 1848. március 13-án Bécsben és március 19-én Berlinben győzött a forradalom. Velencéből március 23-án elűzték az osztrákokat, a Szárd Királyság pedig március 24-én hadat üzent az Osztrák Császárságnak. A Dán Királyság annektálta Schleswiget, ahol ezért felkelést robban ki. Frankfurtban 1848. április 18-án megnyílt az össznémet nemzetgyűlés. Az osztrákok a június 13–16. között kitört prágai felkelést leverték, július 25-én pedig legyőzték a Szárd Királyság csapatait.

Bécsben 1848. október 6-án újabb felkelés tört ki, amelyet a császári csapatok leverték. 1848. december 2-án az Osztrák Császárság trónjára egy 18 éves fiatalember, I. Ferenc József került. Ismert 1848 magyar történelme, így az is köztudott, hogy Ferenc József trónra lépését követően a bécsi udvar 1848. december 13-án koncent-

rált támadást indított a magyar forradalom leverésére. 1848-ban véget ért a mexikói–amerikai háború, Mexikó elvesztette területének mintegy felét.

1849. február 19-én Rómában kikiáltották a köztársaságot, Ferenc József pedig március 4-én kihirdette az olmützi alkotmányt. Az osztrákok Novaránál legyőzték a szárd király csapatait, és helyreállították uralmukat Észak-Itáliában. 1849. március 28-án a frankfurti nemzetgyűlés elfogadta a létrehozandó egységes német állam alkotmányát. Július 3-án francia csapatok vonultak be Rómába. A Német Szövetség területén június 23-ára szinte mindenütt elfojtották a forradalmi megmozdulásokat. Velencében az osztrák csapatok 1849. augusztus 22-én leverték a forradalmat.

Az 1849-es év a magyar nemzet szempontjából meghatározó volt. A bécsi udvar támadása nyomán 1849 januárjában az Országgyűlés Debrecenbe költöziött. A magyar honvédség 1849 áprilisában és májusában végrehajtott tavaszi hadjárata során kiszorította a császári csapatokat a Magyar Királyság majdnem egész területéről. A kialakult hadászati helyzetben, április 14-én az Országgyűlés kimondta a Habsburg-ház trónfosztását. 1849-ben azonban orosz intervenció indult a magyar szabadságharc leverésére. A honvédség Temesvárnál 1849. augusztus 9-én döntő csatát veszített. Az osztrák és orosz túlerő leverte a szabadságharcot, és a honvédsereg Világosnál, augusztus 13-án letette a fegyvert. A megtorlás részeként október 6-án Pesten kivégezték Batthyány Lajos miniszterelnököt, Aradon pedig 12 honvéd tábornokot és egy ezredet. Megalakult a Szerb Vajdaság és a Temesi Bánság.

1850-ben visszatért Rómába a forradalom elől 1848-ban elmenekült pápa, a dán csapatok pedig legyőzték az schleswigi felkelőket és annektálták Schleswiget és Holsteint. Ugyanebben az évben a német fejedelmek drezdai konferenciájukon döntöttek a Német Szövetség újraszervezéséről.

1850-ben Bach belügyminiszter átszervezte Magyarország közigazgatását, megszünt a vámhatár Magyarország és Ausztria között.

1851-ben Louis Napóleon francia elnök államcsínnnyel feloszlatta a nemzetgyűlést, és magához ragadta a hatalmat. Kínában, ugyanebben az évben kitört az antifeudális mandzsuelenes Tajping-felkelés.

1852-ben az előbb említett Louis Napóleon III. Napóleon néven császárrá választotta magát (ez Franciaország második császársági korszaka). Nagy-Britannia elismerte az afrikai búr Transvaal Köztársaság függetlenségét.

1853-ban a Török Birodalom hadat üzent az Orosz Birodalomnak, és kezdetét vette a krími háború. Ez az év a Magyar Királyság történetében az önkényuralmi igazgatás végleges megszervezésének éve volt, illetve a császári pátensek megjelenésének időszaka a jobbágyfelszabadítás végrehajtásáról.

1854-ben Nagy-Britannia és a Francia Császárság belépett a krími háborúba a törökök oldalán. Ázsiában Japánt az Amerikai Egyesült Államok szerződésben kényszerítette két kikötőjének megnyitására.

1855-ben meghalt I. Miklós orosz cár, utódja II. Sándor lett. A brit és francia csapatok bevették Szevasztopolt. I. Ferenc József konkordátumot kötött a Szentszékkal. Bessemer kidolgozta az acél olcsó és tömeges előállításának módszerét, amely eljárás további forradalmi változtatásokat eredményezett a haditechnikai fejlesztések terén.

1856-ban a párizsi béke lezárta a krími háborút, és a vereséget szenvedett Oroszország kénytelen volt beleegyezni a Fekete-tenger demilitarizálásába. A vereségnek az orosz belpolitikai életre is hatása volt, ugyanis a történések miatt II. Sándor cár szükségyszerűen reformokat vezetett be birodalmában. 1856-ban Kínában kitört a második ópiumháború, majd 1857-ben Indiában, a brit uralom ellen a szipolylázadás.

1858-ban III. Napóleon és Cavour piemonti miniszterelnök titkos szerződést írt alá Észak-Itália felszabadítására. Szerbiában, ugyanebben az évben az Obrenovics-dinasztia került uralomra. 1858-ban az aiguni szerződésben Kína lemondott az Amurtól északra fekvő területekről az Orosz Birodalom javára. A britek leverték a szipolylázadást, és India a birodalom gyarmata lett.

1859-ben Havasalföld és Moldva között perszonálunió alakult, a Szárd Királyság és az Osztrák Császárság között pedig háború kezdődött. A franciák a Szárd Királyság oldalán beléptek a háborúba, az osztrákok Magentánál és Solferinónál vereséget szenvedtek, amelynek következtében elvesztették Lombardiát. Az Amerikai Egyesült Államokban John Brown rabszolgafelkelést akart kirobbantani, azonban törekvése sikertelen maradt.

1860-ban Garibaldi vezetésével önkéntesek szálltak partra Szicíliában, és ezzel kezdetét vette Itália egyesítése. II. Viktor Emánuel szárd király csapatai legyőzték a pápai állam hadseregét. A magyar konzervatívok és a megerősített birodalmi tanács javaslatára I. Ferenc József 1860-ban kiadta az októberi diplomát, amelynek nyomán növekedett a birodalom tartományainak autonómiája. Ebben az évben az oroszok Ázsiában megalapították Vlagyivosztokot. A britek és a franciák elfoglalták Pekinget, véget ért a második ópiumháború, és a Kínai Császárságra az európai hatalmak újabb egyenlőtlen szerződéseket kényszerítettek. Az Amerikai Egyesült Államokban Abraham Lincolnt elnökké választották. A Magyar Királyságban 1860-ban a helytartótanács és a magyar udvari kancellária ismét megkezdte működését, gróf Széchenyi István pedig öngyilkos lett Döblingben. A Szerb Vajdaságot visszacsatolták a Magyar Királysághoz.

1861-ben I. Vilmos lett Poroszország királya. Ebben az évben megszűnt a jobbágyrendszer az Orosz Birodalomban, II. Viktor Emánuel vezetésével megalakult az Olasz Királyság. I. Ferenc József összbirodalmi alkotmányként kibocsátotta a februári pátenst, amely erősítette a birodalom hatalmi centralizációját. 1861-ben tizenegy déli rabszolgatartó állam kilépett az Amerikai Egyesült Államokból, és létrehozta az Amerikai Államok Konföderációját. Ennek nyomán az északi és déli államok között kitört a négy éven át tartó észak-amerikai polgárháború.

1862-ben a Havasalföldi és Moldvai Fejedelemség Román Fejedelemség néven egyesült. A Porosz Királyság miniszterelnöke Bismarck lett.

1863-ban felkelés tört ki az Orosz Birodalom ellen Lengyelországban. Ebben az évben a Német Szövetség csapatai bevonultak a dánok által korábban annektált Holsteinbe.

Az Orosz Birodalomban 1864-ben reformokat vezettek be, Londonban megalakult az I. Internacionálé, véget ért a német–dán háború. Kínában a Csing-dinasztia külföldi segítséggel leverte a Tajping-felkelést. Magyarországon 1864. december

végén tárgyalások kezdődtek Ferenc József és Deák Ferenc között a kiegyezés feltételeiről.

1865-ben Ferenc József felfüggesztette a februári pátenst, Deák Ferenc húsvéti cikke közeledést jelentett a bécsi udvarhoz, és a kialakult helyzetben Ferenc József összehívta a magyar országgyűlést. Ugyanebben az évben az északiak győzelmével véget ért az amerikai polgárháború, azonban Lincoln merénylet áldozata lett. Ugyanekkor háború kezdődött Paraguay, Argentína és Uruguay között.

1866-ban megkezdődött a porosz–osztrák háború a német hegemonia megszerzéséért. Az Olasz Királyság a poroszok oldalán belépett a háborúba, a poroszok 1866-ban a königrázi csatában legyőzték az osztrák–szász sereget. A háborút lezáró prágai béke kimondta a Német Szövetség feloszlását és az Osztrák Császárság kizárását a német egyesítésből. Az osztrákok az olasz fronton elért sikerek ellenére lemondtak Velencéről, amely ezek után csatlakozott az Olasz Királysághoz. 1866-ban létrejött a távíró-összeköttetés Európa és Amerika között, az Atlanti-óceán medrében lefektetett kábel segítségével. Magyarországon eredménytelen volt a magyar–horvát tárgyalássorozat, megalakult a Deák-párt és az országgyűlési „baloldal”.

A Német Szövetség felbomlásával 1867-ben a Luxemburgi Nagyhercegség önállóvá vált, illetve a Majnától északra fekvő területek Észak-Német Szövetség néven egyesültek. Japánban 1867-ben lemondott az utolsó Tokugava sógun, s ezzel véget ért az országban közel 800 évig tartó sógunátusi rendszer. 1867-ben megalakult az Andrássy Gyula gróf vezette magyar kormány, és az Országgyűlés megszavazta az osztrák–magyar kiegyezést tartalmazó törvényt. Ez Magyarországon, illetve a monarchiában a dualizmus korszakának kezdete volt. Ebben az évben az Amerikai Egyesült Államok megvásárolta az Orosz Birodalomtól Alaszkát, Mexikóban a köztársaságiak elfogták és kivégezték a Habsburg-házból származó I. Miksa mexikói császárt, és az ország ismét köztársaság lett.

1868-ban liberális polgári forradalom döntötte meg II. Izabella spanyol királynő uralmát. Japánban ekkor került a hatalom ismételten a császár kezébe, ez egyben az 1912-ig tartó Meidzsi-korszak kezdete volt. Ebben az évben spanyolelleses felkelés robbant ki Kubában. Létrejött a horvát–magyar kiegyezés, és a 44. törvénycikkkel elfogadták a nemzetiségi törvényt, valamint ekkor lépett a magyar politikai színterére a 48-as párt.

1869-ben a Spanyol Királyság alkotmányos monarchiává alakult, illetve megnyitották a Szezei-csatornát.

1870-ben a Francia Császárság hadat üzent a Porosz Királyságnak, a franciák azonban Sedannál megsemmisítő vereséget szenvedtek, és letették a fegyvert. A francia császár, III. Napóleon fogságba esett, és lemondott. Ezt követően Párizsban felkelés tört ki, kikiáltották a köztársaságot (harmadik köztársaság). Az olasz csapatok elfoglalták Rómát, ezzel gyakorlatilag befejeződött az olasz egyesítés, vagyis létrejött az egységes olasz állam. Az 1870-ben megtartott első vatikáni zsinat elfogadta a pápa csalatkozhatatlanságát kimondó dogmát. Ebben az évben Paraguay teljes vereségével fejeződött be az 1865 óta Brazília és Paraguay között tartó háború, Paraguay elveszítette területének egyharmadát és lakosságának jelentős részét.

1871-ben – az előző évben megvívott porosz–francia háború eredményeként – porosz vezetéssel létrejött a német egység, és I. Vilmos porosz királyt Versailles-ban német császárrá kiáltották ki. Párizs letette a fegyvert az ostromló német csapatok előtt. Ugyanakkor felkelés robbant ki a francia fővárosban, és győzött a kommün. A majna-frankfurti békével befejeződött a német–francia háború, Elzász és Lotaringia a frissen megalakult Német Birodalomhoz került, amelynek ekkorra már új alkotmánya volt. A francia kormánycsapatok a németek segítségével levertek a párizsi kommünt. Ugyancsak ebben az évben a londoni úgynevezett Pontus-konferencia (amely a Fekete-tenger ősi neve után kapta ezt az elnevezést) orosz nyomásra megszüntette a Fekete-tenger demilitarizálását.

Ha átgondoljuk az előzőekben leírt mintegy 82 év történéseit, akkor nyugodtan kijelenthetjük, hogy az emberiség története a legnagyobb kalandregény. A francia polgári forradalom kitörésétől a német egység megteremtéséig tartó időszak meggyőző erővel bizonyítja, hogy az újkor viszonyrendszerében a társadalmi közösségek életének keretet adó nemzetállamok és azok működése/működtetése már semmiben sem hasonlít a korábbi történelmi korok és korszakok azonos társadalmi képződményeihez.

A francia polgári forradalom eredményeként létrejött Francia Köztársaság a megalakulásának pillanatától – éppen a társadalmi rendje és államszerkezetének más-sága okán – önvédelmi harcra kényszerült, a korábban kizárólagossággal létező és fennálló társadalmi rend értékei alapján működő, a köztársaságot körülvevő és rátámadó országokkal szemben. A fennmaradásáért vívott küzdelem gyakorlatilag már a 18–19. század fordulójára átalakította az addig létező biztonsági garanciarendszert; tartalmában megváltoztatta, módosította politikai, gazdasági és katonai alkotóelemeinek tartalmi felépítését. A forradalmi terror időszakáig (a jakobinusok bukása) az ideológia, a felvilágosodás eszmerendszeréből adódó politikai célok megvalósítása determinálta a katonai erő műveleti alkalmazását. Ez a katonai erő azonban minden tekintetben más volt, mint az abszolutisztikus uralkodók által vezetett, még a feudalizmus jellemzőivel átítatott államszerkezettel működő országok hadseregei. A Francia Köztársaság forradalmi hadserege már a hadviselés fejlődéstörténetének modern korszakát képviselte. Megkezdődött és – a napóleoni háborúk, illetve a 19. század későbbi háborúinak eredményeként – végbement a hadviselés paradigmaváltása, amely a hadtudomány elméletét és gyakorlatát átfórmálva a 19. század utolsó harmadára kialakította a mai napig is létező modernkori hadviselés kereteit.

A francia forradalom időszakában kialakult, új típusú nemzetállami célok megvalósításának meghatározó eszközeként alkalmazott katonai erő feladatrendszere átalakult, kibővült, és igazodott az új társadalmi berendezkedés követelményeihez.

Jól mutatja ezt az a tény, amely a francia polgári forradalom harmadik időszakából átvezetett a negyedik időszakba. A forradalmi terror már gátja volt annak a gazdasági alapú fejlődésnek, amely az új típusú nemzetállamokban élő burzsoá osztály érdeke volt. A polgár nem rettegni akart, hanem élni és élvezni a gazdasági tevékenysége eredményeként megszerzett javakat. Napóleon 1802-ben bekövetkezett katonai hatalomátvétele már a hatalom új birtokosainak érdekét szolgáló kon-

szolidáció jegyében történt, illetve az 1804-ben bekövetkezett államformaváltás is ugyanezt a célt szolgálta. A Francia Császárság – bármennyire furcsa – a polgári nemzetállam mintája.

Az előzőekben felsorolt, a napóleoni háborúk korszakát jellemző politikai döntések minden esetben e nemzetállam gazdasági célkitűzéseinek megvalósítása és védelme érdekében mozgósították a francia nemzet hadseregét.

A napóleoni birodalom összeomlását követően a Szent Szövetség restaurációs politikája – a nyilvánvaló gazdasági érdekek figyelembevételével – ugyancsak a katonai erő alkalmazásán alapult. De az a folyamat, amely a francia polgári forradalom és a napóleoni korszak eredményeként elkezdődött, továbbra is érvényesült az Európában élő társadalmi közösségek életében, sőt túlmutatott Európán, az akkor már globalizálódó világ más térségeiben, így az amerikai kontinensen és Ázsiában is kifejtette hatását. A felvilágosodás eszmerendszere alapján – a Szent Szövetség törekvései ellenére vagy azzal együtt – folyó társadalmi átalakulások oda vezettek, hogy a 19. század utolsó harmadára teljes egészében átfurmálódott Európa politikai és földrajzi arculata. Az akkor létező globalizált világ centruma ebben az időszakban természetesen Európa volt. Így azok az események, amelyek itt végbementek, értelemszerűen hatottak az amerikai földrész, Ázsia és tulajdonképpen a Csendes-óceán térségében élő társadalmi közösségek mindegyikére. Cáfolhatatlan, hogy a francia forradalomtól a német egység megteremtéséig eltelt időben végbement társadalmi átalakulások megvalósulásában döntő szerepe volt a különböző célokkal megvívott (az előzőek során bemutatott) fegyveres küzdelmeknek, háborúknak. A modern kor e szakaszában létrejött nemzetek és nemzetállamok létének és fenntartható fejlődésének alapvető biztosítékai azok a nemzeti hadseregek voltak, amelyek ebben az időszakban váltak döntő fontosságú elemmé a társadalmi közösségek biztonsági garanciarendszerében.

A napóleoni háborúk időszakához képest a 19. század 60-as, 70-es éveire Európában jelentős mértékben megváltoztak a politikai erőviszonyok. A német egységért folytatott küzdelem eredményeként létrejött a Német Császárság, a magyarokkal történő megegyezés után kialakult az Osztrák–Magyar Monarchia. A körülöttük formálódó Itáliában, a Balkánon, valamint Nyugat-Európában létrejövő nemzetállamok és ezek nemzetállami törekvései új irányokat jelöltek ki a kontinentális, és ezen keresztül a globális fejlődést illetően. Franciaország és az Orosz Birodalom helyzete sajátos volt, az amerikai kontinens fiatal államai pedig az európai hatások nyomán formálódó geopolitikai erőterben érvényesülő folyamatok jellemzői mentén fejlődtek. Fontos momentum, hogy az Amerikai Egyesült Államok, létrejöttét követően (minden belpolitikai jellemzőjével, illetve formálódó nemzettudatával egyetemben, a viszonylagos társadalmi stabilitás megteremtésével egyidejűleg) „fegyverrel és pénzzel” azonnal birodalomépítésbe kezdett. Ez a tény az álszerénység álarca mögé bújva – elsősorban az érintett oldalról – természetesen vitatható, ám aligha cáfolható. Különösen igaz ez az állítás a 19. század utolsó évtizedei, valamint a 20. század geopolitikai folyamatai, illetve geostratégiai történései ismeretében. A földrajzi szempontból oly távoli Ázsia és

a csendes-óceáni térség ugyanakkor elsősorban a gazdasági érdekeltségek miatt vitathatatlanul hatást gyakorolt az európai nagy- és középhatalmak politikájára.

A 19. század utolsó harmada, illetve a 20. század első évtizedei, benne centrálisan az első világháborúval, valójában ezeknek a gazdasági érdekeknek az érvényesítése kapcsán megvalósuló sikeres, illetve sikertelen nemzetállami politikák szövetségeket kovácsoló érdekeinek megvalósításáról szóltak.

A Német Birodalomban 1872-ben kezdetét vette a kultúrharc. Spanyolországban 1873-ban megdőntötték a monarchiát és kikiáltották a köztársaságot. A kultúrharc Németországban a csúcspontjára ért. A német és az osztrák császár, valamint az orosz cár megkötötte a három császár szövetségét. Ebben az évben Kelet-Turkesztánban mohamedán felkelés tört ki. A terület önállóvá vált, a Kínai Császárság majd csak 1878-ban tudta azt visszafoglalni. 1873-ban Japánban jelentős reformokat vezettek be, és ez a „felülről jövő forradalom” az országot rendkívül erős, szilárd monarchiává tette. A Magyar Királyságban ebben az évben Pest, Buda, majd Óbuda egyesülésével létrejött a főváros, Budapest. Az Osztrák–Magyar Monarchiát gazdasági válság sújtotta. Megújították a horvát–magyar kiegyezést.

1874-ben katonai puccsal állították vissza a Bourbonok az alkotmányos királyságot Spanyolországban. Tajvan szigete miatt konfliktushelyzet alakult ki Kína és Japán között.

1875-ben megalakult a Németországi Szocialista Munkáspárt, és elfogadta a gothai programot. Ugyanebben az évben a karlisták végleges vereséget szenvedtek Spanyolországban, és nem sikerült az abszolút monarchia visszaállítása. Hercegovinában és Boszniában felkelés tört ki a török uralom ellen. 1875-ben Japán elcserélte Dél-Szahalint a Kuril-szigetekért Oroszországgal. Magyarországon a Deák-párt és a balközép fúziója révén megalakult a Szabadelvű Párt, Tisza Kálmán lett a miniszterelnök.

1876-ban Japán kieroszakolta a koreai kikötők átadását, miközben elismerte Korea függetlenségét. A Török Birodalom – Midhat pasa alkotmánya alapján – alkotmányos monarchiává alakult.

1877-ben II. Sándor cár hadat üzent Törökországnak, s ugyanebben az évben megkezdődött a narodnyik mozgalom felszámolása Oroszországban. Nagy-Britannia annektálta a Transvaal Köztársaságot, Viktória angol királynő felvette az „India császárnője” címet. Japánban szamuráj felkelés tört ki.

1878-ban a San Stefanó-i béke lezárta az előző évben kirobbant orosz–török háborút, és Törökország elismerte a balkáni államok függetlenségét. A berlini kongresszuson az európai nagyhatalmak átrajzolták a Balkán térképét. Ennek következményeként az Osztrák–Magyar Monarchia megszállta Boszniát és Hercegovinát. Ugyanekkor Ciprus brit fennhatóság alá került, bár 1914-ig formálisan Törökország része maradt. Németországban szocialistaellenes törvényeket hagytak jóvá.

1878-ban Nagy-Britannia megtámadta Afganisztánt, s az angol csapatok elfoglalták Kabult. A spanyolok levették a kubaiak tíz éve kirobbant felkelését.

1879-ben Németország és az Osztrák–Magyar Monarchia megkötötték a kettős szövetséget. Az előző évi megszállást követően Afganisztán kénytelen volt elfogadni a brit ellenőrzést a külkapcsolatai felett. A britek Dél-Afrikában leigázták a zulukat.

A dél-amerikai földrészen Chile, Bolívia, illetve Peru között kirobbant az öt évig tartó salétromháború.

1880-ban Afrikában megkezdődött a francia behatolás a Kongó-medencébe. Transvaalban a búrok fellázdáltak a brit uralom ellen.

1881-ben II. Sándor orosz cár merénylet áldozata lett. Dél-Oroszországban zsidó pogromokat hajtottak végre. Németország, Oroszország és az Osztrák–Magyar Monarchia ebben az évben titkos diplomáciai egyezményt írt alá (ez az úgynevezett három császár szövetsége).

1881-ben a Román Fejedelemség, 1882-ben pedig a Szerb Fejedelemség királysággá alakult. 1882-ben a Német Birodalom és az Osztrák–Magyar Monarchia által megkötött kettős szövetség hármas szövetséggé bővült Olaszország bevonásával. Egyiptom brit protektorátussá vált, ugyanakkor formálisan, Ciprushoz hasonlóan 1914-ig Törökország része maradt. Az előző évben Oroszországban végbement pogromok következtében orosz–zsidó csoportok telepedtek le Palesztinában.

1883-ban Románia csatlakozott a hármas szövetséghez.

1884-ben Afrikában a németek megalakították a Német Délnyugat-Afrika, Kamerun és Togo gyarmatot.

1885-ben megalakult az Indiai Nemzeti Kongresszus az önálló indiai érdekek képviselőjére. Ugyanebben az időszakban a Csendes-óceán térségében megkezdődött a német terjeszkedés.

1886-ban Bulgária bekebelezte Kelet-Ruméliát, emiatt háború robbant ki Szerbiával. Ebben az évben Ázsiában a britek annektálták Felső-Burmát, ezzel befejeződött Burma gyarmatosítása. 1886-ban Chicagóban véres összetűzésre került sor a nyolcórás munkaidőért tüntető munkások és a kivezényelt rendőrség között.

1887-ben kompromisszummal zárult a kultúrharc Németországban; Bismarck kísérletet tett a katolikus egyház politikai hatalmának visszaszorítására. Megalakult az úgynevezett földközi-tengeri antant (angol–olasz egyezmény, amelyhez valamivel később Ausztria–Magyarország is csatlakozott) az orosz expanziós törekvések ellensúlyozására.

1887-ben felbomlott a három császár szövetsége, ugyanebben az évben Németország és Oroszország úgynevezett viszontbiztosítási szerződést kötött.

1887-ben Kokinkína, Annam, Tonkin és Kambodzsa egyesítésével létrejött Francia Indokína. Ebben az évben megújították az Osztrák–Magyar Kereskedelmi és Vámszövetséget.

1888-ban meghalt I. Vilmos német császár, a trónon II. Vilmos követte.

1889-ben Japán alkotmányos monarchiává alakult, miközben Braziliában megdöntötték a császárságot és kikiáltották a köztársaságot. Ugyancsak ebben az évben meghalt Rudolf, az Osztrák–Magyar Monarchia trónörököse. Londonban megalakult a II. Internacionálé.

1890-ben lemondott Bismarck német birodalmi kancellár, Németország nem újította meg viszontbiztosítási szerződését Oroszországgal. Az Amerikai Egyesült Államokban az amerikai hadsereg kijelölt csapatai Wounded Knee mellett levették az utolsó nagy indiánfelkelést.

Olaszországban 1892-ben sztrájkhullám kezdődött. Oroszország és Franciaország titkos katonai egyezményt kötött a hármasszövetség ellen.

1894-ben II. Miklós lépett Oroszország trónjára, Ázsiában háború robbant ki Kína és Japán között a Korea feletti uralomért. Ebben az évben, Torinóban meghalt Kossuth Lajos.

1895-ben a simonoszeki békében Kína elismerte Korea függetlenségét, és Japán javára lemondott Formosáról. Konstantinápolyban örményellenes pogromok zajlottak. Ebben az évben brit egységek törtek be Transvaalba, hogy támogassák a szabadcsapatok búrok elleni harcát.

1896-ban felkelés robbant ki Krétán a török uralom ellen. Athénban ebben az évben rendezték meg az első újkori olimpiát. Nagy-Britannia és Németország között diplomáciai feszültség keletkezett a német császár búrkérdésben elfoglalt álláspontja miatt. Ázsiában felkelés robbant ki a Fülöp-szigeteken a spanyol uralom ellen.

Görögország 1897-ben a törökellenes felkelést támogatva annektálta Krétát. A Hawaii-szigetek az Amerikai Egyesült Államok tulajdonába kerültek. Ugyanekkor Egyiptomban a brit uralom ellen tömegmegmozdulások kezdődtek.

1898-ban a görögök kénytelenek voltak kivonulni Krétáról, amely autonómiát kapott Törökországtól. A császári Németországban elfogadták a haditengerészet jelentős fejlesztését előirányzó első flottatörvényt. Az európai nagyhatalmak ebben az évben újabb területeket szereztek Kínától, ugyanakkor háború robbant ki Spanyolország és az Amerikai Egyesült Államok között, amelynek eredményeként a spanyolok átengedték a Fülöp-szigeteket az amerikaiaknak. A spanyolok lemondtak Kubáról és Puerto Ricóról, az utóbbi amerikai gyarmat lett. Az Amerikai Egyesült Államok megszerezte a spanyoloktól Guamot is.

1899-ben megtartották Hágában az első békekonferenciát.

1900-ban Németországban jóváhagyták a második flottatörvényt. Afrikában Franciaország, Nagy-Britannia és Németország felosztotta Csádot. Kínában kitört az elnyomottak felkelése, a bokszerláadás. Az ausztráliai tartományok (brit gyarmatok) államszövetségébe egyesültek.

1901-ben meghalt Viktória angol királynő, és az egy évvel korábban kitört kínai bokszerláadást a külföldi intervenció elfojtotta. Az előző évben államszövetségébe alakult Ausztrália brit domínium lett.

1902-ben brit győzelemmel véget ért a 1899-ben kirobbant búr háború, Oranje Szabadállam és Transvaal ismét brit fennhatóság alá került.

1903-ban az amerikai földrészen Panama kivált Kolumbiából, és a csatornaövezetet a panamai kormány átengedte az Amerikai Egyesült Államoknak. Nagy-Britannia és Franciaország 1904-ben barátsági szerződést kötött (Entente Cordiale). A japánok megtámadták az 1898 óta orosz kézen lévő kínai kikötővárost, Port Arthurt. Megkezdődött az egy évig tartó orosz–japán háború.

Magyarországon 1904-ben megalakult az ellenzéki pártok koalíciója.

1905-ben az oroszok elveszítették a Japánnal vívott háborút, s az azt lezáró békében a győztes megszerezte Port Arthurt, Dél-Szahalint és Dél-Mandzsúriát. Korea japán protektorátus lett. Az események hatására polgári demokratikus forradalom robbant ki

Oroszországban, amelynek csúcspontja a szentpétervári „véres vasárnap” volt. Megszűnt a svéd–norvég unió, Norvégia önálló állam lett. Afrikában az első marokkói váltság nyomán Németország és Franciaország között diplomáciai feszültség keletkezett.

1907-ben a két évvel korábban kirobbant polgári demokratikus forradalom vereséget szenvedett Oroszországban. Oroszország csatlakozott a brit barátsági szerződéshez, az antanthoz. Hágában megtartották a második békekonferenciát. Nagy-Britannia és Oroszország befolyási övezetekre osztotta Szerbiát, Afganisztánt és Tibetet. Ázsiában az Indiai Nemzeti Kongresszus mérsékelt és radikális szárnya oszlott. Oranje Szabadállam és Transvaal önkormányzatot kapott a britektől. Új-Zéland brit domínium lett. Ugyanebben az évben a Dominikai Köztársaság az Amerikai Egyesült Államok védnöksége alá került.

1908-ban az Osztrák–Magyar Monarchia annektálta Boszniát és Hercegovinát. Törökországban elkezdődött az ifjútörökök forradalma, amelynek során 1909-ben az ifjútörökök lemondatták a szultánt, és annak utódja, V. Mehmed visszaállította az 1876-os liberális alkotmányt.

1910-ben felkelés döntötte meg Portugáliában a monarchiát, és kikiáltották a köztársaságot. Japán annektálta Koreát. Afrikában az egyenlítő mentén fekvő francia gyarmatok egyesítésével létrejött Francia Egyenlítői Afrika. Ugyanebben az évben szintén Afrikában Fokföld, Natal, Transvaal és Oranje Szabadállam egyesítésével létrejött a Dél-afrikai Unió brit domínium.

Ázsiában 1911-ben polgári demokratikus forradalom döntötte meg a mandzsu dinasztiát, és Kínában Szun Jat-szen vezetésével az ország köztársasággá alakult. Ugyancsak ebben az évben Nicaragua az Amerikai Egyesült Államok védnöksége alá került. Afrikában a franciák elfoglalták Fezt, kirobbant a második marokkói váltság Franciaország és Németország között. Az olaszok és a törökök között dúló háborúban Olaszország elfoglalta Tripolitániát és Kirenaikát.

1912-ben a Német Császárságban új fegyverkezési programot fogadtak el. Kitört az egy évig tartó első balkáni háború, és Albánia kikiáltotta függetlenségét. Az olasz–török háborúban Olaszország elfoglalta Rodoszt és Dodekániszoszt. Ebben az évben meghalt az 1868 óta uralkodó, első tényleges hatalommal rendelkező japán császár. Kínában Szun Jat-szen lemondott a köztársasági elnöki tiszteréről és megalapította a Kínai Nemzeti Burzsoázia Pártját, a Kuomintangot. Tibet széles körű autonómiát kapott Kínától. Az afrikai Marokkó spanyol protektorátus lett. Az Amerikai Egyesült Államokban Wilsont választották elnöké.

Törökország 1913-ban vereséget szenvedett az első balkáni háborúban és gyakorlatilag kiszorult Európából. Macedónia felosztása miatt kirobbant a második balkáni háború, amelyben Bulgária elvesztette az első balkáni háborúban szerzett területeit. Kínában véres hatalmi harc tört ki, amelynek eredményeként betiltották a Kuomintangot. A Dél-afrikai Unióban Gandhi meghirdette az erőszakmentes ellenállás politikáját az apartheid ellen.

1914-ben Ferenc Ferdinánd osztrák trónörökös és felesége Sarajevóban június 28-án merénylet áldozata lett. Az eseményeket követően az Osztrák–Magyar Monarchia július 23-án ultimátumot intézett Szerbiához, amelyet az elutasított.

Ennek következtében Ausztria–Magyarország július 28-án hadat üzent Szerbiának, megkezdődött az első világháború, ugyanakkor ebben az évben nyitották meg a Panama-csatornát. Az államok hadüzeneteit követően megkezdődtek a négy évig tartó haditevékenységek.

Ha az első világháború kirobbanásának formális okától elvonatkoztatunk, és visszatekintünk az előzőekben bemutatott mintegy 20–25 év történelmi eseményeire, megállapíthatjuk, hogy az egységes Német Birodalom létrejöttét követően, az átrendeződött – és gyakorlatilag a világháború előestéjére polarizálódott szövetségek képviselte – politikai érdekek egymásnak feszülése, e nagy intenzitású és kiterjedésű fegyveres küzdelem kirobbanását valójában sorsszerűvé tette.

Napjaink gondolkodó embere számára nem lehet kérdés, hogy az első világháború azoknak a nemzetállami szinten megjelenő, a saját uralkodóikat és kormánzataikat direkt módon befolyásoló gazdasági csoportoknak az érdekütközései miatt robbant ki, amelyek a második ipari forradalom időszakára eső tudományos-technikai és technológiai fejlődés eredményeire építve a saját sikerességüket kívánták érvényesíteni az egyre nagyobb intenzitással működő globalizálódott gazdaságban.

A 19. század utolsó harmadára átrendeződött a világ, és az addigra kialakult nagy- és középhatalmak politikája nyomán azok nemzeti gazdasági érdekeinek megfelelően formálódott.

Ez a globalizált világ azonban a 19. és 20. század fordulójára létrejött és működő hatalmi centrumok érdekeltiségeivel nem mutatott szinkront, így azok részéről igény fogalmazódott meg a globálisan létező piacok újrafelosztására.

A francia forradalom és a napóleoni háborúk tapasztalatai nyomán kialakított, az ipari forradalom technikai vívmányaival felszerelt, a modernkori hadviselés eljárási elvei alapján alkalmazott nemzeti hadseregek – különösen a 19. század második felében – meggyőzően bizonyították, hogy a nemzetállamok érdekérvényesítésének a politika szempontjából rendkívül hatékonyan alkalmazható eszközei.

A korszak hadügyi forradalma ezeket a hadkiegészítésen alapuló, korszerű elvek alapján működtetett tömeghadseregeket a nemzetállamok szintjén hatalmat gyakorló politikai elit számára olyan praktikus eszközzé tették, amelyek a gazdasági érdekegyeztetések során és a diplomácia szintjén is megoldhatatlannak tűnő problémákat a politika erőszakos folytatásának végrehajtóiként oldották meg.

A 20. század első évtizedében a különböző és az azonos civilizációs kultúrkörhöz tartozó társadalmi közösségek érdekei már oly mértékben eltértek egymástól, hogy azok az előzőekben bemutatott helyi konfliktusok és háborúk kirobbanásához vezettek.

1910-re érzékelhetővé vált, hogy a gazdasági érdekek és az azok mellé társuló identitásbeli problémák egy nagy méretű fegyveres összeütközés irányába taszítják a világot.

Fontos megemlíteni, hogy a polgárháborún túljutott Amerikai Egyesült Államok sajátos, ezt a történelmi időszakát jellemző külpolitikai stratégiájának érvényesítése mellett, valamint az egyre hatékonyabban működő nemzetgazdasága okán a geopolitikai és geostratégiai folyamatokban egyre jelentősebb szereplővé vált.

Természetesen a 20. század hajnalán a geopolitikára és a geostratégiára meghatározó módon az európai nagy- és középhatalmak politikája hatott, így kézenfekvő, hogy az 1914-ben kirobbant és világméretűvé terebélyesedett magas intenzitású fegyveres küzdelem meghatározó hadszínterei az európai kontinensen alakultak ki.

A korszakkal foglalkozó történészek egyetértenek abban, hogy az első világháború kirobbanása nem érte váratlanul és előkészületlenül az abban később részt vevő országokat, nemzeteket. A háború kitörhetett volna akár előbb, esetleg utóbb is, de tény, hogy a nemzetállamok, illetve az általuk alkotott koalíciók érdekei nyomán mindenképpen bekövetkezett volna. Ez ma már aligha kétséges.

Ez a tudatosság már a 19. század utolsó évtizedeiben arra inspirálta a nagy- és középhatalmak uralkodóit, állam- és kormányfőit, illetve kormányait, hogy a fegyveres küzdelem sikeres megvívása érdekében fejlesszék, korszerűsítsék saját nemzeti hadseregeiket. Ez az államok egy részénél eredményesen, mások esetében kevésbé sikeresen valósult meg.

Az azonban vitathatatlan, hogy a szarajevói merénylet idején Európában – technikai és technológiai jellemzőiket figyelembe véve – olyan, korábban soha nem látott nagyságrendű és képességű katonai potenciállal rendelkező hadseregek vártak bevetésre, amelyek katonai műveleti hatékonyságáról az őket létrehozó és fenntartó társadalmi közösségek és az azokat irányító vezető politikai elit tulajdonképpen nem rendelkezett valós képpel.

Az első világháború négy évének hadászati, hadműveleti és harcászati szintű katonai műveleti eseményeit a nemzetközi és a hazai hadtörténelmi munkákból pontosan ismerjük. Ennek okán a „Nagy Háború” kapcsán a továbbiakban csak azokra az eseményekre tér ki a szerző, amelyek hatással voltak a 20. század első világháború utáni időszakára.

1914-ben a háború kitörését követően a műveletek valamennyi hadszíntéren hadászati értelemben is manőverező jellegűek voltak. Némi nagyvonalúsággal kijelenthetjük, hogy a fegyveres küzdelemnek ez az első szakasza egészen 1914 novemberéig a „mozgó háború” időszaka volt.

A nyugati fronton a németek az első Ypres-i csatában megkísérelték a kijutást a La Manche-hoz (október 12. – november 11.), azonban a versenyfutás a tengerig a nyugati front megmerevedéséhez vezetett, és megkezdődött az állásháború időszaka.

A katonapolitikai helyzet alakulása okán 1914. október 29-én Törökország a központi hatalmak oldalán belépett a háborúba. Ugyanakkor Nagy-Britannia november 5-én annektálta Ciprust.

Az Európában dúló háború kihatott Ázsiára is: Japán augusztus 23-án hadat üzent Németországnak, és november 7-ére a japánok elfoglalták Csiaocsou német gyarmatot Kínában. 1914-ben Német Kelet-Afrikában november 2–5. között pedig a német gyarmati csapatok legyőzték egy brit–indiai expedíciós hadtestet.

Augusztusban és októberben ausztrál és új-zélandi csapatok német gyarmatokat foglaltak el a csendes-óceáni térségben.

1914. augusztus 4-én az Amerikai Egyesült Államok kinyilvánította semlegességét az első világháborúban.

A megmerevedett nyugati fronttal ellentétben 1915-ben a keleti fronton manőverező jellegű hadműveletek folytak mind a Mazuri-tavaknál, mind Gorlicénél. Ebben az évben a nyugati és keleti front mellett egy új hadszíntér is a hadászati szintű katonai műveletek földrajzi térségévé vált. Olaszország május 23-án, az antant oldalán belépett a háborúba, és 1915. június 15-től az olasz fronton megkezdődtek az isonzói csaták. Október 5-én antantcsapatok szálltak partra a semleges Görögországban. Az osztrák–magyar csapatok elfoglalták Belgrádot, ezt követően Szerbiát, Montenegrót és november végéig Albánia nagy részét. A hadászati szintű katonai műveletek hatására Bulgária a központi hatalmak oldalán október 14-én belépett a háborúba.

1916-ban valamennyi hadszíntéren folytak a hadászati műveletek. Döntetlenül végződött a brit és a német flotta között május 31. és június 30. között megvívott jütlandi csata. A keleti fronton június 4-én a Bruszilov-offenzíva áttörte a magyar frontvonalat. Az antantcsapatok június 24-én, a nyugati hadszínterén támadást indítottak a Somme folyónál. Az olasz fronton augusztus 4–16. között az olaszok a hatodik isonzói csatában sikereket értek el. 1916. augusztus 27-én az antant sikerei nyomán Románia hadba lépett a központi hatalmak ellen. 1916. november 21-én meghalt az Osztrák–Magyar Monarchia uralkodója, I. Ferenc József. Őt a trónon I. Károly (magyar királyként IV. Károly) követte. A nyugati fronton november 26-ára az antant támadássorozata kifulladásra vezetett. A német és osztrák–magyar csapatok sikeres hadászati műveleteket hajtottak végre Románia ellen, és december 6-ára a központi hatalmak elfoglalták Bukarestet. A viszonylagos pátthelyzet felismerése után a központi hatalmak december 12-én békeajánlatot teszttek az antantnak, amelyet az január 3-án elutasított. 1916. november 7-én másodszer választották meg Wilsont az Amerikai Egyesült Államok elnökévé. Ebben az évben, a nyár folyamán Kínában a megosztottan uralkodó katonai klikkek megkezdték egymás elleni harcukat.

Bizonyos értelemben e történések hatására 1917 elején Németország bejelentette a korlátlan bűvárhajó-háborút. A keleti front katonapolitikai helyzete jelentős hatással volt a cári birodalom belpolitikai állapotára. A háború 1917-re minden szempontból és rendkívüli módon igénybe vette Oroszországot. A társadalmi elégedetlenség okán zavargások törtek ki Szentpéterváron, Moszkvában és más nagyvárosokban. A szentpétervári februári forradalom (március 12.) győzelme után II. Miklós orosz cár lemondani kényszerült, és március 15-én új ideiglenes polgári kormány alakult.

A nyugati fronton a német csapatokat harc nélkül visszavonták a Siegfried-állásba, amelyben a hadászati védelmi készenlélet március 16–19. között érték el.

Az antant áprilisban és májusban folyamatosan támadta a német csapatokat, azonban nem tudta kicsikarni a végső döntést. Oroszországban a polgári Kerenszkij-kormány kísérletet tett a keleti fronton kialakult, számára és az antant számára kedvezőtlen hadászati helyzet megváltoztatására, és július 1–15. között hadászati támadást indított a központi hatalmak erői ellen. Az úgynevezett Kerenszkij-offenzíva összeomlott, amely az antant szempontjából a keleti front összeomlását is jelentette.

A központi hatalmak az olasz hadszíntéren is sikereket értek el: október 14. – november 3. között Caporettnél áttörték az olasz védelmi vonalakat. Az antanterők valamennyi meghatározó fronton defenzívába szorultak.

A hadszínterek katonapolitikai helyzete jelentősen hatott a geopolitikai és geostratégiai viszonyokra, amelyek az antant részéről folytatott megfelelő diplomáciai erőfeszítésekkel párosulva oda vezettek, hogy az Amerikai Egyesült Államok 1917. április 6-án feladta az 1914-ben kinyilvánított semlegességét, és az antant oldalán belépett a háborúba. Az Amerikai Egyesült Államok hadba lépésével az első világháború a harmadik szakaszába ért. Ez volt az „anyagcsaták” időszaka, amely gyakorlatilag a háború befejezéséig meghatározó módon befolyásolta – elsősorban a nyugati (fő) hadszíntéren – a katonai műveletek megvalósulásának milyenségét és minőségét.

A keleti front összeomlása nyomán Oroszországban ismét forradalmi helyzet alakult ki, a bolsevikok az októberi forradalomban (november 7.) megdöntötték az ideiglenes kormányt és magukhoz ragadták a hatalmat. A kialakult helyzetben Breszt-Litovszkban Oroszország és a központi hatalmak között november 3. – november 20. folyamán béketárgyalások kezdődtek. Oroszország december 30-án elismerte Finnország függetlenségét. Románia, előző évi veresége után és a kialakult helyzet szorításában, december 9-én fegyverszünetet kötött a központi hatalmakkal.

1918 januárjában sztrájkhullám söpört végig Németországon. Ugyanakkor a német csapatok a keleti fronton február 18-án támadást indítottak Szovjet-Oroszország ellen. Litvánia és Észtország kinyilvánította függetlenségét. Márciustól külföldi csapatok szálltak partra Szovjet-Oroszországban, amelyek a belső ellenforradalmi erőket támogatva harcot indítottak a bolsevik hatalom ellen. Gyakorlatilag Szovjet-Oroszországban kirobbant a polgárháború, amely a kezdeti időszakot követően egyre inkább és kizárólagos jelleggel az oroszok négy évig tartó belső háborújává vált.

1918-ban a központi hatalmak és Szovjet-Oroszország megkötötte a breszt-litovszki békét. A nyugati fronton március 21-én a Somme folyónál német offenzíva kezdődött, amely július 17-ére kifulladt. Az antant azonban július 18-án máris ellentámadást kezdett a németek ellen. A brit csapatok betörték a német állásokba, és augusztus 8-ára összeomlott a nyugati front a német arcvonal. Szeptember 15-én a szerb és francia csapatok támadást indítottak a Balkánon. Bulgária szeptember 30-án fegyverszünetet kötött az antanthatalmakkal. Az olasz fronton október 24-ére a központi hatalmak erőinek ellenállása összeomlott. Október 18-án megalakult Csehszlovákia, és 29-én Horvátország elszakadt a Monarchiától. Október 30-án Szlovákia csatlakozott Csehországhoz, és ugyanezen a napon létrejött az önálló Ausztria.

1918. november 3-án az osztrák–magyar hadvezetés aláírta a padovai fegyverszüneti egyezményt. Lengyelországban november 7-én ideiglenes kormány alakult.

November 9-én II. Vilmos lemondott trónjáról, Németországban győzött a forradalom, és a compiégne-i fegyverszünet aláírásával a németek számára véget ért az első világháború. Az őszi folyamán Lengyelország és Lettország is kikiáltotta függetlenségét, Ausztria köztársaság lett, és az év végére megalakult a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság.

1918 januárjában az Amerikai Egyesült Államok elnöke, Wilson meghirdette 14 pontját, amely nem volt más, mint az általa elképzelt és felvázolt békekötés és a háború utáni rendezés programja.

A Magyar Királyságban 1918. október 17-én Tisza István bejelentette a háború elvesztését, amelynek következtében az események felgyorsulnak, és az őszi forradalom (1918. október 30–31.) eredményeképpen a király gróf Károlyi Mihályt nevezte ki miniszterelnöknek. Magyarország számára is véget ért az első világháború. A magyar kormány katonai konvenciót írt alá november 13-án Belgrádban, november 16-án Magyarország köztársaság lett, és végleg elszakad a Monarchiától. November 24-én megalakult a Kommunisták Magyarországi Pártja.

1919. január 5-én Berlinben kirobbant a Spartacus-felkelés. Január 18-án megkezdte munkáját a párizsi békekonferencia. Márciusban, Koreában tömegmegmozdulások alakultak ki a japán uralom ellen, és japánellenes mozgalom robbant ki Kínában. A párizsi békekonferencia a volt német gyarmatokat Japánnak engedte át. Anatóliában török nemzeti felszabadító mozgalom indult az idegen megszállók ellen Musztafa Kemal pasa vezetésével. 1919-ben Ausztrália megkapta a csendes-óceáni volt német gyarmatokat. Gróf Károlyi Mihály március 20-án a Vix-jegyzék átvétele után kormányával együtt lemondott. Március 21-én a szociáldemokraták és a kommunisták vették át a hatalmat és kikiáltották a Tanácsköztársaságot. 1919. április és július között Románia és Csehszlovákia támadást indított a Magyar Tanácsköztársaság ellen. A kialakult politikai és katonapolitikai helyzetben augusztus 1-jén lemondott a magyar Forradalmi Kormányzótanács, véget ért a Tanácsköztársaság, és augusztus 4-én a román csapatok bevonultak Budapestre. A magyar ellenforradalmi erők tevékenységének eredményeként Horthy Miklós és a Nemzeti Hadsereg 1919. november 16-án bevonult Budapestre.

1920. március 13-án Németországban monarchista puccskísérlet történt, márciusban és áprilisban forradalmi megmozdulások zajlottak. A lengyel hadsereg a tavasz folyamán megtámadta Belorussziát és Ukrajnát, május 6-án pedig elfoglalta Kijevet. A Vörös Hadsereg június 12-én ellentámadásba ment át, visszafoglalta Kijevet, előrenyomult Varsóig, ahol azonban a lengyelektől augusztus 19-én vereséget szenvedett.

1920 novemberére Vrangel tábornok legyőzésével – a Távol-Kelet kivételével – véget ért a polgárháború Szovjet-Oroszországban. 1920-ban a Török Birodalom helyén megalakuló új államok mandátumterületek lettek. Anatóliában polgárháború dúlt, és a török Nagy Nemzetgyűlés áttette székhelyét Isztanbulból Ankarába. A török szultán képviselője augusztus 10-én aláírta a békét a győztes hatalmakkal, azonban ezt a Musztafa Kemal pasa vezette ellenkormány nem ismerte el.

Indiában Gandhi meghirdette a brit gyarmati hatóságokkal szembeni polgári engedetlenségi mozgalmat. 1920. március 19-én az Amerikai Egyesült Államok szenátusa elutasította a versailles-i béke ratifikálását. November 2-án Wilson vereséget szenvedett az elnökválasztáson. 1920 Magyarországon a konszolidáció éve volt: a nemzetgyűlés március 1-jén kormányzóvá választotta vitéz nagybányai Horthy Miklóst. Ugyanebben az évben, június 4-én Magyarország aláírta a trianoni békét.

1921-ben a rigai béke lezárta a lengyel–szovjet háborút, és a március 18-án aláírt békeszerződés értelmében Belorusszia és Ukrajna jelentős része Lengyelországhoz került. Június 7-én megalakult a kisantant, november 7-én pedig az Olasz Fasiszta

Párt. Magyarországon március vége és április eleje között lezajlott az első, október 20–24. között pedig a második sikertelen királypuccs. Ebben az évben a törökök Inönünél, majd a Sakarya folyónál legyőzték és visszavonulásra kényszerítették az Ankara felé nyomuló görögöket. Július 11-én Ázsiában megalakult a független Mongólia.

1922. április 16-án Németország és Szovjet-Oroszország aláírta a rapallói egyezményt. Az olasz király október végén Mussolinit nevezte ki Olaszország miniszterelnökének. December 6-án létrejött a független Ír Szabad Állam, illetve december 30-án megalakult a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége, a Szovjetunió. 1922. július 20-án Sanghajban megalakult a Kínai Kommunista Párt. Augusztus folyamán Kemal pasa Törökországban megsemmisítő győzelmet aratott a görög expedíciós hadsereg felett, és kiűzte őket Anatóliából és Kelet-Trákiából. A történesek nyomán VI. Mohamed, az utolsó török szultán lemondott, és ezzel megszűnt a Török Birodalom. Október végére Vlagyivosztozk visszafoglalásával Szovjet-Oroszország távol-keleti részén is véget ért a polgárháború és az intervenció. Afrikában 1922. február 28-án Egyiptom függetlenné vált, azonban a brit befolyás továbbra is rendkívül erős maradt.

1923-ban francia és belga csapatok vonultak be a Ruhr-vidékre. Bulgáriában jobboldali puccs következett be, amelyet véres terrorhullám követett. Szeptember 13-án Spanyolországban katonai hatalomátvétel történt. Az ősz folyamán sztrájkmozgalmak, felkelések zajlottak Németországban, és november 9-én bekövetkezett Hitler puccskísérlete Münchenben. 1923. július 24-én Törökország és az antant hatalmak aláírták a lausanne-i békét, október 29-én kikiáltották a Török Köztársaságot, amelynek első elnöke Musztafa Kemal, fővárosa Ankara lett.

1924. január 21-én meghalt Lenin. Az ősz folyamán a francia és belga csapatok elhagyták a Ruhr-vidéket. Ez év januárjában a Kuomintang első kongresszusa elfogadta az első három népi elvet, széles népi egységfront jött létre Kínában. Mongóliában kikiáltották a népköztársaságot.

1925-ben Olaszországban Mussolini fasiszta diktatúrát vezetett be. Őszre a locarnói egyezmény nyomán megkezdődött Németország ismételt bevonása az új európai hatalmi rendszerbe. Ebben az évben, március 13-án Kínában meghalt Sun Jat-szen, a Kuomintang vezetője, és május 30-ára forradalmi polgárháború robbant ki az országban.

1926. április 24-én a Szovjetunió és Németország barátsági és meg nem támadási szerződést írt alá. Május 12-én Lengyelországban Piłsudski katonai puccsal átvette a hatalmat; 28-án Portugáliában is katonai puccs döntötte meg a köztársaságot. December 25-én a japán trónt Hirohito császár foglalta el.

1927 folyamán Olaszország és Albánia védelmi szerződést kötött, ami azt jelentette, hogy november 22. után Albánia gyakorlatilag olasz protektorátussá vált. Felbomlott a kommunisták és a Kuomintang szövetsége, és augusztus elején megkezdődött a második forradalmi polgárháború Kínában. 1927. április 5-én a Magyar Királyság és Olaszország kétoldalú barátsági szerződést írt alá.

1928-ban Csang Kaj-sek elfoglalta Pekinget és egyesítette Kínát.

1929 áprilisában a Szovjetunióban jóváhagyták az első ötéves tervet. A Jung-terv megkönnyítette a német jóvátételi teljesítést. Október 3-án a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság felvette a Jugoszláv Királyság nevet. Ebben az évben nemzetközi konferenciát rendeztek Hágában a jóvátételi szerződések aktuális kérdéseiről. 1929. október 25-én az Amerikai Egyesült Államokban a New York-i tőzsdén bekövetkezett a „fekete péntek” elnevezésű krach. Ez a nap az 1933-ig tartó gazdasági világválság kezdete volt.

1930-ban Spanyolországban megbukott a katonai diktatúra. Indiában Gandhi az úgynevezett só meneteléssel tiltakozott a brit uralom ellen. 1930 októberében Braziliában katonai hatalomátvétel történt.

1931 a gazdasági világválság mélypontja volt. Spanyolország április 12-én ismételt köztársaság lett. December 11-én, a Westminster-statútum alapján a brit korona számos domíniuma szuverén állammá vált, s ennek következtében létrejött a Brit Nemzetközösség. A japánok szeptemberben megszállták Mandzsúriát. Kínában, Zujcsinben kikiáltották a Kínai Szovjet Köztársaságot, amelynek felszámolására Csang Kaj-sek támadást indított.

1932-ben Japán proklamálta Mandzsúria függetlenségét, és a február 18-án létrejött új állam, Mandzsukuo, gyakorlatilag japán protektorátus lett. Amerikában, Bolívia és Paraguay között három évig tartó háború robbant ki az olajban gazdag Gran Chaco birtoklásáért. Ez az év a gazdasági válság magyarországi mélypontja volt. Az 1932-es németországi választásokon a Nemzetiszocialista Német Munkáspárt vált a legerősebb parlamenti frakcióvá.

1933. január 30-án a kialakult belpolitikai helyzetben Hindenburg köztársasági elnök Adolf Hitlert nevezte ki Németország kancellárjává. Februárban, miután Berlinben kigyulladt a Reichstag épülete, felfüggesztették az alkotmányos jogokat. Március 5-én a német parlamenti választásokat a Nemzetiszocialista Német Munkáspárt nyerte. 1933. október 19-én Németország kilépett a Népszövetségből, Japán ezt már március 27-én megtette. 1933-ban Franklin D. Rooseveltt, az Amerikai Egyesült Államok új elnöke, március 4-én meghirdette politikai programját, a New Dealt. Kubában megdöntötték a liberális kormányt. A magyar miniszterelnök, Gömbös Gyula látogatást tett Berlinben Hitlernél és Rómában Mussolininál.

Végigtekintve az első világháború eseményein, illetve az azt követő történéseken, megállapíthatjuk, hogy a 20. század 30-as éveinek közepére a „Nagy Háború” előtt létező Európa – különösen Közép- és Kelet-Európa – térképe teljes egészében megváltozott. A korábban létező dominánsan érvényesülő német és orosz nagyhatalmi státusz elenyészett, és az Osztrák–Magyar Monarchia 1918-as felbomlása után létrejött nemzetállamok elsődlegesen a francia orientáció érvényesítése mellett igyekeztek saját nemzeti törekvéseiket megvalósítani a teljesen új geopolitikai és geostratégiai helyzetben.

Az első világháborút követő években a forradalmi tevékenységek eredményeként megvalósuló bolsevik típusú hatalomátvétel Oroszország kivételével az európai országokban kudarcot vallott. Szovjet-Oroszországban, illetve a későbbi Szovjetunióban azonban a társadalmi fejlődés egy teljesen új (korábban legfeljebb csak elméleti

síkon felvázolt) irányba indult el. Átalakult, átrendeződött, és szocialista – dogmatikus felfogás szerint kommunista – értékrend mentén fejlődött a társadalmi közösségi lét. A gazdaságot is átalakították, és állami szinten vezérelt, tervutasításos rendszerben állami, illetve népi tulajdon alapján, a szocialista termelési mód dominanciája mellett működött.

Tekintettel az 1917-től 1922-ig zajló szovjet-orszországi eseményekre és azok geopolitikai és geostratégiai hatására, kijelenthető, hogy az addig egységes világunk már ekkor ideológiailag, politikailag és gazdaságilag is megosztottá vált, vagyis ilyen értelemben kétpólusú lett a világ.

Az első világháborút lezáró rendkívül szerencsétlen – elsősorban persze a vesztes államok vonatkozásában – versailles-i békeszerződés több ország esetében a társadalmi közösségek jobbra tolódását eredményezte. A háborús trauma eredményeként Európa és a világ országaiban a 20-as évek végére a pacifizmusnak ugyan rengeteg támogatója akadt, ám a hatályba lépett békeszerződések tartalmával elégedetlen országokban az irredenta és revíziós pártok kerültek hatalmi pozícióba, élükön a már ekkor diktátorként viselkedő vezetőkkel.

Már ezekben az években teljesen világossá vált, hogy Thomas Woodrow Wilsonnak, az Amerikai Egyesült Államok 28. elnökének 14 pontból álló békejavaslata nem töltötte be küldetését. Az elnök és közvetlen környezete kivételével az Amerikai Egyesült Államok Kongresszusát⁶ kevésbé, a győztes nagyhatalmakhoz tartozó Japánt pedig egyáltalán nem érdekelték az európai ügyek. A békeszerződésekben valójában – Franciaország, az Egyesült Királyság és Olaszország mellett – elsősorban és mindenekfelett az Amerikai Egyesült Államok akarata érvényesült. A béketárgyalások során fogadták el a Népszövetség alapító okiratát is, amelytől kimondva-kimondatlanul azt várták, hogy stabilizálja a háborút követő új világrendet, illetve megakadályozza egy újabb világméretű fegyveres konfliktus kirobbanását. A helyzet ellentmondásosságát jól érzékelteti Ferdinand Foch⁷ francia marsall, katonai teoretikus kijelentése: „Ez nem béke, csak fegyverszünet 20 évre.” Szavai igaznak bizonyultak, mivel 1939. szeptember 1-jén – a kijelentésétől számított 20 évvel és 64 nappal később – kitört a második világháború.

A fentiekben áttekintett események alapján megállapítható, hogy az összességében 37 millió áldozatot követelő első világháború teljes mértékben átformálta az akkori világ geopolitikai és geostratégiai helyzetét. Ugyanakkor a rossz elgondolások alapján megalkotott, a jövő biztonsági helyzetét stabilizálni akaró békeszer-

⁶ Wilson elnök 14 pontba (a wilsoni elvek) szedett békejavaslata az Amerikai Egyesült Államok szenátusa, illetve képviselőháza előtt tartalmában és céljában jól ismert volt, ugyanakkor annak elvi támogatása ellenére az amerikai szenátus mégsem ratifikálta.

⁷ Francia katonatiszt, marsall, katonai teoretikus. Részt vett a francia–porosz háborúban, betöltötte a vezérkari akadémia igazgatói beosztását, 1907-ben dandárparancsnok, később hadtestparancsnok, 1917. március 5-től a francia hadsereg vezérkari főnöke, 1918. március 27-én pedig a nyugati fronton harcoló antantcsapatok főparancsnoka. Részt vett a versailles-i békeszerződés munkáiban, azonban annak hatékonyságát megkérdőjelezte.

zódések nyomán olyan társadalmi mozgások indultak el, amelyek eredményeként a világ megosztottá vált. A társadalmi közösségek szintjén olyan jobb- és baloldali szélsőséges ideológiák jelentek meg, amelyek meghatározó módon befolyásolták a kialakult új világrend országainak politikáját, és a vélt vagy valós érdekek mentén polarizálták, szövetségekbe tömörítették az azonos vagy közel azonos érdekeket és értékeket képviselő nemzeteket, megteremtve a második világháború kirobbanásához szükséges összes feltételt. E feltételek kialakításában meghatározó időszakként kell tekintenünk az 1930-as évtized második felére.

1934. június 30-án Németországban az úgynevezett a hosszú kések éjszakáján megtörtént a hatalom koncentrációjának véglegesítése. Ezt követően június 25-én Bécsben nemzetiszocialista puccskísérlet eredményeként meggyilkolták Dollfuss szövetségi kancellárt. Ugyancsak ebben az évben, szeptember 28-án a Szovjetunió belépett a Népszövetségbe, október 9-én Marseille-ben pedig merényletet követtek el Sándor jugoszláv király és Barthon francia külügyminiszter ellen. 1934. október 24-én a kínai kommunisták Mao Ce-tung vezetésével megkezdték az egy évig tartó hosszú menetelésüket Csang Kaj-sek csapatainak támadásától kísérve.

1935 márciusában, népszavazás eredményeként, a Saar-vidék visszakerült Németországhoz. Ugyanebben az évben október 20-án befejeződött a kínai kommunisták hosszú menetelése, és Senhszi tartományban új tanácssterületet hoztak létre. Afrikában október 3-án Olaszország megtámadta Abesszíniát. Az Amerikai Egyesült Államok elfogadta a semlegeségi törvényt, amelynek értelmében megtiltotta saját, fegyvergyártásra szakosodott iparágainak, hogy azok hadviselő államokkal kereskedjenek.

A német csapatok 1936. március 7-én bevonultak a demilitarizált Rajna-vidékre, ugyanekkor Franciaországban megalakult az első népfrentkormány. Július 18-án Spanyolországban a győztes népfrentkormány ellen jobboldali katonai puccs robbant ki, és ezzel megkezdődött a három évig tartó spanyol polgárháború. 1936. november 1-jén létrejött a Berlin–Róma tengely, és még ebben a hónapban Németország és Japán aláírta az antikomintern paktumot. Az Amerikai Egyesült Államok elnökévé ismét Rooseveltet választották. Afrikában Olaszország annektálta Abesszíniát. 1937. május 28-án Chamberlain alakított kormányt Nagy-Britanniában. A Szovjetunióban koholt vádak alapján kivégezték Tuhacsevszkijt és több tábornoktársát. November 6-án Olaszország csatlakozott az antikomintern paktumhoz. Japán 1937. július 7-én támadást indított Kína ellen, amelynek következtében szeptemberre Kínában japán-ellenes egységfront jött létre.

A német csapatok 1938. március 13-án bevonultak Ausztriába, és az ország csatlakozott Németországhoz (Anschluss). Szeptember 29-én a müncheni egyezmény értelmében a Szudéta-vidék Csehszlovákiától Németországhoz került. Beneš csehszlovák elnök lemondott. Németországban az 1938. november 9-éről 10-ére virradó éjszaka (kristályéjszaka) zsidóellenes pogromokra került sor.

1939 márciusában, Hitler követelésére, Josef Tiso szlovák fasiszta politikus proklamálta a független (a valóságban azonban német ellenőrzés alatt álló) Szlovákia megalakulását. A német csapatok bevonultak Csehszlovákia még megmaradt

részébe, és megalakult a közvetlen német befolyás alatt álló Cseh-Morva Protektorátus. Ebben az évben, április 1-jén Spanyolországban a Franko vezette jobboldali felkelők (nemzetiek) elfoglalták Madridot, ezzel véget ért a spanyol polgárháború. 1939. augusztus 23-án a Szovjetunió és Németország meg nem támadási szerződést írt alá (Molotov–Ribbentrop paktum). Nagy-Britannia és Lengyelország a kialakult politikai helyzetben augusztus 25-én kölcsönös segítségnyújtási egyezményt kötött. Szeptember 5-én az Amerikai Egyesült Államok kinyilvánította függetlenségét, ugyanakkor felülvizsgálta semlegességi politikáját, és lehetővé tette a fegyvervásárlást Nagy-Britannia és Franciaország számára. Magyarországon 1939. február 19-én Teleki Pál alakított kormányt, és február 23-án csatlakoztunk az antikomintern paktumhoz. Érvényesült a revizionista politika, március 15-ével Kárpátalja teljes egészében Magyarországhoz került, és kiléptünk a Népszövetségből.

Az események nyomán az európai kontinensen a politikai és katonapolitikai helyzet pattanásig feszült, és a hitleri Harmadik Birodalom, stratégiai céljait követve, 1939. szeptember 1-jén megtámadta Lengyelországot. Kitért a második világháború, amely az emberiség fejlődéstörténetek egyik letragikusabb időszaka volt. Történetét szinte megszámlálhatatlan mennyiségű nemzetközi és hazai szakirodalom elemzi. Mi a következőkben a második világháborúval kapcsolatban csak azokat a legfontosabb eseményeket idézzük fel, amelyek döntően befolyásolták a világháború történéseit, determinálták a befejezését, a megkötött békediktátumokat, illetve ezen eseményeken keresztül megformálták a világméretű, magas intenzitású fegyveres konfliktus után kialakuló világrendet.

A német csapatok lengyelországi betörését követően Nagy-Britannia és Franciaország hadat üzent Németországnak, 1939. szeptember 17-én pedig a szovjet csapatok támadást intéztek Lengyelország keleti része ellen. Lengyelország gyakorlatilag tíz nap leforgása alatt német, illetve szovjet megszállás alá került. 1940. március 12-én a szovjet–finn téli háború véget ért, és a Szovjetunió jelentékeny területeket szerzett Finnországban. Működött a villámháború: a német csapatok április és június között elfoglalták Dániát és Norvégiát. A történések hatására Chamberlain lemondott, és Nagy-Britanniában május 10-én Churchill alakított kormányt. Májusban megkezdődött a németek nyugati offenzívája, május 14-én Hollandia, május 15-én Belgium kapitulált. A kialakult hadászati helyzet következtében Olaszország belépett a háborúba a németek oldalán, és június 10-én megtámadta Franciaországot. A német csapatok június 14-én elfoglalták Párizst, és rá egy hónapra megalakult a vichyi Franciaország. A Szovjetunió júniusban lerohanta a balti államokat. 1940. augusztus 13-án megkezdődött a németek számára sikertelenül végződő angliai légi csata. A kialakult hadászati helyzetben szeptemberre a német hadvezetés feladta az angliai partraszállás tervét. Szeptember 27-én Németország, Olaszország és Japán aláírta a háromhatalmi szerződést. Szeptember 3-án az Amerikai Egyesült Államok védelmi szerződést kötött Nagy-Britanniával, és november 5-én Rooseveltet harmadszor is az Amerikai Egyesült Államok elnökévé választották. 1940. augusztus 30-án a második bécsi döntés értelmében Észak-Erdély visszakerült a Magyar Királysághoz. Magyarország november 20-án csatlakozott a háromhatalmi szerző-

déshez, szeptember 27-én pedig Szálasi Ferenc vezetésével megalakult az egységes Nyilaskeresztes Párt.

1941. március 27-én Jugoszláviában államcsínnyel megdöntötték a németbarát kormányt, és az így kialakult helyzetben a németek megkezdték balkáni hadjáratukat. A németek június 22-én megtámadták a Szovjetuniót. A német hadsereg kezdeti hadászati sikerei eredményeként, a nyár folyamán birtokukba került Minszk, Lvov és Riga. Szeptember 1-jére körülzárták Leningrádot, ugyanebben a hónapban elfoglalták Kijevet. Szeptember 30-án kezdetét vette a moszkvai csata. A szovjetek mindenütt visszavonultak, a németek október 16-án elfoglalták Odesszát, és október 27-ére Szevasztopol kivételével a Krím-félszigetet. Ebben az időszakban a keleti front arcvonala rendkívül szélessé vált. Jelentős mértékben meghosszabbodtak az utánpótlási vonalak; a hadászati célok elérését szolgáló hadműveletek további sikeres végrehajtása megkövetelte a német hadvezetéstől a személyi állomány és a haditechnika terén elszenvedett veszteségek pótlását, amely azonban már ekkor nehézségekbe ütközött.

Ázsiában, 1941-ben, a japánok megkezdték Indokína (Vietnam, Kambodzsa, Laosz) megszállását, amelynek következtében Nagy-Britannia hadat üzent Japánnak. A japán hadsereg támadást indított a Fülöp-szigetek ellen, és decemberben már szárazföldi támadó hadászati műveletek folytak. Hongkong december 25-én a japánok kezére került.

A szovjet és a brit csapatok 1941. augusztus 25-én bevonultak Iránba.

Az afrikai hadszíntéren 1941 januárjában, illetve februárjában a britek előrenyomultak Szudánban, Eritreában és Olasz-Szomáliában is. Rommel tábornok vezetésével február 12-én a német Afrika-hadtest partra szállt Líbiában.

Augusztus 11-én Churchill és Rooseveltt aláírták az atlanti chartát. Ez többek között leszögezte, hogy a háború nem lehet a nemzetközi politika eszköze, garantálta a népek szabadságát államformájuk megválasztásában, állást foglalt a tengerek és a kereskedelem szabadsága mellett.

1941. december 7-én a japánok megtámadták a Pearl Harborban állomásozó amerikai flottát, és támadást indítottak több csendes-óceáni sziget ellen. December 8-án az Amerikai Egyesült Államok hadat üzent Japánnak, majd 11-én Németországnak és Olaszországnak.

1941. április 3-án Teleki Pál miniszterelnök öngyilkosságot követett el. Április 4-én megalakult a Bárdossy-kormány, és április 11-én Magyarország bekapcsolódott a Jugoszlávia elleni háborúba. Ez az esemény a második világháború kezdetét jelentette hazánk számára. 1941. június 26-án Kassát bombázás érte, és Magyarország június 27-én hadat üzent a Szovjetuniónak.

1942 márciusában Európában, a nyugat-európai hadszíntéren Lübeck szőnyegbombázásával a brit légierő megkezdte a Németország elleni légitámadásokat. A keleti hadszíntéren a németek átcsoportosították erőiket, májusban elfoglalták a Kercsi-félszigetet, június 4-én pedig bevették Szevasztopol erődjét. Augusztus 24-ére kijutottak Sztálingrád térségébe, és elérték a Volgát, ahol a támadásuk megállt. A nyugati hadszíntéren november 11–21. között megszállták a Vichy-féle Franciaországot. 1942

nyarának végére a keleti fronton elveszítették a hadászati kezdeményezés képességét, amely az erőviszonyok átrendeződése okán a szovjetek kezébe került. A szovjetek november 19–22. között bekerítették a Sztálingrádot ostromló német erőket.

A kialakult hadászati helyzet következtében 1943 januárjában a németek megkezdtek erők kivonását a Kaukázus térségéből. Január 12–18. között Leningrádnál a szovjet erők áttörték a német blokádot. A nyugati hadszíntéren január 27-én az amerikai hadászati légierő először támadta nappal Németországot. A keleti hadszíntéren február 2-án a Sztálingrádnál körülzárt német erők utolsó egységei is megadták magukat. Ugyanebben a hónapban a szovjetek visszafoglalták Kurszkot (február 8.) és Rosztovot (február 14.). Németországban február 18-án Goebbels német birodalmi propagandaminiszter meghirdette a totális háborút. 1943 májusában az elvárt eredményesség elmaradása és a bekövetkezett veszteségek miatt a németek leállították az Atlanti-óceánon a tengeralattjáró-háborút. A keleti fronton a német hadsereg 1943 nyarán még egyszer, és egyben utoljára a világháború folyamán kísérletet tett a hadászati kezdeményezés megragadására és visszaszerzésére, azonban a kurszki csatában július 5–23. között a szovjetek győzelmet arattak.

1943. július 10-én brit és amerikai csapatok szálltak partra Szicíliában. A szövetségesek elfoglalták Palermót, július 26-án Badoglio lett az új miniszterelnök, Mussolinit pedig letartóztatták. Szeptember 3-án az új olasz kormány aláírta a fegyverszünetet, és a szövetségesek szeptember 30-án bevonultak Nápolyba. Ebben az időben német ejtőernyősök kiszabadították Mussolinit, aki szeptember 12. után fasiszta államot hozott létre Észak-Olaszországban.

A keleti hadszíntéren a szovjet hadsereg folyamatosan támadó hadműveleteket hajtott végre, és felszabadította a megszállt szovjet területeket. Augusztus folyamán Harkovot, szeptemberben Brjanszkot és Csernyigovot, októberben Dnyepropetrovszkot, novemberben pedig Kijevet.

A háborúban részt vevő Magyarország számára 1943 katasztrofális év volt. A Sztálingrád felmentésére irányuló hadműveletet januárban elsöpörték a Don mentén védelemre berendezkedett 2. magyar hadsereget, amelynek pusztulása nemzeti tragédia volt. Az események hatására itthon legfelsőbb politikai szinten olyan döntés született, amelynek következtében ismételt tárgyalások kezdődtek a magyar és az angol kormány megbízottak között Magyarország a háborúból történő kilépéséről.

1943. november 28. és december 1. között a szövetségesek vezetői Teheránban konferencián vettek részt, hogy összehangolják további hadműveleteiket és tanácskozzanak Európa háború utáni újrendezéséről.

Az afrikai hadszíntéren 1943. január 23-án a szövetségesek elfoglalták Tripolit, május 7-én pedig Tuniszt és Bizertát. Sikereik nyomán az Afrika-hadtest május 13-án megadta magát. November 22–26. között a szövetségesek megtartották az első kairói konferenciát, ahol a megbeszélés tárgya a távol-keleti háború helyzete volt.

A nyugati szövetségesek 1943. január 14–24. között a québeci konferenciájukon egyeztettek a távol-keleti hadműveletekről. Ebben az évben a csendes-óceáni hadszíntéren június és november között az amerikai csapatok partraszállás után visszafoglalták Új-Guineát, a Salamon- és a Gilbert-szigeteket.

1944 első felében a szovjetek folyamatos támadó hadműveletei nyomán felszabadultak a megszállt szovjet területek. A szövetségesek az olasz hadszíntéren folyamatosan szorították vissza a német erőket, és június 4-én bevonultak Rómába. Június 6-án Normandiában megkezdődött a szövetségesek partraszállása, amely június 24-én sikeresen befejeződött, és ezzel megnyílt a nyugati front.

1944. július 20-án sikertelen merényletet kíséreltek meg Hitler ellen. 1944. augusztus 1-jén felkelés robbant ki Varsóban a németek ellen, amelyet azok október 2-ára vérbe fojtottak. Ebben az évben, augusztus 15-én a szövetséges csapatok partra szálltak Dél-Franciaországban. Augusztus 19-én felszabadult Párizs és Firenze.

A szovjet csapatok augusztus 21-én, a keleti hadszíntéren elfoglalták Iaşit. A kialakult helyzetben Románia fegyverszünetet kért, majd átállt a szövetségesek oldalára. A szovjet csapatok augusztus 31-én bevonultak Bukarestbe. A szövetségesek a nyugati fronton megvalósuló előrenyomulásuk következtében szeptember 3-án elfoglalták Brüsszelt. Szeptember 9-én Szófiában fegyveres felkelés robbant ki az uralmon levő fasiszta kormány ellen, és Bulgária átállt a szövetségesek oldalára. A szovjet csapatok október 20-án felszabadították Belgrádot, míg a nyugati hadszíntéren október 21-én a szövetségesek elfoglalták az első német nagyvárost, Aachent. November folyamán a német csapatok elhagyták Görögországot és Albániát.

Strasbourg november 24-én a szövetségesek kezére került, ugyanakkor a németek a nyugati hadszíntéren, az Ardenneknben ellentámadást szerveztek ellenük, melyet december 16-án indítottak meg. 1944 nyarán Ázsiában az amerikaiak kínai repülőterekről megkezdtek Japán bombázását, és egyúttal megkezdődött a Fülöp-szigeteket megszálló japán szárazföldi erők felszámolása. Október 23–26. között ugyancsak a Fülöp-szigeteken vívott tengeri csatában a japán flotta megsemmisítő vereséget szenvedett az amerikaiaktól. 1944. november 7-én Rooseveltet negyedszer választották az Amerikai Egyesült Államok elnökévé.

1944. március 19-én a német csapatok megszállták Magyarországot, ezt követően megkezdődtek a szövetségesek légitámadásai a városok ellen. Augusztus 29-én megalakult a Lakatos-kormány. Ebben az évben szeptember végére a szovjet csapatok elérték a magyar határt. A kialakult hadászati és politikai helyzetben szeptember 28-án magyar fegyverszüneti delegáció utazott Moszkvába. A Szovjetunió és Magyarország között érdemi megállapodás nem jött létre, a hadműveletek átterjedtek az országra, október 6–19. között lezajlott a debreceni csata.

Október 15-én Horthy Miklós kormányzó bejelentette a háborúból való kilépést, amely a valóságban csupán sikertelen kísérlet maradt. Október 16-án német csapatok szállták meg a budai várat, Horthyt lemondatták, és Szálasi Ferenc nyilasvezér vette át a hatalmat. A szovjet csapatok október 19-én elfoglalták Debrecent és december 9-én már Vácon voltak.

December 21-én Debrecenben összeült az ideiglenes nemzetgyűlés, és december 22-én Dálnoki Miklós Béla vezetésével megalakult az ideiglenes kormány. 1944. december 24-ére a szovjet csapatok körülfogták a fővárost. 1945. január 5-ére a nyugati hadszíntéren az előző év december 16-án indított német ellentámadás az Ardenneknben kudarccal végződött. A keleti fronton a szovjet hadsereg 1945. január 12-én

támadást indított a Visztula-Odera vonalán. Január 17-én a szovjetek bevonultak Varsóba, január 19-én pedig Krakkóba.

1945. február 4–11. között a szövetségesek legfőbb vezetői a jaltai konferencián döntöttek a Szovjetunió Japán elleni hadba lépéséről, egyeztették és meghatározták háború utáni politikájukat. A szövetségesek Európában minden fronton folyamatosan támadó hadműveleteket vívtak az elkeseredetten védekező német csapatokkal szemben. Április 25-ére a szovjetek körülfogták Berlint, az észak-olaszországi német front parancsnoka és katonái április 28-án letették a fegyvert, ugyanezen a napon Mussolinit elfogták és kivégezték.

Április 30-án Hitler és több náci vezető öngyilkosságot követett el Berlinben, a várost a szovjetek május 2-án elfoglalták. Ezt követően a németek május 7-én aláírták az általános megadási okmányt, ennek következtében Európában május 9-én befejeződött a második világháború.

Ázsiában a csendes-óceáni hadszíntéren a Fülöp-szigetek döntő része 1945 februárjában amerikai ellenőrzés alá került. Február 19-én az amerikai csapatok elfoglalták Ivo Dzsima szigetét. 1945. április 12-én meghalt Rooseveltt, az Amerikai Egyesült Államok elnöke, utódja Truman alelnök lett. 1945 augusztusában az amerikai légierő hadászati atomtámadást hajtott végre Hirosima és Nagaszaki japán városok ellen. A Szovjetunió augusztus 8-án hadat üzent Japánnak. 1945. szeptember 2-án Japán aláírta a fegyverszünetet. Ugyanezen a napon Saigonban kikiáltották a Vietnami Demokratikus Köztársaságot, szeptember 23-án azonban francia csapatok szállták meg Vietnam déli részét. Kínában 1945. október 11-ével polgárháború kezdődött, miután szakításra került a sor a Kínai Kommunista Párt és a Kuomintang között. Április első felére az utolsó német egységek is elhagyták Magyarország területét, és ezzel hazánkban véget ért a második világháború.

1945. július 17. és augusztus 2. között a szövetségesek potsdami konferenciájukon sorsdöntő határozatokat hoztak Európa, és benne Németország jövőjéről. Július 27-én Nagy-Britanniában miniszterelnök-váltásra került sor, a leköszönő Churchillt Attlee követte. Németország legfelsőbb kormányzati szerve 1945. augusztus 30-tól a négy megszálló hatalom által létrehozott Szövetséges Ellenőrző Bizottság lett. November 13-tól Charles de Gaulle lett Franciaország miniszterelnöke.

1946 januárjában De Gaulle lemondott, Albánia és Bulgária népköztársaság lett, október 13-án elfogadták a Negyedik Köztársaság alkotmányát Franciaországban, október 28-án pedig polgárháború kezdődött Görögországban.

Indiában Nehru vezetésével 1946. szeptember 2-án ideiglenes kormány alakult. Vietnamban december 19-én háború vette kezdetét a franciák ellen. 1946. február 1-jén megszűnt a Magyar Királyság, az új államforma köztársaság lett, amelynek elnöke Tildy Zoltán, miniszterelnöke pedig február 4-től Nagy Ferenc volt.

1947 januárjában baloldali győzelmet hoztak a lengyelországi választások, február 10-én a szövetségesek Párizsban aláírták a békét Olaszországgal, Finnországgal, Magyarországgal, Romániával, valamint Bulgáriával.

A világkereskedelem liberalizálása érdekében október 30-án Genfben létrehozták az Általános Vámtarifa- és Kereskedelmi Egyezményt. December 30-án szovjet nyomásra lemondott I. Mihály román király, és Románia népköztársaság lett.

India 1947. augusztus 15-én kivívta függetlenségét Nagy-Britanniától. 1947. március 12-én az Amerikai Egyesült Államok elnöke meghirdette az ország új külpolitikáját. A Truman-doktrína a szovjet típusú kommunizmus terjedése ellen irányult, hivatalossá tétele egyúttal a hidegháború korszakának kezdetét is jelentette.

Az egyetemes emberi civilizáció fejlődéstörténetében ismét egy olyan forduloponthoz érkeztünk, amely után világunk kicsiben és nagyban mindenestől felfordult. A kialakuló, formálódó új világrend új – addig ismeretlen – dimenzióba helyezte a glóbuszon létező különféle civilizációs kultúrkörökhöz tartozó társadalmi közösségeket, amelyek a második világháború traumájából alig ocsúdva lázasan keresték az elveszett, ám fenntartható fejlődésük szempontjából feltétlenül szükséges biztonsági garanciarendszer – a megváltozott, gyökeresen átalakult geopolitikai és geostratégiai helyzethez igazodó – kialakításának lehetőségét. A lehetőségek, azonban számos társadalmi közösség esetében igencsak korlátozottak voltak, míg másoknál olyan létjellemezőkben testesültek meg, amelyek okán helyzetük a lokálistól a globálisig oly mértékben átrendeződött, hogy megváltoztatta, de legalábbis módosította társadalmi fejlődésük irányait.

Az elszenvedett veszteségek és a megélt tragédiák ellenére, vagy azokkal együtt az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió nemcsak győztesként, hanem – ha eltérő mértékben is – a társadalmi lét szempontjából fontos területeken megerősödve került ki a második világháborúból. Más nemzetek, illetve országok esetében (beleértve a győztesekhez tartozókat is) azonban ez a helyzet nem állt fenn. Helyzetük minden szempontból (ahogyan ezt a jelen fejezetrész további részében bemutatjuk) a geopolitikai és geostratégiai értelemben meghatározó két nagyhatalom, az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió hatalmi harcának, küzdelmének viszonyrendszerében értelmezhető.

A Vörös Hadsereg európai és ázsiai hadszíntereken elért hadászati sikereit, Sztálinnal az élen, a szovjet politikai vezetés – a világháború befejezésének időszakában – olyan kormányzati stratégiává formálta, amelynek birtokában és érvényesítésével a világháború végére a szövetségesek támogatásával létrejöhett a történelmi dokumentumokból mindannyiunk által jól ismert, úgynevezett szovjet érdekszféra.

A sakktablán a bábukat tehát 1947-ben felállították, és ugyan váltott játékosokkal (mögöttük pedig folyamatosan változó tanácsadói körrel), de elkezdődött az a maratoni sakkjátszma, amely a 20. század második felében több mint 40 éven keresztül tartott, és amelyet a hidegháború, illetve a kétpólusú világrend szembenállása korszakaként ismerünk.

1948 folyamán a Szövetséges Ellenőrző Bizottság befejezte működését Németországban. A valutareform június 21–23. között Berlin kettéosztásához vezetett, ugyanekkor a Szovjetunió elzárta Nyugat-Berlint Nyugat-Németországtól. Jugoszlávia vezetője, Tito megpróbálta a saját bel- és külpolitikáját érvényesíteni, és a nyár folyamán szakított a Szovjetunióval. 1948 januárjában Indiában meggyilkolták

Mahátma Gandhit, május 14-én kikiáltották az önálló Izrael államot, amely abban a pillanatban háborúba keveredett az öt körülvevő arab országokkal. November 16-án az első arab–izraeli háború tűzszüneti egyezmény megkötésével fejeződött be.

1949. január 25-én megalakult a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa (KGST) Moszkvában. Ugyanebben az évben, április 4-én létrejött az Észak-atlanti Szerződés Szervezete, a NATO. Szeptember 23-án Truman bejelentette, hogy a Szovjetunió sikeres atomrobbantást hajtott végre, és így atomnagyhatalommá vált. Strasbourgban május 5-én létrejön az Európa Tanács. Október 7-én Németország szovjet megszállási zónájában megalakult a Német Demokratikus Köztársaság (NDK). Kínában Mao Ce-tung vezetésével a kommunisták győzelmet arattak a polgárháborúban, és Csang Kaj-sek a Nemzeti Párt (Kuomintang) fegyveres egységeivel Tajvan szigetére vonult vissza. Október 1-től Kína népköztársaság lett.

Magyarországon a politikai hatalmi harcok befejeződtek, amelyek során a magyar kommunisták magukhoz ragadták a hatalmat. 1949. augusztus 18-án az Országgyűlés elfogadta a Magyar Népköztársaság új alkotmányát.

1950. július 6-án az NDK kormánya elismerte az Odera–Neisse határt. Január 23-án az izraeli parlament Jeruzsálemet nyilvánította az ország fővárosának. Tajvan szigetén március 1-jén létrejött a Kínai Köztársaság. Ugyanekkor a Koreai-félszigeten észak-koreai csapatok vonultak be Dél-Koreába, és június 25-én kitört a három évig tartó koreai háború.

Magyarországon 1950. január 1-jén életbe lépett az új közigazgatási beosztás, és megkezdődött az első ötéves terv megvalósítása.

1951 júliusában Nagy-Britannia és Franciaország megszüntette a hadiállapotot Németországgal; október 26-án ismét Churchill lett az Egyesült Királyság miniszterelnöke. Április 30-án baloldali kormány került hatalomra Iránban, amely első intézkedései között államosította a kőolajipart. Tibet május 23-án kínai fennhatóság alá került, és szeptember 8-án véget ért Japán katonai megszállása.

1952. február 6-án II. Erzsébet lett Nagy-Britannia és Észak-Írország királynője. 1952. november 4-én az amerikai elnökválasztás győztese Eisenhower volt. Ugyanebben a hónapban az Amerikai Egyesült Államok a Csendes-óceán középső részén végrehajtotta az első hidrogénbomba-robbantását.

1953. március 5-én meghalt Sztálin. Június 17-én az NDK-ban felkelés robbant ki, amelyet a szovjet csapatok levertek. Augusztus 20-án a Szovjetunió bejelentette, hogy rendelkezik hidrogénbombával. Ugyancsak ebben az évben, július 27-én a pan-mindzsoni fegyverszüneti szerződéssel véget ért a koreai háború, a két ország közötti határ a 38. szélességi fok lett. Iránban augusztus 20-án katonai puccs döntötte meg a baloldali kormányt. 1953. július 26-án Egyiptomban kikiáltották a köztársaságot. Magyarországon július 4-én a reformkommunista Nagy Imre alakított kormányt.

1954. május 7-én Ázsiában a francia csapatok döntő vereséget szenvedtek Dien Bien Phunál az indokínai háborúban. Ezzel Franciaország indokínai befolyása megszűnt, és Vietnámot a 17. szélességi fok mentén kettéosztották. 1954. szeptember 8-án Manilában megalakult a SEATO, a Délkelet-ázsiai Szerződés Szervezete. 1954. május 15-én Paraguayban Stroessner tábornok katonai puccsal magához ragadta a hatalmat.

1955. január 25-én a Szovjetunió megszüntette a hadiállapotot a két Németországgal. Churchill lemondott, április 15-én visszavonult a politikától. 1955. május 14-én a szovjet érdekszférában megalakult a Varsói Szerződés katonai szövetsége. Május 15-én az osztrák államszerződés megszüntette Ausztria katonai megszállását, és az ország független, semleges állam lett.

1955. február 24-én Irak és Törökország aláírta a szovjetellenes Bagdadi Paktumot, amelyhez később több ország csatlakozott.

1956-ban az SZKP (Szovjetunió Kommunista Pártja) 20. kongresszusán (február 14–25.) Hruscsov szakított a sztálinizmussal. Június 28-án általános sztrájk és felkelés robbant ki a lengyelországi Poznańban. Egyiptomban 1956. július 26-án bejelentették a Szezei-csatorna államosítását, amelynek következtében kitört a szezei válság. Izraeli csapatok október 9-én megtámadták Egyiptomot, október 31-én Nagy-Britannia és Franciaország is támadást indított ellenük. December 22-én a harcok elcsitultak, kivonták a francia csapatokat, és véget ért a szezei válság.

1956. október 23-án Magyarországon a fennálló rendszer elleni elégedetlenség forradalom kirobbanásához vezetett. Október 24-én Nagy Imre lett a miniszterelnök, és november 1-jén Magyarország kilépett a Varsói Szerződésből. 1956. november 4-től azonban a szovjet csapatok vérbe fojtották a forradalmat, és Kádár János vezetésével Moszkvához hű kormány alakult.

1956-ban ismét Eisenhower lett az USA elnöke, ugyancsak ebben az évben felkelés robbant ki Kubában a Batista-rendszer ellen.

1957. január 1-jén a Saar-vidék újra az NSZK részévé vált. Március 25-én Rómában hat nyugat-európai ország létrehozta az Európai Gazdasági Közösséget (EGK). A Szovjetunió felbocsátotta az első mesterséges holdat, a Szputnyik-1-et.

1957. március 9-én Eisenhower meghirdette a róla elnevezett doktrínát, amely az USA fokozottabb jelenlétét eredményezte a Közel-Keleten.

1958. március 19–21. között Strasbourgban megtartotta első ülését az Európai Parlament. A Szovjetunióban március 27-től Hruscsov vette át a hatalmat. Ebben az évben Mao Ce-tung meghirdette Kínában a „nagy ugrás a szocializmus felé” politikáját, amely gyakorlatilag a sztálinizmus kezdete volt az országban. Magyarországon 1958. január 28-án Münnich Ferenc vezetésével új kormány alakult, június 18-án pedig kivégezték Nagy Imrét. Franciaországban szeptember 28-án új alkormányt fogadtak el, létrejött az Ötödik Köztársaság, amelynek elnökévé december 24-én Charles de Gaulle-t választották meg.

1959. január első napjaiban, Kubában a Fidel Castro vezette forradalmi erők megdöntötték a Batista-diktatúrát. Hruscsov szovjet pártvezető és kormányfő szeptember 15–27. között hivatalos látogatást tett az Amerikai Egyesült Államokban, és a Camp David-i megbeszélések nyomán kezdetét vette a politikai enyhülés.

1960 nyarán ideológiai szakítás következett be a Szovjetunió és Kína között. Törökországban katonai puccs történt, ugyanakkor ebben az évben szeptember 14-én Bagdadban megalakult a Kőolajat Exportáló Országok Szervezete (OPEC). Afrikában 1960-ban a legtöbb gyarmat elnyerte függetlenségét.

1961. április 12-én Gagarin szovjet űrhajós személyében először járt ember a világűrben. 1961. június 3–4. között Bécsben sor került a Kennedy–Hruscsov találkozóra. Augusztusban megkezdődött a berlini fal megépítése az egyre nagyobb kivándorlás megakadályozása érdekében. Az afrikai Angolában fegyveres harc vette kezdetét a polgári uralom ellen. 1961. április 17-én Kubában emigránsok egy csoportja amerikai támogatással sikertelen katonai akciót hajtott végre a Disznó-öbölben, amelynek nyomán kialakult a kubai válság.

1962. február 20-án sor került az első amerikai űrutazásra. Október 28-án Hruscsov amerikai követelésre elrendelte a szovjet rakéták leszerelését Kubában, s ezzel véget ért a világbékét veszélyeztető kubai válság.

1963. augusztus 5-én az USA, Nagy-Britannia és a Szovjetunió aláírta az atomcsendszerződést. Szeptemberben eredménytelen határtárgyalások folytak a Szovjetunió és Kína között a távol-keleti határkonfliktusok megoldására. 1963. november 22-én Kennedyt, az USA elnökét meggyilkolták, utódja Johnson alelnök lett.

1963. március 22-én, a Magyarországon megjelent elnöki tanácsi rendelet kegyelemben részesítette az 1956-os forradalom résztvevőinek túlnyomó részét. Október 1–4. között megállapodás született Magyarországgal és Csehszlovákiával a magyar és csehszlovák dunai erőmű építéséről.

1964. október 14-én leváltották Hruscsov szovjet pártvezetőt és kormányfőt, az SZKP új vezetője Brezsnyev, a Szovjetunió kormányfője pedig Koszigin lett. Május 28-án megalakult a Palesztin Nemzeti Felszabadítási Mozgalom (FATAH) vezető szerve, az PFSZ (Palesztinai Felszabadítási Szervezet). 1964. augusztus 2–4. között bekövetkezett Indokínában a tonkini incidens, amelynek következtében az USA közvetlenül is bekapcsolódott a saigoni Amerika-barát kormány oldalán a vietnami harcokba.

1965. január 25-én meghalt Churchill brit államférfi. Márciusban Romániában Ceaușecut választották a Román Kommunista Párt első titkárává. Ebben az évben, december 8-án befejezte munkáját a II. vatikáni zsinat, amely a római katolikus egyházat érintő jelentős döntések meghozatalának fóruma volt.

1966. március 29-én Franciaország bejelentette csapatai kivonását a NATO haderőkötelékéből. A január 10-én megtartott taskenti konferencia rendezte a kashmiri kérdésben támadt indiai–pakisztáni konfliktust. Január 24-től Indira Gandhi lett India miniszterelnöke. Kínában 1966. május 15-én kezdetét vette az úgynevezett kulturális forradalom.

1967. április 21-én Görögországban katonai hatalomátvétel történt. Július 1-jével, három nyugat-európai közösség egyesítésével létrejött az Európai Közösség. 1967. június 5–11. között a hatnapos háborúban Izrael arab területeket foglalt el. Október 26-án Reza Pahlavi sah császárrá koronáztatta magát Iránban. New Yorkban 1967. április 15-én több százezren tüntettek a vietnami háború ellen.

1968. július 1-jén több mint 100 állam írta alá az atomsorompó-szerződést. Augusztus 20–21. között a Varsói Szerződés katonai intervenciója véget vetett a csehszlovák reformpróbálkozásoknak, a prágai tavasznak. 1968. április 4-én Mar-

tin Luther King amerikai polgárjogi harcos merénylet áldozata lett, november 4-én Nixont választották az USA elnökévé.

1968. január 1-jén Magyarországon bevezették a gazdaságpolitikai reformokat (új gazdasági mechanizmus). Augusztusban a Magyar Néphadsereg kijelölt egységei a szovjet–bolgár–lengyel–német csapatokkal közösen bevonultak Csehszlovákiába. 1968. október 5-én polgárháború kezdődött Észak-Írországbán a katolikusok és a protestánsok között.

1969. április 27-én lemondott De Gaulle francia köztársasági elnök. Október 21-én Willy Brandtöt választották az NSZK kancellárjává.

1969. szeptember 1-jén Líbiában Kadhafi katonai puccsal magához ragadta a hatalmat. Ennek az évnek a tavaszán fegyveres összetűzésre került sor az Usszuri folyónál a Szovjetunió és Kína között, ugyanekkor áprilisban a Kínai Kommunista Pártjának 9. kongresszusán bejelentették a kulturális forradalom végét.

1969. július 20-án Armstrong és Aldrin amerikai űrhajósok személyében először lépett ember a Holdra. November első felében hatalmas tömegtüntetések folytak az USA-ban a vietnami háború ellen.

1970. március 23-án négyhatalmi tárgyalás kezdődött Berlin státuszáról. Április 16-án Bécsben megkezdődtek a SALT-megbeszélések a hadászati fegyverrendszerek korlátozásáról. 1970. november 9-én meghalt Charles de Gaulle. Decemberben Lengyelországban lemondott Gomułka, és Gierek lett a Lengyel Egyesült Munkáspárt első titkára, amely egyúttal kormányátalakításhoz vezetett. Chilében szeptember 4-én az elnökválasztás során a szocialista Salvador Allende szerezte meg a legtöbb szavazatot.

1971. május 3-án az NDK-ban a hatalmat Honecker vette át Walter Ulbrichtől.

1972. február 21–28. között Nixon amerikai elnök Kínába látogatott, a nyár folyamán Egyiptomból kiutasították a katonai tanácsadókat, és június 17-én az USA-ban lehallgatási botrány robbant ki (Watergate-ügy).

1973. január 31-én haderőcsökkentési tárgyalások kezdődtek Bécsben a NATO és a Varsói Szerződés között. Ugyanebben a hónapban, január 27-én a harcoló felek aláírták a fegyverszünetet a vietnami háborúban. 1973. szeptember 18-án az NSZK-t és az NDK-t felvették az ENSZ-be. Október 6–25. között Egyiptom és Szíria megtámadta Izraelt, ám a kezdeti sikerek után vereséget szenvedtek.

1973. május 10-én megkezdődött a Watergate-ügy kivizsgálása az USA-ban. Június 18–25. között Leonid Brezsnyev, a Szovjetunió első embere látogatást tett az Egyesült Államokban. Szeptember 11-én Chilében megdöntötték Allende kormányát.

1974. április 25-én Portugáliában megdöntötték a katonai diktatúrát. Májusban lemondott Brandt nyugatnémet kancellár, utódja Helmut Schmidt lett. 1974. július 15-én, miután a görög tisztek megbuktatták Makarioszt Ciprus elnökét, török csapatok szálltak partra Ciprus északi részén, és július 25-én Görögországban megbukott a katonai kormány. 1974. augusztus 8-án az USA-ban a Watergate-ügy miatt lemondott Nixon, utódja Gerald Ford alelnök lett.

1975. február 3-án Ciprus északkeleti részén kikiáltották a Ciprusi Török Szövetségi Államot. Augusztus 1-jén Helsinkiben aláírták az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet záróokmányát.

1975 novemberében Spanyolországban Franco halálával véget ért a fasiszta diktatúra, és János Károlyt királlyá koronázták. 1975. január 2-án a vietnami felszabadító erők a fegyverszüneti egyezmény megsértésével támadást indítottak Dél-Vietnam ellen. A katonai műveletek eredményeként április 30-án Dél-Vietnam bejelentette a feltétel nélküli kapitulációt.

1976. június 30-án az eurokommunizmus nem ismerte el az SZKP vezető szerepét és külön politikai utat választott. Július 2-án Észak- és Dél-Vietnam egyesítésével létrejött a Vietnami Szocialista Köztársaság. Szeptember 9-én Kínában meghalt Mao Ce-tung, a Kínai Népköztársaság alapítója, a Kínai Kommunista Párt elnöke.

1977. január 20-án Jimmy Cartert, az USA új elnökét beiktatták hivatalába. Június 15-én Spanyolországban 1936 óta először rendeztek szabad választásokat.

1978. október 16-án II. János Pál néven Karol Wojtyła lengyel bíborost választották pápává. Ebben az évben, április folyamán katonai államcsínyt követően Afganisztán demokratikus köztársaság lett. December 25-én vietnami csapatok vonultak be Kambodzsába.

1979. május 3-án Nagy-Britannia miniszterelnöke a konzervatív Margaret Thatcher lett. 1979. június 15–18. között a Bécsben megtartott szovjet–amerikai csúcstalálkozó keretében aláírták a SALT–II. megállapodást a támadó hadászati fegyverek korlátozásáról. 1979 januárjában Reza Pahlavi sah elhagyta Iránt, és 15 évi száműzetés után visszatért Khomeini ajatollah, vezetésével február 11-ére győzött az iszlám forradalom az országban. Február 17-én, határincidenst követően, kínai csapatok hatoltak be Vietnamba. December 22-én bekövetkezett az afganisztáni szovjet invázió.

1980. május 4-én meghalt Tito jugoszláv államelnök. A nyár folyamán sztrájkhullám söpört végig Lengyelországon, lemondott Gierek, és Lech Walesa vezetésével megalakult a Szolidaritás szövetség. Szeptember 12-én katonai puccs zajlott Törökországban, és 21-én kezdetét vette az iraki–iráni háború.

1981. február 11-én Lengyelország miniszterelnökévé Jaruzelski tábornokot választották. A lengyel kormány december 18-án kihirdette a rendkívüli állapotot, és a Szolidaritás illegalitásba vonult. A Francia Köztársaság elnöke május 10-től Mitterand lett, míg az USA-ban január 20-át követően Cartert az elnöki poszton Ronald Reagan váltotta fel. 1981. október 6-án Szadat egyiptomi állam- és kormányfő merénylet áldozata lett, utódja Mubarak volt.

1982. november 10-én meghalt Brezsnyev szovjet államfő és pártvezető, utóda Andropov lett. Izrael visszaadta Egyiptomnak az 1967-es háborúban elfoglalt Sínai-félszigetet (április 25.), ugyanakkor június 6-án a palesztinok elleni háború eredményeként Izrael bevonult Libanonba.

1982. április 2-án Argentína birtokba vette a brit fennhatóság alá tartozó Falkland-szigeteket, amelyet június 14-én Nagy-Britannia visszafoglalt az argentinoktól (ez volt a Falklandi-szigeteki háború).

1983. november 15-én a ciprusi törökök vezetője önálló török államot kiáltott ki Cipruson.

1984. február 13-án – Andropov halála után – Csernyenkót választották a párt új főtitkárává a Szovjetunióban. Február 22-én az iraki–iráni háború miatt az USA

hadihajókat küldött a Perzsa-öbölbe. Indiában június 5-én katonák rohamozták meg az amritszári Aranytemplomot, a szikh vallás központi templomát, mire egy szikh merénylő október 31-én megölte Indira Gandhi indiai miniszterelnököt. Az USA-ban november 6-án ismét Reagant választották elnökké.

1985. március 15-én, Csernyenkó halálát követően, Mihail Gorbacsov lett az új szovjet pártvezető, aki október 19–20. között Genfben találkozott Reagan amerikai elnökkel. 1985. március 5-én Irak iráni városokat bombázott. Június 10-én Izrael kivonta csapatait Dél-Libanonból.

1986. április 15-én amerikai repülőgépek líbiai városokat bombáztak. Április 6-án az ukrajnai Csernobilban súlyos atomkatasztrófa történt. Október 12-én újabb szovjet–amerikai csúcstalálkozóra került sor Reykjavíkban.

1987. október 26-án az USA kereskedelmi embargót rendelt el Irán ellen. Ugyanabban az évben, december 8-án Washingtonban Gorbacsov és Reagan szerződést írtak alá a közepes hatótávolságú nukleáris rakéták teljes leszereléséről. Magyarországon 1987-ben a mérsékelt reformokat meghirdető Grósz Károly lett a miniszterelnök.

1988. május 29. és június 2. között megvalósult a negyedik Reagan–Gorbacsov csúcstalálkozó Moszkvában, és életbe lépett a közepes hatótávolságú rakéták teljes leszerelését tartalmazó szerződés. Június 13-án Mitterand elnök Szocialista Pártja szerezte meg a hatalmat. Az ősz folyamán népfrontmozgalmak alakultak a Baltikumban. Február végén Karabah környékén véres zavargások robbantak ki. 1988. május 15-én a Szovjetunió megkezdte csapatainak kivonását Afganisztánból. Szeptemberben a Karabah-hegyvidéken bevezették a rendkívüli állapotot. 1988. október 5-én Chilében a népszavazás elutasította, hogy Pinochet tábornok további nyolc évre betöltse az államfői tisztséget, ugyanekkor november 8-án az USA elnökévé választották George Busht. December 15-én az USA meghirdette a hivatalos kapcsolatok felvételét a Palesztin Felszabadítási Szervezettel.

1989. március 23-án véres zavargások kezdődtek a jugoszláviai Koszovó tartományban az autonómia Szerbia által történt megnyirbálása miatt. Március 26-án a Szovjetunióban a népképviselők kongresszusának megválasztásakor az állampolgárok 70 év után először választhattak több jelölt között. Június 4-én a lengyelországi választásokon az ellenzék elsöprő győzelmet aratott. Július 10-én az egész országra kiterjedő bányászsztrájk robbant ki a Szovjetunióban. Szeptember 11-én a magyar kormány megnyitotta az országhatárt a nyugatra kivándorolni szándékozó NDK-beli állampolgárok előtt. Október 18-án lemondott Erich Honecker, utódja Egon Krenz lett. Október 28-án Prágában erőszakkal számolták fel az ország vezetőinek leváltását követelő tüntetést. November 9-én leomlott a berlini fal. November 10-én Bulgáriában, november 22-én Csehszlovákiában lemondott a kommunista vezetés. December 10-én Csehszlovákiában nagyobb részt ellenzékiekből álló kormány alakult, s az ősz folyamán az NDK-ban is lemondott a kommunista vezetés, december 26-ára, a romániai forradalom győzelme nyomán, ideiglenes kormány alakult Bukarestben.

Magyarországon 1989 februárjában az MSZMP Központi Bizottsága a többpártrendszer bevezetése mellett foglalt állást. Május 2-án megkezdődött a vasfüggöny

lebontása az osztrák–magyar határon. Június 16-án újratemették Nagy Imrét, július 6-án pedig meghalt Kádár János. Október 8-án az MSZMP rendkívüli kongresszusán Magyar Szocialista Párt (MSZP) néven új párt alakult. Október 23-án megkikiáltották a köztársaságot. 1989. február 15-én a Szovjetunió kivonta utolsó egységeit is Afganisztánból. Március 7-én a tibeti tüntetések miatt a kínai hatóságok rendkívüli állapotot vezettek be az autonóm tartományban. Ugyanekkor Gorbacsov május 15-én Pekingbe látogatott. 1989. június 3-án Teheránban meghalt Khomeini ajatollah, az iszlám forradalom vezére. Másnap a pekingi Mennyei béke terén a kínai katonaság brutális kegyetlenséggel szétverte a diáktüntetést. 1989. december 24-én amerikai csapatok támadták meg Panamát.

1990. január 20-án a Jugoszláv Kommunisták Szövetségének 16. rendkívüli kongresszusán éles ellentét alakult ki a szerbek és a szlovének között. Március 11-én Litvánia függetlenségi nyilatkozatot fogadott el. Március 14-én megkezdődtek a tárgyalások Németország egyesítésének folyamatáról. Március 18-án az első szabad parlamenti választások zajlottak az NDK-ban. Május 4-én a lett, május 8-án pedig az észt parlament nyilvánította ki országa függetlenségét. Május 20-án a romániai választásokon a Nemzeti Megmentés Frontja szerezte meg a hatalmat. Június 8–9-én a demokratikus erők győztek a csehszlovák parlamenti választásokon. Június 17-én a bolgár parlamenti választásokon a Bolgár Szocialista Párt győzött. Július 12-én a két német állam között életbe lépett a gazdasági és pénzügyi unió. 1990. július 2-án Szlovénia kinyilvánította teljes állami szuverenitását. Július 25-én Horvátország, augusztus 1-jén Bosznia és Hercegovina is ugyanezt tette. Október 3-án a két német állam újraegyesült. Ez a nap azóta nemzeti ünnep, a német egység napja. December 9-én a lengyelországi elnökválasztást Lech Walesa nyerte. Mongóliában július 29-én többpárti választások zajlottak. Az iraki csapatok 1990. augusztus 2-án megtámadták és elfoglalták Kuvaitot, ez volt az öbölválság kezdete. Az abházok augusztus 25-én kinyilvánították elszakadásukat Grúziától.

Magyarországon 1990. január 5-én kirobbant az úgynevezett Dunagate-ügy. Március 10-én megállapodás történt a szovjet csapatok 1991. június 30-ig történő kivonásáról, március 12-én meg is kezdődött a folyamat. 1990. április 8-án az országgyűlési választások második fordulóját az MDF nyerte meg. Május 2-án az MDF és az SZDSZ pártközi megállapodást kötött. Május 22–23. között az Országgyűlés elfogadta a kormányprogramot, Antall József és kormánya letette az esküt. Az Országgyűlés augusztus 3-án Göncz Árpádot köztársasági elnökké választotta. Az önkormányzati választások első fordulója az alacsony részvételi arány miatt főleg a városokban eredménytelenül végződött, és majd csak október 14-én, a helyhatósági választások második fordulóját követően záródhattak le. Magyarország 1990. november 6-án az Európa Tanács tagja lett.

A 20. század 80-as éveinek vége, illetve 90-es éveinek kezdete az emberiség fejlődéstörténetében ismét egy sorsfordító, döntő fontosságú történelmi időszak beköszöntét jelentette. A második világháború után kialakult és az 1980-as, illetve az 1990-es évek fordulójáig fennálló úgynevezett kétpólusú világrend összeomlott, és a formálódó geopolitikai és geostratégiai helyzetben (legalább is ez akkor úgy látszott)

a glóbuszunkat benépesítő emberiség – a fenntartható fejlődése további lehetséges irányai/irányai tekintetében – ismét válaszúthoz érkezett.

A lehetőség a továbbfejlődés irányának meg-, illetve kiválasztására azonban valójában csak elvi lehetőségként, és csak formális logika alapján történő megközelítés tekintetében állt fenn, és ennek a paradox helyzetnek számos oka volt. Vegyük sorra a legfontosabbakat, és csak is azért, hogy több mint negyedszázad távlatából – természetesen az azóta megismert tények birtokában – letisztultabb képpel rendelkezünk a közelmúlt folyamatairól, történéseiről. Ezáltal látva az ok-okozati összefüggéseket, megértsük, de legalább is jobban értsük jelenünk geopolitikai és geostratégiai helyzetét.

A hidegháborús szembenállás az Amerikai Egyesült Államok és az általa vezetett államok koalíciójának győzelmével végződött, és a kétpólusú világrend felbomlásának időszakában kétségbevonhatatlan tényként volt megállapítható, hogy az 1917-ben megszületett és a második világháborút követő években „kiteljesedett” szovjet típusú szocialista (egyesekek által kommunistának nevezett) társadalmi létforma életképtelen. Jóllehet, az USA és szövetségesei kormányzati stratégiáikon keresztül már a hidegháború kezdetétől következetesen törekedtek ennek a geopolitikai és geostratégiai helyzetnek a kialakítására, annak az 1980-as évek végén, illetve az 1990-es évek elején bekövetkezett, a vártnál gyorsabb, hatását tekintve globálisan kaotikus állapotokat eredményező ténye politikai értelemben sokként érte őket. Némi túlzással azt is mondhatnánk, hogy a demokratikus értékrend alapján és a piacgazdaság törvényszerűségei szerint működő, a kétpólusú világrend időszakában csak a nyugati blokk országaiként emlegetett államok és társadalmi közösségeik „túlnyerték” magukat, és ezzel a helyzettel nemcsak nem tudtak mit kezdeni, de a jövőt vizsgáló, stratégiai szinten elvégzett elemzéseiket illetően sajnálatos módon tévedtek⁸ is.

A győzelmi helyzet adta öröm és megilletődés érzésének keveréke mellé tehát egy jelentékeny bizonytalankodás is társult, ami gyakorlatilag az 1990-es évek közepéig, második harmadának végéig éreztette hatását, és jelentős mértékben determinálta ezen országok, illetve az általuk alkotott szövetségi rendszerek működését meghatározó kormányzati stratégiák tartalmát. Ma már jól látható, hogy a Szovjetunió és az úgynevezett szocialista tábor szétesésével az USA által vezetett szövetség

⁸ Ma már az e tévedések kategóriájába tartozó prognózisként kell tekintenünk például a következőkre. A hidegháború utáni világ a polgári demokráciák értékrendjéhez igazodva akár egypólusúvá is válhat, melynek élén az Amerikai Egyesült Államok állna. A társadalmak történelmi fejlődése befejeződött (Fukuyama), mert a neoliberais multikulturális demokrácia működtetése az emberiség fenntartható fejlődésének egyedüli üdvözítő létformációja. Az új világrendben az elmaradt térségek gazdasági felzárkóztatásának módja a nyugati civilizációs kultúrkörhöz tartozó neoliberais értékek mentén működő polgári demokráciák elgondolása szerint a globálisan szervezett és működtetett monetáris stratégia. A katonai erő társadalmi hasznosultsága – a fenntartható fejlődés garanciarendszerében betöltött korábbi történelmi korokban meglévő jelentőségéhez viszonyítottan – nagymértékben csökken, illetve feladata a béke fenntartását biztosító stabilizációs tevékenység keretében lesz kizárólagosan értelmezhető (a válságreagáló katonai műveletek keretében végrehajtott békeműveletek).

polgári demokráciáinak jól felépített és a kétpólusú világrend időszakában hatékonyan működő komplex védelmi rendszere az egyik pillanatról a másikra ellenség hiányában feladat nélkül maradt. A társadalmi közösségek és az általuk alkotott koalíciók biztonsági és katonai stratégiái – a kialakult geopolitikai és geostratégiai helyzetben – hasznavehetetleneknek bizonyultak, és ez a helyzet a „Hogyan tovább világ?” kérdésre adandó válasz tekintetében (a politika stratégiai szintjén nagyban és kicsiben egyaránt) mintegy jó hat–nyolc éves helyben topogást eredményezett. Ez az állapot azonban nemcsak a hidegháborúból győztesen kikerülő államok kormányzati tevékenységét jellemezte, hanem sajnálatos módon – ráadásul a nemzeti sajátosságokkal fűszerezve – ez volt tapasztalható a volt szocialista táborból kivált és a polgári demokratikus értékrend alapján működő nyugati civilizációs kultúrkörbe visszatérő utódállamok esetében is. Ennek az – egyébként történelmi léptékben szinte érzékelhetetlen időszakban megvalósuló – „össztársadalmi sárdagasztásnak” azonban meglett a következménye. A glóbuszon létező különböző civilizációs kultúrkörökhöz tartozó társadalmi közösségek biztonsági helyzete – a helytelen helyzetértékeléseken (a következő részfejezetben kitérünk rájuk) alapuló, számos esetben a megjelenő biztonsági kihívásokra hibás, nemegyszer rossz válaszokat adó kormányzati stratégiák érvényesítése nyomán – a lokálistól a globálisig eszkalálódott, és az 1991-es évtől megkezdődtek és felgyorsultak azok a társadalmi mozgások, amelyek nyomán világunk a ma ismert geopolitikai és geostratégiai képet mutatja.

2.1.4. A JELENBEN FORMÁLJUK A JÖVŐT

Már a 21. század első évtizedének közepére – a geopolitika szintjén és annak meghatározó szereplői számára – vitathatatlan tényvé vált, hogy az Amerikai Egyesült Államok szuperhatalmi szerepvállalása ellenére a világ nem vált egypólusúvá. Sőt, napjainkra egyértelműen behatárolhatók glóbuszunkon azok a valóságos hatalmi központok⁹, amelyek meghatározó társadalmi elitjei a nyugati civilizációs kultúrkörhöz tartozó társadalmak által elképzelt – a fenntartható fejlődésüket biztosító és garantáló – elmélettől, illetve gyakorlattól eltérő jövőképben gondolkodnak.

Mára sajnálatos módon bebizonyosodott, hogy az emberiség egészét fenyegető globális biztonsági kihívásokra multipoláris világunk mértékadó hatalmi tényezői – kontinentális, regionális, sok esetben pedig lokális érdekeik, érdekeltségeik okán – nem tudnak, nem képesek, esetleg nem is akarnak egységes válaszokat adni, illetve megoldásokat találni.

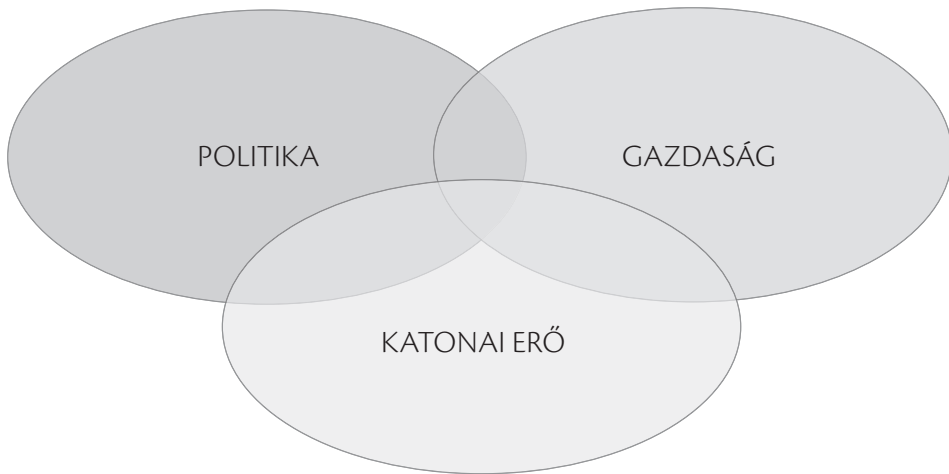
Valójában biztonságfelfogásunk sem egységes. Könyvünkben nem célunk a napjainkban létező biztonságelméletek bemutatása, de azt feltétlenül szükségesnek tartjuk megjegyezni, hogy működő világunkban egyszerre van jelen és érvényesül az átfogó vagy komplex (modern) és a hagyományos biztonságelmélet és -gyakorlat.

⁹ Brazília, Oroszország, India, Irán, Kína, Dél-afrikai Köztársaság stb.

A BIZTONSÁG ÁTFOGÓ ÉRTELMEZÉSE		
Politikai	Katonai	Gazdasági
Társadalmi	Környezeti	Informatikai

1. ábra A biztonság összetevői (Forrás: a szerző)

Ez a tény– az emberiség egésze vonatkozásában – már önmagában is megosztottsághoz vezet. Ezt az alaphelyzetet tovább bonyolítja a kontinentális, regionális és lokális specifikumokként megjelenő politikai, gazdasági, szociális, etnikai és történelmi jellemzők által motivált közösségi tudat, helyesebben annak egyfajta leképződése, az identitástudat az éppen létező történelmi korszak aktuális időszakában, azaz a jelenben.

2. ábra A biztonság hagyományos értelmezése (Forrás: a szerző)

Hazánk a NATO és az Európai Unió (EU) tagjaként természetesen részese a fentiekben leírt, regionálisan, kontinentálisan és globálisan zajló folyamatoknak. Ebből adódóan azt is természetesnek kell elfogadnunk, hogy miközben nemzetállami érdekeink érvényesítése mellett – helyesebben azzal együtt – hatékonyan támogatjuk a szövetségeseinkkel együtt vallott és vállalt közös értékeink védelmét, aközben szembesülünk mindazokkal a fenyegetésekkel és kockázatokkal, amelyek államunk biztonságát veszélyeztetik.

Az előző alfejezetben sajátos szemszögből bemutatottak jól igazolják az alfejezet címében is közreadott tényt, miszerint valóban a múlt történései határozzák meg a jelent. Ez is jelentős mértékben oka volt annak, hogy 20. és a 21. század fordulóján Európa és a világ már szinte semmiben sem hasonlított 10–15 évvel korábbi önmagához, de sajnos nem hasonlított azokhoz a különböző stratégiai szinteken megfogalmazott politikai prognózisokhoz sem, amelyeket a 20. század 90-es éveinek elején – az államok kormányzati stratégiáinak megalkotásában

közreműködő – biztonságpolitikai, politikai, gazdasági és más szakértők a jövő tekintetében felvázoltak.

Ezek a kormányzati stratégiák szintjére emelt prognózisok, amelyek legfontosabb „téziseire” rövidesen kitérünk, jelentős mértékben befolyásolták, sőt nyugodtan kijelenthető, módosították az európai, de valójában a nyugat-európai civilizációs kultúrkörhöz tartozó országok, nemzetek társadalmi közgondolkodását, illetve a biztonság katonai összetevőiről, annak helyéről, szerepéről, valamint társadalmi fontosságáról alkotott képet, sőt jelentős – máig ható – zavart okoztak az identitás-alapú értékrend szerint működő társadalmi lét viszonyrendszerében.

Mindezek után, a leírtak magyarázataként is fontosnak tartjuk áttekinteni az 1990-es évek közepétől a 2012–2016-os évekig a nyugat-európai civilizációs kultúrkörhöz tartozó országok és társadalmi közösségeik létét, illetve fenntartható fejlődését meghatározó kormányzati stratégiák legfontosabb azonosságot felmutató elemeit. Tesszük mindezt úgy, hogy közben összehasonlítjuk a már említett szakértői körök által az 1990-es évek elején felvázolt társadalmi jövőképek tartalmát a napjainkra bekövetkezett, illetve fennálló geopolitikai és geostratégiai helyzet tényleges valóságával.

A századforduló időszakában érvényesülő társadalmi mozgások és átalakulások nyomán – állították a szakértők – megjelentek az új típusú biztonsági kihívások és veszélyforrások, amelyeket az alábbi – mára már nagyon is jól ismert – módon csoportosítottak (a felosztást a 3. ábra szemlélteti).

FENYEGETÉSEK, KOCKÁZATOK, KIHÍVÁSOK A SZÁZAD-, ILLETVE AZ EZREDFORDULÓ IDŐSZAKÁBAN	
Globális, kontinentális fenyegetés	Regionális, lokális fenyegetés
Terrorizmus	Szervezett bűnözés
Tömegpusztító fegyverek elterjedése	Feketegazdaság és korrupció
Instabil régiók	Kábítószerek terjedése
Működésképtelen államok	Politikai szélsőségek
Illegális migráció	Vallási szélsőségek.
Gazdasági instabilitás	
Az információs társadalom kihívásai	
Globális természeti, civilizációs és egészségügyi veszélyforrások.	

3. ábra A biztonságot befolyásoló tényezők (Forrás: a szerző)

Ma már kijelenthetjük, hogy a századforduló időszakában megjelenő veszélyforrások és kihívások aligha voltak újnak nevezhetők. Ugyanakkor a 20. század utolsó másfél évtizedében megjelenő és felerősödő társadalmi mozgások, majd átalakulások egy – az előzőekben bemutatott – komplex, több mint két évszázados történelmi „fejlődés” ok-okozati kapcsolatrendszerének eredményei.

A terrorizmus, a politikai és vallási szélsőségek egyidősek az emberiséggel. Az instabil régiók, a működésképtelen államok vagy a gazdasági instabilitás az ókori birodalmak létrejötte és felbomlása óta folyamatos kísérőjelenségei a társadalmi

közösségek történelmi fejlődésének. A globális természeti, civilizációs és egészségügyi veszélyforrásokról mint társadalmi létünk létező jellemzőiről hasonlóképpen nyilatkozhatunk, miközben nem baj, ha ekkor az is eszünkbe jut, hogy bekövetkezésük után minden történelmi korban hosszabb-rövidebb idő elteltével megjelentek az illegális migránsok csoportjai, nemritkán tömegei.

A szervezett bűnözésről, a feketegazdaság és a korrupció hatásairól, illetve a kábítószeres terjedésének, terjesztésének mibenlétéről minden történelmi időszakra külön-külön kórkép rajzolható. Természetesen ezek tartalma, valamint megjelenési módjai a történelmi és társadalmi fejlődés különböző korszakaiban, illetve szintjein más és más formában érhetők tetten, de hogy léteztek és minden történelmi korban veszélyt jelentettek az emberek biztonságára, ahhoz nem fér kétség.

Ami pedig korunk Európájának politikai, illetve komplex stratégiai helyzetét, valamint a világ geopolitikai és geostratégiai állapotát illeti, a valós ok-okozati összefüggések feltárásához és a ma helyzetének tényleges megértéséhez nem elég az utóbbi 25–30 év eseményeit elemezni. A ma problémái, kihívásai és veszélyei a múlt eseményei nyomán jöttek létre, alakultak ki és váltak életünk kellemetlen jelenkori szereplőivé. Ha biztonságunk garantálása érdekében a jelentkező kihívások megoldásához hatékony válaszokat akarunk találni, akkor célszerű, ha ismerjük a problémák gyökerét, és ahogy ezt könyvünkben is tettük, az okok felderítése érdekében vissza kell mennünk a történelemben legalább 1789. július 14-ig.¹⁰ Ennek azonban csak akkor van értelme, ha merjük és akarjuk a több mint két évszázad történéseit a hadügy társadalmi hasznossága „szemüvegén keresztül” is vizsgálni.

A hidegháború korszakának lezárulásával – vélték a kormányzati stratégiák alakításában részt vevő szakértők – kialakult az egypólusú világ, amelynek élén az Amerikai Egyesült Államok mint szuperhatalom áll. A nagy szembenállás időszaka ugyan lezárult, de a világ nem vált egypólusúvá, és az Egyesült Államok sem szuperhatalom, állítja néhány szakember. A helyzet a látszat ellenére mégsem ilyen egyszerű. Az úgynevezett kétpólusú világ valójában soha nem volt kétpólusú. Persze az Egyesült Államokból, illetve a volt Szovjetunióból így látták, de nyilvánvaló, hogy Ázsiában, Dél-Amerikában, a Közel- és Távol-Keleten, valamint Afrikában ezt nem így gondolták. Az Amerikai Egyesült Államok megőrizte nagyhatalmi státuszát, azonban sok más országhoz hasonlóan a pénzügyi-gazdasági, és legyünk őszinték, a társadalmi léte viszonyrendszerében is létező válságok megoldásával van elfoglalva. Ugyanakkor a nemzeti szinten elfogadható színvonalú fenntartható fejlődéséhez óriási mennyiségű energiahordozóra és nyersanyagra van szüksége. Kétségtelen, hogy napjainkban a tömegpusztító fegyverek és a multipoláris világ korlátokat állít a nagyhatalmak közti közvetlen összeütközés elé, és ez akkor is igaz, hogy ha az Amerikai Egyesült Államok máig a világ egyik legerősebb konvencionális haderejével rendelkezik. Az Oroszországgal fennálló nukleáris paritás azonban intő jel,

¹⁰ A francia polgári forradalom kirobbanásának napja, a Bastille bevétel. A történészek ettől a naptól számítják az újkor kezdetét.

sőt hatékony figyelmeztetésként szolgál arra, hogy az unipolaritásnak megvannak a korlátai. Ezzel együtt a nemzetközi rendszer napjainkban olyan irányba formálódik, amely az egyes országok (Kína, Irán) elleni konvencionális hadviselés politikai és fizikai költségeit elviselhetetlen teherré tette az amerikai döntéshozók számára, ezáltal kevésbé vonzóvá téve a katonai opciót. Ilyen körülmények között az indirekt hadviselés felértékelődött a stratégiai tervezésben, és gyakorlati alkalmazása különféle formákat ölthet.

Az ideológiaiilag determinált politikai és gazdasági viszonyokat felváltja – jósolták az 1990-es években a szakemberek – a multikulturális alapokon és érdekezozonosságokon működtetett, a globális monetáris stratégia alapján funkcionáló gazdaság és politika.

Nem ez történt: világunk ma politikailag és gazdaságilag megosztottabb, mint korábban, az ideológiák sokszínűsége ráadásul morális káoszt teremtett. Érdekes és figyelemre méltó azonban az a szemlélet, amely már a 20. század első évtizedeiben megjelent a politológusok, a közgazdászok és az emberi társadalmak fejlődésének kérdéseivel foglalkozó szakemberek bizonyos csoportjainál. Véleményük szerint a 19. század második felére kifejlődött, stabil piaci báziskörrel és szállítási kapacitással, valamint szállítási útvonalhálózattal rendelkező világkereskedelem léte egyúttal magával hozta a gazdaság globalizációját. Ebből adódóan az országokon, sőt kontinenseken átnyúló közös gazdasági érdekek oly módon hatnak a nemzeti, illetve szövetségi politikára, hogy az az esetlegesen kialakuló konfliktusokat oly módon oldja meg, hogy a rendezés során ne kerüljön sor fegyveres erő alkalmazására. Ez az elgondolás tetszetős és napjainkban is számos biztonságpolitikai helyzetértékelés érvrendszerének képezi alapját. Ha ez az elmélet minden esetben működne, minden rendben is lenne, ám a globális gazdasági érdekek ilyen irányú hatásának érvényesülése körül valamilyen probléma mégiscsak van, hiszen az első és a második világháború mellett napjainkban is számos regionális, illetve helyi háború kirobbanásáról és lefolyásáról vannak hiteles információink.

A kulturális sokszínűség mellett az egyre inkább azonos társadalmi értékrend és morál alapján kiszélesedik a jóléti társadalmak köre, amelyekben – jósolta a szakértők csoportja – a jelentkező problémák és konfliktusok megoldása politikai, gazdasági és kulturális alapú lehet. Földünkön azonban nem következett be a társadalmak jóléti alapú kiegyenlítődése, sőt ez a folyamat láthatóan nem is érvényesül.

A társadalmak fenntartható fejlődésének alapvető garanciája – hangzott mintegy 25 éve a szakemberek állásfoglalása – a biztonság átfogó, komplex felfogásában és alkalmazásában valósul meg, amelyben a katonai elem fontossága és jelentősége a korábbi időszakhoz viszonyítottan jelentősen csökkent.

Létező világunkban – ahogyan erre már a könyvünkben is utaltunk – nem egyeduralkodó a biztonság átfogó és komplex felfogásának elmélete, és napjainkra a biztonság meghatározó elemeként működtetett katonai tényező semmit sem veszített jelentőségéből. A kétpólusú világrendszer felbomlását követően – éppen a már említett szakértői körök állásfoglalása alapján – számos európai országban szinte azonnal terjedni kezdett egy olyan szemlélet, amely a „nagy szembenállás” megszűnését követően, addig a biztonság egyik alapvető garanciájának tekintett haderők fenntar-

tásának jövőbeni társadalmi hasznosságát megkérdőjelezte. Így már 1991-től – elsősorban a közép- és a közép-kelet-európai államokban – biztonságpolitikai érvekre támaszkodva, illetve gazdasági érdekekre hivatkozva gyorsított ütemben kezdődött meg az akkor létező katonai képességeket biztosító hadseregstruktúrák lebontása. Mindez történt úgy, hogy akkor (az 1990-es évek elején) senki sem tudta felelősséggel megmondani, hogy az öt, tíz, illetve 25 év múlva létező világ geopolitikai és geostratégiai állapota igényli-e majd, és ha igen, akkor milyen képességekkel, milyen módon és milyen mértékben a katonai erő alkalmazását.

„A történelem az élet tanítómestere” – fűjjük az unalomig ismert szlogent – de mi csak azért sem tanulunk. Az elmúlt több mint negyedszázad történéseit áttekintve, illetve értékelve megállapíthatjuk, hogy a 20. század utolsó évtizedeiben jelentős mértékben megváltoztak a létünkre és biztonságunkra ható veszélyforrások, és ezek a változások napjainkban is tapasztalhatók.

Ugyanakkor a 21. század második évtizedében a geopolitikai és geostratégiai helyzet a várakozásokkal ellentétben nem egyszerűsödött, sőt az utóbbi öt-hat évben olyan biztonsági kihívások és veszélyforrások jelentek meg vagy aktivizálódtak, amelyek hatásai következtében komplex biztonsági környezetünk, és vele egyéni, illetve közösségi biztonságérzetünk is jelentősen romlott.

2008 óta (orosz–grúz háború) ismét valós veszély az államok, országok közötti katonai erővel megvívható magas intenzitású fegyveres küzdelem, a háború. Addig az időpontig, illetve az esemény bekövetkezéséig egy posztmodern illúzióban élve, a relatív béke lélektani hatása alatt elhittük, hogy az egész világ a konvergenciáról, a felzárkóztatásról és az államok együttműködéséről szól.

Ami igaz nagyban, az sajnos igaz kicsiben is. Európa szomszédságpolitikája nem nevezhető sikertörténetnek. A nemzetek történelmi, illetve társadalmi létükön keresztül meghatározó módon befolyásolják a regionális szintű folyamatokat, és ez által hatnak a számukra otthont nyújtó kontinens biztonságának milyenségére és minőségére, azonban szinte minden érintettre érvényes, hogy durván túlértékeli saját „vonzerejét”.

Az utóbbi bő fél évtized történései tükrében – a NATO-, illetve az EU-tagországok tekintetében – mintha hiteltelenné váltak volna a biztonsági garanciák, és ezek sorában a hiteles katonai visszatartó erő garanciája is. Mindez természetes következménye ezekben az országokban az elhibázott helyzetértékeléseknek és a nyomukban megalkotott nemzeti biztonsági stratégiáknak. Az egyes országok katonai erejének csökkentése is azok közé az okok közé sorolható, amelyek következményeként a 21. század második évtizedére a kontinentálisan és regionálisan megvalósuló migrációt felváltotta a céltudatos, szervezett és jól finanszírozott legújabb kori népvándorlás.

Létező világunk többpólusú, azonban a társadalmi lét minden területére kiterjedő globalizáció ellenére sem sikerült az emberiség egészét érintő, stratégiai szintű problémák, kihívások kezelésében a különböző hatalmi centrumok között valóban hatékony együttműködést kialakítani. Globalizált világunk működtetése oly mértékben lefoglal bennünket, hogy kevés kivételtől eltekintve azt sem vesszük észre, hogy ez a „mi globalizált világunk” mintha működési zavarokkal küzdene. Ugyanakkor

lassan teljesen elfeledkezünk arról, hogy a multipolarizáció a különböző civilizációs kultúrköröket alkotó társadalmi közösségek, geopolitikát és geostratégiát is befolyásoló, saját biztonságfelfogásán alapuló akarátának is az eredménye.

Ezek a kihívások – természetesen szimbiózisban a korábban is létezőkkel – korunk igazi, a biztonságunkat ténylegesen fenyegető veszélyforrások. Ugyanakkor konkrét nevesítésükkel a társadalmi gondolkodás szintjén még napjainkban is alig-alig szembesülünk. Az igaz: az utóbbi néhány évben már felbukkannak a hivatalos politikai kommunikációkban, azonban az embernek e vonatkozásban még is olyan érzése támad, mintha a jelenkori társadalmi lét szempontjából (elsősorban az emberiség lehetséges jövője, továbbá a geopolitika és geostratégia alakulása tekintetében) olyan állapotról lenne szó, amelyet tabuként kezelünk.

Csúrhajthatjuk-csavarhatjuk a dolgot, fogalmazhatunk az elmúlt évtizedek során a biztonságpolitikai elemzésekben használatos óvatos és visszafogott stílusban, azonban ez mit sem változtat azon a tényen, hogy a 21. század első évtizedének közepétől létező világunkat és egyetemes emberi kultúránkat – az előző évszázadokból megmaradt és meg nem oldott a fenntartható fejlődésünkre negatív hatást kifejtő tények mellett, illetve azokkal együtt – négy rendkívül súlyos, biztonságunkra globálisan ható veszély, illetve biztonsági kihívás fenyegeti.

Ha sorra vesszük ezeket, akkor első helyen annak a globális erőterén belüli komplex dominancia birtoklásáért folyó harcnak a tényét kell említenünk, amely többpólusú világunk három geopolitikai és geostratégiai értelemben létező nagyhatalma: az USA, Oroszország és Kína között zajlik a társadalmi lét teljes spektrumára kiterjesztve.

A létező világunkat fenyegető biztonsági kihívások sorában a második helyen található az a kiélezett küzdelem, amely az emberiség fejlődéstörténete során létrehozott, kialakított és működtetett civilizációs kultúrkörök között, és nem egy esetben a kultúrkörökön belül zajlik. Továbbá ide kell sorolni a civilizációs kultúrköröket alkotó társadalmi közösségek tekintetében fennálló liberális, illetve illiberális, avagy más megközelítésben globalista, illetve nemzeti társadalmi szemléletek és modellek közötti harcot is.

A mezőnyben harmadik helyen jelentkező probléma a társadalmi lét minden területén érezteti hatását, és ez nem más, mint a jelenleg létező globális világ átrendeződése.

Végül – de nem utolsósorban – a természeti katasztrófák bekövetkezésének biztonságunkra gyakorolt hatásait, következményeit kell említenünk.

Az elmúlt negyedszázad történéseit áttekintve és értékelve megállapíthatjuk, hogy a század-, illetve ezredfordulót követő évtizedekben a geopolitikai és geostratégiai helyzet a várakozásokkal ellentétben nem egyszerűsödött, sőt az utóbbi hat–nyolc évben olyan biztonsági kihívások, valamint veszélyforrások jelentek meg vagy aktivizálódtak, amelyek hatásai következtében komplex biztonsági környezetünk, és vele egyéni, illetve közösségi biztonságérzetünk is jelentősen romlott.

Az Európát alkotó nemzetek történelmi, illetve társadalmi létükön keresztül meghatározó módon befolyásolják a regionális szintű folyamatokat. Természetesen

ezáltal hatnak a számukra otthont nyújtó kontinens biztonságának milyenségére és minőségére, azonban szinte minden érintettre érvényes, hogy eltérő politikai vízióik tekintetében mégsem jutnak közös nevezőre a kihívások megoldása tekintetében. Ez mára egy „tehetetlen”, a geopolitikában, illetve geostratégiában egyre inkább perifériára szoruló Európát eredményezett. A kontinens helyzetét a globális erőtérben belül tovább gyengíti az a megosztottság, amely államai között a migráció megítélése és megoldása tekintetében fennáll.

Az Egyesült Államok jelenleg elsősorban, a belső politikai és gazdasági problémáinak rendezésén túl, azzal van elfoglalva, hogy a 21. századra is biztosítani tudja saját társadalmi közössége számára a globális erőtérben azt a státuszt, amely az országot a 20. század 1990-es éveire – mintegy 10–15 évre – a glóbusz egyedüli geopolitikai nagyhatalmává emelte.

A ma geopolitikai valósága azonban az, hogy a lassan és tétován ébredező Európai Unióval, valamint egy finoman szólva is ellentmondásokkal szabdalta Amerikával¹¹ néz szembe Oroszország és Kína.

Lehet bagatellizálni, azonban el kell ismerni, hogy az orosz és kínai külpolitika rendkívül sikeres egy-két évet tudhat maga mögött, és a 21. század második évtizedének utolsó harmadában – néhány kudarcától eltekintve – midkét ország globálisan azt vitte véghez, amit tervezett, és úgy tűnik, hogy anyagilag és geopolitikailag is erősödtek. Véleményünk szerint nem hagyható figyelmen kívül az a tény sem, amelyre már 2018 végén – a konzervatív Heritage Alapítványnál tartott előadásában elhangzottak alapján – hívta fel a világ politikai és gazdasági közéletének a figyelmét John Bolton¹²: „Kína és Oroszország gyors ütemben fejleszti ki pénzügyi és politikai befolyását szerte Afrikában.” Bolton álláspontja szerint a két ország agresszív beruházási politikát folytat, és máris előnyben van az Egyesült Államokkal szemben.

Világunk globális biztonságára rendkívül negatívan hat az INF-szerződésről¹³ 2018-ban elkezdődött és 2019. január első napjaiban még tovább folyó vita, amelyben az érintett felek saját álláspontjaikhoz történő merev ragaszkodása gyakorlatilag megakadályozta a globális biztonság szempontjából meghatározó fontosságú meg egyezést.¹⁴

Tovább fokozza a feszültséget, hogy Oroszország 2018 decemberében sikeresen tesztelte az „Avantgard” kódnevű hiperszonikus hadászati interkontinentális hagyo-

¹¹ Az Amerikai Egyesült Államok geopolitikai és geostratégiai súlya a 21. század második évtizedében is meghatározó.

¹² 2017 és 2019 között az amerikai elnök nemzetbiztonsági tanácsadója.

¹³ Az USA és a SZU között 1987. december 8-án megkötött szerződés a közepes és rövid hatótávolságú hagyományos és ballisztikus robbanófejekkel felszerelt ballisztikus rakétákról és robotrepülőgépekről. Az egyezmény – amely mérföldkő volt a hidegháború lezárásában – a hatótávolságot 500–5500 kilométerben határozta meg, megtiltva az ilyen eszközök gyártását, birtoklását és tesztelését. A dokumentumot Washingtonban írta alá Ronald Reagan amerikai elnök és Mihail Gorbacsov SZKP-főtítkár.

¹⁴ <http://gazdasagportal.hu/index.php/moszkva-washington-kozolte-vegleges-az-inf-szerzodes-felmondadarol-szolo-dontes> (2019. 03. 08.)

mányos és atomrobbanófejek hordozására egyaránt alkalmas rakétarendszerét, amelyet 2019 decemberében hadrendbe is állított.

Az Egyesült Államok és Kína között kereskedelmi háború zajlik, miközben Kelet-Európában a hidegháború befejezése óta nem látott nagyságrendű orosz katonai jelenléttel szembesülünk.

A globális szintéren – a kizárólagos geopolitikai és geostratégiai dominancia megszerzéséért – egymással rivalizáló nagyhatalmak kormányzati stratégiáinak korunkban megvalósuló gyakorlata az utóbbi évtizedben újraformálta a geopolitikai és geostratégiai helyzetet, ennek egyik jellemzője, hogy napjainkban ismét valós veszély az államok, országok közötti katonai erővel megvívható, magas intenzitású fegyveres küzdelem, a háború.

Ami a NATO-országok komplex biztonsági rendszerét illeti, a fentiekben vázolt képességvesztés felismerése és hatékony megoldásának szándéka tekintetében mérőföldkőként tekinthetünk a szövetség 2014. szeptember 4–5-én Newportban megtartott csúcstalálkozójára. Az azóta eltelt időszak – a geopolitikában és geostratégiában jelentkező nehézségek ellenére, illetve azokkal együtt – arról szól, hogy a tagországok társadalmi közösségei határozottan törekszenek a biztonsági rendszerükben meglévő hiányosságok kiküszöbölésére, köztük a katonai visszatartás képességének hiteles visszaállítására.¹⁵ Ez a folyamat a szövetséget alkotó országok mindegyikében a nemzeti sajátosságok érvényesülése mellett megvalósuló, a társadalmi közösségek egészére kiterjedő, nemzeti erőforrásaik teljes spektrumát igénybe vevő, a kormányzati stratégiák centrális elemeként érvényesülő olyan tervszerű tevékenység, amely az aktuális és hatályos nemzeti biztonsági stratégiákban és az azt alkotó ágazati stratégiákban ölt testet.

Napjaink geopolitikai folyamataira jelentős hatást gyakorol az a tény, hogy korunk igazi és biztonságunkat ténylegesen fenyegető veszélyforrásainak hatástalanítására a többpólusú világunkban létező erőcentrumok döntéshozói érdekeik szerinti, ám láthatóan más-más megoldásokat választanak.

Figyelemmel a Föld különböző térségeiben létező, konkrét országokhoz köthető katonai műveleti képességekre és ezeknek a biztonság rendszerében elfoglalt helyzetére, el kell ismernünk, hogy a lokális és regionális méretű katonai műveletek a jelenkorban ismét a praktikus politikai megoldás hatékony eszközévé váltak. Ennek okán realitásként kell számolni a lokális és regionális háborúk, valamint a katonai erővel megoldani kívánt konfliktusok bekövetkezésével.

A tények makacs érvek, így a fentiekben leírtakra figyelemmel aligha kell bizonygatnunk, hogy a napjainkban jelentkező biztonsági kihívások hatékony kezelését, megoldását a nemzeti biztonsági stratégiákban megjelentetett társadalmi képességek, valamint az azok gyakorlati alkalmazására tett javaslatokat hordozó ágazati stratégiák tartalmazzák, amelyek között ott találjuk a társadalmi közösségek fenntartható fejlődésének egyik legfontosabb garanciaelemét, a nemzeti katonai stratégiát.

¹⁵ <https://profitline.hu/Vedelmi-es-elrettento-kepesseget-erositette-a-NATO-387581> (2019. 01. 01.)

2.2. A katonai biztonság jellemzői korunkban

A biztonság elméletével és gyakorlatával foglalkozó elismert szakemberek mértékadó kutatásainak eredményeire figyelemmel megállapíthatjuk, hogy a tartalmi nézetkülönbségek ellenére, vagy azokkal együtt, a biztonsági tanulmányok tudományterülete a biztonságot mint társadalmi létjellemzőt már az ezredforduló óta hat komponens (politikai, gazdasági, katonai, társadalmi, környezeti és informatikai biztonság) egymásra hatásának viszonyrendszerében értelmezi. Ez a biztonság fogalmának kibővített, az 1980-as években az úgynevezett koppenhágai iskolában kidolgozott sajátos módszere – az iskola alkotta filozófiát képviselő biztonságpolitikai szakemberek szerint – hatékonyabbá teszi a geopolitikában zajló folyamatok és az aktuálisan létező biztonsági kihívások felismerését, illetve megértését. Természetesen a komponensek szétválasztott tartalmi értelmezése, elemzése a szakpolitika szempontjából pusztán elméleti, hiszen a biztonság komplex fogalmát alkotó részterületek a társadalmi lét folyamataiban egymással átfedésben, kölcsönhatásban biztosítják, biztosíthatják a társadalmi közösség, illetve közösségek fenntartható fejlődését. Ugyanakkor a biztonsági tanulmányok mint elmélet, a biztonságpolitika mint gyakorlat jelenkori valóságának mélyebb megértéséhez és magyarázatához ez az elméleti síkú elkülönítés, valamint tartalmi elemzés elengedhetetlen.

Kiindulva a fentiekben leírtakból – a formális logika alapján – azt is gondolhatnánk, hogy a katonai biztonság korunkra érvényes tartalommal történő bemutatása tekintetében nincs is több dolgunk, mint a már említett koppenhágai iskola módszerét alkalmazva a tisztelt olvasó elé tárni a katonai komponens modern, a jelen korunkban érvényes biztonságpolitikai értelmezését.

Tehetnénk így is, azonban ekkor a katonai biztonságról kizárólag a biztonságpolitika mint szakpolitika szemszögéből alkothatunk képet. Ez a kép azonban a katonai biztonság társadalmi hasznosultsága (helyesebben szólva a társadalmi lét fenntartható fejlődését biztosító garanciarendszerében elfoglalt meghatározó fontosságú helyének tartalmi megfogalmazása) tekintetében a napjaink társadalmi gondolkodása szintjén ismert és meglehetősen általános, a lényegét adó tartalmi összefüggéseket kevésbé feltáró, ismételt bemutatását jelentené.

Iménti megállapításunk meglehetősen karakterisztikus, de szeretnénk leszögezni, hogy nem kritikai szándék által vezérelt. Pusztán arra kívánunk rámutatni (egyébként könyvünk tartalmával összhangban), hogy a katonai biztonság a 21. században a különböző kultúrkörökhöz tartozó társadalmi közösségek életében olyan bonyolult létjelenségként érvényesül, amelynek a társadalmi folyamatokban megvalósuló hatásmechanizmusát, a társadalmi lét rendszerére gyakorolt hatásának valódi súlyát hadtudományi megközelítésben, hadelméleti alapon is célszerű értelmezni.

A biztonságpolitika elméletének és gyakorlatának művelői maguk is vallják, hogy a biztonság modern értelmezésében a katonai biztonság az az elem, amely a biztonság – mint társadalmi létjelenség – észlelése, megélése tekintetében a tradíciót, és egyúttal a realizmust jelenti. A katonai biztonság megítélésakor kutatásuk tárgya elsődlegesen a modernkori állam fegyveres támadó- és védelmi képessége

az egyébként klasszikus célokat (az állam területének és lakóságának védelme) is tartalmazó aktuális politikai küldetés tükrében.

Korunk geopolitikai és geostratégiai viszonyai között egy vagy több társadalmi közösség által működtetett állam, illetve államszövetség létének biztonsága többé-kevésbé garantáltnak tekinthető, ha az adott állam, államszövetség – az értékei védelme és az érkei érvényesítése tekintetében – a vele szemben állókat képes elrettenteni attól, hogy ellene reális, vagy akárcsak vélelmezett fenyegetettséget tartsanak fenn. Ennek az állam (államszövetség) részéről megvalósuló – a fenntartható fejlődés garanciáját nyújtó – elrettentésnek az alapját a 21. században is a fegyveres erők hadászati visszatartó képessége képezi.

Amikor tehát egy társadalmi közösség tekintetében annak katonai biztonságáról beszélünk, olyan a hadipotenciálban¹⁶ és az annak alapját képező katonai potenciálban¹⁷ megjelenő és érvényesülő társadalmi képességjellemzők viszonyáról, illetve hatásmechanizmusáról alkotunk képet, amelyben hadelméleti alapon a hadviselés egyik meghatározó jellemzőjének az aszimmetrikusság és ellentétpárja, a szimmetrikusság milyenségi, illetve minőségi kapcsolatát társadalmi létjellemzőjeként értelmezzük. Ennek megfelelően a hadviselés jellemzőjeként létező aszimmetria-szimmetria, hadelméleti megközelítésben mint a hadügy milyenségének minőségi mutatója, egyúttal a komplex biztonsági rendszer alapját képező katonai biztonság (mint társadalmi létjelenség) tartalmának hadtudományi értelmezését teszi lehetővé számunkra, a társadalmi hasznosultság alapján.

A katonai biztonságot, a társadalmi lét döntő fontosságú jelenségét és jellemzőjét hadtudományi alapon kétféle módon lehet értékelni. A saját társadalmi közösségünkön belül (belső kör), illetve regionális, kontinentális, valamint globális szinteken, más társadalmi közösségek szempontjából az általuk (de hangsúlyozni kívánjuk, hogy velük egyidejűleg általunk is) elvégzett összevetések, összehasonlítások alapján (külső kör).

A katonai biztonság saját társadalmi közösségen belül érvényesülő hatékonyságának mértékét, milyenségét és valójában hasznosságát *az alaptörvény (alkotmány) és a nemzeti biztonsági stratégia, a nemzeti biztonsági stratégia és nemzeti katonai stratégia, a nemzeti katonai stratégia és a létező katonai potenciál, valamint a katonai potenciál és a hadipotenciál* társadalmi létjellemzők párosítása és tartalmi

¹⁶ A hadipotenciál az államok (és koalíciók) ténylegesen meglévő, egy adott történelmi kor adott időszakában a hadügy és a honvédelem érdekében össztársadalmi szinten maradéktalanul megvalósítható maximális képességei és lehetőségei. – A szerző által alkotott fogalom.

¹⁷ A katonai potenciál az államok (és koalíciók) katonai erejének klasszikus és funkcionális katonai képességekben megmutatható jellemzője, a társadalmi lét egy területe, amely elválaszthatatlanul összefügg az állam gazdasági, tudományos és erkölcsi képességeivel, lehetőségeivel. Függ tőlük, ugyanakkor megvan a maga sajátossága. A katonai potenciál a következő mutatókban mérhető és értékelhető: a fegyveres erők fenntartásának és fejlesztésének állapota; a fegyveres erők harcképességének állapota és fejlesztésének milyensége, illetve minősége; a fegyveres erők kiképzettségi szintje; a fegyveres erők kiegészítési és mozgósítási rendszerképessége, valamint annak állapota; a fegyveres erők haditechnikai és technikai ellátottsága, továbbá azok minőségi és mennyiségi jellemzői. – A szerző által alkotott fogalom.

összevetése mellett – a szimmetrikusság, illetve aszimmetrikusság jellemzőinek viszonyrendszerében – elvégzett összehasonlító elemzésben értékelhetjük.

Ennek megfelelően, ha az elemzés eredményeként azt állapíthatjuk meg, hogy:

- A nemzeti biztonsági stratégiánkban rögzítettek – a biztonságunkat aktuálisan fenyegető biztonsági kihívások közül katonai erővel kezelendőket – az alaptörvényünkben (az alkotmányunkban) a hadseregünk alaprendeltetésével összefüggésben végrehajtandó feladatokként proklamálják, akkor megnyugodhatunk.
- Ha ezzel összefüggésben a nemzeti katonai stratégiában (mint a nemzeti biztonsági stratégia egyik meghatározóan fontos ágazati stratégiájában) a katonai erő, a haderő valóban létező képességeire épülő és megvalósítható megoldásokkal, cselekvési változatokkal találkozunk a katonai erővel kezelendő biztonsági kihívások elhárítása, hatástalanítása vonatkozásában, akkor szintén nincs okunk aggodalomra.
- Akkor is biztosak lehetünk biztonsági garanciarendszerünk katonai szegmensének hatékony és eredményes működésében, ha a nemzeti katonai stratégiánkban lefektetett, a hadseregünk számára meghatározott hadászati, hadművelési szintű feladatok, haderőnk aktuálisan mérhető katonai potenciálja milyenségi mutatóinak tükrében sikeresen, eredményesen végrehajthatók.
- Ugyancsak hatékonynak tekinthetjük biztonsági garanciarendszerünk katonai szegmensét, ha a nemzeti katonai stratégiánkban lefektetett, a hadseregünk számára meghatározott katonai művelési feladatok sikeres, illetve elvárt szintű végrehajtását a haderőnk aktuálisan mérhető katonai potenciálja milyenségi mutatóinak tartalma tekintetében, a hadipotenciálunk keretében (mi az elvárást támasztó társadalmi közösség) megteremtettük.

Az érem másik oldala, amikor a katonai biztonság hatékonyságát saját társadalmi közösségünk szempontjából, de más társadalmi közösségek „szemüvegén keresztül” is értékeljük. Ez az összehasonlító elemzés is páros kapcsolati rendszerben értelmezhető. Ugyanakkor szintén a saját társadalmi közösségünk nemzeti értékein alapuló létjellemzők tartalmi viszonybeli állapotára irányul, miközben olyan, a társadalmi létünk biztonságának garanciája tekintetében fontos kapcsolati viszonyok tartalmára terjed ki, amelyek katonai biztonságunk hatékonyságának nemzetközi viszonylatú rangsorolását eredményezi.

A meghatározó, amit e vonatkozásban vizsgálunk, az az állam és az azt benépesítő társadalmi közösség komplex biztonságának szavatolása szempontjából döntő fontossággal bíró nemzeti képesség, amely az *elrettetés és a visszatartás* kapcsolatrendszerének katonai biztonság területén megjelenő tartalmi állapotával jellemezhető.

A modern nemzetállamok kialakulásuk óta létező és máig ható, egyébként funkcionális működésüket biztosító politikai víziója: „*az állam elrettent, a hadsereg visszatart*” alapvetés kormányzati gyakorlatban történő érvényesítése. Ez azonban annak a ténynek az elfogadását jelenti, hogy egy állam – valós vagy virtuális – határai között élő társadalmi közösség számára, adott történelmi időszakban és adott viszonyok

között komplex biztonságának, szélsőséges esetben létének egyetlen garanciája a hadseregének katonai potenciálján alapuló hadászati visszatartó képessége lehet.

Ennek a hadászati szinten megvalósuló képességnek a megléte – nemzetközi től nézve – egy ország, és társadalmi közössége esetében a katonai biztonság oldaláról fennálló hatékonysága tekintetében: a nemzeti katonai stratégia és a nemzeti katonai műveleti stratégia, a nemzeti katonai műveleti stratégia és a nemzeti katonai műveleti képesség, a nemzeti katonai műveleti képesség és az ennek nyomán létező hadviselési mód, továbbá a nemzeti szinten megvalósuló hadviselési mód és a korban létező hadviselés tartalmi összevetésével elvégzett összehasonlító elemzésével igazolható.

Amennyiben tehát a katonai biztonság hatékonysága szempontjából döntő fontossággal bíró hadászati visszatartás képességét biztosító létjellemzők kapcsolatában, a tartalmi állapot komplex biztonságra gyakorolt hatásának milyenségét vizsgáljuk, döntően arra keressük a választ, hogy:

- A nemzeti katonai stratégia funkcionális stratégiájaként létező nemzeti katonai műveleti stratégia¹⁸ tartalmát tekintve – figyelemmel a haderő meglévő katonai potenciáljára, valamint a nemzeti katonai stratégiában visszatükrözött katonai erő által megoldandó feladatokra – a hadseregünkben (egyébként bármely más hadsereg esetében is) ténylegesen fellelhető és alkalmazható katonai képességekre épülő hadviselési mód megvalósítását biztosító katonai szervezeti, katonai vezetési és katonai műveleti elveket és eljárásokat tartalmaz.
- Amennyiben az előző pontban bemutatott összehasonlító elemzésünk eredménye pozitív, vagyis a nemzeti katonai műveleti stratégia és a nemzeti katonai műveleti képesség, továbbá a nemzeti katonai műveleti képesség és az ennek nyomán létező hadviselési mód viszonyrendszerében a szimmetrikusság érvényesül, akkor a hadászati visszatartás képessége a katonai biztonság tekintetében létező képesség, ami a társadalom szempontjából hasznos, mi több, nélkülözhetetlen. Ebből adódik, hogy ha az állam a biztonsági garanciarendszer részét képező katonai biztonság tekintetében az előzőekben bemutatott képességet birtokolja, úgy ezáltal – értelemszerűen más biztonsági tényezők hatékony közreműködésének eredményeként – jelentős dominanciát tud felmutatni az elrettentés hitelessége tekintetében.
- A dominancia mértéke minden társadalmi közösség esetében nemzetközi viszonylatban is mérhető, és végsősoron annak a rangsornak a kialakulását eredményezi, amely kijelöli az országok és népeik helyét, illetve mozgásterét geopolitikai és geostratégiai viszonylatban, földrajzi elhelyezkedésükből adódóan regionális, kontinentális és (a közép- és nagyhatalmak esetében) globális szinten.

¹⁸ A nemzeti katonai műveleti stratégia, a nemzeti katonastratégia területi, vagy más megnevezésben funkcionális stratégiája, amely valójában egy ország hadereje vonatkozásában összhaderőnemi doktrínaként rögzíti a haderő politikai küldetéséből adódó katonai szakmai feladatait hadászati, illetve hadászati-hadműveleti szinten; tartalmazza a feladatok végrehajtását biztosító haderőtervezési, haderőszerkezési, valamint -vezetési, továbbá katonai műveleti elveket és eljárásokat. – A szerző által alkotott fogalom.

- A rangsorban elfoglalt hely biztosította politikai mozgástér adta lehetőségek minden állam aktuálisan megvalósuló kormányzati stratégiájára, és ezáltal társadalmi közössége fenntartható fejlődését biztosító biztonsági garancia-rendszerének eredményes működésére hatással van a katonai biztonság képességköréhez tartozó, nemzeti szinten megvalósuló hadviselési mód és a korban létező hadviselés kapcsolati állapotának tartalmi milyensége.
- Abban az esetben, ha egy ország geográfiai, demográfiai és nemzetgazdasági jellemzőivel arányos, a kor hadviselési követelményei diktálta, katonai művelleti hatékonyság megvalósítását biztosító hadviselési mód alapján szervezett és működtetett hadsereggel rendelkezik, akkor az ország és annak társadalmi közössége biztos lehet abban, hogy államának biztonsági garanciarendszere – benne annak hangsúlyos eleme, a katonai biztonság – hatékonyan szolgálja fenntartható fejlődését, szélsőséges esetben pedig garantálja fennmaradását.
- Ennek a katonai biztonságot minősítő létjellemezőnek a megléte elengedhetetlen biztosítéka annak, hogy egy állam a 21. század geopolitikai és geostratégiai viszonyai között önállóan vagy koalíció tagjaként – nagyságrendjével arányos – hatékony tényező legyen, illetve lehessen.

Amennyiben a fentiekben bemutatott páros kapcsolati rendszerekben értelmezhető és a társadalmi közösségen belül, valamint a nemzetközi térből ható létjellemezőket illetően a szimmetrikus tartalommal jellemezhető állapota áll fenn, akkor a katonai biztonsági kihívások és az azokra adható hatékony válaszok tekintetében a szükséges és a lehetséges egyensúlyi állapotot mutatja. Ebben az esetben a katonai biztonság az elemzés tárgyát képező ország, illetve nemzet vonatkozásában – az előzőekben vizsgált létjellemezők viszonyrendszerének tartalma okán – hatékonyak, a társadalmi hasznosság oldaláról nézve pedig a fenntartható fejlődés garanciájának tekinthető.

A leírtakat végiggondolva, kijelenthetjük: a 21. századi társadalmi lét viszonyrendszerében, valamint a fennálló geopolitikai és geostratégiai helyzetben, bármely társadalmi közösség esetében (természetesen az érintett társadalmi közösség szempontjából) akkor beszélhetünk hatékony, a társadalom értékei védelmét ellátni képes, illetve érdekeit érvényesíteni tudó katonai biztonságról, ha annak tartalmáról hadtudomány-rendszertani alapon és hadelméleti összefüggésben gondolkodunk – középpontban a katonai potenciál korunk követelményei szerinti társadalmi kiépítésének és fenntartásának megvalósítási szándékával és akaratával.

2.3. Társadalom, hadügy, hadsereg

Földünk alapvetően a természeti erők hatására végbement folyamatok és az emberiség fejlődéstörténetében bekövetkezett fegyveres küzdelmek, háborúk eredményeként lett olyan, amilyennek ma ismerjük. A múltban és a jelenben létező hatalmi központok kialakulása, létezése, a nagy- és középhatalmak, valamint a kis országok érdekeltsgéi, illetve földrajzi határai nemcsak a diplomácia tevékenységéről, hanem

éppen annyira a haderők katonai műveleiről is tanúskodnak. Vélhetően nem járunk messze az igazságtól, ha arra a megállapításra jutunk, gondosan tanulmányozva az emberiség egyetemes történelmét, hogy a diplomácia gyakran csupán arra szolgált, hogy megerősítse a háború igazságát.

Az emberi érdekközösségek nagyszerű találmányai a politikai és katonai, illetve gazdasági szövetségek. Akár az ókor városállamainak, majd későbbi birodalmainak viszonylag rövid életű szövetségei, akár a modern idők szuperhatalmi érdekcsoportjai, kivétel nélkül azért jöttek létre, hogy védelemül szolgáljanak egy felismert vagy felismerni vélt katonai fenyegetéssel szemben. Illetve azért, hogy létrehozzák és fenntartsák azokat a komplex képességeket, amelyek birtokosaként alkalmassá válnak egy olyan kollektív „válasz” megadására, amelytől saját biztonságuk és érdekeik érvényesülése garantált, objektív valóság lehet.

Nem vitatjuk, hogy a történelemből ismert számos meghatározó jelentőségű birodalom létrejöttének okát gazdasági célok megvalósításához köthetjük, de az is vitathatatlan, hogy mindenkor és mindenhol hadseregek harcoltak e birodalmak létrehozásáért és fenntartásáért, miközben más fegyveres erők éppen e birodalmak ellen küzdöttek saját – például nemzeti – célkitűzéseik elérése érdekében.

A 17. századi Franciaországban Richelieu¹⁹ már felismerte, hogy a központi hatalom sikeres működése, működtetése az uralkodó – tehát nem mások – által fenntartott, irányított és ellenőrzött állandó, fegyelmezett, kiképzett fegyveres erőn múlik. A politikai intézményeket és azok funkcionális működését (az egész társadalmat) ez az álláspont, helyesebben szólva ez az önkényes hatalom részéről megjelenő nyomás formálta, alakította.

Az általunk is ismert modern Európa létrejötte egybeesik a nemzetállamok kialakulásának korával. Ez a történelmi időszak azonban az egyre nagyobb létszámú állandó hadseregek létrehozásának a kora is, amelyek – szinte folyamatos – katonai műveleti alkalmazása nélkül a nemzetállamok nem maradhattak volna fenn, illetve érdekeiket, törekvéseiket aligha érvényesíthették volna.

A fegyveres küzdelemnek, a háborúnak tehát meghatározó szerepe volt és van az államközi kapcsolatokban, de – és ezt jól mutatják a jelenkori világunkat jellemző lokálisan, regionálisan és kontinentálisan is megjelenő geopolitikai és geostratégiai jellemzők – aligha kisebb a jelentősége az egyes államokon belül.

Az állam, illetve az államot alkotó társadalmi közösség tevékenységének jóformán minden területére – a politikára, a gazdaságra, a közigazgatásra, az egészségügyre és még másokra – hatással van a fegyveres küzdelem, vagy legalábbis az arra utaló, azt biztosító tudati, illetve gyakorlati felkészülés.

Érdekes és felettébb elgondolkodtató, hogy a múltban és a jelenben is szinte minden civilizációs kultúrkörben találunk számos olyan társadalmi rendszert, amely erőteljesen hangsúlyozza a társadalmi rang és a katonai szolgálat összefüggését.

¹⁹ Armand Jean du Plessis de Richelieu (Párizs, 1585. szeptember 9. – 1642. december 4.), francia államférfi, közismert nevén Richelieu bíboros vagy a „Vörös Eminenciás”.

Korunk állami hivatalainak, szerveinek a funkciói rendkívül széles körűek, összetettek, és mint ilyen, alig vethetőek össze Richelieu korával, ám az nem kétséges, hogy ott, ahol az állami hivatalok tevékenységüket felelősséggel látják el, az ország védelmét szolgáló pénzügyi alapok, a humán erőforrás-bázis, az infrastruktúra, valamint a felszerelés biztosítását mindmáig az egyik legfontosabb kötelességüknek tekintik.

Ez egy olyan társadalmi jellemző, amelyen keresztül jól mérhető a központi hatalom és a fegyveres erők közötti viszony. Más szóval, meghatározható a hadsereg helye, szerepe, végső soron jelentősége az államban.

Ha áttekintjük a történelem során lezajlott háborúkat, illetve igyekszünk szembenézni korunk valódi kihívásaival, veszélyforrásaival, aligha lehet kétségünk afelől, hogy a háború feltehetően továbbra is megtartja a maga semmivel sem pótolható „hasznosságát” a politika eszköztárában. A „had” tehát hasznos dolog, de csak akkor, ha adott időben, adott helyen, eredményesen és költséghatékonyan képes megfelelni a vele szemben támasztott – a politika által küldetésként megfogalmazott – társadalmi elvárásoknak.

A haderő, a fegyveres erő művelési alkalmazása során – a legteljesebb lojalitása és áldozatvállalása mellett is – csak azt képes nyújtani, amire létező képessége, a katonai potenciálja alkalmassá teszi. A katonai potenciál viszont a társadalmi közösség komplex védelmi képességét visszatükröző hadipotenciál része, amely adott történelmi időpontban és körülmények között a maga sajátosságai miatt vitathatatlanul a legfontosabb. Azonban hatékony alkalmazása csak akkor lehet reális társadalmi elvárás, ha a hosszú távú és következetes kormányzati politika az állam hadipotenciálját alkotó további – a társadalom más területén kialakítandó – képességekben rejlő lehetőségek határáig, illetve azokkal összhangban határozza meg a katonai potenciál milyenségét. A vágy és a lehetőség, a védelmi igény szint és a védelmi képesség szintjének rendkívül ingatag egyensúlya, tartós és stabil fenntartása egy adott társadalmi közösségben a fenntartható fejlődés biztosítása érdekében, a kormányzás lehetőségét birtokló és azért aktuálisan felelős politikai elit kormányzati stratégiájának legfontosabb tétele, centrális eleme, amelynek egyik legfontosabb és állandó „tartóoszlopa”, minőségi mutatója a hadügy, illetve annak aktuális helyzete.

A fentiekben leírtak alapján az olvasó részéről valószínű a felvetés: ha a hadügy a társadalomban élő emberiség fenntartható fejlődése szempontjából ennyire meghatározó jelentőségű társadalmi jellemző, akkor a hadügy hogyan értelmezhető korunkban a társadalmi lét aktuális keretei között? Illetve hogy tekinthetünk rá úgy mint a letűnt korok tartalmát meghatározó és formáló tényezőre?

A megoldás látszólag egyszerű. A fogalmi értelmezés érdekében segítségül hívhatunk néhány, az egyetemes emberi gondolkodás és megismerés szempontjából meghatározó, mértékadó (nyomatott és digitalizált formában elérhető) lexikont, illetve értelmező szótárt.

A mérvadó lexikonok – a különböző nyelvek kifejezőképességeinek keretei nyújtotta lehetőségeket kihasználva – rövidebben vagy hosszabban taglalva, de a lényeg tekintve, a magyar értelmező kéziszótárban is közreadott, „a hadsereggel,

a hadviseléssel és a honvédelemmel kapcsolatos ügyek összessége²⁰ tartalommal definiálják a hadügy kifejezést. A szócikkek szerkesztői a hadügy kifejezés előzőekben ismertetett tartalmú megjelentetése után, rendre a hadüggyel valamilyen módon és formában összekapcsolható további szócikkekre utaló felsorolásokba bocsátkoznak, úgymint: hadügyminiszter, hadügyminisztérium stb. A digitalizált változatokban többnyire a kapcsolt szócikkeken túl olyan írásművek, alkotások felsorolásával is találkozunk, amelyekben a hadügy kifejezés ismétlődik.

Ez a felsorolás viszonylag széles területet ölel fel. A tudományos igénnyel készült munkáktól a szépirodalmi alkotásokon keresztül, törvények, szabályok, mi több, építészeti és képzőművészeti remekművek felsorolását is magában foglalja. Mindezek az információk rendkívül figyelemre méltók, sőt figyelemfelkeltők, egyúttal az érintett további szócikkek megismerésének lehetőségének irányába mutatnak. Viszont a hadügy – mint fogalom és társadalmi jelenség – átfogóbb és mélyebb tartalmú megismeréséhez ezzel a módszerrel nem jutunk közelebb.

Ehelyett a vizsgálati módszer helyett érdemesebb az 1995-ben megjelent *Hadtudományi Lexikon*²¹ szócikkét tanulmányozni. Azonban az itt található terjedelmes és a hadügy kapcsán mindenre magyarázatot adni kívánó szócikk elolvasása után sem igazán jutunk el az érdeklődés tárgyát képező társadalmi jelenség rendszertani alapú, mélyebb összefüggéseket is bemutató értelmezéséhez.

Ugyanakkor el kell ismerni – és ez a szócikket alkotó(k) érdeme –, hogy a szövegből egy laikus számára is világossá válik, hogy amiről szó van; az egy rendkívül összetett, a politika, a tudományok, a gazdaság és a társadalmi lét még számos más területére is kiterjedő, valamint azok kapcsolati rendszerében megvalósuló társadalmi jellemző.

A mai ember az általa éppen megélt időszakban az őt körülvevő létező világot látja a leginkább összetettnek, bonyolultnak, különféle kihívásokkal és veszélyekkel terheltnek. A múltat, különösen a régmúltat csak a történetírás különféle forrásaiból ismeri. Ugyanakkor az a tény, hogy ő létezik, többnyire megerősíti abban a meggyőződésében, hogy ezek az elmúlt történelmi korok – az akkor és ott létező bajok, gondok ellenére, illetve azokkal együtt – mégiscsak élhetők, de legalábbis megélhetőek voltak.

A jövő, különösen a távoli jövő a mai ember számára nehezen érthető, bizonyos értelemben érdektelen is, hiszen a saját generációját követő két-három generáción túl (gyermekei, unokái és dédunokái) következő nemzedékekhez már nem kötődik érzelmi alapú kapcsolattal.

Ha elfogadjuk a leírtakat, el kell fogadnunk azt is, hogy ez az „életérzés” az emberi faj „genetikailag kódolt bölcsességeinek” egyike, amely a fejlődésünk fenntartását biztosító szellemi és fizikai tevékenységeink megvalósulásának kiváltó oka és motivációs tényezője. Gondoljuk csak meg: vállalva vagy nem vállalva, de tagad-

²⁰ *Magyar Értelmező Kéziszótár A–LY*. Akadémia Kiadó, Budapest, 1980. 496. o.

²¹ SZABÓ József (szerk.): *Hadtudományi Lexikon I–II*. Budapest, Magyar Hadtudományi Társaság, 1995.

hatatlanul kötődünk a közelmúltunkhoz (az előttünk élő egy-két generációhoz), és azt a magunk részéről morális alapon követhetőnek, vagy esetleg éppen követhetetlennek tartjuk. Egy társadalmi közösség tagjaként „tesszük a dolgunkat”, végezzük a mindennapi tevékenységünket a mában.

Ugyanakkor a társadalmi lét mindennapjaiban, a társadalmi munkamegosztás rendszerében elfoglalt pozícióinkban – képességünk és lehetőségünk függvényében, minden eszközt és lehetőséget megragadva – igyekszünk a *legoptimálisabb létfeltételeket*²² biztosítani önmagunk és családunk – benne utódaink, tehát a következő generációk – számára. Ettől eltérő kivételek természetesen minden történelmi korban és minden társadalmi létformában szép számmal akadnak, azonban az – a nagy számok törvénye és a formális logika alapján – tagadhatatlan, hogy minden generáció a maga korában hozzátett valamit ahhoz a közös társadalmi értékhez, amellyel alakította, formálta társadalmi közössége sorsát. Az, hogy egy nemzet (nemzetközösség) életében, történelme során élt, illetve jelenében létező generációk által létrehozott és a közösség létéhez hozzáadott „szellemi és anyagi értékek” milyen módon, milyen mértékben és főleg milyen irányban hatottak, illetve hatnak annak fenntartható fejlődésére, lehet elemzés, értékelés, sőt vita tárgya is. Az azonban vitán felül áll, hogy a fentiekben leírt társadalmi jelenség eredményeként jönnek létre és érvényesítik hatásukat azok a társadalmi mozgások, amelyek miatt az emberiség történelme egy spirálisan emelkedő folyamatábrával szemléltethető. Közben jól bemutatható a társadalmi jelenségek, kategóriák viszonyrendszerében, azok tartalma tekintetében az az eltérés, amely ezeket az egyébként állandó társadalmi jelenségeket, kategóriákat – így a hadügyet is – a különböző történelmi korokban, korszakokban, valamint időszakokban jellemezte.

Az eddigi vizsgálatok alapján és azok tényszerűségére figyelemmel, a következőkben bemutatjuk a hadügy mint társadalmi létforma és mint elméleti és gyakorlati kategória rendszeralapú tartalmi értelmezését.

²² Az egyén és a társadalom alapját képező család esetében megvalósuló átfogó – tehát az élet minden területén érvényesülő – komplex biztonság. – A szerző által alkotott fogalom.

3. A HADÜGY TÁRSADALMI TUDATI LEKÉPZŐDÉSE

3.1. A hadügy mint társadalmi létjelenség

A geopolitikai és geostratégiai helyzetet – vizsgálhatjuk és értékelhetjük lokális, regionális, kontinentális vagy akár globális szinten – egyetlen állandóság jellemzi, és ez a változás.

Az előzőekben, a jobb megértés lehetőségét szem előtt tartva, leegyszerűsített formában tárgyaltuk a társadalomban élő ember „életérzés-motivációja” hatásmechanizmusának következményét a társadalmi életforma milyensége, illetve minősége szempontjából. Ennek megértésén túl azonban tudnunk kell azt is, hogy ezek az emberi cselekvések már csak jól vagy rosszul sikerült válaszok azokra az élethelyzetekre (kihívásokra, nemegyszer veszélyhelyzetekre), amelyekkel történelmi léte során az egymást követő generációk szembesültek, illetve szembesülnek. A válaszok akár jók, akár rosszak – minden történelmi korban –, valamilyen mértékben visszahatnak a létező világra, és egy újabb politikai, gazdasági, egészségügyi, ökológiai, hadügyi és más társadalmi helyzet kialakulásához vezetnek.

A társadalmi mozgások rendszerében, az emberiség fejlődéstörténetének adott időszakában, a kihívásokra adott válaszok hatásainak utóéletében alig értelmezhető az elévülés, illetve a feledési idő. Különösen igaz ez a megállapítás azokra a történelmi eseményekre, amelyek egy-egy társadalmi közösség létrejöttére negatív módon hatottak, hatnak.

Létező világunk geopolitikai és geostratégiai helyzete, illetve e helyzetet jellemző változások azok a biztonságunkra ható kihívások, amelyek a különböző társadalmi közösségek részéről a fenntartható fejlődés érdekében egyfajta kezelési módszert, megoldási eljárást igényelnek. Mindezek következményeként a hivatalos kormányzati adminisztrációk, valamint az általuk kormányzott társadalmak jelentős részében mára olyan álláspont alakult ki, hogy a katonai erőnek a biztonság rendszerében betöltött helye és szerepe szempontjából nem következett be változás az elmúlt évszázadban.

A kihívásokra adandó válaszok során alkalmazott módszerek és formák kapcsán sok olyan tényezőről, jellemzőről kell beszélnünk, amelyek módosultak, ugyanakkor a hadviselés fejlődéstörténetében nyomon követhetők. Ha tehát korunkban mégis-

csak kell a katonai erő, ha mégsem tekinthetünk el a katonai erő műveleti alkalmazásától a politikai megoldás végső, illetve célszerű eszközeként, akkor ezt a tényt – mint társadalmi létjellemzőt – el kell fogadnunk.

Paradox módon, itt Európában, a 21. század második évtizedének közepén szembesültünk egy olyan társadalmi jelenséggel, amelyről az utóbbi 15–20 évben hallani sem akartunk. Arra a tényre utalunk, hogy a hadseregnek belső funkcionális feladatai is vannak. Erről a dologról a társadalmi folyamatokat elemző kutatók és szakértők igen jelentős része még a közelmúltban is azt mondta, hogy ez már történelmi kategória, és ebből adódóan a hadseregek saját társadalmi közösségük elleni belpolitikai jellegű alkalmazása a 20. század végén, illetve 21. század elején elképzelhetetlen.

De az utóbbi néhány év történései alapján mégiscsak jelentős mértékben át kellene gondolnunk azt a kialakult helyzetet, amely a társadalmi lét napi megélésével kapcsolatos trendeket a különböző civilizációs kultúrköröket alkotó társadalmakban, a mában kijelöli. Mindez azért is hasznos lenne, mert nem halogatható tovább az a felismerés, hogy a jó negyedszázada rendszerbe szedett, és attól kezdve gépiesen ismételt – létünkre és biztonságunkra ható – veszélyforrások tartalmukat tekintve jelentős mértékben átalakultak, sőt kicserélődtek, mi több, fontossági sorrendjük is megváltozott.

Világunk minden szempontból megosztott. Ugyanakkor jól tudjuk, vannak országok, térségek földünk különböző kontinensein, ahol a biztonság, a létbiztonság nem garantált, ahol nap nap után úgy ébrednek az ott élő emberek, hogy tágabb vagy szűkebb környezetükben akarva-akaratlanul részesei olyan fegyveres konfliktusnak, amely létüket veszélyeztetheti. Mi, európaiak az elmúlt évtizedek történéseivel együtt a világ békésebb részéhez tartozunk. Nyugodtan mondhatjuk, hogy nálunk nagyjából olyan megszokott és hétköznapi dolog a biztonság, mint ahogy levegőt veszünk. Ha ez nem így lenne, akkor éreznénk igazán fontosnak és becsülnénk azokat a társadalom szintjén fenntartandó védelmi jellegű képességeket, benne a katonait is, amelyek a hadügy kategóriáját alkotják, és amelyek fenntartható társadalmi fejlődésünk megvalósulásában olyan fontos szerepet töltenek be, hogy ennél fogva megteremtésük, fenntartásuk és hatékony működtetésük mindannyiunk közös ügye.

A hadügy tehát közügy, sőt az egyik legfontosabb, de rögtön szeretnénk hozzátenni, hogy olyan értelemben társadalmi közügy, hogy elsősorban mégiscsak nemzeti ügy. Azért az, mert azok a lehetőségek, amelyek mentén egy társadalom ezt a közügyet fontosságának, helyének, szerepének megfelelően a maga létformájában, a társadalmi lét kategóriájában kezelni tudja, az teljes egészében nemzeti kérdés. Olyan értelemben, hogy minden társadalmi közösségnek, minden országnak, minden nemzetnek megvan a maga társadalmi és történelmi fejlődése. Ismertek azok a viszonyok és jellemzők, amelyektől, egy társadalmi közösség elindult azon a – hosszabb, illetve rövidebb időt felölelő – történelmi fejlődési útvonalon, amelyen a múltból a máig eljutott. Teljesen egyértelmű és aligha vitatható, hogy ebben a fejlődési folyamatban messzemenően meghatározó az a földrajzi elhelyezkedés, ahol

ez a társadalmi közösség a létét megélhette/megélheti, illetve ahol (és ez is nagyon fontos) léte során különféle hatások érték.

Minden társadalmi közösség esetében hadügye szempontjából fontos jellemző az, hogy ezekre a hatásokra, behatásokra milyen módon és milyen formában válaszol. Az is lényeges, hogy a vizsgált társadalmi közösségnek, nemzetnek milyen antropológiai kötődései vannak, és milyen kulturális fejlődési tendenciát tud felmutatni a nemzeti önazonosság, a nemzeti öntudat, a társadalmi öntudat, valamint a társadalmi közgondolkodás kapcsolati rendszerében, ami döntően megkülönbözteti őt a többi társadalmi közösségtől. Az sem mindegy, hogy az a terület, ahol a mindennapjait élte a történelmi fejlődése során, és éli ma is, milyen lehetőségeket biztosít számára.

Minden társadalmi közösség gondolkodását, identitástudatát formálja az a földrajzilag behatárolható kontinentális viszonyokban fellelhető politikai, gazdasági és kulturális viszonyrendszer, amelyben létezik. Ez egy olyan tényállapot, amely visszahat arra a közgondolkodásra, amely a mindennapi gyakorlatban determinálja a társadalmi lét folyamatait, azok gondolati síkon történő megteremtésétől kezdve egészen a gyakorlatban történő alkalmazásukig. Egyébként ez az a bizonyos össz-társadalmi képesség, amely minden ország és nemzet esetében a fenntartható fejlődésének valódi alapja.

Fontos az is, hogy egy bizonyos ország, nemzet milyen gazdasági képességekkel rendelkezik. Milyen ásványkincseket birtokol, és milyen az energiaellátása, illetve a társadalmi lét mindennapjaiban jelentkező szükségletek kielégítése milyen módon és milyen formában történik. Ezek mind-mind olyan tényezők, amelyek a védelem végső elemeként aktivizálandó hadipotenciálban öltenek/ölthetnek testet, és meghatározzák az adott társadalmi közösség hadikultúráját, és ezen keresztül a hadviselési módját is.

Az előző fejezetben bizonyítottuk, hogy a hadseregek az elmúlt negyedszázad alatt sem vesztek semmit abból a jelentőségükből, amelyre a biztonság garanciájában betöltött szerepük okán, a történelem folyamán szert tettek. Az utóbbi nyolc–tíz év történései nyomán nyilvánvaló, hogy az elkövetkező évtizedekben, évszázadokban továbbra is meghatározó jelentőségű lesz a biztonság elméletében és gyakorlatában a fegyveres erő szerepe a társadalmi közösségek fenntartható fejlődésének garantálása szempontjából.

Ha a hadseregek jelentősége napjainkban is kétségbevonhatatlan, ha létük szükséges, a kérdés már csak az, hogy milyenek legyenek, illetve milyen képességekkel rendelkezzenek. Ez azonban a kérdésnek csak az egyik része. A másik része az lehet, hogy a különböző országoknak, helyzetükből adódóan, mekkora hadseregre van szükségük, illetve pedig mekkorát tudnak vagy akarnak fenntartani.

Hogy a fegyveres erő műveleti alkalmazása milyen módon és milyen formában történhet meg, azt alapvetően egyrészt a kihívások milyensége, minősége, belső tartalmi struktúrája, másrészt pedig azok a lehetőségek és képességek határozzák meg, amelyekkel a társadalmi közösség rendelkezik. A hadsereg felkészítését – az előzőeken túlmenően – meghatározóan befolyásolja az a politikai küldetés is, amelyet szá-

mára a kormányzati hatalom meghatároz a társadalom biztonsága, értékei és érdekei védelmének garantálása céljából.

Mindez az összetett feladat az emberiség fejlődéstörténete során folyamatos kísérője és jellemzője a társadalmi lét mindennapjainak. Ez – a társadalom fenntartható fejlődése érdekében – egy olyan jelenség, amely a társadalom létrejöttének pillanatától létező, érvényesülő, megvalósuló ösztársadalmi cselekvés, tevékenység. Egyike azoknak a fontos társadalmi mozgásformáknak, amelyek nyomán megindult és jelenleg is tart az emberiség történelmi fejlődése. Amikor azt állítjuk, hogy a biztonsági kihívásokra adandó válaszok a társadalmi gondolkodástól a gyakorlatban, a társadalmi lét minden területén megvalósuló tevékenységek során elvégzendő feladatokként jelennek meg, akkor az az állítás, hogy a hadügy egyfelől társadalmi létforma, másfelől pedig társadalmi és történelmi kategória is, aligha vitatható. Ugyanakkor ezt az állításunkat igazolni is kívánjuk, így a továbbiakban arra törekszünk, hogy korunk európai típusú társadalmait alapul véve bemutassuk a hadügyet mint társadalmi létformát.

A hadügy a társadalmi lét minden területén megjelenő, tudományosan igazolható valós jelenség. Ebből adódóan tartalmi értelmezéséhez felhasználjuk a kutatási eredményeinket bizonyító azon tudományágakat: a filozófiát, a szociológiát és természetesen a hadtudományt is, amelyek a tudományos gondolkodás rendszerében kiforrott tudományelméleti alapú rendszertani eligazodást nyújthatnak számunkra.

3.2. A hadügy tudomány-rendszertani alapú értelmezése

3.2.1. A HADÜGY FILOZÓFIAI ALAPÚ VISSZATÜKRÖZTETÉSE

Amikor a hadügy tartalmi értelmezéséhez a filozófiát hívjuk segítségül, akkor abból indulunk ki, hogy a filozófia a tudásnak egy sajátosságosan szerveződő formája. Olyan tudomány, amely a világegyetemmel, a természettel, az élet kialakulásával és céljával, a történelmi fejlődést meghatározó szabályokkal foglalkozik. Továbbá a politikai és jogi normák természetével, a tudás és megismerés lehetőségével, a művészetek, a nyelv mibenlétével, cselekedeteink helyes, illetve helytelen voltával, valamint nem utolsósorban Isten és a természetfeletti világ létével is foglalkozik. Mindezt kialakult és működő tudományágainak keretei között teszi, amelyek közül a hadügy – mint létjellemző és létforma – értelmezésében elsősorban a politikafilozófia és az ontológia lehetnek segítségünkre.

A társadalmi lét viszonyrendszerében az azt alkotó emberi közösség szintjén megvalósuló gondolkodást – a filozófia rendszertanában megvalósuló elvek megsértése nélkül – a működőképesség alapján közgondolkodásra, szakterületi (szakmai) és tudományos gondolkodásra bonthatjuk.

Határozott álláspontunk, hogy a társadalmi gondolkodást alkotó, előbb felsorolt területek elválaszthatatlanul kapcsolódnak egymáshoz, hatnak és visszahatnak egymásra.

A közgondolkodás átfogja a társadalmi lét egészét, mindenkire és mindenre kiterjed. A szakterületi (szakmai), valamint a tudományos gondolkodás – miközben meghatározó mértékben hatást gyakorolnak a közgondolkodásra – elsősorban a társadalmi lét egy adott területének eredményes működtetésében nélkülözhetetlenek. Mindkettő a szellemi tevékenység azon részei, amelyek nélkül elképzelhetetlen lenne a társadalmi munkamegosztás, és ezen belül a termelési módot meghatározó termelőerők és termelési viszonyok olyan mértékű mennyiségi, illetve minőségi differenciálódása, amely a társadalom szintjén a lét fenntartásához, a fenntartható fejlődés megvalósulásához vezet.

Mindezek alapján, ha *filozófiai alapon* közelítjük meg a *hadügyet*, akkor azt kell hogy mondjuk: *a társadalmi lét alkotó része, a társadalom azon tevékenységeinek gondolati síkon strukturált rendszere, amely olyan társadalmi tudati állapot kialakulásához, illetve létezéséhez vezet, amely elfogadója és hatékony támogatója annak, hogy a társadalmi közösség fennmaradása, funkcionális működése és innovatív fejlődése érdekében végső megoldásként szükséges a katonai erő sikeres műveleti alkalmazása.*

A hadügy tehát a társadalmi lét alkotórésze, amely a hadsereg megteremtésekor a társadalmi munkamegosztás eredményeként kialakított, egyébként a társadalom egy specifikus területét, részét képező jelenségnek, létformának a létrehozásához vezetett. A hadügy jellemzője a társadalmi létnek, és abból a gondolkodásból, valamint jól felfogott érdekből táplálkozik, amely a közgondolkodás gyakorlatban történő magvalósulása során az embert eljuttatta arra a felismerésre, hogy lehetőség szerint a termelőerők és a termelési viszonyok adott fejlettségi szintjén mindenki azzal foglalkozzon, amihez a leginkább ért. Másként megfogalmazva, a biztonság garanciájában a „kard és a pajzs szerepét” képes legyen betölteni a társadalmi munkamegosztás alapján, egy emberi közösségen belül ezzel a céllal kialakított csoport.

Ez a célszerű felismerésen alapuló gondolkodás és a nyomában megjelenő cselekvés vezetett a mindennapok gyakorlatában oda, hogy a társadalmi lét intézményesülésének időszakában a társadalmat alkotó emberi közösségek létrehozták a hadsereg műveleti alkalmazásával kapcsolatos elméletet. Létrehozták a műveleti alkalmazás eszközrendszerét, eljárásrendjét, valamint a társadalom azon tevékenységeinek strukturált rendszerét, amely az adott társadalmi közösségnek, magának a társadalomnak a fennmaradását, a funkcionális működését, valamint annak fejlődését biztosító társadalmi mozgások fenntartásának lehetőségét is adta/adja. Ez az állapot a filozófiai megközelítés alapján azt mutatja, hogy a társadalmi közgondolkodásban ezek a kérdések milyen módon rögzülnek a társadalom egésze tekintetében.

Célszerű lenne elemezni, hogy a magyar társadalom hogyan vélekedett arról, hogy a biztonsága érdekében az adott korban fenntartott hadsereg mennyire felelt meg a vele szemben támasztott követelményeknek. Hogyan vélekedett erről társadalmi közösségünk például az Árpád-ház fennállása időszakában, mit gondolt erről Mátyás király uralkodása idején, illetve az ország három részre szakadását követően? Milyen gondolatok jártak az emberek fejében Zrínyi Miklós tevékenységének időszakában, és mi volt a közgondolkodásban a vélemény Mária Terézia országlása

alatt? Miként vélekedett az Osztrák–Magyar Monarchia időszakának társadalmi közgondolkodása a hadseregről, hogyan ítélték meg azt mint a biztonság végső garanciáját? Érdekes lenne tudnunk, mit gondoltak az emberek a katonai erő fontosságának szerepéről a békés mindennapok során. Mit éreztek és mit gondoltak akkor, amikor élőhelyükön, a falujukban, például egy gyakorlat részeként – egyébként az akkori időkben eseményszámba menő jelenségként – átvonult egy huszárezred?

A történelem folyamán kialakult különböző fegyveres küzdelmeket elemezve megállapíthatjuk, hogy a társadalmi közgondolkodásban a hadügy kérdése különböző súllyal, de mindig létezett.

Nem mindegy tehát, hogy amikor a hadügyet filozófiai megközelítésében, a társadalmi közgondolkodás szintjén vizsgáljuk, akkor ebben a gondolkodásban hol és hogyan helyezkedik el a hadsereg. Valódi értékmérő ez, amely félreérthetetlenül jól és világosan megmutatja, hogy egy-egy történelmi korban milyen a hadsereg társadalmi közmegebecsülése.

A hadügy szempontjából nem lehet közömbös az sem, hogy a társadalmi lét elemeként a közgondolkodásban egyébként e témakörben megjelenő kérdésekről milyen módon, milyen formában vélekedik a szakterületi (szakmai) gondolkodás. A szakterületi gondolkodáson elsősorban a katonai szakmai gondolkodást értjük. Más szóval ez a hadügynek az az eleme, amelyet hadelméletként ismerünk. Ugyanakkor itt vannak a társadalmi lét más területein létező szakterületi elgondolások is, amelyek az emberi fejlődés során egyre intenzívebb módon és formában kapcsolódtak a hadügy különböző kérdéseire.

Amikor a hadügyről beszélünk, akkor – az átfogó megközelítés elve alapján – a társadalmi képességek teljes rendszerére gondolunk, benne példának okáért az egészségügyre, az oktatásügyre, az energetika ügyére, valamint a szociális gondoskodás kérdéseinek az ügyére is – és a felsorolást még hosszasan folytathatnánk. Ezeknek a társadalmi lét más területeit alakító szakterületeknek minden társadalmi közösségben – a nemzeti specifikumok alapján – sajátos viszonyulásuk van a közösség biztonságát biztosító garanciarendszerhez. Ez a szakmai gondolkodásukban a hadüggyel kapcsolatban visszatükrözött álláspont, annak gyakorlati hasznossága szempontjából meghatározza a hadipotenciál megteremtése és fenntartása tekintetében társadalmi fontosságukat.

Ha például a hadipotenciál és az annak részét képező katonai potenciál milyensége szempontjából vizsgáljuk egy ország energetikai kapacitásképességének tényleges állapotát, akkor ebben a céltudatos gondolkodási folyamatban az államigazgatás, a közigazgatás, valamint a gazdaság különféle ágazati stratégiái is megjelennek. Az azonban nem mindegy, hogy ebben a komplex, a biztonság szempontjából meghatározó fontosságú döntéseket megalapozó szakmai gondolkodásban hogyan és főleg milyen tartalommal jeleníti meg az energetikai területet illetően a hadügy, azaz a védelmi szféra részéről megfogalmazott igényt.

Fontos, hogy a társadalmi lét viszonyrendszerében az egy-egy részterületen megvalósuló tevékenység hatékonyságát, eredményességét biztosító szakmai gondolkodás jól értse az általa működtetett részterület nyújtotta képességek helyének és

szerepének jelentőségét a biztonság garanciarendszerében. Minden ilyen vizsgálati folyamatot az igények és a lehetőségek objektivitáson és racionalitáson alapuló arányossága kell hogy jellemezzen.

A szakterületi gondolkodás megvalósításának jellemzője lehet – sőt, talán egyik alapkövetelménye – az iménti mondatban közreadott gondolat. Ugyanakkor legalább ennyire fontos az is, hogy a szakmai gondolkodás ne távolodjon el a közgondolkodástól, nyitott legyen felé, így töltve be a közvetítő szerepet a közgondolkodás és a tudományos gondolkodás között.

A tudományos gondolkodás a hadügy filozófiai alapú elemzése során ugyancsak fontos tényező, hiszen maga a hadügy, illetve annak részeként a fegyveres erő létrehozása, kialakítása, műveleti alkalmazása elképzelhetetlen a különböző tudományágakban megjelenő tudományos gondolkodás nélkül. Igazolásként egy példa: amikor a tűzérség megosztott irányzással megsemmisíti a célt, a kívánt hatást a matematika tudományának alkalmazásával éri el. Ez egy egyszerű műveleti helyzet, de jól igazolja, hogy a matematika meghatározó módon járul hozzá ahhoz, hogy a hadsereg szárazföldi haderőnének egyik fontos fegyverneme képessé váljon egy természettudományi ág alkalmazásával a számára meghatározott feladatok végrehajtására a katonai műveletek során.

Az említett példa alapján nem is kérdés, hogy a természettudományok, a műszaki és társadalomtudományok meghatározó jelentőséggel vannak jelen a társadalom életében, és járulnak hozzá ahhoz, hogy a fegyveres erő képes legyen küldetésének betöltésére.

Elfogadott, hogy a tudományos gondolkodás, a szakmai, szakterületi gondolkodáshoz hasonlóan a közgondolkodás szerves része, és mint ilyen válik mindenki számára közkinccsé.

Korunkban minden tudomány törekszik a nemzetközi elismertségre, de azt is tisztán kell látni, hogy egy adott társadalom maga alakítja, építi és fejleszti a tudományos, szakterületi és végső soron társadalmi közgondolkodását.

Az ismert ökológiai kihívások tükrében nem kell bizonygatnunk, hogy korunkban például a vízügy a tudományos és természetesen a szakterületi gondolkodás egyik fontos kérdése, illetve éppen ennek okán folyamatosan jelen van a közgondolkodásban is. Pontosán tudjuk, hogy a tudományos és szakmai gondolkodásban a vízügy és az annak gyakorlataként érvényesülő vízgazdálkodás jelentős eltéréseket mutat a különböző országokban. Ez nyilvánvalóan abból adódik, hogy minden országnak megvan a sajátos vízrajza, ebből pedig az következik, hogy az ilyen jellegű kihívásokra, veszélyhelyzetekre nemzeti képességein alapuló megoldásai vannak. Ezzel együtt felhasználja a nemzetközi szinten létező ismereteket, tapasztalatokat is. *A vízügy mint a társadalmi létjellemező, illetve létforma állapotjellemzője nem egyedülálló társadalmi létjelenség, és mint ilyen, számos hasonlóságot mutat a hadüggyel.*

3.2.2. A HADÜGY SZOCIOLÓGIAI ÉRTELMEZÉSE

A szociológia tudománya a 19. század első felében indult fejlődésnek, amit elősegített a nemzetállamok kialakulása, valamint a viszonylag gyors gazdasági konjunkció, elsősorban az európai kontinensen. Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy Európán kívül a világ más részein létező civilizációs kultúrkörök társadalmi közösségei – például a kínai, a koreai, a japán vagy az indiai – már az elmúlt évszázadok során is alkalmazták a később szociológiának nevezett tudomány elméleti és gyakorlati eljárásait.

A szociológia, amikor a hadüggyel foglalkozik, akkor azt a maga szempontrendszerére alapján, a tudományágra jellemző rendszertani felosztás szerint teszi. Amikor a társadalmi jelenségek, összefüggések kapcsolatrendszerében kialakult helyzet magyarázatára vállalkozó tudományként a hadügy, a hadviselés kérdéseit vizsgálja, akkor természetesen felhasználja a történettudományt és a hadtörténelmet, úgy, hogy jelentős mértékben támaszkodik azok tudományos eredményeikre. A szociológiai kutatásokkal foglalkozók tevékenysége az emberiség fejlődéstörténete tekintetében egyfelől egyetemes, másfelől nemzeti történeti álláspontokra épül.

Alapvetően azt kell látnunk, hogy amikor a hadügy szociológiáját²³ vizsgáljuk, akkor összességében egy a hadművészet történetéhez igazodó, de szigorúan a szociológia vizsgálati, kutatási módszereire épített szakanyagról gondolkodunk. A hadügy szociológiájának fejlődéstörténetét három nagy korszakra oszthatjuk.

Az első korszak az ókortól – tehát amikor a társadalmi lét igényei alapján létrejött maga a hadügy, a hadviselés – indul és a 17. és 18. század fordulójáig tart.

A második az első korszak végétől kezdődő és az 1970-es, 1980-as évekig tartó időszakot öleli fel. Ebből következik, hogy napjainkban a hadügy szociológiája fejlődéstörténetének harmadik korszakát éljük.

Amikor a hadügy szociológiai alapon történő elemzését végezzük, akkor – elfogadva a korábbi kutatások eredményeit – a következő fogalmi alapvetésből indulunk ki: *a társadalmi lét garanciájának közhatalmilag intézményesített része, ami szakigazgatási, hivatali testületekkel, sajátos szervezetekkel és szervezeti kultúrákkal, továbbá legitimált tudományos szakmai paradigmákkal rendelkezik.*

Vizsgáljuk meg a fogalom tartalmát és jellemző jegyeinek jelentését! *A társadalmi lét garanciája* kifejezés tartalma egy rendkívül bonyolult, összetett helyzetet, állapotot mutat. Valójában a létező társadalmat, illetve annak olyan jellemzőit, amelyek a hadügy szempontjából relevánsak. Arra gondolunk, hogy minden társadalomnak minden történelmi korban az egyetlen elfogadható válasza az adott kihívásokra, ha azokat kezelhetővé teszi, és a helyzetet túléli. Ehhez elengedhetlenül szükséges, hogy a társadalmi lét minden területén lehetőség szerint az összes feltétel

²³ *Hadtudományi Lexikon I.* 1995. 482–490. o.

a rendelkezésére álljon a mindennapi lét garanciájához és a továbblépéshez, vagyis a fenntartható fejlődéshez.²⁴

A *közhatalmilag intézményesített része* kifejezés tartalmára történelmi példák hosszú sorát lehetne hozni. A nemzetállamok létrejötte után nem találunk – egy-két kivételtől eltekintve – olyan országot, amelynek jogrendje és annak részeként az alaptörvénye (alkotmánya) ne foglalkozna azzal az alapvetéssel, hogy a társadalmi fennmaradás biztosításához milyen módon kell hozzájárulnia a társadalmi munkamegosztás eredményeként létrehozott fegyveres erőnek.

A 19. század kezdetén – a nemzetállamok kialakításának irányába mutató társadalmi mozgások és folyamatok eredményeként – megjelent a társadalmi lét fenntartásával kapcsolatos jogi garanciarendszer, amely szinte minden országban meghatározó módon foglalkozott és foglalt állást a fegyveres erők helyzetével és alkalmazásával kapcsolatban. Más szóval, minden társadalmi közösség a saját maga által létrehozott kulturális jellemzők és történelmi fejlődése során kialakult társadalmi erkölce viszonyrendszerében létrehozott jogrendjének megfelelően, törvényi keretek között, állami szinten elfogadta, hogy a társadalmi létének végső garanciáját jelentő fegyveres ereje milyen oknál fogva és milyen módon törvényes, mit vár tőle a hatalom, továbbá hadereje hogyan és milyen képességekre alapozva hajtja végre ezt az elvárást, más szóval, a politika által számára meghatározott küldetését.

Ez a társadalmi lét vonatkozásában fennálló állapot korunkban is jellemzője a társadalmi közösségek funkcionális működésének, ami végső soron világos képet rajzol elénk arról, hogy a világunkat benépesítő nemzetek és országaik hadügyi milyen tartalommal és milyen hatékonysággal működnek.

A szakigazgatási, hivatali testületekkel rendelkezik megfogalmazás szabatos, de vajon milyen tartalommal értelmezhető a 21. század civilizációs kultúrköröket alkotó társadalmi közösségeinek létviszonyai között? A kérdés felvetése után természetesen a válasszal sem kívánunk adósok maradni. Abból az alapvetésből indulunk ki, hogy ha a hadügy és annak részeként a hadsereg az adott társadalomnak közhatalmilag intézményesített, az állam érdekében működtetett, a társadalom részeként létező jelensége, akkor ennek az alaptörvényben és a jogrendben megfogalmazott küldetésnek a végrehajtásával kapcsolatos kérdések szabályozásához, illetve azok megvalósításához, a társadalmi igények szerinti strukturálásához a társadalom kialakítja azt a sajátos intézményt, amely szakszerű menedzsere e társadalmi létformának.

Minden társadalmi közösségben ennek a sajátos szervezetre, humánerőforrásbázisra és infrastruktúrára épülő elemnek a feladata, hogy szakszerűen közvetítse a társadalom igényét a haderő felé, illetve a fegyveres erők igényét a társadalom felé.

Ennek az elméletnek a gyakorlatban történő megjelenése az emberiség történelméből ismert, a hadtörténelem kutatja napjainkban is. Minden történelmi korban

²⁴ „Az államügyeket kell legfontosabbnak tartani minden egyéb között, hogy jól intéztessenek (...) Hiszen a jól kormányzott állam a legnagyobb mentsvár, s ebben minden benne van: ha ez egészséges, akkor minden egészséges – ha viszont ez tönkremegy, minden tönkremegy.” Forrás: Bodor A. – Kövesdi D. – Szabó Gy. (ford.): *Görög gondolkodók 2. Empedokléstől Démokritoszig*. Kossuth Kiadó, 1992. 78. o.

az adott társadalmi közösség a rá jellemző kormányzati struktúrában létrehozza a védelmi ügyekért felelős kormányzati szintű szervezetét, kormányzati szinten működteti a Védelmi Minisztériumát (Honvédelmi Minisztériumát). Ez az a szakigazgatási hivatali testület, amely az előzőekben említett menedzsment feladatát látja el államigazgatási szinten.

A hadviselés fejlődéstörténetének kiemelkedő mérföldköve volt, amikor ez a szakigazgatási, hivatali testület az 1800-as évek első harmadának vége felé elindult a funkcionális fejlődés útján. Kibővült, és a század végére az országok többségében kétkomponensűvé vált.

Néhány évvel később ez a szakigazgatási, hivatali testület jelentős változáson ment keresztül. Az 1800-as évek elején August Neidhardt von Gneisenau porosz tábornagy, hadseregreformor (1760–1831) felismerte, hogy a tömeghadseregekkel létrejött, egyébként egyre növekvő katonai képességet szakszerűen, átfogóan, célszerűen és elsősorban gazdaságosan kell és lehet alkalmazni.

A felismerést követő gondolkodás eredményeként a tábornok arra az álláspontra jutott, hogy létre kell hozni egy olyan szakigazgatási tervező, szervező, valamint irányítási feladatokat ellátni képes szervezetet, amely ezt a feladatot elvégzi. Mindezek eredményeként – a világon először Poroszországban – elkezdtek szervezni a vezérkart, amit aztán Helmuth Karl von Moltke (1800–1891) tábornagy, a porosz vezérkar főnöke fejlesztett „tökéletesre”. A Moltke által kiépített és működtetett úgynevezett „Nagy Vezérkar” – máig meghatározó módon – iskolapéldájává vált a napjainkban létező és funkcionálisan a fegyveres erők hadászati szintű vezetését ellátó legmagasabb katonai vezető szerveknek, a vezérkaroknak.

Megtörtént tehát a vezérkar létrehozása. Ezt követően a szakigazgatást végző, hivatali testület – az államigazgatási feladatok végrehajtásával megbízott részlege mellett, vagy az államigazgatási feladatok ellátását végrehajtó miniszteriális szinten megvalósuló tevékenységet végrehajtó emberek csoportja mellett – egy olyan katonából álló testülettel egészült ki, amely a szakfeladatok végrehajtásával kapcsolatos tevékenységet végzi a haderő egésze tekintetében. Napjainkra teljesen elfogadottá vált, hogy a két szakmai közeg – a Védelmi Minisztérium és a vezérkar – az egyébként igen szoros együttműködés keretében végzendő feladataikat egymástól elkülönült, de akár integrált szervezeti keretek között is végezheti.

Sajátos szervezeti elemekkel és szervezeti kultúrákkal rendelkezik: mármint a hadügy, pontosabban az annak rendszerét alkotó fegyveres erő meghatározó szervezeti része. Ez szinte magától értetődő. Gondoljunk csak a korábban említett védelmi minisztériumokra, illetve vezérkarokra! Azután idézzük gondolatainkba a mindennapi életünk során megismert, ismertté vált, a védelemmel vagy a védekezés valamely formájával, módjával kapcsolatba hozható szervezeti elemeket,²⁵ mindekelőtt azonban magát a hadsereget, amely a hadügy alapját képezi, és a társadalom

²⁵ Például a különféle minisztériumok védelmi kérdésekkel foglalkozó szervezeteit, a rendvédelmi, illetve a polgári védelmi erőket stb.

létbiztonsága tekintetében ténylegesen a végső garancia, amely majd a fegyveres küzdelmet meg fogja vívni a társadalmi küldetésben megfogalmazott célok megvalósítása érdekében.

A fegyveres erő egyébként az a sajátos társadalmi szervezet, amely a különféle kultúrkörökben más és más tartalommal létrehozott szervezeti típusokkal oldotta meg a feladatát. Az iménti állításunk igazolásaként utalni kívánunk az 1550-es években létező Oszmán Birodalom hadseregének szervezeti struktúrájára, illetve az ugyanabban a történelmi korban létező nyugati vagy keresztény országok hadsereg-szervezésére, valamint azok sajátosságaira.²⁶

Nyilvánvalóan napjainkra ezek a különbözőségek elsősorban a hadviselésben bekövetkezett forradalmi változások miatt kiküszöbölődtek. De döntően érvényesül, hogy a társadalmi közösségek által létrehozott fegyveres erők haderőszervezésükben magukon viselik nemzeti jegyeiket még akkor is, ha néhányan azonos szövetségi rendszerben oldják meg feladataikat. Az csak a felszín, hogy eltérők az egyenruhák, mások a rendfokozati jelzések. Ugyanakkor fontos jellemző a tiszti-, illetve az altiszti kar eltérő szervezeti struktúrája, szolgálati rendje. Teljesen más jellegű, nemzeti alapú a kiképzés és felkészítés szocializációs rendje és módszere a különböző országok haderejében. Mások a morális elvárások és folyamatok, amelyek hatnak a szervezetre és az ott dolgozókra. Ilyen értelemben nagyon lényeges, hogy a nemzeti sajátosságok is meghatározó jellemzői a hadügy szociológiai alapú elemzésének.

Minden hadsereg katonája tiszteleg, és mégis mindenki másképp. Mondhatnánk, ez a 21. században szinte lényegtelen, figyelmen kívül hagyható, vagy alig nevezhető fontos dolognak, mégis azt mutatja, hogy sajátos szervezeti kultúrákkal kapcsolódik ez a társadalmi közeg a más kultúrában, más társadalmi közösségben, ám ugyanilyen céllal létrehozott társadalmi képződményhez.

Legitimált tudományos szakmai paradigmákkal rendelkezik, és mint társadalmi létforma funkcionális működésében támaszkodik a tudományok rendszerére, elsősorban a hadtudományra és annak kutatási eredményeire.

A hadtudománynak – amely a tudományágak között az egyik legrégebb – megvan a saját kutatásain alapuló elmélete és gyakorlata, valamint egy olyan interdiszciplináris kapcsolata más, a hadügy szempontjából fontos tudományágakkal, amelyekre alapozottan egyetemessége mellett, a nemzeti sajátosságokra is figyelemmel, szolgálja magát a hadügyet.

A fogalom tartalmi vizsgálata után úgy gondoljuk, célszerű az eddig elhangzottak alapján a társadalom és a hadügy kapcsolatát is megvizsgálni a rendszeralapú elemzés és kutatás tükrében.

Amikor a társadalom és a hadügy kérdését nézzük, az összefüggések megértéséhez az emberiség fejlődésének abból a folyamatából indulunk ki, amely során kialakultak a kisközösségek. A közösségek a társadalmi lét olyan alapját képezték,

²⁶ Gondoljunk csak a janicsárok vagy a szpáhik katonai szolgálatellátásával kapcsolatos szabályaira és körülményeire!

amely nélkül jelen világunk – amely földrajzilag és civilizációs kultúrkörök alapján polarizálódott – társadalmi rendszerei nem léteznének.

Ha az egyetemes történeti fejlődés különböző szakaszait vizsgáljuk, akkor azt látjuk, hogy a kultúrkörök a földrajzi elhelyezkedés által is alakított kultúrákból jöttek létre, és meghatározó módon a sajátosságaikkal együtt biztosították annak a társadalmi közösségnek a létjellemzőit, amely önmagát a fejlődés adott szintjén létrehozta.

Mai világunkban különböző civilizációs társadalmakról beszélünk. Szociológiai alapon értékelve a társadalmi létet, a civilizációs kultúrkörök szempontjából, földrajzi ismeretekre alapozva, számos kultúrkört különböztetünk meg: például a nyugat-európai civilizációs kultúrkört, amelyhez az észak-atlanti térséghez tartozó országok többségét soroljuk. Ezzel ugyanakkor hibát is elkövetünk, hiszen Oroszország a maga földrajzi helyzeténél fogva kapcsolódik az európai és az ázsiai kultúrkörhöz is. A felsorolás természetesen folytatható, az ázsiai mellett jól ismert az emberiség egyetemes értékeinek színvonalát emelő és színesítő közép-amerikai, dél-amerikai, óceániai kultúrkör, és ezeken belül számos társadalmi közösségi kultúrát tudunk felsorolni.

A civilizációs kultúrkör sajátos jellemzője ugyanakkor a következő forma. A Balkán térségének kultúrája nem egyezik meg a Skandináv államok kultúrkörével, miközben a Balkán is, sőt Olaszország is a nyugat-európai civilizációs kultúrkörnek a része, amely döntően valamiféle kulturális azonossági rend szerinti társadalmi mozgásformációk létét, egymás mellett élését, együttműködését feltételezi.

Amikor a társadalom és a hadügy kapcsolatában ezt a tudományos igényű vizsgálatot elvégezzük, nagyon lényeges, hogy mindezt a szociológiai fogalomalkotás tekintetében vizsgáljuk.

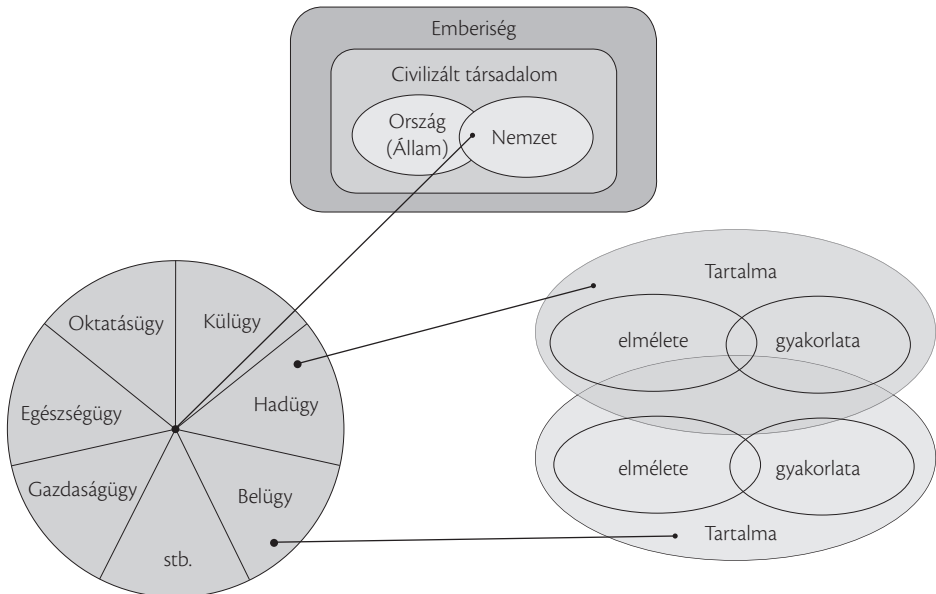
A szociológiai sajátosság következményeként egyedi módon viszonyulunk a civilizációs kultúrkörökön kívül élő, vagy oda be nem sorolható, a mi esetünkben a létezésünkről csak sejtések szintjén lévő információval rendelkező embercsoportokról.

Számunkra, a civilizációs társadalom viszonyainak rendszerében élő emberek számára, nem elsődleges kérdés, hogy például a busmanoknál a hadügy milyen fejlettségi szinten áll. A Kalahári-sivatag busmanjai még mindig a törzsfejlődésnek egy sajátos szintjén élnek, mint ahogy nagy valószínűséggel az amazóniai esőerdőben általunk ismert vagy alig ismert népcsoportok is. Ezek a népek azonban közösséget alkotnak, ha egyébként a fejlett civilizációs társadalmi lét szintjén élők létbiztonságára nincsenek is hatással. Azonban az alig vitatható, hogy ezek a közösségek a saját társadalmi fejlődésük szintjén a lehetőségeiknek és igényeiknek megfelelően kezelik a hadügy kérdéseit.

A társadalmi fejlődés folyamatát végigkísérte, és napjainkban is érvényesül, hogy a civilizációs társadalmakban léteznek kisebb-nagyobb közösségek, amelyek valamilyen azonos értékrend, identitástudat, illetve a közgondolkodásukban meglévő azonosságok tekintetében önmagukat összetartozónak tartják. A 18. század végétől érvényesülő folyamatok eredményeként kialakult és a közgondolkodásban visszatükröződött az önazonosság-vállalása, a nemzettudat. A nemzet az első olyan társadalmi közösség, amely ebben az önazonosság-tudatban élve keresi és találja meg a saját fenntartható fejlődése érdekében a társadalmi lét mindennapjaihoz nélkülözhetetlen garanciákat, köztük a katonai erővel biztosított garanciát is.

Középkorai tanulmányaink során elsajátítottuk, hogy a nép és az ország mint egyfajta kapcsolati rendszer az emberiség fejlődéstörténetének kezdetétől létezik. A nemzet – mint megnevezés – a középkor óta használatos, viszont a nemzettudaton alapuló modern nemzetfogalom (államnemzet) viszonyrendszeréről a francia polgári forradalom óta beszélünk. Közismert, hogy mai világunkban vannak országok, ahol több nemzet él együtt és alkot egy nemzeti államot, akár egy homogén társadalmi közösséget is. Fontos megjegyeznünk azonban, hogy a nemzeti állam nem téveszthető össze a nemzetállam fogalmával. Európában minden állam területén élnek kisebb-nagyobb eltérő nemzetiségű csoportok, ezek azonban együtt alkotnak egy országot. Ilyen értelemben az ország az állam, a nemzet egésze biztosítja a civilizációs társadalmon belül napjainkban azt a fajta szervezeti formációt, amely magát a társadalmi közösséget alkotja.

Az ország, a nemzet, az állam tehát egyfajta civilizációs kultúrkörben létező társadalmi közösség. Ez a társadalmi közösség a mindennapjainak fenntarthatósága érdekében – figyelemmel a termelőerők és a termelési viszonyok fejlettségi szintjére – a társadalmi munkamegosztás konkrét megvalósulásának folyamatában kialakítja mindazokat a társadalmi lét szempontjából fontos területeket, amelyek az elmélet és a gyakorlat kapcsolatában megteremtik a szegmensképességeket,²⁷ amelyek a gyakorlatban biztosítják a társadalmi létet, illetve annak fenntartható fejlődését.

4. ábra A társadalom és a hadügy kapcsolatrendszere (Forrás: a szerző)

²⁷ A társadalmi lét különböző területei, szegmensei: külügy, belügy, egészségügy, oktatásügy, hadügy stb. – A szerző kutatási eredménye.

Az elmondottak alapján igazolható, hogy a hadügy vizsgálatakor szükséges elemezni a társadalmi élet más területeit is, mint az oktatást, az egészségügyet, a gazdaságot és a belügy helyzetét mint társadalmi létformákat és kategóriákat. A leírtakat a leegyszerűsített 4. ábra szemlélteti.

Az ábra alapján *a hadügy szociológiai alapú funkcionális – eredményes és hatékony – megvalósulásában, az elmélet és a gyakorlat területén meghatározó szerepe a hadtudomány törvényei érvényesülésének, az adott civilizációs kultúrkör értékrendjén alapuló katonai stratégiának, valamint a megvalósuló katonai műveletek milyenségének és minőségének van.*

Meggyőződésünk, hogy előbbi összegző megállapításunk megerősíti azt a fogalmi értelmezést, amelyet a hadügyről e részfejezet elején közreadtunk.

3.2.3. A HADÜGY HADTUDOMÁNY-RENDSZERTANI MEGHATÁROZÁSA

A hadügy a társadalomba szerveződött ember tevékenységének sajátos területe, az állam honvédelmi politikájának (katonapolitikájának) meghatározó része. Tágabban értelmezve, magában foglalja a fegyveres erők építését, a hadelméletet²⁸ és annak gyakorlatát, az anyagi ellátás kérdéseit, a társadalom és az ország honvédelmi felkészítését és végső soron minden más, de szigorúan katonai vonatkozású feladat végrehajtását.

A hadtudomány a hadügyet – támaszkodva annak filozófiai és szociológiai értelmezésére – mint társadalmi létjelenséget olyan célszerű fogalmi tartalommal tükrözteti vissza a társadalmi gondolkodás teljes spektrumában, amely egyértelműen a 21. század geopolitikai és geostratégiai viszonyrendszerében minden ország és minden nemzet esetében a biztonság garanciájának létrehozható, fenntartható és hatékonyan alkalmazható eszközrendszere lehet.

A hadügy tehát nem más, mint a társadalmi lét szintjén minden történelmi korban az össztársadalmi képességekre (hadipotenciál) támaszkodóan, a hadelméleten és annak gyakorlatán alapulva, integrációban megvalósuló, céltudatos és feladatorientált elmélet és gyakorlat, a hozzárendelt infrastruktúrával és humánerőforrásbázissal – *ez pedig valójában maga a működőképes védelmi (honvédelmi) rendszer, a mában élő társadalmi közösségek és az általuk működtetett államok biztonságának és fenntartható fejlődésének egyedi garanciája.*

²⁸ Az emberi ismeretek specifikus területe, sajátos társadalomtudományi elmélet. Ebben tükröződik a katonai műveletek elméletének, a hadügy jelenségeinek, folyamatainak objektív dialektikája, illetve tudományosan ebben általánosítják a katonai erő alkalmazásának gyakorlatát. Tudományos ismeretek, törvények, elvek, tételek, valamint javaslatok sokoldalú rendszere, amelyben ezeket a hadügyre jellemző sajátosságok, területek és törvényszerűségek szerint általánosítják. A védelmi, honvédelmi rendszer működtetésének elvi alapja.

3.3. A hadügy tudományelmélete

3.3.1. TÁRSADALOM ÉS TUDOMÁNY

A könyv e fejezet részében a hadügy és a tudomány kapcsolatát, illetve kölcsönhatásuk legfontosabb jellemzőit vizsgáljuk, elsősorban a társadalom fenntartható fejlődésében betöltött szerepük alapján.

A tudományt – mint társadalmi jelenséget –, hasonlóan más társadalmi létformákhoz,²⁹ olyan, a többiekkel azonos értékű társadalmi kategóriának tekintjük, amely egy társadalmi közösség számára egy adott történelmi korban léte, fennmaradása és fejlődése szempontjából nélkülözhetetlen.

A tudományt, helyesebben a tudományt alkotó tudományterületeket és azok tartalmát megjelenítő tudományok rendszerét (egyik változata például az UNESCO felosztása szerint: 24 főág, 221 ág és 1995 alág) természetesen nem kívánjuk bemutatni.

A bemutatás azért nem szükséges, mert a tudomány klasszifikációjával kapcsolatban számos mértékadó – részben nemzetközi, részben hazai – állásfoglalásra támaszkodhatunk.³⁰ Továbbá azért sem célszerű, mert könyvünk e részében nem tartjuk szükségesnek a létező, illetve fellelhető tudomány-rendszer-tani besorolások tartalmi összetételének elemzését.

A) A tudomány és szerepe a társadalomban

A tudomány korábban a rendszerbe foglalt ismeretek összességét jelentette. Az ókorban és a középkorban egyetemesen a filozófiát, még hozzá a történelmi korok létező filozófiáját értették alatta. Az újkori természetfilozófia kialakulásával és kiteljesedésével kezdődött el az egyetemes tudomány szakágakra bomlása, egyúttal a tudományosság példaképévé váltak a matematikai és természettudományos módszerek.

²⁹ Ilyenek például: az egészségügy, az oktatásügy, a belügy, a külügy, az energiaellátás ügye, a hadügy vagy éppen a közigazgatás ügye, de kétségbevonhatatlanul ide tartozik az ipar, illetve a mezőgazdaság funkcionális működését biztosító komplex tevékenységek összessége is, és úgy véljük, a felsorolást még számos elemmel, a társadalmi lét további szegmenseivel egészíthetnénk ki.

³⁰ A teljesség igénye nélkül néhány ezek közül:

- A Tudomány és Technika Nemzetközi Terminológiai Szabványa (International Standard Nomenclature for Fields of Science and Technology) dokumentum, amelyet az UNESCO, az ENSZ Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Bizottsága több alkalommal, így 1972-ben, 1978-ban, 1982-ben és 1988-ban is kiadott;
- Az OECD (Európai Gazdasági és Együttműködési Szervezet) 2007-ben megjelentetett kiadványa a tudományági csoportosítás tárgyában (Field of Science and Technology /FOS/);
- SCHRANZ András (főszerk.): *A tudomány térképe. Kisenciklopédia a tudomány egészéről*. Budapest, Keraban, 1995;
- A 169/2000. (IX. 29.) sz. kormányrendelet az egyes tudományterületekhez tartozó tudományágak, valamint a művészeti ágak felsorolásáról;
- Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság (MAB) aktuális és hatályos álláspontja 2014.

Velük szemben a szellemtudományok vagy társadalomtudományok a maguk sajátos metodikáit csak a 19. század végére dolgozták ki.

A tudományosság fő kritériumai: a szakspecifikus módszertan, az érdek- és előítélet-mentesség, a bizonyíthatóság, a megcáfolhatóság elvi lehetősége (szemben például a vallási dogmák „örökérvényűségével”), az ellenőrizhetőség, valamint az interszubjektivitás³¹ lehetősége (szemben például a műalkotás abszolút személyhez kötöttségével).

a) A tudomány fogalma és szerepe

A tudomány a társadalmi tudat sajátos formája, a természet, a társadalom és az emberi gondolkodás objektív törvényeiről szóló – társadalmi gyakorlat által igazolt – ismeretek rendszere és ezen ismeretek megszerzésének módja, a valóság kutatásának módszere.

A tudomány rendkívül sokoldalú társadalmi jelenség, a fenti meghatározáson túlmenően más és más szempontból is vizsgálhatjuk.

A tudomány lehet: a világról felhalmozott ismeretek rendszere, a világnézet alapja, a társadalmi tudat formája, a világ és a tudat visszatükröződésének formája, valamint a műveltség eleme. Az utóbbi időben egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy a tudománynak mint társadalmi termelőerőnek meghatározó jelentősége van. A tudomány mind egyértelműbben lép fel nemcsak a világ elméleti visszatükrözésének, hanem a társadalom gyakorlati megváltoztatásának sajátos formájában is.

A tudomány a valóságot logikai fogalmakban, kategóriákban és a tudományágak törvényeiben tükrözi, ugyanakkor általános tételeket (elveket), elméleteket fogalmaz meg.

Az egyik tudományágat annak tárgya és kutatási módszere különbözteti meg a másiktól. A vizsgált konkrét tudományág tárgyát az anyagi világ egy meghatározott területén érvényesülő törvények alkotják, amelyeket az adott tudományág tanulmányoz.³² A tudomány eredményei egyrészt növelik a társadalmi közösség tudományos képességét, másrészt a társadalmi termelésre hatva új alapokat teremtenek annak fejlesztéséhez.

Napjainkban a tudomány az élet minden területét átfogja, és a társadalomban annak fejlődését szolgálva, anyagi-műszaki bázisának megteremtése folyamatában egyre inkább közvetlen termelőerővé válik. A tudomány eredményei kiszélesítik az ember ismereteit, és feltárják a munka termelékenységének, a gazdaság fejlesztésének új útjait.

³¹ Különböző helyeken és helyzetekben lévő egyének szubjektív, mégis túlnyomó többségében megegyező értékelése ugyanarról a dologról. <http://mediapedia.hu/interszubjektivitas> (2019. 07. 04.)

³² Ezek a törvények a jelenségek vagy a jelenség oldalai közötti olyan objektív, általános, lényeges és szükséges kapcsolat szilárd formáját tükrözik vissza, amely meghatározza a jelenségek vagy jelenség fejlődésének menetét és jellegét.

A tudomány a társadalmi fejlődést szolgáló alapvető funkciója mellett – egyúttal ebből adódóan, illetve ennek okán – szoros kapcsolatban áll a hadüggyel is. Ez a kapcsolat azonban nem a tudomány természetéből következik. Sokkal inkább annak a társadalmi elvárásnak az következménye, amely korunkban a tudományt is „besorozza” a társadalom biztonságának garanciájáért felelős képességek közé. Az ország tudományos potenciáljának fogalma felöleli a természetről és a társadalomról szóló tudományos ismereteket s azok minden eredményét; és ez bizony nem kis biztosítéka a gazdaság, a technika fejlődésének, a társadalmi közösség morális és politikai potenciáljának. A tudomány meghatározó módon járulhat hozzá az állam katonai erejének fokozásához.

b) A tudomány funkcionális alapú felosztása

A dialektika ismert meghatározása szerint az objektív világ természetére, társadalomra és gondolkodásra osztható. Ebből kiindulva a tudományokat a társadalmi lét rendszerében megvalósuló hasznosulásuk szerint három nagy csoportba soroljuk:

- Filozófia – általános tudomány;
- Természettudományok – szaktudományok;
- Társadalomtudományok – szaktudományok.

A filozófia a természet, a társadalom és a gondolkodás legáltalánosabb törvényeit, továbbá az objektív világot visszatükröző gondolkodás törvényeit foglalja magában. A természettudományok a természetet és annak különféle területeit tanulmányozzák. A társadalomtudományok a társadalom egészének vagy különböző strukturális elemeinek a fejlődését vizsgálják.

A filozófia és a szaktudományok nem függetlenek egymástól, sőt nem is zárják ki egymást, hanem szorosan összefonódnak. Ebben az összefüggésben a filozófia adja a kutatási módszert, az ismeretelméletet; a szaktudományok ugyanakkor konkrét tényanyaggal látják el a filozófiát, amely a tudományos megismerés elméletének és módszereinek további kidolgozását és általánosítását teszi lehetővé.

Minden szaktudomány az objektív világ meghatározott körének törvényeit, a filozófia pedig a természetben és a társadalomban érvényesülő legáltalánosabb törvényeket, valamint a gondolkodás általános törvényeit, a logikát vizsgálja. A filozófia, a természettudományok és a társadalomtudományok a tudományok fejlődésének arányában egyre inkább differenciálódnak, de az integrálódás igénye is jelentkezik. Megkülönböztetünk empirikus (a jelenségeket leíró) és teoretikus (lényegüket magyarázó) tudományokat, továbbá elméleti és gyakorlati (alkalmazott) tudományokat.

A tudományos kutatások szintek szerint alapkutatásra, alkalmazott kutatásra és fejlesztési kutatásra oszlanak.

- *Az alapkutatás* az objektív világ jelenségeinek megfigyelésére és megismerésére, a természeti jelenségek belső összefüggéseinek, valamint törvényszerűségeinek feltárására irányul. Célja az új tudományos ismeretek szerzése. Az alapkutatásban nem szükségszerű követelmény annak feltárása, hogy vajon a kutatás során szerzett új ismeretek miként alkalmazhatók, vagy milyen célra

és mikor lesznek felhasználhatók a gyakorlatban. E kutatás egyaránt lehet elméleti és kísérleti.

Ebbe a kategóriába a ma problémáinak kutatása tartozik, amelyek megoldásához nem ismerjük az ide vonatkozó természeti törvényeket és elveket, a vizsgált jelenség, dolog vagy folyamat kvalitatív és kvantitatív összefüggéseit, illetve azokat az okozati kapcsolatokat, amelyek a keresett eljárás, anyag, szerkezet előállítását teszik lehetővé. Az alapkutatás a tudományos ismeretek határainak bővítéséről, az ismeretlen területekre való előretörésről, az egész kutatótevékenység megújításáról gondoskodik.

- *Az alkalmazott kutatás* olyan kísérleti vagy elméleti kutatótevékenység, amelynek célja a konkrét eljárások, technológiák, módszerek kidolgozása, anyagok vagy szerkezetek előállítása ismert tudományos eredmények felhasználásával, valamint ismert tudományos eredmények alkalmazási lehetőségeinek megtalálása az előzőekben felsorolt célok megvalósítása érdekében.

Ezek a kutatások vizsgálják azokat az ismert törvényeket, amelyekről feltételezhető, hogy alkalmasak az adott kérdések megoldására, vagy a már ismert törvényekből indulnak ki és keresik azok gyakorlati alkalmazását a jelenségek, dolgok vagy folyamatok kvalitatív és kvantitatív magyarázatára, a megvalósítani kívánt eljárások, anyagok, szerkezetek előállítására.

A kérdés ebben az esetben általában az, hogy milyen általános törvény alapján, milyen eljárással, módszerrel lehet a kívánt célt elérni, illetve az általános törvények hogyan alkalmazhatók valamely konkrét cél elérésére, továbbá miféle eljárások, módszerek, anyagok, szerkezetek dolgozhatók ki vagy állíthatók elő az ismert tudományos törvények alapján.

- *A fejlesztési kutatás* konkrét termelési cél megvalósítását tűzi maga elé, és eredményességének megítélésében a műszaki és gazdasági tényezők egyenlő súllyal jelennek meg.

Egy tudományos kérdésnek a kutatólaboratóriumban való tudományos igényű megoldása még nem jelenti azt, hogy az eredmény az üzemi termelőmunka más méretei, minimális feltételei, költségviszonyai mellett, illetve között is elérhető. Lehetséges ugyan, hogy a gyakorlatba való átültetés kutatómunka nélkül is realizálható, vagyis többé-kevésbé rutinszerű üzemi tevékenység, próbálgatás, általános tapasztalat alapján bevezethető a termelésbe, de többnyire hosszadalmas és költséges kutatótevékenységre van szükség, amíg ez sikerül.

A civilizációs kultúrkörökhöz tartozó társadalmak történelmi fejlődésük alapján kialakult társadalmi rendszerük létformáira figyelemmel létrehozzák, és időről időre felülvizsgálják – nem mindig azonos rendezőelvek érvényesítése mellett – azt a részükről hivatalosnak tekintett rendszert, amelyben a tudományok társadalmi alkalmazhatóságát megvalósíthatónak ítélik.

Így történt ez – legutóbb 2000-ben – Magyarországon is, amikor az egyes tudományterületekhez tartozó tudományágak, valamint művészeti ágak társadalmi közösségi és állami szintű elfogadásáról kormányzati szintű állásfoglalás jelent meg.

Ennek megfelelően hazánkban az egyes tudományterületekhez tartozó tudományágak, valamint művészeti ágak jelenleg is hatályos szerkezeti felépítése³³ a következőképpen alakult:

1. Természettudományok
 - 1.1. Matematika- és számítástudományok
 - 1.2. Fizikai tudományok
 - 1.3. Kémiai tudományok
 - 1.4. Földtudományok
 - 1.5. Biológiai tudományok
 - 1.6. Környezettudományok
 - 1.7. Multidisziplináris természettudományok

2. Műszaki tudományok
 - 2.1. Építőmérnöki tudományok
 - 2.2. Villamosmérnöki tudományok
 - 2.3. Építészmérnöki tudományok
 - 2.4. Anyagtudományok és technológiák
 - 2.5. Gépészeti tudományok
 - 2.6. Közlekedéstudományok
 - 2.7. Vegyészmérnöki tudományok
 - 2.8. Informatikai tudományok
 - 2.9. Agrárműszaki tudományok
 - 2.10. Katonai műszaki tudományok
 - 2.11. Multidisziplináris műszaki tudományok

3. Orvostudományok
 - 3.1. Elméleti orvostudományok
 - 3.2. Klinikai orvostudományok
 - 3.3. Egészségtudományok
 - 3.4. Gyógyszertudományok
 - 3.5. Multidisziplináris orvostudományok

4. Agrártudományok
 - 4.1. Növénytermesztési és kertészeti tudományok
 - 4.2. Állatorvosi tudományok
 - 4.3. Állattenyésztési tudományok
 - 4.4. Élelmiszertudományok
 - 4.5. Erdészeti és vadgazdálkodási tudományok
 - 4.6. Multidisziplináris agrártudományok

³³ A 169/2000. (IX. 29.) sz. kormányrendelet 1.§ szerint.

5. Társadalomtudományok

- 5.1. Gazdálkodás- és szervezéstudományok
- 5.2. Közgazdaságtudományok
- 5.3. Állam- és jogtudományok
- 5.4. Szociológiai tudományok
- 5.5. Politikatudományok
- 5.6. Hadtudományok
- 5.7. Multidiszciplináris társadalomtudományok

6. Bölcsészettudományok

- 6.1. Történelemtudományok
- 6.2. Irodalomtudományok
- 6.3. Nyelvtudományok
- 6.4. Filozófiai tudományok
- 6.5. Nevelés- és sporttudományok
- 6.6. Pszichológiai tudományok
- 6.7. Néprajz- és kulturális antropológiai tudományok
- 6.8. Művészeti és művelődéstörténeti tudományok
- 6.9. Vallástudományok
- 6.10. Média- és kommunikációs tudományok
- 6.11. Multidiszciplináris bölcsészettudományok

7. Művészetek

- 7.1. Építőművészet
- 7.2. Iparművészet
- 7.3. Képzőművészet
- 7.4. Színházművészet
- 7.5. Film- és videóművészet
- 7.6. Zeneművészet
- 7.7. Tánc- és mozdulatuművészet
- 7.8. Multimédia

8. Hittudomány³⁴

A továbbiakban vizsgáljuk meg a felsorolt tudományoknak a hadtudománnyal való kapcsolatát!

³⁴ A teológia (hittudomány) négy fő részre és azon belül számos szaktudományra tagozódik: 1. Alapozó hittudomány (keresztény bölcsélet és fundamentális teológia); 2. rendszerező hittudomány (dogmatika, morális), 3. biblikus-történeti (szentírástudomány, egyháztörténelem); 4. gyakorlati teológia (liturgia, egyházjog, pasztorális, homiletika, katechetika, valláspedagógia stb.).

3.3.2. A TUDOMÁNY(OK) ÉS A HADÜGY

Az állam védelmi képességét társadalmi-politikai rendjének szilárdsága, a lakosság és a hadsereg morális-politikai állapota, a gazdaság, a tudomány lehetőségei és a sajátos katonai potenciálja határozza meg.

Az állam védelmi képességének a felsorolt és viszonylag önálló elemei meghatározott szerepet töltenek be az állam katonai képességének kialakításában. Önmagában azonban egyik sem biztosíthatja a győzelmet. A fegyveres küzdelemben az anyagi erőt az anyagi erőnek kell legyűrnie. Háborúban a győzelmet az a fél szerzi meg, amelyik a katonai és gazdasági, az erkölcsi-politikai és a tudományos képességével egyaránt fölényben van.

A tudomány sokféleképpen hat a honvédelemre, az állam védelmi képességére. A honvédelemre gyakorolt befolyása egyrészt a különböző tudományágak sajátosságaitól, másrészt a hadügy különböző elemeinek természetétől függ.

Az állam védelmi képességében a tudományos képesség meghatározó, és mindenekelőtt a természettudományoktól (matematika, csillagászat, fizika, kémia, földtudományok stb.) függ. A természettudományok fejlődésének foka határozza meg a hadügy – mindenekelőtt pedig a hadügy anyagi-technikai bázisa – fejlettségi színvonalát és jellegét.

A fizika, a kémia, a biológia, valamint a matematika elméleti kutatásai, eredményei oldották meg a hadügy legfontosabb technikai problémáit. Például az ismeretek elmélyülése az elemi részecskék világában; a kvantumelmélet fejlődése; a relativitáselmélet törvényének feltárása; illetve a matematika, a vegyészet, a kohászat fejlődése is lehetővé tette a különböző rendeltetésű és hatóerejű atomfegyverek megalkotását. A matematikusok, a fizikusok, a vegyészek és más tudományok képviselői az atomlőszerrel majdnem egy időben hozták létre a különböző hatótávolságú rakétákat.

A rádióelektronika, a matematika és a kibernetika lényeges meghatározója volt a honvédelem fejlődésének. Ezek a tudományok a csapatok vezetésének automatizálásával felmerülő problémák elméleti bázisát alkotják. Komoly befolyásuk van a honvédelemre a biológiai és az orvostudományoknak is.

Az ország védelmi képességének megszilárdításában a fegyveres erők morálja, harci erejének fokozása szempontjából a társadalomtudományok eredményei is jelentős szerepet kapnak. A társadalomtudományok eredményei választ adnak az olyan létfontosságú kérdésekre, mint a háborúk forrásai, keletkezésük okai, megelőzésük lehetőségei; feltárják a háborúk társadalmi természetét és a háborúk lényegét; megismertetik azokat a tényezőket, amelyek biztosítják a béke fenntartását vagy egy esetleges (világ)háború kitörésének megakadályozását.

A közgazdasági tudományok eredményeikkel segítik az ország gazdasági erejének növelését. A filozófia, a pedagógia, a pszichológia és a történelemtudomány hatékony eszköze az erkölcsi-politikai és a katonai potenciál fokozásának. A társadalomtudományok formálják az állampolgárok gondolkodását, végső soron a társadalmi tudatot. A világnézet, amely az ember eszmeiségének, öntudatának alapja, egyúttal a katonák morális és harci tulajdonságai fokozásának, ezáltal pedig a fegyveres erők szilárd harcképességének és harckészültségének is fontos előfeltétele.

A társadalomtudományok eredményeinek alkalmazása elmélyíti a katonában a haza védelméért, az állandó harckészültség fenntartásáért érzett felelősségtudatot. A hadügy forradalmának hatására a társadalomtudományok az oktatás és a nevelés új formáit és módszereit hívták életre. Növekszik a tudomány szerepe a csapatok felkészítésében és kiképzésében, illetve a személyi állomány szolgálati tevékenységében.

A természet- és társadalomtudományok mellett a honvédelem színvonalára igen nagy hatással van a hadelmélet, maga a hadtudomány, amely a fegyveres küzdelem objektív törvényeinek és törvényszerűségeinek alapján álló elvek összessége, továbbá a hadügy jövőjének tudományos előrelátása.

A hadelmélet az államot fenntartó és működtető társadalmi közösség, a nemzet honvédelmi politikáját kifejező katonai stratégiára támaszkodik.

A hadtudomány egyetemes, de nem egységes, és ebből adódik, hogy az egyébként országonként eltérő hadügy tudományelméletének és gyakorlatának megértéséhez a nemzeti – esetünkben a magyar – hadtudomány jellemzőit, elméletét és gyakorlatát célszerű vizsgálni.

3.3.3. A HADTUDOMÁNY, MINT A HADÜGY ALAPTUDOMÁNYA

A) Helyzetértékelés

A magyar hadtudomány mai helyzetét és fejlődésének tendenciáit alapvetően azok az átalakulások határozzák meg, amelyek az elmúlt két évtizedben a világban, térségünkben, illetve hazánk külső és belső körülményeiben végbementek. Ezek a társadalom egészére ható és annak valamennyi területén érvényesülő folyamatok a tudományág területén olyan átalakulásokat, módosulásokat és új kihívásokat eredményeztek, amelyek a magyar hadtudományi közélet szereplőinél a „küldetés” rangjára emelték a diszciplína elmélete és gyakorlata – a kor követelményei szerinti – megújításának szükségességét.

A folyamat, amelynek mozgatórugója az említett törekvés, immár közel 20 éve tart. Különböző tudományos műhelyek, tudós társaságok és testületek tagjai külön-külön és együtt, szimpóziumokon, konferenciákon, illetve a tudományos publikációkban igyekeztek és igyekeznek ma is a hadtudomány helyét, szerepét, tárgyát, fogalomrendszerét és struktúráját a valós vagy valósnak vélt társadalmi (felhasználói, alkalmazói) igényekkel harmonizálva megfogalmazni vagy újrafogalmazni.

A hadtudománnyal összefüggő kutatói tevékenység önmagában is fontos feladat, hiszen a tudomány akkor szolgálja az embert, illetve a társadalmat, ha a valós és aktuális igények megoldásához nyújt jól felhasználható, hatékony elvi és gyakorlati megoldásokat, úgy, hogy közben a jelentkező kihívásokra történő eredményes válaszadáson túl az élet egy adott területén segíti az eligazodást és a fenntartható fejlődést.

Azt, hogy a magyar hadtudomány e megújítási, megújulási periódusának mely szakaszában tart, nehéz lenne ma megmondani, hiszen jól érzékelhetően annak min-

den területe – az egyébként normálisnak tekinthető önfejlődést biztosító ütemtől eltérő, nem egy esetben szélsőséges kilengéseket is létrehozó – mozgásban van.

Hazánkban a rendszerváltozást követően a hadtudományban viszonylag gyorsan megkezdődött a korábbi ismeretrendszer, terminológia és struktúra átalakítása, amely folyamatot a tudomány önfejlődésének törvényszerűségein túl döntően a nyugati katonai kultúra elméletének és gyakorlatának teljes körű megismerési és alkalmazási igénye tett szükségessé.

A hadtudomány – jellegéből és feladataiból adódóan – mindig szoros kapcsolatban állt más tudományterületekkel, illetve tudományágakkal. Ez a tudományági jellemző az utóbbi 15 évben – tartalmát tekintve – a létező kapcsolatrendszer kiszélesedéséhez (például új kutatási területek létrejöttéhez) vezetett, egyúttal pedig a gyakorlatban a hadtudomány tartalmi gazdagodását eredményezte.

Az egyetemes tudomány fejlődési és működési tendenciáit vizsgálva, meghatározóan érvényesülő tényként kell elfogadnunk, hogy napjainkban bármely tudományág eredményes működésének egyik alapfeltétele a hazai és nemzetközi tudományos kutatási rendszerekbe történő – minden területre kiterjedő, a kreativitást ösztönző, egyúttal az innovációs folyamatokat elősegítő – aktív integrálódás.

Figyelembe véve, hogy a hadtudomány teljes mélységű és tudományos igényű művelésére csak azok az államok képesek, amelyek rendelkeznek az ehhez szükséges feltételek mindegyikével (politikai, gazdasági, katonai stb.), fel kell tennünk a kérdést: célszerű-e a „kis országok” kutatóinak alapkutatásokkal foglalkozniuk, vagy elsősorban a „nagyok” által feltárt tudományos eredmények alkalmazására törekedjenek? Továbbá, figyelemmel az adott ország lehetőségeire és igényeire, milyen mértékben és mélységben fordítsák figyelmüket a nemzeti értékek védelmét biztosító részletekre?

Az objektív körülmények vizsgálatai eredményeiből kiindulva – úgy véljük –, Magyarországnak és a hazánkhoz hasonló méretű országoknak a hadtudomány terén is alapvetően a nagyhatalmak (elsősorban a szövetségeseik) hadikultúráját, illetve hadtudományuk elméletét és gyakorlatát célszerű figyelembe vennie. Ugyanakkor – és ezt alapelvnek fogadjuk el – mindent meg kell tenni a nemzeti sajátosságok figyelembevétele alapján kialakított és működtetett saját hadtudomány (hadikultúra) megőrzése, fejlesztése, elméleti és gyakorlati művelése érdekében.

A rendszerváltozást követő években hazánk fokozatosan visszatért a nyugat-európai civilizációs kultúrkör értékrendjéhez, a NATO teljes jogú tagja lett. Szeretnénk itt megjegyezni, hogy ezek az események egy ígéretes jövő elérését biztosító fejlődési folyamat döntő fontosságú mozzanatai voltak. A magyar hadügy, annak elméleti és gyakorlati oldala ugyanazokat a jellemzőket mutatja, mint amelyek napjainkban országunk és társadalmunk egészére jellemzők.

Mindezekre figyelemmel, azt tartanánk követendőnek, hogy a nyugati hadikultúra képviselőinek, gondolkodóinak, teoretikusainak nézeteit, elveit, valamint az ezek nyomán kialakult gyakorlatot a hazai hadtudományi műhelyek tudományosan megalapozott rendezőelvek szerint – maximális figyelemmel a létező feltételekre és lehetőségekre – analizálják és szintetizálják, majd, ha az célszerű, akkor felelősség-

gel és kellő körültekintés mellett használják fel a hazai hadtudomány fejlődése érdekében. A hangsúly a felelősségen, a célszerűségen és persze a kellő körültekintésen van, amely egyúttal hatékony alkalmazhatóságot és finanszírozható költségkihatást is jelent.

Minden más esetben nemzeti megoldásokra kell törekednünk olyan módon, hogy az hazánknek és fegyveres erőnknek mindenkor biztos alapul szolgálhasson honvédelmi, nemzetvédelmi, valamint NATO-szövetségesi tagságunkból adódó műveleteink sikeres végrehajtásához.

A hadtudomány – mint ahogyan ezt már a könyv korábbi fejezetében említettük – egyetemes, azonban egyáltalán nem egységes. A nemzeti sajátosságok, a hazai kutatási eredmények is megjelennek benne, amelyek aztán visszahatnak a tudomány egységes egészére és annak alkalmazására.

Átgondolva az utóbbi közel két évtized diszciplínáit érintő történéseit, szeretnénk hinni, hogy nem volt és ma sem lehet egy pillanattig sem feladat, hogy nemzeti hadtudományunkban – valamiféle újat kieroőszakoló törekvésnek engedve – elvetve, lerombolva mindent, újraépítkezzünk. Bölcsebben tesszük, ha kellő átgondolás mellett megőrzzük mindent, ami időtálló, értékes és jó; ugyanakkor tudományos igényességgel beépítjük a tudományág ismeretrendszerébe mindazt az újat, amely a jövő szempontjából, annak sikerességét, továbbá alkalmazói, felhasználói oldalról a szükségesség és hasznosság okán nélkülözhetetlenségét eredményezi.

A fentiekben közreadott gondolatok tükrében meggyőződéssel valljuk, hogy Magyarországon nem egy gyökeresen új hadtudományt kell teremteni, hanem a meglévőt kell – a létező és valós értékei megőrzése mellett – továbbfejleszteni, gazdagítani.

B) Gondolatok a diszciplínáról

A hadtudomány a fegyveres küzdelem gyakorlatából született, és döntően a hadviselés tapasztalatainak általánosítása nyomán fejlődött, úgy, hogy e folyamat során mindvégig meghatározó területe volt – és az ma is – társadalmi létünknek.

Az ókorban elkezdődött a mindent átfogó (tudományok feletti) tudomány, a filozófia differenciálódása, és elmondhatjuk, hogy a hadtudomány az elsők között lépett az önálló fejlődés útjára. A hadjáratok első leírásaitól, majd a háborús és a hadviselés módjainak megismertetésére írt első könyvektől hosszú út vezetett napjainkig. A ma is jól ismert tudományelméleti és rendszertani struktúra a hadtudomány végleges kialakulásának folyamatában kristályosodott ki a 18. század végére, illetve, a 19. század elejére.

Alapvetően erre a történelmi időszakra tehető a tudományág művelői körében annak a napjainkig is élő törekvésnek a kezdete is, amelynek eredményeként időről időre – az aktuális vagy annak ítélt, esetleg hitt társadalmi igényekre való hivatkozással – újra és újra megfogalmazták a szakemberek a hadtudományt.

A helyzetértékelésben bemutatott és – véleményünk szerint – napjaink nemzeti hadtudományában érvényesülő tendenciák is oda vezettek, hogy az előző mondat-

ban leírt jelenség ismét időszerű kihívásként, feladatként jelentkezett. Nem véletlen tehát, hogy az elmúlt évek során e kérdésben számos kísérlet tanúi lehettünk. A szándék (személyes és csoportos egyaránt) érzékelhetően olyan fogalomalkotás megvalósítására irányult, amely változó világunkban a kor kihívásaira, és elsősorban a magyar társadalom (benne a hazai tudományos közélet) elvárásaira hatékony, tartalmas és egyúttal elfogadható megoldás lehet.

Ezt a nem kis felelősséggel végrehajtott tevékenységet a Magyar Tudományos Akadémia Hadtudományi Bizottsága és köztestületi tagsága II. tudományos konferenciáján³⁵ konszenzussal elfogadott állásfoglalása alapján sem tekinthetjük befejezettnek. Sőt, biztosak lehetünk benne, hogy akár a közeljövőben – a jobbitás és a tökéletesítés szándékától vezérelve – újabb és újabb fogalmi értelmezéseken vitatkozhatunk. Ez persze így természetes, csak van itt egy-két olyan tényező, amelyek alapvető fontosságáról egy pillanatra sem feledkezhetünk meg.

Itt van rögtön az egyik: *a hadtudomány centrális területe*, amelynek *a tárgya* – az elmúlt másfél-két évtized összes hatásának és változásának tükrében is – *napjainkban is a fegyveres küzdelem*. Az *a fegyveres küzdelem* (és ez a második döntő tényező), amely, ha adott viszonyok között a gyakorlatban érvényesül, „*velejeig politika*”.³⁶

A tények makacs érvek, és úgy véljük, hogy a fenti két állítás történelmileg is igazolt.

Világunkat az összetett, veszélyeket hordozó társadalmi mozgások jellemzik. Ha azonban van bátorságunk szembenézni az objektív tényekkel, van esélyünk az okozati összefüggések megértésére. A sikeres probléma-felismerést azonban csak akkor követheti a hatékony problémamegoldás, ha e folyamat során tevékenységünket mindvégig ugyanaz a konzekvens, logikus gondolkodás vezérli. Ekkor képesek leszünk a társadalmunkban zajló folyamatokat kontrollálni, hatékonyan kezelni, végső soron komplex biztonságunkat garantálni és fejlődésünket fenntartani.

Meggyőződésünk, hogy amikor korunk hadtudományának elméletét és gyakorlatát tesszük vizsgálat tárgyává, ugyanígy kell eljárunk. Ebből kiindulva, célszerű szembenéznünk a következőkkel.

Az 1990-es évek eufóriájának mára vége szakadt, és napjainkra egyértelműen kiderült, hogy az igazi háború csak most kezdődik, és ebben a küzdelemben, Európában a kultúránkat és a civilizációnkat kell megvédenünk a teljes pusztulástól. Az utóbbi tíz év bebizonyította, hogy a hidegháborús szembenállás végeztével az orszá-

³⁵ A konferencia 2006-ban a következő tartalommal definiálta a hadtudományt: „A hadtudomány az emberiség létét és biztonságát fenyegető kihívások és veszélyek ellen alkalmazott katonai erők és eszközök sikerét meghatározó elméleti tételek és gyakorlati tapasztalatok összefoglaló ismeretrendszere.”

³⁶ MILLER, David (ed.): *The Blackwell Encyclopaedia of Political Thought*. Oxford, Blackwell, 1991. 371–372. o. „A politika egy komplex társadalmi jelenség, amely létevel, illetve funkcionális működésén keresztül a társadalmak (országok, nemzetek, illetve országok és nemzetek alkotta szövetségek), továbbá a társadalmakat alkotó különböző csoportok érdekeit érvényesíti, céljaik megvalósítását teszi lehetővé békés vagy erőszakos eszközök alkalmazásával.” (Ford.: a szerző.)

gok már nem kizárólagos politikai ideológiákkal állnak szemben egymással, hanem elsődlegesen kulturális, illetve civilizációs alapon. A nyugati civilizációs kultúrkör pedig csupán egyike ezeknek a szemben álló kultúráknak, és sajnálatos módon úgy tűnik, hogy éppen a leggyengébb. Ezért a jövőben a nyugati demokráciák sokak által várt egyetemes elterjedése helyett arra kell felkészülni, hogy a különböző kultúrák és civilizációk egymással láthatóan összeegyeztethetetlen érdekei újra és újra konfliktusokat és háborúkat okoznak. Meg kell értenünk, hogy az elmúlt két évszázadban megszerzett vezető szerep önmában nem jelenti azt, hogy a társadalmi közösségek világszerte átvennék a nyugat-európai kultúrkör értékeit. Ellenkezőleg. Ázsia és Afrika nagyobb részén azt tartják természetesnek, hogy az ottani kultúra fogja meghódítani a Nyugatot. Ha kell, akár erőszakkal is.

A Harvard Egyetem professzora, Samuel P. Huntington szerint a civilizációs ellentétek mindig is léteztek, azonban a kétpólusú világtrend időszakában a két nagy ideológiai tábor küzdelme elfedte a vallási, kulturális ellentéteket, amelyek e kor letűntével újra előtörttek, felerősödtek, és a konfliktusok legfőbb mozgatóivá váltak. A professzor szerint napjainkban nyolc kultúra harcol egymással: a kínai, a japán, a hindu, az iszlám, az ortodox, a nyugati, a latin-amerikai és az afrikai. Ezek közül mi napjainkban a nyugati és az iszlám összecsapását éljük át itt Európában.

A leírtakat alapul véve, azt gondoljuk, hogy *korunk hadtudományának* megítélése tekintetében akkor járunk el helyesen, ha elfogadjuk, hogy az elsősorban *a fegyveres küzdelem természetére, lényegére és tartalmára, a fegyveres erők képességeire, a hadviselés eszközeire és módjaira, továbbá azok támogatására, illetve biztosítására vonatkozó ismeretek rendszere*, amely napjainkban főként a tudományos előrelátás alapján fejlődik.

A hadtudomány kapcsolata más tudományágakkal is sajátos, hiszen saját hatékonyságának biztosítása érdekében figyelembe veszi, önállóan elemzi és számos katonai szempont szerint értékeli azok eredményeit.

A hadtudomány funkcionális működése is specifikus, ugyanis amikor kidolgozza egy konkrét fegyveres erő szervezetét, kiképzési rendszerét, illetve alkalmazásának műveleti formációit, akkor minden esetben annak a társadalmi közösségnek, csoportnak az igényeiből, célkitűzéseiből indul ki, amelynek a szolgálatában áll.

A fegyveres küzdelem egyébként társadalmi jelenség is, és mint ilyen, komplex megismeréséhez és kezeléséhez át kell lépünk a hadtudomány kereteit, hiszen azt nemcsak annak tudományági síkon érvényesülő törvényei, hanem a társadalom, sőt a létező anyagi világ működését biztosító általános törvények szempontjából is vizsgálni kell.

Emiatt elengedhetetlen, hogy a tudományág elméleti és gyakorlati szakemberei ne csak a saját területüknek legyenek avatott művelői, hanem tudományosan megalapozott széles látókörrrel rendelkezve, az összefüggések rendszerében azt is jól kell ismerniük, hogy a hadtudomány miért és miként szerves része és bizonyos értelemben alakítója a társadalmi lét más területén megvalósuló emberi tevékenységeknek.

Ebből a megállapításból kiindulva célszerűnek tartjuk megemlíteni, hogy *a hadtudomány* a kutatása tárgyát, tudományági természetét és rendeltetését tekintve – a

technikai és technológiai tudományterületi jellemzőivel együtt is – *társadalomtudomány*, amely multidiszciplináris jellemzőjénél fogva lehetne akár önálló rendszer-tani kategória is.

C) A hadtudomány jelenkori társadalmi tudati megjelenése

Könyvünk első fejezetében igazoltuk, hogy biztonsági környezetünk ma még fő vonalaiban sem hasonlít azokhoz a prognózisokhoz, amelyeket a múlt század 90-es éveinek első felében – a nemzetközi, illetve hazai – elismert biztonságpolitikai, gazdasági és politikai szakértők napjainkra jósltak. A hidegháború, a szembenállás korszaka ugyan véget ért, de egyúttal megindultak olyan – az esetek többségében a történelmi múlt „rendezetlenségei” által is meghatározott (Közép- és Közép-Kelet-Európában biztosan) – lokális és regionális társadalmi mozgások, amelyek a századforduló időszakában már globálisan és igen erőteljesen éreztették hatásukat. A geopolitikai és geostratégiai helyzet a várakozásokkal ellentétben nem egyszerűsödött, sőt olyan biztonsági kihívások, illetve veszélyforrások jelentek meg vagy aktivizálódtak, amelyek hatásai napjainkban is érvényesülnek.

Az Amerikai Egyesült Államok szuperhatalmi szerepvállalása ellenére a világ nem vált egypólusúvá, sőt napjainkra egyértelműen behatárolhatóak azok a többékevésbé már valóságos hatalmi központok (például a BRICS-országok: Brazília, Oroszország, India, Kína, a Dél-afrikai Köztársaság – betűszó az országok angol neveinek kezdőbetűiből), amelyek meghatározó társadalmi elitje a nyugati civilizációs kultúrkörhöz tartozó társadalmak által elképzelt – a fenntartható fejlődésüket biztosító – elmélettől, illetve gyakorlattól eltérő jövőképből gondolkodnak.

Napjainkra bebizonyosodott, hogy az emberiség egészét fenyegető globális biztonsági kihívásokra nem tudunk, vagy kontinentális, regionális és nem egy esetben lokális érdekeink miatt nem vagyunk képesek, esetleg nem is akarunk egységes válaszokat adni, illetve megoldásokat találni. Valójában biztonságfelfogásunk sem egységes, és ez az emberiség egésze szempontjából már önmagában is megosztottsághoz vezet.

Nemcsak hazánk, hanem végső soron az emberiség fennmaradásának is garanciális eleme, hogy a biztonságunkat veszélyeztető kihívásokra időben, hatékony válaszleépésekkel reagáljunk. Ennek a konfliktuselhárító, konfliktuskezelő tevékenységnek az alapvető eszköze a küldetésstudattal bíró, tudásalapú társadalmi fejlődés fenntartása. Véleményünk szerint ennek a társadalmi cselekvési folyamatnak a sikeres megvalósulásában a hatékonyan működő tudományok töltik be a vezető szerepet.

Komplex biztonságelméletünk és gyakorlatunk katonai területének társadalmi igényeket és elvárásokat kielégítő funkcionálása elképzelhetetlen nemzeti hadtudományunk hatékony, eredményes és innovatív működése nélkül.

Komplex biztonságelméletünk és gyakorlatunk, éppen a biztonsági kihívások és veszélyforrások tartalmi változásai következtében, a védelmi funkció szerepét társadalmi életünk minden részterületén fajsúlyossá tette. Mindennapjaink létező fogalmi

kategóriái a honvédelem, a nemzetvédelem, a polgári védelem, a katasztrófavédelem, a természetvédelem, az egészségvédelem, a jogvédelem, az információvédelem, az iparvédelem, a család- és gyermekvédelem, a személyiségi jogok védelme stb. Talán erre is visszavehető az a tény, hogy nemzeti köztudatunkba néhány éve gyökeret vert a *védelemtudomány* kifejezés, amely mára – miközben a konszenzuson alapuló fogalmi és tartalmi meghatározása még várat magára – a közéletben polgárjogot nyert. Ezáltal is fokozva azt a zavart, amely e vonatkozásban a társadalmi gondolkodásban (köz- és tudományos vonatkozásban egyaránt) tapasztalható.

A fentiekben közzétett gondolat elolvasása után feltehető a kérdés: hogyan van ez, mi itt a probléma? A válasz látszólag egyszerű: olyan, hogy *védelemtudomány, a tudományágak között nem létezik, ilyen tudományág nincs.*

Van azonban az előzőekben ismertetett helyzet, amely – véleményünk szerint – tisztázható. Meggyőződésünk, hogy a következőkben vázolt elmélet nemcsak arra alkalmas, hogy a már említett felfogásbeli zavart megszüntesse, hanem arra is, hogy alapját képezze egy olyan, az érintett tudományágak által alkotott nemzeti tudományos szövetségnek, amelyben a résztvevőket társadalmunk értékeinek és érdekeinek komplex, továbbá hatékony védelme érdekében azonos küldetésstudat, célrendszer, valamint tudományág-specifikus feladatrendszer kapcsol össze egy eredményesen működő munkaközösséggé. *Védelemtudomány tehát nincs. Viszont mégis van,* sőt tudatos tevékenység eredményeként társadalmi hasznossága tekintetében rendkívül fontos területként működtethető a létező tudományágak, esetenként bizonyos tudományágakhoz tartozó tudományszakok által alkotott, *védelemtudományok megnevezéssel jelölhető diszciplínacsoport.* Ez a csoportosítás akkor is létezik, ha az egyébként ide sorolható tudományágak képviselői erről nem kívánnak tudomást venni. Érzékelhetően a társadalmi igény és annak felismerése, valamint megvalósítása nem mindig esik egybe.

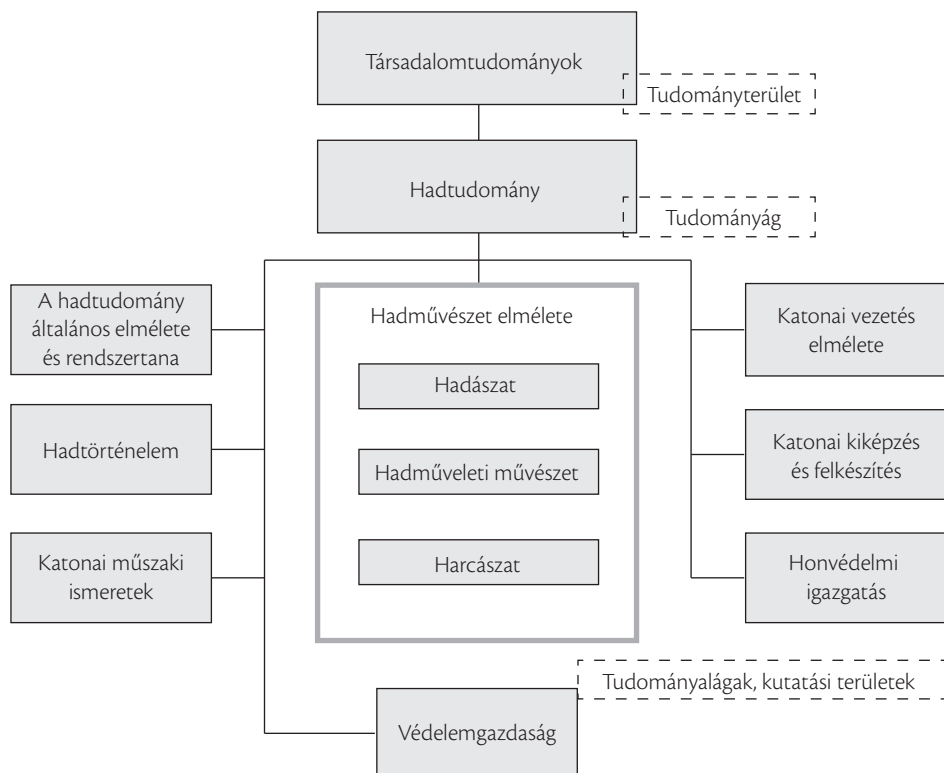
Ezt az egyébként azonos küldetésalapon nevesíthető csoportot azok a tudományágak és alágak alkotják, amelyek kutatásuk tárgya, tudományági természetük és rendeltetésük okán meghatározó mértékben képesek hatni a biztonságunk legfőbb garanciáját jelentő honvédelmi rendszerünk szellemi, anyagi, szervezeti és infrastrukturális elemeire, jelentős mértékben befolyásolva azok (és ez által az egész rendszer) képességalapú működését.

E gondolatmenet alapján teljesen természetesen adódik a felismerés: *a védelemtudományok csoportját alkotó diszciplínák egyik – meghatározó és integráló jellegű – tudományága a hadtudomány, amely ebben a viszonyrendszerben is megőrző tudományági jellemzőit, és minden erejével, képességével szolgálja nemzetünk, és azon keresztül a szövetség hadügyét.*

D) A hadtudomány struktúrája

A fegyveres küzdelem törvényszerűségeinek feltárása nem csupán a tények, kutatási eredmények felsorolása és vizsgálata. A hadtudománynak éppúgy, mint más tudománynak is, fel kell használnia a kölcsönösen összefüggő (páros) logikai kate-

góriákat: a lényeget és jelenséget; a tartalmat és formát; az okot és okozatot; a szűkségszerűséget és a véletlent; az általánost, a különöst és egyest; az absztraktat és konkrétat; valamint az egészet és a részt.

5. ábra A hadtudomány szerkezete és alapvető kutatási területei³⁷ (Forrás: a szerző)

A hadtudomány az a tudományág, amely a fegyveres küzdelem keletkezését, célját, jellegét, illetve osztályozását vizsgálja, kutatja a hadseregek megjelenésének és fejlődésének törvényszerűségeit, valamint a haderő társadalmi megítélésének és elfogadottságának helyzetét.

A hadtudomány törvényei megmutatják, hogy a fegyveres erők milyen úton és módon készüljenek fel a katonai műveletek különböző fajtáinak végrehajtására, és hogyan vívják ki a győzelmet korunk hadviselésének keretei között. Ma, a 21. század második évtizedében is az előzőekben leírtak képezik a hadtudomány alapját.

³⁷ A táblázatot az elmúlt évtized e tárgyban megvalósult kutatási eredményei alapján készítette a szerző. Ebben befolyásolta, hogy az elmúlt közel 25 évben jelentősen megváltozott a biztonsági és műveleti környezet, illetve a hadviselési mód. Ennek következtében a katonai műveletek gyakorlata és elmélete, amely végső soron a hadelméleten keresztül – annak módosuló tartalma okán – folyamatosan hat a hadtudomány szerkezetére, már középtávon is módosíthatja azt.

A társadalomtudományok tudományterülethez sorolt hadtudomány mint tudományág alapvető kutatási területei (más megnevezéssel: tudományágak) tartalmukra figyelemmel az alábbiak szerint értelmezendők.

A hadtudomány általános elmélete a tudományágnak az a része, amely feltárja és rendszerezi a hadtudomány valamennyi területére érvényes összefüggéseket. Kutatja továbbá a hadtudomány belső kérdéseit, és ebből adódóan foglalkozik a hadtudomány tárgyával és módszerével; a fegyveres küzdelem jellegével; a fegyveres küzdelem általános és specifikus törvényeivel; az objektív és szubjektív tényezők viszonyával a hadviselésben; az ember és a technika szerepével, egymáshoz való viszonyával; a gazdasági és tudományos-technikai képességekkel; valamint a hadiállapot kérdéseivel.

A hadművészet elmélete és gyakorlata a hadtudomány legfontosabb területe. A hadművészet elmélete a hadászati, hadműveleti és harcászati tevékenység megvívási módjainak objektív törvényszerűségeire vonatkozó ismeretek rendszere. A hadművészet a szárazföldön, a tengeren, a légtérben és a légi-kozmoszban folyó fegyveres küzdelem előkészítésének, megvívásának és harci, valamint harci kiszolgáló támogatásának tudományos elmélete és gyakorlata. A hadművészet egyben a fegyveres erők gyakorlati tevékenysége is.

A hadművészet elmélete és gyakorlata a harc, a hadművelet és a hadászati műveletek előkészítésének, megvívásának elméletével és gyakorlatával foglalkozik. A hadművészet alkotórészei ebből adódóan a hadászat, a hadműveleti művészet és a harcászat, amelyek szoros kapcsolatban állnak egymással, hatnak és visszahatnak egymásra. A vezető szerep azonban a hadászaté.

a) *A hadászat* a politika eszköze, annak alárendelt és attól függő tudományos elmélet, a katonai erők alkalmazásával elérendő győzelem biztosításának az elmélete. Tudományosztályozási szempontból a hadművészet legmagasabb rendű területe.

A hadászat a fegyveres küzdelem egészének jelenségeire és törvényszerűségeire vonatkozó, tudományosan megalapozott ismereteknek a rendszere, elmélete és gyakorlata. Tanulmányozza a múlt háborúinak tapasztalatait, a katonapolitikai helyzetet, az ország és a régió geopolitikai, geostratégiai helyzetét, a fegyveres küzdelem új eszközeit és azok alkalmazásának lehetőségeit, a lehetséges háborús térségeket és hadszíntereket, továbbá a valószínű vagy valószínűsíthető ellenség lehetőségeit és nézeteit a háborúval és a fegyveres küzdelemmel kapcsolatban. A hadászat által tanulmányozott kérdések ismeretanyagát a hadászat számára a hadtudomány elméletének és gyakorlatának más ágazatai szolgáltatják.

Ezen ismeretanyagok elemzése, értékelése és szintetizálása után a hadászat a fő figyelmet a lehetséges háború; a fegyveres küzdelem körülményeinek és jellegének; a haderőnemek hadászati alkalmazása alapjainak; a válságreakgáló háborús katonai műveletek előkészítésének és megvívásának; a fegyveres erők anyagi, technikai biztosítása alapjainak és a hadászati vezetés kérdéseinek kutatására fordítja. A felsorolt elméleti kutatások mellett a hadászat foglalkozik a legfelsőbb katonai vezetés gyakorlati vezetési módszereinek tökéletesítésével, fejlesztésével.

A hadászat kutatási módszertana a dialektikán alapszik, legfontosabb területei pedig a következők: a hadászat jelenségeinek tanulmányozása azok dinamikájában, az adott történelmi időszak konkrét sajátosságainak figyelembevételével; a különböző részterületeken megvalósuló folyamatok csoportosítása az azokban fellelhető rokonjelenségek (közösség, egyneműség, a struktúra hasonlósága, a szervezet típusa) alapján; valamint a matematikai módszerek alkalmazásához szükséges tételek és folyamatok megfogalmazása; az adott probléma megoldásához számításba jöhető különböző változatok összevetése és közülük az optimális változatok kiválasztása; olyan matematikai modellek készítése, amelyek biztosítják, hogy a kutatások a legoptimálisabbak és a következtetések megalapozottak legyenek.

b) *A hadműveleti művészet* a hadművészet elméletének legfiatalabb területe, amely a különböző haderőnemek seregtestjeinek közös, vagy a seregtestek önálló hadműveleteinek előkészítésével és lefolytatásával kapcsolatos elméleti és gyakorlati kérdésekkel foglalkozik. A hadműveleti művészet kutatási területének centrális eleme a seregtestek alkalmazásának elmélete és gyakorlata.

A hadműveleti művészet összekötő kapocs a hadászat és a harcászat között. Éppen ezért alapjaiban a hadászat által meghatározott feladatokat teljesíti, azaz meghatározza a hadászati célú hadműveletek előkészítési és megvívási módjait, valamint irányt mutat a harcászat számára, hogy az egy-egy hadművelet sikere érdekében hogyan készítse elő és vívja meg a harcot. A hadműveleti művészet az általános elmélet kutatási területén belül foglalkozik a hadműveletek jellegével, előkészítésével és általános elveivel, a seregtestek összetételével, lehetőségeivel, alkalmazásuk módszereivel és formáival, továbbá a hadműveletek előkészítésének és levezetésének módszereivel és formáival, az anyagi-technikai, illetve a hadműveletek minden oldalú biztosításának és vezetésének kérdéseivel.

c) *A harcászat* a hadművészet alkotórésze, amely a különböző haderőnemi és fegyvernemi alegységek, egységek és magasabbegységek harcának objektív törvényszerűségeit tanulmányozza, továbbá a szárazföldi, légi és tengeri harc előkészítésének és megvívásának módszereit dolgozza ki. A harcászat a hadműveleti művészethez és hadászathoz viszonyítva alárendelt helyet foglal el, azok érdekében tevékenykedik és a hadműveleti művészet által eléje tűzött célok elérését segíti elő.

A harcnak mint a fegyveres küzdelem egy részének jellegét, lényegét tanulmányozza. Feltárja a harc megvívására bevont erők és eszközök sajátosságait, azok harci lehetőségeit és a szemben álló fél fő harcászati elveit. Kutatásai eredményeként elméleti és gyakorlati következtetéseket von le a különböző típusú harcok előkészítésére, azok vezetésére, illetve azok megvalósulásának minden oldalú biztosítására.

Két fő részterülete van, az általános harcászat és a fegyvernemek harcászata. Az általános harcászat tartalmát tekintve a minden fegyvernemre általánosan vonatkozó tételeket kutatja, elemzi és fejleszti, míg a fegyvernemek harcászata a fegyvernemek és szakcsapatok alegységeinek, egységeinek és magasabbegységeinek harctevékenységi módjait értékeli és kutatja.

A honvédelmi igazgatás kutatja az arra jogosított és kötelezett közigazgatási szervek jogilag szabályozott olyan tevékenységét, amely a polgári és katonai szervek, illetve közösségek, valamint az állampolgárok honvédelmi kötelezettségeinek tervezésével, szervezésével, illetve azok végrehajtásával kapcsolatos feladatokra irányul. A honvédelmi igazgatás, a védelemigazgatás részeként, megkülönböztetett figyelmet fordít a katonai igazgatásra.

A katonai vezetés elmélete a hadművészettel áll a legszorosabb kapcsolatban. A hadtudomány és a társadalomtudományok eredményeinek felhasználásával tanulmányozza a fegyveres erők katonai műveletekre való felkészítésének módjait, valamint a fegyveres tevékenység előkészítésének és végrehajtásának irányítását. A katonai vezetéselmélet kutatja a katonai és csapatvezetés általános és elméleti kérdéseit, foglalkozik a katonai vezetés szervezeteivel, eszközeivel, módszereivel, valamint vizsgálja azokat a követelményeket is, amelyeket a honvédelem érdekében a vezetés vonatkozásában a nem katonai szerveknek kell foganatosítaniuk.

A katonai kiképzés és felkészítés a hadtudomány azon kutatási területe, amely a személyi állomány, az alegységek, az egységek és a magasabbegységek, valamint a különböző törzsek és vezetési csoportok állományának hadelméleti, morális, pszichikai és fizikai felkészítésével, illetve azok kérdéseivel foglalkozik, továbbá a katonai oktatásának és nevelésének legcélszerűbb módszereit kutatja és dolgozza ki. A katonai kiképzés és felkészítés tevékenysége során felhasználja a pedagógia, a pszichológia és a szociológia eredményeit.

A hadtörténelem a történelem és a hadtudomány közös kutatási területe. Vizsgálata kiterjed a háborúk, a hadtudomány és a hadművészet, a katonai erő, a fegyverzet és a haditechnika történetére, de választ ad a katonai történetírás és forráskutatás problémáira is. A hadtörténelem a fegyveres küzdelmek objektív törvényszerűségeinek kutatásakor a hadtudomány fejlődését elősegítő múltbeli tapasztalatokat általánosítja.

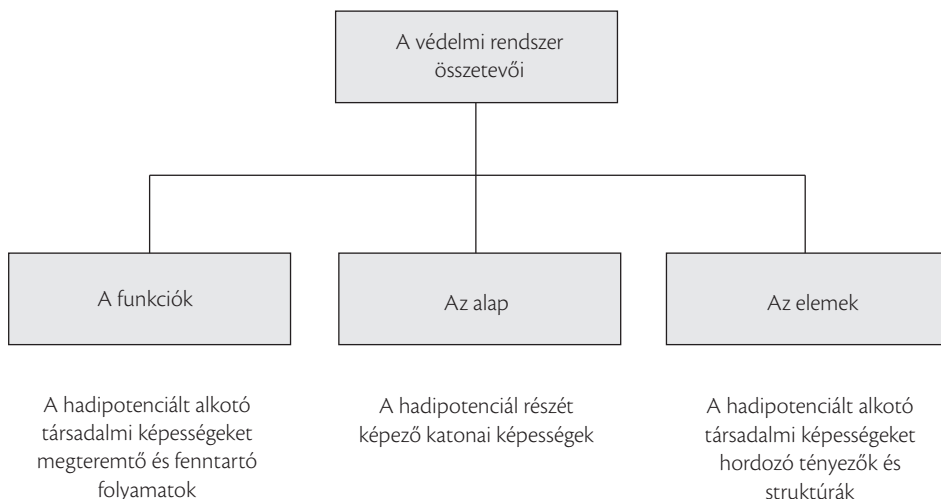
A védelemgazdaság a fegyveres küzdelem gazdasági törvényszerűségeit, a hadigazdálkodási rendszer építése és működése elméletének és gyakorlatának folyamatában fellépő törvényszerűségeket, jelenségeket és folyamatokat vizsgálja. A kutatás eredményeként tudományosan megalapozza az ország (a szövetség) védelmi gazdasági politikáját. A védelemgazdaság kutatási részterületei: az ország (szövetség) és a feltételezett ellenség hadigazdasági potenciálja és hadigazdálkodása; a gazdaság háborús felkészítése, készenléte, mozgósítása, működése, vagyis életképessége; a termelés elosztása; valamint a forgalom, a fogyasztás, a tartalékképzés gazdálkodási és irányítási formái.

A katonai műszaki ismeretek a hadtudomány egyik fontos kutatási területe, amely a természettudományok és a műszaki tudományok – kiemelten a katonai műszaki tudományok – eredményeinek felhasználásával a fegyveres küzdelem megvívásához szükséges fegyverek, fegyverrendszerek és egyéb haditechnikai eszközök, anyagok alkalmazásának, technikai, technológiai kérdéseivel, továbbá üzemeltetésükkel és javításuk lehetőségeivel foglalkozik. A haditechnikai ismeretek a hadtudomány valamennyi kutatási területével, de mindenekelőtt a hadművészettel állnak szoros kapcsolatban.

4. A HADÜGY TÁRSADALMI JELENTŐSÉGE ÉS HASZNOSULTSÁGA

4.1. A hadügy mint a társadalmi közösségek fenntartható fejlődését biztosító garanciarendszer

A honvédelem rendszere: a társadalmi közösség biztonságát, az ország függetlenségét és területi épségét, a lakosságát és alkotmányos rendjét fenyegető veszélyek elhárítására létrehozott garanciarendszer. Összetevői: a rendszer alapját biztosító katonai potenciál, illetve az alap működését és a társadalmi közösség komplex biztonságát megvalósító rendszerelemek, azokkal a funkciókkal, amelyek tartalmi megvalósításával maga a védelmi rendszer betölti társadalmi küldetését, amit a 6. ábra szemléltet.

6. ábra A honvédelemi és a védelmi rendszerek kapcsolata (Forrás: a szerző)

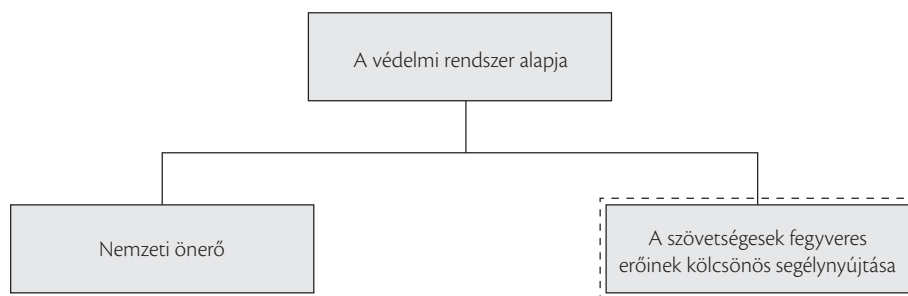
A honvédelem rendszere átfogja és szükség szerint aktivizálja az ország védelmi képességét: a fegyveres erőket és rendvédelmi szerveket, a gazdaságot, a lakosságot, az államvezetést és a közigazgatást. A honvédelem rendszere az ország védelmi igényeit tudatosan elfogadó társadalomra, a fegyveres erők és a lakosság anyagi

szükségeit kielégíteni képes gazdaságra, a védelemre felkészült és működőképes államszervezetre, a lakosság és az anyagi javak védelmét szolgáló polgári védelmi szervezetekre, valamint a katonai védelmet ellátni képes fegyveres erőkre épül.

A honvédelmi rendszer alapját a társadalmi közösség által létrehozott, fenntartott és működtetett nemzeti önerő, az ország fegyveres ereje képezi. Ilyen értelemben a nemzeti önerőt azzal a katonai potenciállal azonosíthatjuk, amely adott korban, adott körülmények között a társadalom számára a fegyveres erőinél létező, klasszikus, illetve az azokat alkotó funkcionális katonai képességekben jelentkezik.

Azoknál az államoknál, államszövetségeknél, amelyek társadalmi létük fenntartásához és fejlődésük biztosításához a semlegesség vagy az el nem kötelezettség politikai állapotát választják, a társadalmukat alkotó közösség, illetve az aktuálisan hatalmat gyakorló kormányzati erő a történelmi szükségszerűség idején, amikor a fegyveres erők alkalmazása a biztonság garantálásának végső eszközeként bekövetkezik, kizárólag csak a saját hadseregére támaszkodhat.

Más a helyzet azoknál a társadalmi közösségeknél, amelyek fenntartható fejlődésük érdekében az adott történelmi időszak meghatározott viszonyrendszerében a biztonsági lét garanciájához saját nemzeti erőforrásaik és képességeik mellé szövetségeseket is keresnek. A politikai, gazdasági és kulturális értékek és érdekek kapcsolatrendszerében közös alapokra helyezett és egyeztetett stratégia alapján működtetett szövetségek esetében a védelmi rendszer alapja duális felépítésű. Ez a felépítés azt jelenti, hogy a szövetség, helyesebben a szövetséget alkotó országok végső garanciájaként alkalmazott katonai potenciál egyfelől a szövetséget alkotó országok nemzeti önerőjét képező hadseregekben, másfelől a szövetséges fegyveres erők együttes tevékenysége keretében biztosított katonai képességekben jelenik meg. Az alapokat, az erőforrások kapcsolatrendszerét a 7. ábra szemlélteti.

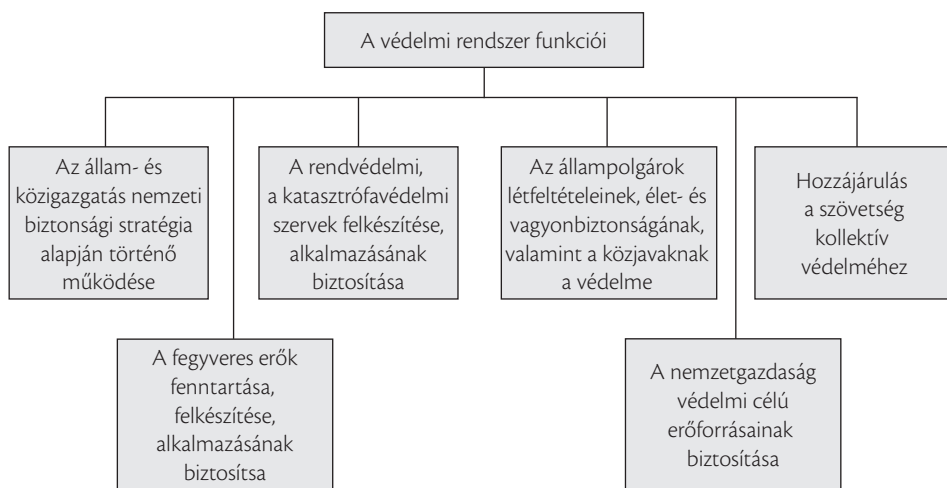
7. ábra A védelmi rendszer alapjai, erőforrásai (Forrás: a szerző)

További vizsgálati kérdés, hogy a katonai műveletek végrehajtása során a szövetséget alkotó országok hadseregei hadászati, hadműveleti, illetve harcászati szintű feladataikat nemzeti szervezeti struktúrában, vagy a művelethez kialakított többnemzeti alapú szervezeti struktúrában oldják-e meg.

Ennek a kérdésnek az eldöntése a katonai szövetséget irányító politikai szervezet feladata, a katonai szakértők javaslatai alapján. Más szóval, e politikai állás-

foglalás kialakításánál célszerű a katonai felső vezetés véleményének kikérése. Hiszen annak a megítélése, hogy a katonai képességek hatékonyságát a végrehajtható katonai műveletekben, szervezeti szempontból, a nemzeti vagy többnemzeti alapú felépítés szolgálja-e jobban, az elsősorban katonai szakmai alapú mérlegelés kérdése.

A védelmi rendszer a bemutatott alapon túl – az átfogó megközelítés és a hatásalapúság elméletére támaszkodva – funkcionális feladatokat teljesít a társadalmi lét mindennapjainak fenntarthatósága és biztonságának garanciája érdekében. A rendszer funkcionális feladatait a 8. ábra szemlélteti.

8. ábra A védelmi rendszer funkcionális feladatai (Forrás: a szerző)

A védelmi rendszer funkcióinak bemutatása után tekintsük át a funkcionális feladatok tartalmi jellemzőit! Az állam- és közigazgatás szintjén elsősorban arra a feladatrendszerre és azokra a feladatok végrehajtását biztosító szervezeti struktúrákra, kultúrákra gondolunk, amelyek a társadalmi lét fenntarthatósága érdekében – a társadalom más területein – megjelentethető képességek megteremtését, fenntartását és működtetését biztosító állam- és szakigazgatási feladatok védelmi célú megvalósítását jelentik. Ezeket a működtetéssel kapcsolatos feladatokat jól szervezett kormányzati tevékenység esetén a nemzeti biztonsági stratégia alá rendelt és annak részét képező ágazati stratégiák tartalmazzák.

A fegyveres erők fenntartása, felkészítése és alkalmazásának biztosítása – a védelmi rendszer funkciójaként – a katonai stratégia mint ágazati stratégia feladatkörébe tartozik. Természetesen az ebben elfogadott irányelvek és szakfeladatok megvalósítása – a társadalmi lét fenntarthatósága és garantálásának biztosítása érdekében – megköveteli egy olyan katonai stratégia kidolgozását, amely figyelemmel a nemzeti biztonsági stratégiára, valamint az ország geopolitikai és geostratégiai helyzetére, reális célok megvalósítását tartalmazza.

Egy ország rendvédelmének és katasztrófavédelmének megteremtésénél, szervezeteik kialakításánál, mindenekelőtt azokat a speciális feladatokat kell számba venni, amelyek annak a társadalmi közösségnek az igényeként fogalmazódnak meg, amelyet e speciális szervezetek a békeállapot és a békeállapot időszakától eltérő, különleges jogrend alá tartozó időszakokban szolgálnak. Más szóval, azokat a feladatokat, amelyeket a rendvédelem és a katasztrófavédelem hajt végre.

Az állampolgárok létfeltételeinek, élet- és vagyónbiztonságának, valamint közjainak a védelme a védelmi (honvédelmi) rendszer olyan funkciója, amely az előzőekben említett elemek tartalmának hatékony és eredményes megvalósulása nélkül gyakorlatilag elképzelhetetlen.

A nemzeti biztonsági stratégia alapján működtetett állam- és közigazgatás feladatrendszerében megjelenő feladatok a rendvédelmi és katasztrófavédelmi szervezetek küldetéseként e szervezetek olyan rendeltetésszerű működtetését, működését biztosítják, amely záloga e funkcionális feladat megvalósulásának.

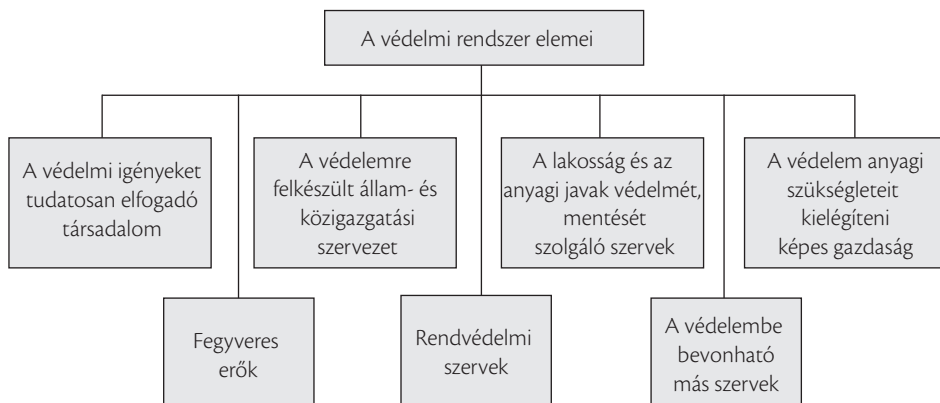
A fegyveres erők különleges jogrend alá tartozó művelési alkalmazása pedig az e működéssel kapcsolatos feladatrendszer végrehajtásának az a végső garanciája, amelyre akkor kerülhet sor, ha a társadalmi közösséget alkotó állampolgárok létfeltételeiben és biztonságának garantálásában a védelmi rendszer a végső megoldás eszközhöz nyúl.

A nemzetgazdaság védelmi célú erőforrásainak biztosítása azoknak az ágazati stratégiáknak a tartalmi megvalósítását jelenti, amelyek eredményeként az objektíven (a várható veszélyekkel arányosan) felmért nyersanyag- és energiaforrások tükrében, hatáselemzéseken alapuló, a gazdaság minden ágára kiterjedő optimális számvetések születnek a társadalmi lehetőségek és igények figyelembevételével, a fenntartható fejlődés biztosíthatósága érdekében.

Ha egy ország a létét és fenntartható fejlődését egy szövetségi rendszer részeként kívánja az adott történelmi korban biztosítani, akkor elengedhetetlenül szükséges a szövetségi szerződésben megfogalmazottak szerint a szövetség célját, működését biztosító szövetségi képességeket teljesíteni.

Ezek a képességek elvileg lefedhetik a társadalmi lét valamennyi területét, illetve ettől eltérő módon a szövetséges országok együttműködésében csak néhány – a szövetség fenntartása szempontjából fontos – társadalmi létformára terjedhetnek ki. Az első esetben egy rendkívül szoros, míg a másodikban egy viszonylag laza szövetségi együttműködésről beszélhetünk. Valójában ez az az állapot, amely a szövetségesek esetében, formájában és tartalmában is meghatározza a kollektív védelmi rendszerhez történő hozzájárulás milyenségi és mennyiségi oldalát.

A védelmi rendszer a bemutatott működéssel kapcsolatos feladatai teljesítéséhez a társadalmi lét viszonyrendszerében megteremtett, a társadalmi igények alapján folyamatosan alakított, az adott történelmi kor kihívásaira hatékony és eredményes válaszokat adni tudó, célszerű infrastruktúrából, humánerőforrásbázisból alkotott elemeket hoz létre. A védelmi rendszer elemeit a 9. ábra szemlélteti.

9. ábra A védelmi rendszerelemek köre (Forrás: a szerző)

A védelmi rendszer elemeinek bemutatása után tekintsük át röviden e rendszer-
elemek legfontosabb tartalmi jellemzőit!

Amikor a védelmi igényeket tudatosan elfogadó társadalmat vizsgáljuk, akkor a hadügy rendszerének talán az egyik legfontosabb jellemzőjével foglalkozunk. E rendszerelem a hadügyet mint társadalmi létformát azonban csak akkor képes a társadalmi közösség szempontjából hasznossá tenni, ha a benne megvalósuló társadalmi mozgások a hadügy filozófiai alapú fogalmi értelmezése³⁸ szerint valósulnak meg, tükröződve a társadalmi gondolkodásban.

Ha a védelemre felkészült államról, valamint közigazgatási szervezeteiről beszélünk, akkor a hadügy azon döntő fontosságú eleméről kell szólnunk, amelynek belső tartalmával érdemben – minden társadalmi közösség esetében az érthetőség, a megérthetőség miatt – kizárólag nemzeti keretek között célszerű foglalkoznunk.

Magyarország megválasztott kormányának kinyilvánított álláspontja a következőket tartalmazza:

„A biztonság fogalma egyre átfogóbb értelmezést nyer. A folyamatosan változó biztonsági környezetben a kihívások, kockázati tényezők és a fenyegetések ma már több síkon – az egyének, közösségek, államok és régiók szintjén, valamint globális szinten – jelennek meg, és az egyének, kormányzati és nem kormányzati szervezetek, valamint transznacionális szereplők széles körét érintik. Mára elengedhetlenné vált a biztonság politikai, katonai, gazdasági és pénzügyi, társadalmi, és ezen belül emberi és kisebbségi jogi, valamint környezeti dimenziójának együttes kezelése. Ugyanakkor a 21. században a biztonság katonai szegmense is új hangsúlyokkal

³⁸ Ha filozófiai alapon közelítjük meg a hadügyet, akkor azt kell hogy mondjuk: a társadalmi lét alkotórésze, a társadalom azon tevékenységeinek gondolati síkon strukturált rendszere, amely olyan társadalmi tudati állapot kialakulásához vezet, amely elfogadja és hatékonyan támogatja, hogy a társadalmi közösség fennmaradása, funkcionális működése és innovatív fejlődése érdekében végső megoldásként szükséges a katonai erő sikeres művelési alkalmazása. – A szerző fogalma a tankönyv 1.2.1. fejezetéből.

jelenik meg. Egyre inkább előtérbe kerülnek azok a biztonsági kihívások, amelyek kezeléséhez átfogó és összehangolt politikai, gazdasági és – szükség esetén – katonai fellépésre van szükség.³⁹

„A biztonság átfogó értelmezéséből következik, hogy a Nemzeti Biztonsági Stratégia végrehajtásából adódó feladatok számos kormányzati és nem kormányzati szervezet érintenek. A biztonság *összkormányzati* megközelítéséből adódóan ezeket a feladatokat – a kormányzati szervek vonatkozásában – az állami intézményrendszer összehangolt munkájával és a rendelkezésre álló legszélesebb körű eszközrendszer igénybevételével kell végrehajtani. Az egyes állami intézmények biztonsággal összefüggő tevékenységének összhangban kell állnia a Nemzeti Biztonsági Stratégiával, és az ágazati stratégiák időszakos felülvizsgálata során figyelembe kell venni a Nemzeti Biztonsági Stratégia releváns rendelkezéseit.”⁴⁰

Az állásfoglalásban visszatükrözött elmélet gyakorlatként Magyarországon 1990-től a védelmi igazgatás új rendszerben működik.⁴¹ Fejlesztése és szükség esetén reformálása azonban folyamatos kormányzati feladat nemcsak nálunk,⁴² hanem a civilizációs társadalmak mindegyikében, szerte a világon.

A lakosság és az anyagi javak védelmét, mentését szolgáló szervezetek – a hadügy struktúrájában – országonként, a nemzeti sajátosságok érvényesülése miatt, eltérő képet mutatnak. Amikor a védelmi rendszer e szervezeti elemét vizsgáljuk, tartalma tekintetében a polgári védelmi feladatokat ellátó szervezet, illetve a tűzoltóság feladatrendszeréhez tartozó kérdésekről gondolkodunk. Azokban az államokban (ide tartozik hazánk is), ahol a társadalmi igények és lehetőségek tükrében, a korszerűsítés és a hatékonyság érdekében, az előzőekben említett szervezeteket egy szervezetbe integrálták, egyértelműen katasztrófavédelemről beszélhetünk.

Függetlenül attól, hogy a fenti küldetést ellátó és a védelmi rendszer részét képező szervezeti elem milyen felépítésű, tevékenységi körébe a katasztrófák hatósági megelőzése, a bekövetkező, illetve bekövetkezett polgári veszélyhelyzetekben a mentés végrehajtása, a védekezés megszervezése és irányítása, a kialakult következmények felszámolása, valamint a teljes körű helyreállítás-újjaépítés megvalósítása tartozik.

Amikor a védelmi rendszer elemeként a védelem anyagi szükségleteit kielégíteni képes gazdaságot vizsgáljuk, akkor arról a rendszerről beszélünk, amely egy adott társadalomban a szükségletek kielégítésére alkalmas javak és szolgáltatások előállításának, szétosztásának és fogyasztásának folyamatát jelenti. A gazdasági rendszer minden társadalmi közösség számára meghatározó, fennmaradása és fenntartható fejlődése érdekében. A társadalmi közösség jellemzőjét, a nemzetgazdaságot, a közgazdaságtan elméletére alapozva, szektorokra bontjuk.

³⁹ Az 1035/2012. (II. 21.) sz. kormányhatározat Magyarország nemzeti biztonsági stratégiájáról, 2.

⁴⁰ Uo. 51.

⁴¹ Kiss Zoltán (szerk.): *Magyarország és a védelmi igazgatás rendszere*. (Hagyomány és megújulás) Budapest, Zrínyi Kiadó, 2012.

⁴² Magyary Zoltán Közigazgatás-fejlesztési Program (MP 11.0), „A haza üdvére és a köz szolgálatában” (Magyary Program) – Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium, 2011. június 10.

Az elsődleges (vagy primer) szektorba tartoznak a természet nyersanyagainak kitermelésével foglalkozó gazdasági területek. Ilyenek többek között: a bányászat, az erdőgazdálkodás, a mezőgazdaság stb.

A másodlagos (vagy szekunder) szektorhoz soroljuk az összes iparágat, amelyek az elsődleges szektorból nyert nyersanyagok feldolgozását végzik, és ilyen értelemben ide sorolandó a feldolgozóipar is. Fő területei közé tartozik: a vas- és acélipar, a gépgyártás, a járműipar, az élelmiszeripar, a textilipar stb.

A gazdaság harmadlagos (vagy tercier) szektora a tágabb értelemben vett szolgáltatások körét jelenti. Korunkban ez a posztindusztriális gazdaság a meghatározó szektor. A harmadlagos szektor területei: az államigazgatás, az oktatás, a kereskedelem, a pénzügyi szolgáltatások, a távközlés és az informatika.

Ez a nemzetgazdaság biztosítja a társadalom szükségleteit a békeidőszak során. Ugyanakkor ennek a nemzetgazdaságnak kell a megfelelő tervezés és szervezés alapján biztosítania a társadalmi közösség túlélésének összes feltételét – a különleges jogrend alá tartozó időszakokban – a kihívások és veszélyek előrejelzésének pillanatától. A gazdaság ilyen irányú képességének megteremtését biztosítja a nemzetgazdaság védelmi célú felkészítése, amelynek alapvető eleme a védelmi célú tartalékképzés, vagyis a stratégiai tartalékok kialakítására és fenntartására irányuló ösztársadalmi tevékenység.

A védelmi rendszer elemei között minden társadalmi közösség, minden állam szempontjából meghatározó jelentőséggel bíró tényező a fegyveres erő. A fegyveres erők mindenütt a világon az állam fegyveres védelmét ellátó katonai szervezeteket, a hadseregeket jelentik; az állam sajátos eszközei és szervezetei, amelyeket az államot alkotó társadalmi közösség meghatározott politikai feladatok megoldására tart fenn. Számos országban a fegyveres erőkhöz sorolják a hadseregen kívül a határőrséget, a nemzeti gárdát, illetve ahol van ilyen, a polgári védelem katonai szervezeteit is. A fegyveres erők katonai szervezetei központi és egyéb szervekre, parancsnokságokra, csapatokra és intézetekre tagolódnak.

A védelmi rendszer elemeinek sorában a rendvédelmi szerveknek meghatározó jelentőségük és szerepük van. A rendvédelmi szervek felépítése a különböző civilizációs kultúrkörökhöz tartozó államok esetében jelentős eltérést mutat. A tartalmi és formai eltérés miatt a védelmi rendszer elemeként a rendvédelmi szervezetek egy szűkebb és egy tágabb meghatározását is ismertetjük.

A rendvédelmi szervek szűkebb értelemben a belügyi kérdésekért felelős minisztériumok hatáskörébe tartozó fegyveres testületeket, döntő mértékben a rendőrséget, a csendőrséget és a határrendőrséget jelentik. *Tágabb értelemben* az előbb felsorolt fegyveres testületeken túl magukban foglalják a belső védelmi ágazatokhoz tartozó további szervezeteket, mint a vám- és pénzügyőrséget, a büntetés-végrehajtást és a belső elhárítás feladatait ellátó szakszolgálatokat.

A védelmi rendszer utolsóként említhető eleme a védelemben bevonható más szervek köre, amelyhez általában a belső védelmi ágazatok tevékenységét támogató polgári őrségeket, illetve önkéntes védelmi szervezeteket sorolhatjuk. A 21. század első évtizedének társadalmi katasztrófái meggyőző módon igazolták, hogy – a hivatalos

kormányzati szervek minden tiltakozása ellenére – a védelmi rendszer feladatainak végrehajtásából a jószolgálati és a karitatív szervezetek sem hagyhatók ki.

A védelmi rendszer a nyugat-európai civilizációs kultúrkört alkotó társadalmak többségében, de az európai kontinensen elhelyezkedő államok majdnem mindegyikében a 19–20. század fordulójától – természetesen tartalmában eltérő jellemzőkkel – a 9. számú ábrán bemutatottak szerint épül fel. Megkockáztathatjuk azonban azt a kijelentést, hogy miközben a védelmi rendszernek ez a típusa folyamatosan jelen van a közigazgatásban, addig ugyanezt nem állíthatjuk a társadalmi lét más területein megjelenő elméletek és gyakorlatok esetében.

Elgondolkodtató, hogy miért? El kell fogadnunk azt a tényt, hogy világunkban a társadalmi gondolkodásunk különböző szintjei csak igen ritkán kapcsolják össze a társadalmi lét viszonyrendszerében a társadalom fenntartható fejlődésének biztosíthatóságát magával a védelmi, honvédelmi rendszerrel. Ebből is adódik, illetve erre is visszavezethető, hogy általában nem szoktunk a hadügy vizsgálatakor a honvédelmi rendszerről gondolkodni.

Könyvünk e fejezetében ezen a helyzeten kívántunk változtatni, oly módon, hogy a bemutatott elmélet tartalmában rögzítettük egyfelől a hadügy filozófiai, szociológiai és hadtudományi alapú vizsgálatát és fogalmi háttérét, másfelől pedig igazoltuk, hogy a hadügy a honvédelmi rendszerben valósul meg, és működési folyamatában csak így értékelhető, mérhető és mutatható be. Ilyen értelemben a honvédelmi rendszer működésének feladatrendszerében a honvédelmi rendszer alapját képező katonai erőről és a funkciókat megvalósító, az alapot képező katonai erő műveleti képességeit biztosító további egyéb infrastrukturális és humánerőforrás-elemekről is rövid tartalmi ismertetést adtunk, amit azért tartunk fontosnak, mert így bizonyíthatjuk a társadalmi hasznosultság szempontjából a katonai műveletek elméletének és gyakorlatának jelenkori fontosságát a társadalmi lét biztonságának garanciarendszerében.

5. A HADÜGY ÉS A HADVISELÉS KORUNKBAN

5.1. A hadviselés mint társadalmi létjelenség

5.1.1. A HADVISELÉS MINT TUDOMÁNYELMÉLETI KATEGÓRIA

A hadviselést, a társadalmi lét e sajátos területét fontossága, továbbá a társadalmi lét más területeire gyakorolt hatása miatt a társadalmi közgondolkodásban olyan tartalommal kell visszatükröztetni, amely hozzájárul annak az elméletnek és gyakorlatnak a megteremtéséhez, amelynek birtokában és amely alapján adott időben, adott körülmények kialakulása esetén, a társadalom nyugodt lelkiismerettel veheti igénybe katonai műveletek végrehajtására a fegyveres erejét. A haderő pedig, a társadalmi gondoskodás alapján megteremtett katonai képességei birtokában, akár a legnagyobb áldozat árán is, de teljesítheti alapvető küldetését, betöltve a társadalom védelmének garanciarendszerében rá osztott szerepet.

Napjainkban a hadviselés – mint fogalom – a biztonság garanciarendszerében fellelhető hiányosságok napvilágra kerülése okán oly mértékben részévé vált a köz- és szakterületi gondolkodásunknak, illetve napi kommunikációnkban olyan gyakran alkalmazott meghatározás, hogy akár azt is hihetjük, hogy mindent tudunk róla.

Széles körű használata látszólag arról is meggyőző bizonyítékkal szolgál, hogy ismereteink e tárgyban átfogóak és helytállóak. Szükséges azonban megjegyezni, hogy általában közgondolkodásunk eredményeként a hadviselés kifejezés használata esetén az előbb említett átfogó és helytálló jelzők mögé sorakoztatható tartalmi kritériumok meglétét nem igazán társítjuk az éppen aktuálisan alkalmazott fogalomhoz.

A mai magyar társadalmi gondolkodás általános műveltségi szintje szempontjából figyelemre méltó lexikonok rövidebben vagy hosszabban taglalva, de a lényegtekintve a magyar értelmező kéziszótárban is „a hadi erőnek a háborúban való működését hadviselésnek nevezzük, háborúskodás, háborús tevékenység”⁴³ tartalommal definiálják a hadviselés kifejezést. A szócikkek szerzői és szerkesztői a hadviselés kifejezés előzőekben ismertetett tartalmú megjelentetése után rendre a hadviseléssel valamilyen módon és formában összekapcsolható további szócikkekre utaló felső-

⁴³ *Magyar Értelmező Kéziszótár A–LY*. Akadémia Kiadó, Budapest, 1980. 496. o.

rolásokba bocsátkoznak, úgymint: *szárazföldi, légi, és tengeri hadviselés, aszimmetrikus vagy éppen hatásalapú hadviselés, kiberhadviselés, illetve a legutóbbi időkben már a hibrid hadviselést* emlegetjük. A digitalizált változatokban többnyire a kapcsolt szócikkeken túl olyan írásművek, alkotások felsorolásával is találkozunk, amelyekben a hadviselés kifejezés többször előfordul, ismétlődik.

Ez a felsorolás viszonylag széles spektrumot ölel fel. A tudományos igénnyel készült munkáktól kezdve, a szakirodalmi alkotásokon keresztül törvények, szabályok felsorolását is magában foglalja. Mindezek az információk rendkívül figyelemre méltók, sőt impulzív módon figyelemfelkeltők, már ami az érintett további szócikkek tartalmi megismerésének irányába mutat. Viszont a hadviselés – mint fogalom és társadalmi jelenség – átfogóbb és mélyebb tartalmú megismeréséhez ezzel a módszerrel nem jutunk közelebb.

Öntsünk hát tiszta vizet a pohárba, és a fentiekben leírtak okán azok tényszerűségére figyelemmel, ismerjük meg a hadviselés mint hadtudomány-elméleti és gyakorlati kategória rendszeralapú értelmezését!

5.1.2. A HADVISELÉS FOGALMI ÉS TARTALMI ÉRTELMEZÉSE

A hadtudomány – egyetemes jellegének sajátos filozófiáját érvényesítve – tudományelméleti és tudomány-rendszertani kategóriaként definiálja, illetve értelmezi a hadviselést.

Ennek megfelelően *a hadviselés a hadban álló felek fegyveres erejének háborús katonai műveleti, illetve háborús küszöb körüli válságreagáló katonai műveleti alkalmazása a hadművészet elméletének és gyakorlatának elvei szerint.*⁴⁴

A már első olvasatra is logikus és a lényegre ténylegesen kifejező meghatározás azonban érzékelhető összetettsége okán feltétlenül igényli a tudományelméleti alapú értelmezést. Így a továbbiakban ennek az elengedhetetlen elvárásnak kívánunk megfelelni.

A hadviselés fogalmi meghatározása – a fogalomalkotás első felében – *a hadban álló felek fegyveres erejének háborús katonai műveleti, illetve háborús küszöb körüli válságreagáló katonai műveleti alkalmazásáról* beszél. Ez természetesen nem ok nélkül való.

Az emberiség fejlődéstörténete során napjainkig bekövetkezett, a különböző történelmi korokban eltérő okokból, más és más célok érdekében megvívott háborúk az érintett társadalmi közösségek életében meghatározó jelentőséggel bíró, azokat átfogó módon érintő, tehát minden társadalmi területre kiterjedő és minden társadalmi területre ható, a politika által determinált olyan sajátos és extrém emberi tevékenységek, amelyek lényege a fegyveres küzdelem.

⁴⁴ SZENDY I.: *Hadelmélet és katonai műveletek. I. kötet: Katonai műveletek elmélete és gyakorlata*. Nemzeti Közzolgálati és Tankönyvkiadó Zrt., Budapest, 2013. 151. o.

A fegyveres küzdelem a háború sajátos ismérve, lényegének megnyilvánulása. A szemben álló felek hadi⁴⁵ és harctevékenységének egységes, minimálisan kétoldalú folyamata, amelyet társadalmi csoportok, államok, állameszervezetek meghatározott politikai célok eléréséért és gazdasági érdekek megvalósításáért – a küzdelem mindent eldöntő szakaszában mindenképpen, és a társadalmi munkamegosztás okán – katonai szervezetekkel, eszközökkel – vagyis a fegyveres erővel, a hadsereggel –, tervek alapján, háborús vagy háborús küszöb körüli válságreagáló katonai műveletek keretében vívnak.

A katonai műveletekkel és azok hatékonyságának kritériumaival jelen írásunk előző fejezeteiben számos szempont szerinti megközelítésben foglalkoztunk. Természetesen az ismétléseket el kívánjuk kerülni, viszont a már megismert tudományelméleti kategóriák tartalmának gondolati síkon történő felidézése, valamint szintetizálása a hadművészet elméleti és gyakorlati elemeivel elengedhetetlenül szükséges a hadviselés tudományelméleti kategóriaként történő meghatározásához.

Gondoljunk arra, hogy a hadviselés – mint társadalmi létjellemző, illetve létforma – hatékony, a társadalom szempontjából hasznos működése tudományos alapokon nyugvó elmélet hiányában nem lenne megvalósítható. Ez az elmélet a hadelmélet, amely a hadtudomány törvényeire támaszkodva minden korban és időszakban képes a hadviselés fogalmának tartalmi elemeit koherens módon szintetizálni az alábbiak szerint.

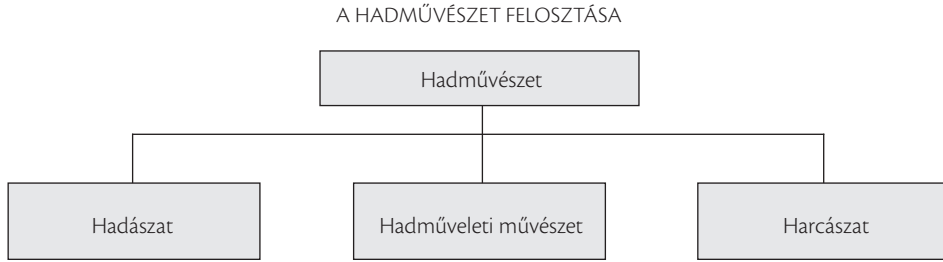
A hadviselés bekövetkezésekor a társadalmi közösségnek a társadalmi munkamegosztás során célfeladat elvégzésére létrehozott, illetve fenntartott, specifikus jellemzőkkel bíró képességét aktivizálja, alkalmazza, érdekei érvényesítése vagy védelme érdekében. A katonai erő fegyveres küzdelemben történő alkalmazása értelemszerűen a rendelkezésre álló funkcionális katonai képességeken alapul, különböző műveleti szintekhez köthető, tervszerű katonai műveletekben valósul meg. Ennek a társadalmi lét szempontjából nélkülözhetetlen képességnek, a katonai potenciálnak a hatékony alkalmazását garantáló, az elmélet és a gyakorlat egységét biztosító platformja a hadművészet.

A hadművészet

A hadművészet a szárazföldön, a tengeren, a légtérben és a légi-koszmikus térségben folyó fegyveres küzdelem előkészítésének, megvívásának és harci, harci kiszolgáló, valamint harci kiszolgáló támogatásának tudományos elmélete és gyakorlata.

A hadművészet elmélete és gyakorlata a harc, a hadművelet és a hadászati műveletek előkészítésének, megvívásának elméletével és gyakorlatával foglalkozik. A hadművészet alkotórészei ebből adódóan és egyértelműen a hadászat, a hadműveleti művészet és a harcászat, amelyek szoros, elválaszthatatlan kapcsolatban állnak egymással, hatnak és visszahatnak egymásra. A vezető szerep azonban a hadászaté.

⁴⁵ A szakirodalom a haditevékenység alatt általában a hadászati műveleti tevékenységet érti.

10. ábra A hadművészet részterületei (Forrás: a szerző)

Fontosnak tartjuk kiemelni, hogy a hadművészet ágait, illetve a katonai műveleti szinteket az egyetemes hadtudomány elmélete azonos megnevezéssel jelöli. Ez nem véletlen, és itt e két meghatározó tudományelméleti és gyakorlati kategória viszonyában válik érthetővé a hadtudomány azon nagyszerű képessége, hogy a fegyveres küzdelem törvényeire figyelemmel, a társadalom számára a gyakorlatban hatékonyan hasznosítható képességgé teszi az elméletet.

Mindezt szem előtt tartva – a hadviselés tudományelméleti értelmezésekor – a hadművészet ágainak bemutatása során az elméleti és a gyakorlati jellemzőkre egyaránt kitérünk.

A *hadászat* a fegyveres küzdelem egészének jelenségeire és törvényszerűségeire vonatkozó, tudományosan megalapozott ismeretek rendszere, elmélete és gyakorlata. Tanulmányozza a múlt háborúinak tapasztalatait, a katonapolitikai helyzetet, az ország és a régió geopolitikai, geostratégiai helyzetét, a fegyveres küzdelem új eszközeit és azok alkalmazásának lehetőségeit, a lehetséges háborús térségeket és hadszíntereket, továbbá a valószínű vagy valószínűsíthető ellenség lehetőségeit és nézeteit. A hadászat által tanulmányozott kérdések ismeretanyagát a hadászat számára a hadtudomány elméletének és gyakorlatának más ágazatai szolgáltatják.

Ezen ismeretanyagok elemzése, értékelése és szintetizálása után a hadászat a fő figyelmet a lehetséges fegyveres küzdelem körülményeinek és jellegének, a haderőnemek hadászati alkalmazása alapjainak, a válságreakáló és a háborús katonai műveletek előkészítésének és megvívásának, a fegyveres erők anyagi-technikai biztosítása alapjainak és a hadászati vezetés kérdéseinek kutatására fordítja. A fenti elméleti kutatások mellett a hadászat foglalkozik a legfelsőbb katonai vezetés gyakorlati vezetési módszereinek tökéletesítésével, fejlesztésével is.

Hadászati műveleti szint

A hadászati szinten a fegyveres erők bevetése és műveleti alkalmazása, valamint ennek megtervezése történik egy átfogó politikai keretben, egyéb – nem katonai – erőforrásokkal és kezdeményezésekkel összehangoltan, a nemzeti vagy szövetségi stratégia célkitűzéseinek elérése érdekében. A hadászati szintű elgondolás alappillére az elérendő célokra vonatkozó legfelsőbb szintű politikai iránymutatás.

A hadműveleti művészet a különböző haderőnemek seregtesteinek közös vagy a seregtestek önálló hadműveleteinek előkészítésével és lefolytatásával kapcsolatos elméleti és gyakorlati kérdésekkel foglalkozik. Vagyis a hadműveleti művészet kutatási területének centrális eleme a seregtestek alkalmazásának elmélete és gyakorlata.

A hadműveleti művészet összekötő kapocs a hadászat és a harcászat között. Éppen ezért alapjaiban a hadászat által meghatározott feladatokat teljesíti, azaz meghatározza a hadászati célú hadműveletek előkészítési és megvívási módjait, valamint irányt mutat a harcászat számára, hogy egy-egy hadművelet sikere érdekében hogyan készítse elő és vívja meg a harcot.

A hadműveleti művészet az általános elmélet kutatási területén belül foglalkozik a hadműveletek jellegével, előkészítésével és általános elveivel, a seregtestek összetételével, lehetőségeivel, alkalmazásuk módszereivel és formáival, továbbá a hadműveletek előkészítésének és levezetésének módszereivel és formáival, a hadműveletek anyagi-technikai, illetve minden oldalú biztosításának és vezetésének kérdéseivel.

A hadműveleti műveleti szint

A hadműveleti szinten a műveletekben érintett erők hosszabb időtartamú, egyidejű vagy egymás után következő hadműveleti – esetenként hadászati – célok megvalósítására irányuló tevékenységeinek megtervezése, megszervezése és végrehajtása történik, egy, a műveletre kijelölt terület igénybevételével, illetve felhasználásával.

A harcászat a harcnak mint a fegyveres küzdelem egy részének jellegét, lényegét tanulmányozza. Feltárja a harc megvívására bevont erők és eszközök sajátosságait, azok harci lehetőségeit és a szemben álló fél fő harcászati elveit. Elemzéseinek eredményeként elméleti és gyakorlati következtetéseket von le a különböző típusú harcok előkészítésére, azok vezetésére, illetve azok megvalósulásának minden oldalú biztosítására.

Két fő részterülete van, az általános harcászat és a fegyvernemek harcászata. Az általános harcászat, tartalmát tekintve, a kategória minden fegyvernemre általánosan vonatkozó tételeit kutatja, elemzi és fejleszti, míg a fegyvernemek harcászata a fegyvernemek és szakcsapatok alegységeinek, egységeinek és magasabbegységeinek harctevékenységi módjait elemzi, tanulmányozza, értékeli és kutatja.

A harcászati szint

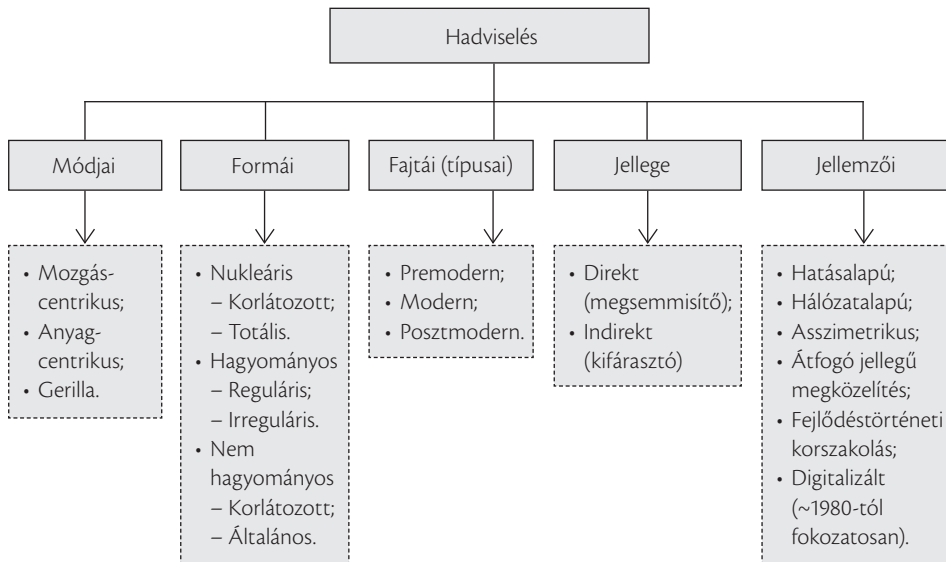
A harcászati szint a fegyveres tevékenységek végrehajtói szintje, amely a küszöbön álló harctevékenységeknek a végrehajtó katonai szervezetek szintjén történő megtervezéséből, megszervezéséből, illetve a folyamatban levő harctevékenység harci erőkkel, harci támogató erőkkel, harci kiszolgáló támogató erőkkel való közvetlen végrehajtásából áll a hadműveleti célkitűzések teljesítése érdekében.

5.2. A hadviselés tudomány-rendszertani értelmezése

A hadviselés társadalmi hasznosultsága minden történelmi korban döntően a hadviselés elméletében és gyakorlatában érvényesül.

A hadviselés elméletének és gyakorlatának ez az állapota a társadalmi közösségekben élő emberiség fejlődéstörténete során folyamatosan változott. Valójában a termelési mód milyenségét és minőségét is meghatározó tudományos és technikai fejlettség adott szintjén érvényesül. Ebből adódóan a hadviselés – mint társadalmi létjellemező, illetve létforma – megismerésének legcélszerűbb módja a hadviselés mint tudomány-elmélet és gyakorlati kategória tudomány-rendszertani alapú értelmezése.

A hadviselés elméletének és gyakorlatának hadtudomány-rendszertani alapú értelmezését a 11. sz. ábra bemutatásával kívánjuk érthetővé tenni.

11. ábra A hadviselés elmélete és gyakorlata (Forrás: a szerző)

Az ábrára tekintve megállapíthatjuk, hogy a hadtudomány rendszertana a hadviselést vizsgálja és értelmezi annak megvalósulási módjai, formái, fajtái (típusai), jellege és jellemzői szerint.

5.2.1. A HADVISELÉS MÓDJAI

A hadviselési mód a *háborús, illetve a háborús küszöb körüli válságreaktáló katonai művelet katonai-technikai jellemzője*, a hadművészet elméletének és gyakorlatának alapvető fejezete, a fegyveres erők alkalmazási formáinak és módszereinek összessége, amelynek milyensége és minősége döntően függ a megvalósulását befolyásoló különböző tényezőktől, amelyek a következők:

- A létező történelmi korban fennálló geopolitikai és geostratégiai helyzet.
- Az adott időszakban létező és érvényesülő, a társadalmi közösségek fenntartható fejlődését és biztonságát veszélyeztető kockázatok és kihívások. Egyértelműen azok, amelyek a komplexen érvényesülő veszélyforrások és kihívások közül elsősorban vagy kizárólagosan csak a katonai erő alkalmazásával hatástalaníthatók, kezelhetők vagy semlegesíthetők.
- A társadalmi közösségek által a kormányzati stratégiák szintjén megfogalmazott társadalmi igények. Ebben az esetben azokra a társadalmak által létrehozott katonai képességekre kell gondolnunk, amelyek a katonai potenciálba integráltan megjelenő olyan a biztonsági garanciarendszer részét képező képességek, amelyek biztosítják adott történelmi körülmények között és időben a társadalmak szempontjából meghatározó fontosságú érdekek érvényesítését és értékek védelmét.
- Az adott társadalmi közösségek esetében létező termelési mód milyenségét és minőségét meghatározó termelőerők és termelési viszonyok fejlettségi színvonala.
- Az adott társadalmi közösségek által lakott földrajzi térség (országok) nyersanyagok és energiahordozók vonatkozásában fennálló ellátottsági szintje.
- A létező államok keretei között, a társadalmak igénye alapján kialakított katonai képességek, valamint az érvényesülő hadikultúrák.
- A társadalmak politikai döntése nyomán, a politikai küldetésben megfogalmazott hadászati célok elérése érdekében kirobbanó fegyveres küzdelem során, a hadművészet gyakorlataként, a katonai műveletekben megvalósuló funkcionális katonai képességek.
- Figyelemmel az előzőekben leírtakra, megállapíthatjuk, hogy a hadviselés kezdeteitől napjainkig – természetesen a különböző kultúrkörökhöz tartozó társadalmi közösségek történelmi fejlődésének sajátos viszonyrendszerében – *a hadviselés módját tekintve lehet:*
 - mozgáscentrikus hadviselés,
 - anyagcentrikus hadviselés,
 - gerilla-hadviselés.

A hadviselés e három mód szerinti megkülönböztetésekor hangsúlyozni kívánjuk, hogy a könyvünkben többször említett civilizációs kultúrkörök kulturális jellemzői meghatározó módon képezik az alapját a hadviselési módok társadalmi közösségeken belüli kialakulásának, azok gyakorlatban történő megvalósulásának. Egy társadalmi közösség kultúrája és az ebből fakadó identitása minden szempontból meghatározóan hat hadviselésének elméletére és gyakorlatára, determinálja katonai kultúráját, és ezen keresztül hadviselési módját.

A hadviselési módok rövid tartalmi ismertetése előtt, az előzőekben rögzített gondolatokhoz kapcsolódva, célszerűnek tartjuk a kultúra és a katonai kultúra (hadikultúra) fogalmak értelmezését.

A kultúra olyan történelmileg kialakult társadalmi létforma, amely az adott társadalmi közösség szempontjából a számára meghatározó fontosságú szellemi és

anyagi értékek összességét jelenti. Meghatározott felfogásoknak, törekvéseknek, megmozdulásoknak a sajátos kifejezője. A kultúra egy társadalmi közösség vagy közösségek esetében legmarkánsabban a fenntartható fejlődést biztosító társadalmi célokban és az azok felé való haladás alapirányában juthat érvényre. Az adott kultúra értékei mélyen belevésődnek az adott kultúrkörhöz tartozó emberek tudatába, és ez visszatükröződik a gyakorlati tevékenység minden mozzanatában.

A kultúra mint társadalmi létjelenség tartalmának értelmezése után feltétlenül szükséges ugyanezen a filozófiai platformon definiálnunk a katonai kultúrát, vagy más néven hadikultúrát, oly módon, hogy a hadtudomány egyetemessége okán, a nemzetközi szinten megnyilvánuló mértékadó értelmezés mellett, bemutatjuk a jelenkori magyar álláspontot is.

A nemzetközi értelmezés szerint: „A katonai kultúra olyan elképzelések, hiedelmek, előítéletek és felismerések együttese, amelyek átalakítják és meghatározzák a kapcsolatot az alkotórészek között. Ennek eredményeképpen a katonai kultúra határozza meg a belső feltételeket. Így például a kritériumok kiválasztását és támogatását, a kiképzést, a nevelést, az erőforrások biztosítását és a katonai nyelvezet szókészletét; ezek lényegében úgy kapcsolódnak egymáshoz, hogy megkülönböztető jelleget adnak a katonai szervezetnek, és meghatározzák azoknak a hadműveleteknek a jellegét, amelyeket képesek végrehajtani, következésképpen a számításba vett háború formáját is. Ily módon egy hadsereg belső feltételei (azaz kultúrája) nagyobb befolyást gyakorolhatnak a szóba jövő háború formájára, mint a külső feltételek és körülmények – amelyek adott esetben negatív következményekkel is járhatnak.”⁴⁶

A magyar álláspont alapján: „A hadikultúra a hadviselést érintő katonai, szellemi és anyagi értékek azon összessége, amelyek az ellenség összetartó erői felbomlasztásának, illetve a saját csapatok erői megőrzésének alapirányát jelölik meg. ...a hadikultúra felöleli (...) az alapvető hadeljáráások megvívására szolgáló fegyveres erők jellegéről, felépítéséről, az ország védelmi rendszeréről, az állami és katonai vezetés struktúrájáról alkotott felfogásokat. Tükrözi továbbá a katonai szolgálat jellegét, a hadkiegészítést, a tisztképzést, a mozgósítást, a hadsereg ellátásának tradícióit, az ellenséggel szemben tanúsított erkölcsi magatartás normáit és a honvédelemhez, hadsereghez fűződő tudati és emocionális motívumokat.”⁴⁷

A katonai kultúra, a hadikultúra valójában a hadviselés mint megvalósuló társadalmi jelenség, létforma jellemző tartalmi jegyek szerinti megkülönböztetését jelenti. Könyvünkben most, e fontos tudományelméleti és katonai művelési kategóriák ismertetésekor csak olyan értelmezést mutatunk be, amelyet a hadviselés fajtáinak tudomány-rendszertani besorolása indokol.

⁴⁶ APPLGATE, R. A. D. – MOORE, J. R.: *Warfare – An Option of Difficulties. An Examination of Forms of War and the Impact of Military Culture*. The RUSI Journal 3., 1990. 13–20. o.

⁴⁷ KOVÁCS Jenő: *Magyarország katonai stratégiája II. Tanulmány*. Budapest, Országos Kiemelésű Társadalomtudományi Kutatások. 18., 1995.

A mozgáscentrikus hadikultúrát műveleti filozófiája alapján az ellenség megsemmisítésére irányuló magas intenzitású támadó katonai műveletek végrehajtása jellemzi. Az összhaderőnemi műveletekben a hadászati célokat megvalósító fő haderőnem a szárazföldi haderőnem. A hadászati tevékenységet a főerők aktív, nagy erejű csapásai, a kezdeményezés megragadásának és megtartásának megvalósítása jellemzi. Az időelőny birtoklása meghatározó fontosságú, mint ahogy a parancsnokok kreativitásnak is rendkívül nagy jelentősége van ebben az esetben. A katonai műveletek földrajzi kiterjedése nagymértékű, a hadszíntér akár kontinentális méretű is lehet. A mozgáscentrikus hadikultúra alapvetően a kontinentális elhelyezkedésű és érdekeltségű országok, államok hadikultúrája.

Az anyagcentrikus hadikultúra műveleti filozófiájának alapja az ellenség katonai potenciáljának védelmi hadműveletek végrehajtásával történő felörlése. A hadászati célok megvalósítása az ellenség kifárasztásán keresztül érvényesül, amelynek megvalósításában elsősorban a légierő és a haditengerészet katonai képességei dominálnak. A sikereket a pusztító eszközök maximális bevetésével érik el, és a haderőnemi csapatok a manővereiket ezt követően hajtják végre. A támadó tevékenységet csak nagy erőfölény birtokában, a nagyobb kockázatvállalás elkerülése mellett valósítják meg. Az anyagcentrikus hadviselés meghatározó jellemzője a nagy mennyiségű haditechnikai anyag felhalmozásának képessége. Az anyagcentrikus hadikultúra alapvetően a brit és az amerikai katonai stratégiai gondolkodás eredményeként alakult ki, és alapvetően a tengerek feletti hatalom birtoklását magukénak valló államok jellemzője.

A gerilla-hadviselés hadikultúrája: a gerillaháború, az irreguláris csapatok idegen hatalom elleni vagy a hivatalban levő kormány (politikai hatalmat gyakorló erő) által előidézett vélt vagy valós sérelem megszüntetésére irányuló, illetve a megszálló hadsereg elleni fegyveres küzdelme, romboló tevékenysége. A hadászati célok az ellenség csapatainak kimerítésével, az ellenség polgári-katonai vezetési objektumai elleni harccal, ám a szabályos ütközetek elkerülésével, az ellenség főerői előli kitéréssel valósulnak meg. A műveletek alapját az irreguláris erők működését biztosító, számukra biztonságos területeken elhelyezkedő bázisok teszik lehetővé. Mindehhez jelentős mértékben hozzájárul a népi támogatottság, valamint a politikai összetartó erőt biztosító ideológia, illetve a hadászati műveleti tevékenységek tervezését, szervezését és vezetését végrehajtó karizmatikus politikai vagy katonai vezér személye.

5.2.2. A HADVISELÉS FAJTÁI

Az egyetemes hadtudomány rendszertani alapon a hadviselésnek három fajtáját különbözteti meg. Ennek megfelelően az alábbiakban tekintsük át *a premodern, a modern és a posztmodern* hadviselési típusok legfontosabb tartalmi jellemzőit.

A premodern hadviselés

- Kockáztatja a társadalmi közösség, a nemzet fennmaradását és a nemzeti biztonságot is.

- A konkrét és határozott politikai célok egyben a hadászati célok is.
- Klasszikus forma:
 - Határozott kezdet és befejezés.
 - Döntően reguláris erők harca.
 - A haditechnika döntő jelentőségű.
 - A felek katonai stratégiát követnek, amelynek hatása van a háború kimenetelére (döntő csata!).
 - A frontvonal és a háttér elkülöníthető.

A modern hadviselés

- Végző soron akár a társadalmi közösség, a nemzet fennmaradását és a nemzeti biztonságot is kockáztatja.
- A katonai erővel megvalósítandó konkrét politikai célokat társadalmi (politikai) küldetés formájában határozza meg, azonban azok katonai képességeken alapuló végrehajtása megköveteli hadászati célokká történő átalakításukat.
- Klasszikus forma:
 - Határozott kezdet és befejezés.
 - Reguláris és irreguláris erők harca.
 - A haditechnika döntő jelentőségű.
 - A 20. század utolsó harmadától high-tech fegyverek és hagyományos erők jellemzik.
 - A felek katonai stratégiát követnek, de a háború kimenetelére a hadjáratok sikere vagy sikertelensége van döntő hatással.
 - Minden esetben „a vér és vas háború”.
 - A frontvonal és a háttér nem különíthető el.

A posztmodern hadviselés

- Nem kockáztatja a társadalmi közösség, a nemzet fennmaradását és a nemzeti biztonságot.
- Korlátozott politikai célok megvalósítása minden lehetséges eszköz felhasználásával a reguláris hadsereg és a katonai stratégia bázisán. Elhúzódó konfliktus során az ellenség kifárasztásnak módszerével arra törekszik, hogy kiereszolja az ellenség összeomlását. Céljait társadalmi (politikai) küldetés formájában határozza meg, azonban azok katonai képességeken alapuló végrehajtása megköveteli a hadászati célokká történő átalakításukat.
 - A klasszikustól eltérő forma.
 - A front fogalma „nem létezik”.
 - A polgári célpontok dominálnak.
 - Széles eszköztár jellemzi.
 - Destabilizáció = a társadalmi, gazdasági, politikai szervezet destabilizációja.
 - Nincs egyértelmű kezdet és végállapot + nem mindig a felkelők győznek...
 - A 21. század nem hagyományos hadviselése = SZÍNES FORRADALMAK + ÚJ TÍPUSÚ HADVISELÉS = hibrid háború!

5.2.3. A HADVISELÉS FORMÁI

A hadviselés forma szerinti rendszertani besorolásakor a hadviselés fejlődéstörténetét vesszük alapul. Megállapíthatjuk, hogy a hagyományos hadviselés valójában már az első társadalmak megjelenésének az időszakában, i. e. 8000 és 6000 között is létezett. Társadalmi létformává azonban csak a társadalmi fejlődés során megvalósuló munkamegosztás eredményeként az ókor i. e. 1500 és 1000 közötti időszakában, a hadseregek kialakulásával vette kezdetét, azóta történelmi fejlődésünk velejárója.

A hagyományos hadviselés a premodern, a modern és a posztmodern háborúk korszakában, a társadalmi közösségek adott történelmi időszakára jellemző tudományos-technikai színvonalnak megfelelő társadalmi fejlettség szintjén – a korban érvényesülő hadviselési módok szerint – megvalósuló reguláris és irreguláris erőikkel megvívott fegyveres küzdelmek, háborús, illetve háborús küszöb körüli válság-reagáló katonai műveletek.

1945-ben, a második világháború lefolyásának időszakában, a csendes-óceáni hadszíntéren bekövetkezett az emberiség fejlődéstörténetében egy új típusú, nagy pusztítóképeséggel rendelkező, korábban nem létező fegyver, a nukleáris fegyver alkalmazása. 1945 augusztusában a Hirosimára és Nagaszakira ledobott atombombák a hagyományos mellett egy új hadviselési forma korszakának nyitányai voltak: ez a korszak a *nukleáris hadviselés* korszaka, amelynek jellemző hatásai napjainkban is dominánsan érvényesülnek.

A nukleáris hadviselés – figyelemmel a létező hatályos katonai stratégiákra és doktrínákra – *megvalósulhat korlátozott keretek között, ugyanakkor lehet totális, mindenre kiterjedő, átfogó jellegű is.*

A korlátozott nukleáris hadviselés olyan hadászati-hadműveleti formában megvalósuló háborús katonai művelet, amelynek folyamán a hadviselő felek az atomfegyverek alkalmazását bizonyos korlátozó (térseget, hatóerőt vagy a csapások objektumait érintő) rendszabályok érvényesítéséhez kötik. A korlátozott nukleáris hadviselés megvalósulása során a hadászati műveleti elgondolások szerint a hagyományos fegyverek mellett csak hadműveleti-harcászati, vagy csak harcászati szintű atomfegyverek bevetésére kerülne sor.

A totális nukleáris hadviselés olyan hadászati-hadműveleti formában megvalósuló háborús katonai művelet, amelynek folyamán a hadviselő felek minden szinten az atomfegyverek totális alkalmazásával akarják a fegyveres küzdelem hadászati célját elérni. Megvalósulása a glóbusz és az emberi kultúra pusztulásának veszélyével fenyeget.

A második világháborút követő helyi háborúk időszaka tovább „gazdagította” a hadviselési formákat, és már 1955-re létrehozta a hagyományos és nukleáris hadviselés mellett, a nem hagyományos hadviselés formáját is.

A „kétpólusú világrend” hadászati nukleáris csapásmérő képességének katonai erőegyensúlyán alapuló geopolitikai, illetve geostratégiai helyzetben a potenciális nagyháború kirobbantása – a mindenki számára nyilvánvaló következmények okán – a kubai válságot követően valójában már nem volt célja a nagyhatalmaknak. Ugyan-

akkor ez nem jelentette azt, hogy a hidegháború időszakában – a viszonylagos katonai erőegyensúly „présében” – az akkori világ mentesült azoktól a regionális konfliktusoktól, amelyek rendre fegyveres összetűzésekhez, regionális háborúkhoz vezettek.

Ezeket a háborúkat szerte a világban ugyan alapvetően konvencionális formációk szerint hajtották végre, azonban tartalmuk alapján már a posztmodern hadviselés típusához tartoztak. A háború mint társadalmi létforma belső tartalma már az 1970-es években kezdett átformálódni. Gyakorlatilag kiterjedt a társadalmi lét teljes szférájára, ugyanakkor pedig elhúzódó jellegűvé vált. A hadviselés e fejlődési szakaszát Ágh Attila rendszerszemlélete alapján megalapozottan nevezhetjük a modern kisháborúk időszakának. Ez gyakorlatilag a 20. század utolsó harmadában és a 21. század első évtizedében is a posztmodern hadviselés gyakorlati megvalósulása, ami új konvencionális háborúként, nem konvencionális háborúként, destabilizációs háborúként és anómiás konfliktusként tükröződött vissza a társadalmi közösségek létviszonyaiban.

Az ezredfordulót követő években a nemzetközi helyzet olyan irányba formálódott, amely bizonyos országok, illetve hatalmi centrumok elleni konvencionális hadviselés politikai és fizikai költségeit elviselhetetlen teherré tette az amerikai döntéshozók számára, ezáltal kevésbé vonzó megoldássá téve az ezzel együtt járó katonai műveletek végrehajtását is. Ilyen körülmények között az indirekt hadviselés a stratégiai tervezésben felértékelődik, ugyanakkor gyakorlati alkalmazása különféle formákat ölthet.

A hadviselést egészen „tegnapig” a bombázók, a harckocsik és a különleges erők hadszíntereken végrehajtott műveletei jelentették, de ha az Amerikai Egyesült Államok által Szíriában és Ukrajnában alkalmazott minta előjelenek tekinthető, az indirekt hadviselést a jövőben a „tüntető és felkelők” megjelenése fogja kísérni. Az ötödik hadoszlopot egyre kevésbé alkotják majd titkos ügynökök és a szabotőrök. Helyettük a nyilvánosság számára civilként megjelenő nem állami cselekvők válnak meghatározó szervezőerővé. A közösségi média és a kapcsolt technológiák helyettesítik a precíziós tölteteket, az agresszor sebészeti pontosságú beavatkozásainak műveleti központi elemeivé mindinkább a Facebookhoz hasonló felületek és chat-szobák válnak.

A valódi támadók ahelyett, hogy közvetlen módon konfrontálódnának egy nagyhatalom háterszágával, előtérbe helyezik a proxy-háborúk végrehajtását, amelyeket a rivális nagyhatalom közvetlen közelségében vívnak, hogy destabilizálják annak perifériáját. Így – természetesen a sikeres megvalósítás esetén – a hagyományos értelemben vett megszállás helyét átveszik a puccsok és indirekt rendszerváltások, amelyek a hadviselésnek újabb, a korábbihoz viszonyítottan határozottan költségkímélőbb és politikai szempontokat értékelve kevésbé támadható formái.

Az „új hadviselés” elméletének lényege, hogy létrejöjjön és gyakorlattá váljon – az alkalmazó hatalom, állam részéről – egy olyan elmélet, amely lehetőség szerint elkerülhetővé teszi a hagyományos és különösen a direkt hadviselés végrehajtásának szükségességét a kormányzati stratégiában megfogalmazott célok elérése érdekében. Ennek az elméletnek a gyakorlata a *hibrid háború*.

Az „új hadviselés” tekintetében talán az egyik legfontosabb, ugyanakkor a hibrid háborúk szempontjából legrelevánsabb új elem a megvalósítás folyamatában a káoszelmélet. Természeténél fogva a káoszelmélet törekszik a látszólag kiszámíthatatlan kiaknázására, ezáltal oly mértékben indirektté téve a konfrontációt, hogy az agresszor képessé váljon arra, hogy semlegesíteni tudja a megtámadottak a nemzeti identitástudaton alapuló, a társadalmi közösség komplex védelmét biztosító képességeit. Konstruktív, kreatív és irányított káoszról beszélhetünk akkor, amikor ezeket az erőket hadászati célok teljesítésére használják fel. A színes forradalmak és a nem hagyományos hadviselés teljességgel beleillik ebbe az alapelvbe, általuk a mában hatékonyabbá válnak a rezsimváltás régebbi és hagyományos formái.

Az Amerikai Egyesült Államok úttörő módon kidolgozta⁴⁸ a multipoláris világrendben folytatott hadviselés új formáját, a háttérből irányítottág módszerét. Ez lehetővé teszi számára, hogy térségi szövetséges országokat használjon fel a destabilizáló művelet kivitelezésére, amennyiben a célkitűzés túl költséges, vagy politikailag érzékeny ahhoz, hogy közvetlenül és egyoldalúan konfrontálódjon. Valójában ez egy, a proxy-országok közreműködésével vívott háború, amelyben az Amerikai Egyesült Államok távolról irányítja a szövetséges országok hozzájárulásait a rezsimváltó törekvéshez.

Ez az új hadviselési forma mindössze néhány éves, fejlődése még folyamatban van, de például Törökország és Jordánia részvétele a szíriai válságban szemléletes példát ad jövőbeli irányáról, hatásmechanizmusáról.

Az „új típusú hadviselés” tehát a hadviselésnek a 21. század második évtizedétől megvalósuló, nem hagyományos formája. A hibrid háború mint ennek az új hadviselésnek a gyakorlata akár a hadviselés posztmodern fajtájának sajátos jellemzőkkel bíró önálló szakasza, de akár önálló kategóriája is lehet. Minderre a releváns válaszokat azonban a jelenben és a jövőben megvalósuló hadtudományi kutatások igazolt eredményei adják majd meg.

5.2.4. A HADVISELÉS JELLEGE

Clausewitz⁴⁹ hadelméleti munkássága és annak hatása nyomán *az egyetemes hadtudomány a hadviselés kettős jelleg szerinti megvalósulásában* értelmezi a háborús erőszakot. Ennek megfelelően célját tekintve *megsemmisítő (direkt), illetve kifárasztó (indirekt) hadviselésről* értekezik.

⁴⁸ KAVASNICKA, D.: *US Army Trainig Circular. TC 18-01 (Special Forces Unconventional Warfare) 2010.* Washington, Department of the Army.

⁴⁹ Clausewitz a háború fogalmi értelmezésével, kettős jellegének rögzítésével, a politika és a háborús erőszak viszonyának feltárásával, a valós és az abszolút háború terminológiájának megfogalmazásával, továbbá a háborús erőszak társadalmi létformaként történő értelmezésével az egyetemes hadelmélet tekintetében egy olyan rendszerezést végzett el, amely ugyan bírálható, de azt el kell ismerni, hogy e témakörben újabb vagy jobb értelmezés azóta sem született.

A megsemmisítő (direkt) hadviselés az ellenség leverését, politikailag is történő megsemmisítését, illetve védekezésre képtelenné tételét célozza meg a győztesnek tetsző béke kikényszerítése okán.

Ezzel szemben a kifárasztó (indirekt) hadviselés során csupán bizonyos területek meghódítása és az ellenfél katonai és hadipotenciáljának olyan mérvű rombolása a cél, amely állapot a békekötésnél ütőkártyaként játszható ki.

5.2.5. A HADVISELÉS JELLEMZŐI

Aszimmetrikusság, hatásalapúság és hálózatközpontúság a hadviselésben

Az aszimmetrikusság, a hatásalapúság és a hálózatközpontúság a fegyveres küzdelem megvívó hadseregek kialakulása és tervszerű művelési alkalmazása óta a hadviselés – tudományelméleti és gyakorlati kategóriaként – meghatározó jellemzői. A fegyveres küzdelem fejlődésével e jellemzők tartalma történelmi koronként változott, és ez a változás ma is létező folyamat, amely gyakorlatilag visszahat a jellemzőkre, és ezeken keresztül a hadviselésre. Ez a helyzet, ez a változás eredményezi gyakorlatilag magának a hadviselésnek a fejlődését, és ezen keresztül alakulnak ki – a már említett jellemzők és egyéb más tényezők együttes hatásának eredményeként – azok a hadviselési módok, amelyekkel a történelmi múltban, a jelenben, és nyilvánvalóan a jövőben is a fegyveres küzdelem lefolyása és megvalósulása körülrajzolható.

A leírtak alapján szükségszerű kimondani, hogy a hadviselés úgy is mint tudományelméleti és gyakorlati kategória, és úgy is mint a fegyveres küzdelem különböző történelmi időszakokban megvalósuló formációja, egységes fogalmi és művelési kategória. Ebből adódóan, értelemszerűen helytelen megfogalmazás és helytelen tartalmi értelmezés, ha aszimmetrikus hadviselésről, hatásalapú hadviselésről, hálózatközpontú hadviselésről – és még sorolhatnánk a rossz példákat – beszélünk.

Hadviselés – mint tudományelméleti és gyakorlati kategória – tehát csak egy van, amelynek a különböző történelmi időszakokban más és más megvalósulási módjaival találkozhattunk, de gyakorlatilag az ókor hadviselésétől napjainkig az aszimmetrikusság, a hatásalapúság, a hálózatközpontúság és az átfogó jelleg állandó, örökös kísérője és jellemzője volt a hadviselésnek.

a) Az aszimmetrikusság

Amikor a hadviselés aszimmetrikusságáról gondolkodunk, egyfelől célszerű e meghatározó jelentőségű jellemzőt a legegyszerűbb példák segítségével értelmezni, és általános, illetve szakmai gondolkodásunkban elhelyezni. Az aszimmetrikusság hadviselésben megnyilvánuló legegyszerűbb és legkézenfekvőbb formái már az ókori hadviselés korát jellemző katonai műveletekben is egyértelműen megjelentek. Elég csak arra gondolnunk, hogy a szálfegyverek korában az azokat alkalmazó katonák fizikumai, felépítése eltérő volt. A Mediterráneum területén élő népcsoportok arányos, ám nem túl magas és viszonylag vékony testalkatú katonáival szemben az északi germán törzsek robusztus, viszonylag magas harcosai többségükben látható

fizikai erőfölénnyel vehették fel a küzdelmet. Ez már önmagában aszimmetria. Nyilvánvaló, hogy a római légió itáliai származású katonája ezt a fizikai erőkülönbséget a fegyvereinek hatékonyabb alkalmazásával, tehát jobb kiképzéssel kompenzálta.

A középkor hadviselésében a páncélok minősége, védőképessége, az alkalmazott szálfegyverek hosszúsága közötti különbség és az alkalmazott harcmódok csatateren történő gyakorlati megvalósítási képessége mutatott fel aszimmetrikusságot a küzdő felek között, és eredményezte egyik vagy másik fél csatavesztését. Az angol íjászok alkalmazása a tömör harcrendben támadó ellenség ellen egyértelműen a műveleti képességekben meglevő aszimmetriát mutatta.

A francia polgári forradalom haderőszervezési és -alkalmazási elvei alapján létrehozott és működtetett nagy létszámú nemzeti hadseregei harcértékükben, kiképzettségükben messze elmaradtak az európai abszolutisztikus hatalmak jól kiképzett és felszerelt hadseregei mögött. Ez is egyértelműen aszimmetrikusság. A francia erők tömeghadsereg-jellegük és az ebből adódó harcászati eljárásuk okán mégis kompenzálták a velük szemben támadó műveleti tevékenységet folytató erők képességeit, és gyakorlatilag jelenlétükkel és műveleti tevékenységükkel, helyesebben annak hatásaival, forradalmi változást idéztek elő a hadügy történetében.

Az aszimmetrikusság jó példái a huzagolt csövű, hátultöltős lőfegyverek megjelenése és hadrendbe állítása utáni olyan háborúk, amelyekben a szemben álló felek fegyverzetük tekintetében eltérő fejlettségi színvonalon álltak. Az aszimmetrikusság jellemző példája, és egyben a műveletekre gyakorolt hatásának iskolapéldája az első világháború utolsó harmadában, az egyébként megmerevedett arcvonalak állásháborúiban bekövetkező változás, amelyet a harcokosi, illetve a repülőgép hadrendben történő megjelenése okozott. A sort folytathatnánk, és azt gondoljuk, ebben az érvelésben már szinte felesleges is felemlíteni az atomfegyver kikísérletezése és első alkalmazása után bekövetkezett olyan jellegű változásokat, amelyek a hadviselés aszimmetrikusságának tartalmi változások mellett állandóságát igazolják.

A hadviselés aszimmetrikusságának igazán érdekes és elemzésre érdemes iskolapéldája az eltérő hadikultúrák alapján szervezett és működtetett haderők, fegyveres erők közötti fegyveres közdelem.

Másfelől viszont az aszimmetrikusságot hadtudomány-elméleti síkon kétféle módon is célszerű értelmeznünk, még akkor is, ha egyébként ezt a vizsgálati módszert általában a politikai döntéshozók nem feltétlenül preferálják.

Ennek megfelelően az aszimmetrikusságot (mint a hadügy milyenségének minőségi mutatóját) társadalmi létjellemzőként kétféle módon, a saját társadalmi közösségünkön belül (belső kör) és a minket körülvevő összes többi társadalmi közösségekhez fűződő kapcsolatrendszerben (külső kör) célszerű megneznünk.

A belső kör vizsgálata a védelmi rendszert alkotó összetevők egymásra gyakorolt hatásmechanizmusában érvényesülő folyamatok milyenségére és minőségére irányul a társadalmi lét fenntartható fejlődését garantáló képességek tükrében. A külső kör vizsgálata során pedig a saját hadügyünk milyenségi mutatóit vetjük össze más országok, nemzetek hadügyét jellemző mutatókkal, saját biztonsági garanciarendszerünk értékelhetősége okán.

b) A hatásalapú katonai művelet

A NATO Katonai Bizottsága 2006-ban az általa kiadott MCM-0052-2006 dokumentumban a hatásalapú katonai művelet fogalmát a következőképpen határozta meg: „...a szövetség tagállamai és a katonai műveletben érintett nem NATO-országok részére rendelkezésre álló különböző eszközök koherens és átfogó alkalmazása olyan hatások kiváltása érdekében, amelyek nélkülözhetetlenek a tervezett feladatok és legfőképpen a NATO végső céljának eléréséhez.”

Ugyanakkor (az előbbi fogalmat felhasználva) Keszthelyi Gyula⁵⁰ 2006 novemberében egy – a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen tartott – tudományos konferencián a hatásalapú műveleteket a következőképpen definiálta: „A hatásalapú műveletek tulajdonképpen egy olyan folyamat, amely során a tervezett stratégiai végcél vagy hatás elérése érdekében harcászati, hadműveleti és stratégiai szinteken egyaránt kiaknázásra kerül a katonai és nem katonai képességek teljes tartománya.”

Míg a Keszthelyi Gyula által megfogalmazottak a hatásalapú katonai tevékenység fogalmát határozzák meg, addig az MCM-0052-2006 dokumentumban rögzítetkekből annak tartalmára is következtethetünk.

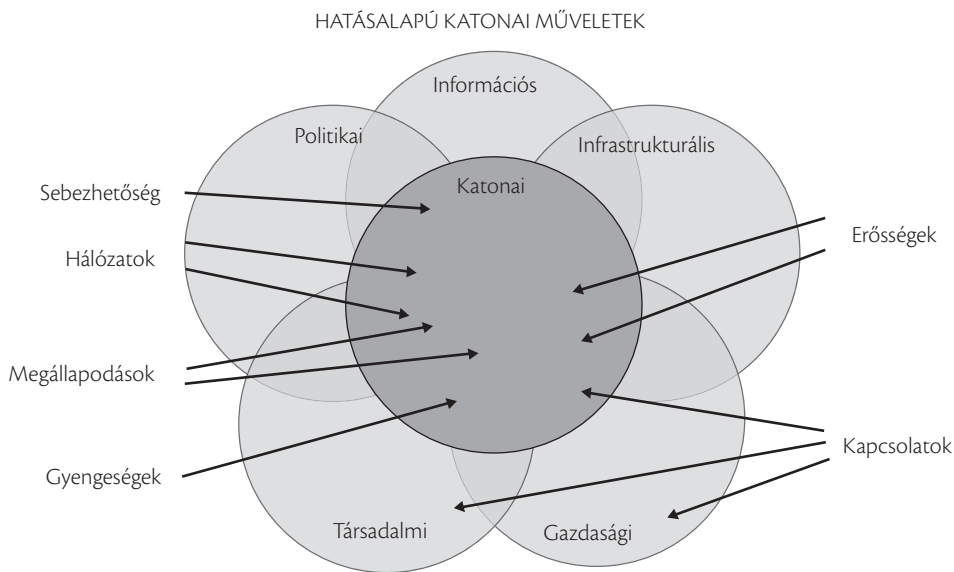
Az itt megfogalmazottak értelmében a NATO-tagállamok – mint katonai szövetség – egésze kell hogy rendelkezzen a különböző képességekkel a katonai tevékenység koalíciószintű végrehajtásához.

A szövetség 2006-tól megkísérli összehangolni a tagállamok képességfejlesztéseit, azonban az egyes államok eltérő gazdasági teherbíró képessége, nemzeti ipari érdekei, továbbá a rendelkezésére álló erőforrások különböző nagysága, és nem utolsósorban a meglévő haderők szervezeti méretei, összetétele, eltérő fegyverzete (katonai-technológiai fejlettsége) mind a mai napig nehezíti és bonyolítja a hatásalapú műveletek végrehajtására irányuló hatékony képességek kialakítását.

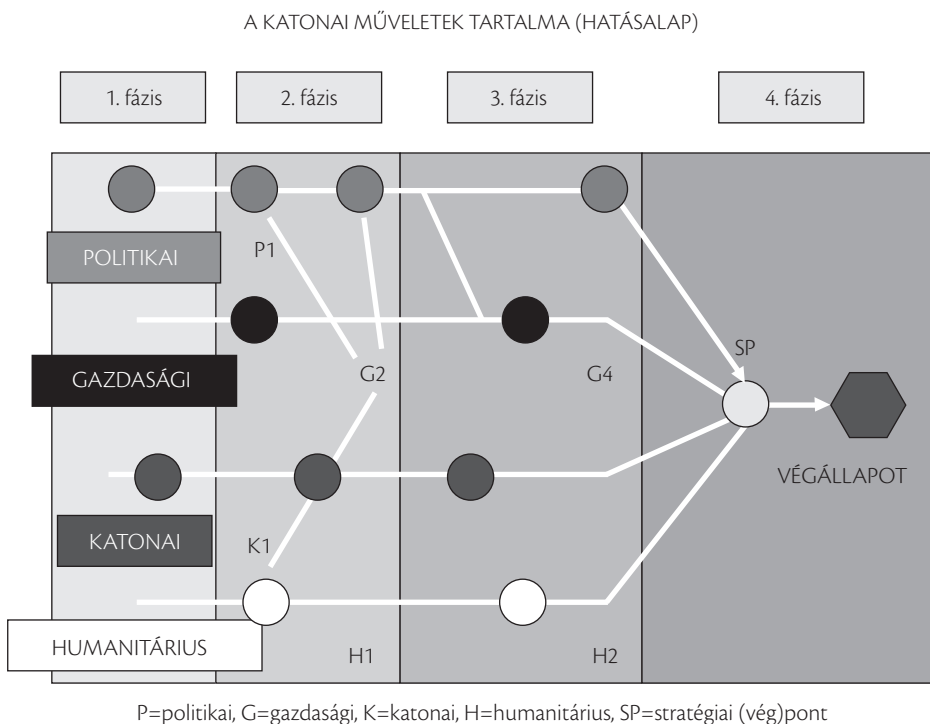
Ki kell jelentenünk, hogy a hadviselés végcélja minden időben és minden helyzetben a szükséges hatások elérése volt. A hadviselésnek tehát ez a jellemzője is a kezdetektől jelen van a hadviselés fejlődéstörténetében. A hatásalapúság mint hadviselési jellemző tartalmi jegyei történelmi koronként eltérők. Az azonban alig vitatható, hogy az ókori birodalmak által fenntartott és működtetett hadseregek rekrutációja, felszereléssel történő ellátása messze meghaladta az adott történelmi kor hadvezetésének hatáskörét, így kijelenthetjük, hogy mindez gyakorlatilag az uralkodó, illetve az uralkodó mellett elhelyezkedő uralkodói réteg vagy osztály közvetlen ráhatásának eredményeként, az akkor létező állam szinte valamennyi elérhető erőforrásának mobilizálásával és felhasználásával történt.

A hadseregek alkalmazását és a hadászati célokat sem öncélúan, a hadvezetés érdekei szerint jelölték ki. Azok minden esetben a hadseregeket alkalmazó államok hadügyében visszatükrözöttetett igények kielégítését szolgálták.

⁵⁰ KESZTHELYI Gyula: *A hatásalapú műveletek logisztikai műveletekkel szemben támasztott újszerű kihívásai*. PhD értekezés, ZMNE BJKM, Katonai Műszaki Doktori Iskola, 2008.

12. ábra A hatásalapú katonai műveletek kapcsolatrendszere (Forrás: a szerző)

13. ábra A katonai műveletek alapvető fázisai (Forrás: a szerző)

A hatásalapúság mint a hadviselés egyik meghatározó jellemzője más szempontból is vizsgálható. A hadseregek műveleti alkalmazása során a hadászati céloknak megfelelő feladatok végrehajtásának mikéntje visszahatott a hadviselési módra, és az ellenségtől függően a direkt vagy az indirekt megközelítés elvét alkalmazva, annak megsemmisítését vagy semlegesítését valósították meg.

Az ilyen tartalommal végrehajtott műveleti tevékenységeket a hatásalapúság más-más jellemzőin keresztül lehet értékelni. A téma tehát meglehetősen összetett, és egy önálló, átfogó tudományos elemzés tárgyát képezheti.

Mindenesetre nem hibázunk, ha kijelentjük, hogy a hadviselés különböző korszakaiban megvalósuló katonai műveletek mindegyike hatásalapú volt, és direkt vagy indirekt jelleggel érvényesülve minden korban – a társadalomtörténeti fejlődés adott fokán – jellemzője volt a hadviselésnek.

Figyelemmel az előzőekben leírtakra, azok összegzéseként megállapítható, hogy *a nemzeti, illetve a többnemzeti összhaderőnemi katonai műveletek hatásalapú megközelítése azt jelenti, hogy a rendelkezésre álló katonai és más erőket, eszközöket átfogó, egymást kiegészítő módon alkalmazzuk a kitűzött célok (súlypontok, végállapot) megvalósítása érdekében.*

c) A hálózatközpontú katonai művelet

A hálózatközpontú hadviselés elmélete – szinte érthetetlen módon – csak az 1990-es évek végén jelent meg amerikai szerzők műveiben. Az információs társadalom robbanásszerű fejlődése következtében a nyugat-európai katonai teoretikusok jelentős része ettől kezdve a jövő hadviselését hálózatközpontúnak képzei el.

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a hálózatközpontúság ugyancsak hosszú idő óta meghatározó jellemzője a hadviselésnek és – hasonlóképpen az aszimmetrikus-sághoz, illetve a hatásalapúsághoz – tartalmában történelmi korszakokként eltérő jellemzőket mutat.

Az kétségtelen, hogy korunk hálózatközpontú katonai műveleteinek, a felderítésnek, a döntéshozatalnak és a pusztítóeszközök alkalmazásának rendszerjellemezői össze sem hasonlíthatók az akár 15–20 évvel ezelőtti hálózatközpontú katonai művelet gyakorlati megvalósulásának jellemzőivel.

A számítógép-alapú technikai adatátvitel valóban forradalmian új korszakot nyitott a katonai műveletekre kifejtett hatásával. Azonban hibát követünk el, ha azt gondoljuk vagy állítjuk, hogy például a 18. vagy a 19. század katonai műveletei – természetesen a társadalom adott fejlettségi szintjén – nem voltak „hálózatközpontúak”.

Nehezen cáfolható, hogy a borogyinói csatatéren a döntéshozatali helyzetben levő legfelsőbb szintű vezetők a döntéseiket ne a felderítést végrehajtó különböző csapatcsoportosítások parancsnokainak jelentései alapján hozták volna meg. Az „adatátvitel” természetesen nem egy számítógépes alapú digitális technikai rendszer folyamatként valósult meg, hanem a kor viszonyainak megfelelően a küldöncök, a futárok és a szárnysegédek hálózatán keresztül jutott el a döntéshozóig. Ugyanakkor a döntéshozó elgondolása a műveletek megvalósítására hasonlóképpen jutott el az ütközetben részt vevő, hadseregeket alkotó fegyvernemek (a gyalogság, a lovasság, a tüzérség) parancsnokaihoz.

14. ábra A hálózatközpontú eszközök, rendszerek fő összetevői (Forrás: a szerző)

Az egyre hatékonyabb informatikai eszközök és alkalmazások megjelenésével és elterjedésével a hadviselés szerkezete, kultúrája, valamint módja is átalakuláson ment és megy keresztül. Ezeket a változásokat az informatikai technológiáknak aktívan kell támogatniuk, mivel az információs fölény kialakítása meghatározóvá válik a hadviselés eredményességét illetően.

A hálózatközpontú katonai művelet lényege, hogy a politikai-katonai döntéshozatali rendszer, valamint a hadszíntéri végrehajtó rendszer teljes egésze egy közös, valós idejű információs rendszerbe van szervezve, oly módon, hogy egy rendszert alkot a felderítés, a döntés és a fegyverzet a katonai műveletek végrehajtásának teljes időtartamában.

Miután a rendszer kiépült, a döntés-előkészítési és -végrehajtási területen egyaránt biztosítja, hogy a döntést végrehajtó szervezetet, valamint az alkalmazásra kerülő fegyverrendszert a katonai vezetési hierarchia megfelelő szintjén, a kellő időben válasszák ki, és a végrehajtás kellő időben és pontosan valósuljon meg.

A hálózatközpontú katonai műveletek ma ismert jellemzőinek kialakulását korunk biztonsági környezetének változása jelentősen elősegítette. Minden egyes biztonsági kihívás, illetve különböző intenzitású fegyveres konfliktus más-más, a hálózatközpontú katonai műveletet jellemző képesség alkalmazását igényli, más-más erővel.

A hatásalapú, hálózatközpontú katonai művelet nem csak technológia kérdése, sokkal inkább együttműködési képesség, illetve filozófiai beállítottság.

A jövőben a hatásalapú és hálózatközpontú műveletben a siker legalább négy tényezőtől függhet:

- a technikai beruházások nagyságától, minőségétől;
- a katonai műveletek megvívása változásának megértésétől;
- a kezdeményezőképeség meglététől;
- a kiválóan felkészült és kiképzett állománytól.

d) Átfogó jellegű katonai művelet

A hadviselés átfogó jellege annak hatásalapú jellegéből adódik. A hadviselés szempontjából meghatározó fontossággal bíró katonai erő, illetve a katonai potenciál megteremtése tágabb értelemben véve a védelmi képességek sorába tartozik. A katonai potenciál a hadipotenciált képező állományi képességek közül döntő jelentősége ellenére, illetve azzal együtt is csak az egyik, de a hadipotenciál és az annak legfontosabb részét képező katonai potenciál milyenségi, minőségi állapota minden időben az egyik legfontosabb közügy.

Míndez érthető, hiszen a biztonság garanciarendszerében alapvető fontosságú társadalmi igényt elégít ki. A hadviselés a társadalmi lét fenntartható fejlődésének végső garanciája, amely a hadipotenciál valamennyi képességére – a társadalmi közösség összes képességére – támaszkodva lehet sikeres.

Ez a társadalmi jelenség, ez a mindenre kiterjedő állományi képesség valójában maga a hadügy.

e) Digitalizált katonai művelet

A digitális forradalmat a számítógépek, illetve a személyi számítógépek egyre növekvő teljesítménye, az adatátvitel technológiai fejlődése és elterjedése tette lehetővé. Az információs és kommunikációs technológiák fejlődése következtében az 1980-as évekre teljesen átformálódott a világ, és a társadalmi lét minden területén egyre növekvő mértékben a digitális technológián alapuló eljárások kezdtek érvényesülni.

Ennek a fejlődési folyamatnak az eredményeként a hadviselés is egy új jellemzővel gazdagodott, és a műveletek tervezése, szervezése, irányítása, vezetése és végrehajtása tekintetében az 1980-as évektől egyre inkább digitalizálttá vált.

Ez a jellemző kiterjed és érvényesül a fegyveres erőket alkotó katonákra, haditechnikai eszközökre, valamint a funkcionális működést biztosító szervezeti eljárási rendszerekre.

f) A hadviselés korszakolása

A hadviselés korszakolása a hadtudomány egyetemessége ellenére sem egységes, és míg a nyugati katonai gondolkodók a hadviselés fejlődéstörténetét négy, addig a keletiek öt időszakra bontják, az alábbiak szerint.

	Nyugati katonai gondolkodók	Keleti katonai gondolkodók
1.	A muskéta és a vonalharcászat korszaka	A tűzfegyver nélküli erők küzdelmének korszaka
2.	A koncentrált tüzérő, az anyagcsata korszaka	A puskapor és a sima csövű löfegyverek kora
3.	Mobil hadviselés, a villámháború korszaka	A huzagolt csövű löfegyverek kora
4.	A 4. generációs hadviselés – Elmosódó határok (háború és béke, civil és katona) – Csúcstechnika és technológia – CNN-háború: a közvélemény dönt, nem a páncélosok...	Az automata tűzfegyverek és a modern hadieszközökkel vívott háborúk kora
5.		A nukleáris fegyverek kora

15. ábra A hadviselés korszakolása – nézetek (Forrás: a szerző)

5.3. A hadügy és a hadviselés kapcsolata, a társadalom civil képességeinek helye, szerepe és hatása a katonai erő műveleti hatékonyságára

5.3.1. A KATONAI MŰVELETEK JELENTŐSÉGE A HADÜGY ÉS A HADVISELÉS KAPCSOLATRENDSZERÉBEN

A katonai erőnek a politika által meghatározott küldetés alapján történő, cél, hely és idő szerint összehangolt, képességalapú alkalmazását katonai műveletnek nevezzük.

Katonai erőnek az állam fegyveres erejének fő részét, a haderőt – Magyarországon ez a Magyar Honvédség – tekintjük. A katonai erő hagyományosan a haderő állományát alkotó humánerőforrás-bázis (élőerő), valamint a fegyverzeti és haditechnikai eszközök képességeinek együttes hatékonyságában jut kifejezésre, amelynek minősége a katonai műveletek során kerül megmértésre.

A katonai erő műveleti alkalmazásáról egy jól működő társadalomban a társadalom egészének érdekeit képviselő, választott kormányzati hatalom dönt. Ám ez a felelősség valójában több, mint az éppen kormányzati hatalmat gyakorló politikusok felelőssége. Több, mert egy ország, egy nemzet létének, illetve fenntartható fejlődésének biztosítésként szolgáló garanciarendszer egyik meghatározóan fontos eleméről, a nemzeti haderőről van szó. A hadsereg társadalmi elvárások és igények szerinti kialakítása és fenntartása olyan ösztársadalmi érdek, mi több ügy, amely a politikai elitet alkotó különféle érdekcsoportok (pártok) politikai programjában a konszenzuson alapuló közös együttműködés és egyetemes felelősségvállalás fejezeteként kell hogy szerepeljen.

A nemzeti katonai erő küldetésének meghatározása, figyelemmel a geopolitikai és geostratégiai, továbbá a regionális politikai és stratégiai helyzetre, kormányzati ciklusokon átnyúló, a társadalom egészét érintő stratégiai szintű – a politika minden ágát és területét érintő – feladat és felelősség.

A döntés tehát, amely egy adott történelmi pillanatban, egy adott társadalmi közösséget képviselő kormányzati hatalom részéről, saját addigi politikájának erőszakos eszközökkel történő folytatásáról születik, vitathatatlanul politikai döntés. Ebből adódóan egyértelműen a politikai felelősség kategóriájába tartozik. Az előzőekben felvázolt, bemutatott politikai felelősség azonban nem merül ki, helyesebben szólva, nem merülhet ki a haderő adott körülmények közötti műveleti alkalmazásáról hozott kormányzati döntésben, hanem átfogó módon és következetesen kiterjed mindazon feltételek megteremtésére, amelyek biztosítják, elősegítik a haderő számára a meghatározott küldetés teljesítését. A politika által meghatározott küldetés sikeres teljesítésének vonatkozásában a politika felelőssége mellett, helyesebben, annak részeként, ott van a *katonai felső vezetés*⁵¹ felelőssége is. A katonai felső veze-

⁵¹ A katonai felső vezetés: a fegyveres erők hadászati szintjén létrehozott és működtetett vezetési szerv és szervezet. Az állam haderejének központi szakmai vezető szerve a vezérkar.

tés ilyen irányú felelőssége azonban elsősorban szakmai, és e területen oly módon jelentkezik, hogy aktívan, az objektív tényekre figyelemmel (a haderő tényleges állapota és művelési képessége) közreműködik a politika által meghatározott küldetésben rögzített, a katonai erővel sikerrel elérhető célok megfogalmazásában.

A katonai műveletet végrehajtó fegyveres erő a részére kijelölt művelési térségben, illetve az annak részét képező művelési szintéren hadászati műveletek és azok részeként hadműveletek keretében oldja meg a hadászati és hadművelési célok teljesítését biztosító katonai feladatait. Az előzőekből logikusan következik, hogy a katonai műveletek végrehajtása során elérendő célok, miközben a mögöttük meghúzódó szándékot illetően megegyeznek a politikai küldetésben meghatározott stratégiai célokkal, a hadászati, illetve hadművelési tervezés folyamatában tartalmukban átalakulnak, oly módon, hogy azok a haderőszerkezet specifikus jellemzőin alapuló katonai képességek birtokában, katonai műveletek keretében (hadászati, hadművelési) végrehajtandó katonai feladatok céljaiként jelenjenek meg.

Valójában ez az átalakítási folyamat teszi lehetővé, hogy a haderő a műveletek átfogó megközelítésének rendszerében – természetesen annak függvényében, hogyan változik a fegyveres küzdelem intenzitása – annak meghatározó elemeként, a politika elvárásainak megfelelően, de a fegyveres küzdelem szabályainak betartásával és a technikai eszközök képességeinek alkalmazásával teljesítse küldetését.

5.3.2. A KATONAI MŰVELET – MINT TÁRSADALMI KÉPESSÉG – HATÉKONYSÁGÁT BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐK

A katonai műveletek végrehajtásakor a siker feltétele a műveletek hatékonyságának mértéke.

A katonai műveletek milyenségét, illetve minőségét az azokat végrehajtó katonai erő szervezeti és szervezési, továbbá humán, valamint technikai és technológiai jellemzőin alapuló katonai képességei határozzák meg.

A szervezeti oldalon a fegyveres erők központi és egyéb szerveinek, parancsnokságainak, csapatainak, valamint intézeteinek – a társadalom igényeivel összhangban, a hadügy elmélete és gyakorlata szerint kialakított, a mindenkori kormányzati politika elvárásait visszatükröző – struktúráját értjük.

A katonai szervezés egyfelől olyan tudatos katonai vezetői (parancsnoki) tevékenység, amelynek alapvető célja a haderő létével és működésével kapcsolatos összes tényező – a fenntartás és fejlesztés, a fegyveres küzdelemre való felkészítés, az anyagi-technikai ellátás feladatainak – térben és időben történő leghatékonyabb összehangolása. Ebből adódóan a katonai szervezés funkciója nem más, mint hogy a katonai rendszer folyamataiban – vezetési szintenként változó tartalommal, a megoldandó feladatok jellegétől függően – az egymástól mennyiségben és minőségben eltérő emberi és anyagi erőforrásokat az érvényes és hatályos katonai stratégiában meghatározott célok elérésére összpontosítsa, illetve azt működő rendszerre forrasztja össze. Másfelől viszont a katonai szervezés önállósult szakterületi tevékenység, amelynek célja elsősorban a katonai szervezeti rendszer – azaz haderőstruktúra –

megfelelő kialakítása és fejlesztése, továbbá élet- és működésfeltételeinek megteremtése, valamint az ezekkel összefüggő teendők szabályozása.

A katonai műveletek minőségét döntően befolyásolja a műveletek két legfontosabb elemének, a katonának (a humán oldalnak), illetve a harceszköznek (a technikai oldalnak) a viszonya, szoros kölcsönhatásban álló elválaszthatatlan kapcsolata. Nem nehéz belátni, hogy a leghatékonyabb harceszköz önmagában nem elegendő. A művelet sikeres végrehajtásának elengedhetetlen feltétele az azt kezelni tudó, erkölcsileg szilárd, fegyelmezett, a feladatára jól felkészített katona. A harceszközök ugyanis bonyolult mechanizmusokkal, többnyire robusztus felépítésükkel, tömegükkel, pusztító erejükkel erkölcsi-lélektani, továbbá fizikai hatást gyakorolnak a katonára, akiben a harceszköz és a közte fennálló helyes viszonyt csak magas színvonalú harckiképzéssel, valamint következetes katonai neveléssel lehet megteremteni.

A katona és a harceszköz helyes viszonyának kialakításában a *csapatparancsnoknak*⁵² és a kiképzettségnek meghatározó szerepe van.

A katona és a technika között fennálló viszony minőségét azonban jelentős mértékben befolyásolja a katonai erő *technikai ellátásának*⁵³ milyensége is, amely azonban ismét hadügyi kérdés, hiszen az a védelmi politika sajátos részeként létező haditechnikai koncepcióban jut kifejezésre.

A *haditechnikai koncepció*, az állam védelmi politikájával és katonai stratégiájával összhangban, a nemzetgazdasági potenciálra támaszkodva, olyan korszerű eszközök rendszeresítését irányozza elő (saját hadiipari előállításal vagy beszerzéssel), amelyek harcászatechnikai jellemzőik és harci tulajdonságaik alapján biztosítják (természetesen a szükséges és célszerű technológiák, műveleti eljárások alkalmazása mellett) a politika által a haderő számára meghatározott küldetés sikeres teljesítését.

5.3.3. A HADÜGY ÉS A HADVISELÉS KAPCSOLATÁT JELLEMZŐ TUDOMÁNYELMÉLETI ÉS KATONAI MŰVELETI KATEGÓRIÁK

A könyvben leírtak megértésének elősegítése érdekében feltétlenül szükségesnek tartjuk a következőkben felsorolt fontos tudományelméleti és katonai műveleti kategóriák értelmezését.

A *fegyveres küzdelem* a háború sajátos ismerve, lényegének megnyilvánulása, a szemben álló felek hadi és harctevékenységének egységes, kétoldalú folyamata, amelyet társadalmi csoportok, államok, államszervezetek meghatározott politikai célok eléréseért és gazdasági érdekek megvalósításáért katonai szervezetekkel, eszközökkel, tervek szerint vívnak. A háborús katonai műveletben a fegyveres küzdelem a

⁵² Csapatparancsnok: a seregtestnél, magasabbegységénél, egységénél vagy alegységénél parancsnoki (katonai vezetői) beosztásban szolgálatot teljesítő tábornok, tiszt, illetve altiszt.

⁵³ Technikai ellátás: a haderőnek – azokon belül a fegyvernek és szakszolgálatok, illetve csapatok – technikai eszközszükségeinek kielégítése, biztosítása az utasításokban meghatározott módon és mértékben. Ilyen szükségletek a fegyverzet, a harc- és szállító járművek, a különleges járművek, alkatrészek és szerelvények stb.

szemben álló felek közötti harc fő formája. Eredményeitől döntő mértékben függ a háború általános politikai céljainak elérése. A fegyveres küzdelem célját alapvetően a politikai célok határozzák meg, amelyek annak jellegére, feladataira, megvívásának módjára, méreteire, intenzitására és feszítettségére döntő hatással vannak.

A fegyveres küzdelem célja a politika által meghatározott és elérendő végső eredmény, amely a háború győzelmes megvívására (az ellenség végső megsemmisítésére, teljes legyőzésére, vagy csak semlegesítésére) irányul. Ezáltal a fegyveres küzdelem célja a politikai célok elérésének legfontosabb irányát szabja meg, annak legfőbb eszköze és mozgósító ereje.

A fegyveres küzdelem fajtái a fegyveres küzdelem (a hadviselés) megvívásának módjai által megszabott formák (hadászati hadművelet, hadművelet, ütközet, harc) végrehajtásának különböző jellegű, célú, lefolyású módszerei, amelyekkel a kitűzött célok elérhetők. A fegyveres küzdelem alapvető fajtája *a hadászati támadás*, amelyet a haderőnemek többségének (szárazföldi csapatoknak, légierőnek, haditengerészetnek, légi-kozmosz erőknek) részvételével, vagy csak a haderőnemek részeivel hajtanak végre. A szárazföldi csapatok, a légierő és a haditengerészet egy időben folytathatnak támadó és védelmi hadműveleteket is.

A fegyveres küzdelem formái valójában a fegyveres küzdelem (a hadviselés) megvívásának módjai által meghatározott – konkrét feladatokkal, céllal, térrel, idővel, erővel és eszközökkel körülhatárolt – fegyveres tevékenységek kerete, megjelenési módjának változatai, rendszere, amelyben végbemegy a fegyveres küzdelem. A fegyveres küzdelem hadászati hadműveletek, hadműveletek, ütközetek és harcok formájában végrehajtott fegyveres tevékenységben nyilvánul meg.

A fegyveres küzdelem (a katonai erő, a haderő haditevékenysége, más szóval hadászati tevékenysége) formái lehetnek: hadászati atomcsapásokkal végrehajtott hadászati hadműveletek, illetve hagyományos eszközökkel végrehajtott hadászati műveletek. Ezek lehetnek a szárazföldi összefegyvernemi csapatok hadászati műveletei, hadműveletei; a légierő hadműveletei; a haditengerészet hadműveletei; a légi-kozmosz térségben folytatott hadműveletek és ezek kombinációi valamennyi hadműveleti forma egyidejű alkalmazásával.

A fegyveres küzdelem jellege a fegyveres küzdelemre jellemző, annak tulajdonságait, sajátosságait meghatározó általános ismérvek összessége, amely a kitűzött politikai és hadászati céloktól és a küzdelem eszközeitől függően változik. A korszerű fegyveres küzdelem jellemzői:

- határozottság a küzdelem céljainak elérésében;
- a küzdelem nagy földrajzi kiterjedése;
- a nagy pontosságú és nagy pusztító képességű fegyverek – nukleáris eszközökkel vívott fegyveres küzdelem esetén az atomfegyverek – széles körű alkalmazása;
- az élőerő és nagyszámú harceszköz, valamint technikai eszköz részvétele;
- az egyidejű és nagy mélységű pusztítás lehetősége;
- a helyzet hirtelen, sűrűn ismétlődő és gyökeres változásai;
- gyakori áttérések az egyik harctevékenységi fajtáról a másikra;

- a gyors lefolyás és a magas fokú manőverezés;
- a nagy anyagkészlet-felhasználás és a nagy pontosságú csapások körzetében jelenős veszteségek.

A fegyveres küzdelem jellegét döntően a háború politikai tartalma határozza meg. A fegyveres küzdelem önmagában sohasem tisztán katonai jellegű, hanem áthatja a háború politikai tartalma.

A fegyveres küzdelem megvívásának módjai alatt a haderő hadászati feladatainak megoldására, valamint a katonapolitikai, illetve a hadászati célok elérésére irányuló hadi (hadászati) tevékenység különféle formáinak, módszereinek, valamint a katonai erő egésze alkalmazási formáinak, módszereinek és eljárásainak összességét értjük.

Napjaink viszonyai között a fegyveres küzdelem megvívásának fő módja a katonai erő minden eszközzel való egyidejű és gyors ráhatása az ellenség szárazföldi, tengeri és légi-kozmosz térben levő csoportosításaira, objektumaira, illetve vezetési rendszereire.

A fegyveres küzdelem mérete a háború egyik szembetűnő sajátossága, a fegyveres tevékenység mennyiségi és minőségi mutatója. A fegyveres küzdelem mérete egyrészt a háborúban részt vevők céljaitól, másrészt a haderő képességétől és az alkalmazott haditechnikai eszközök fejlettségének színvonalától függ. A hadviselő felek céljai általában döntő jellegűek, azaz a teljes győzelem elérésére törekcszenek, vagy korlátozottak, más szóval a pozíciók megtartására, illetve megerősítésére irányulnak. A politikai erők döntésétől függően a fegyveres küzdelem folyhat egy országon belül vagy államok, szövetségek között.

A fegyveres küzdelem törvényei azok a belső (specifikus) törvények, amelyek a fegyveres küzdelem jelenségét, elemeit, eseményeit, továbbá a közöttük levő összefüggéseket, lényeges viszonyukat, szerepüket, tárgyukat, tartalmukat, formájukat határozzák meg.

Objektív jellegük folytán tudattól, akarattól függetlenül léteznek és érvényesülnek. Felismerésük alapot nyújt a fegyveres küzdelem elveinek kidolgozásához, illetve a küzdelem feltételeinek megteremtéséhez, ezáltal a sikeres megvívásához.

A haderő a fegyveres erőknek a haderőnemeket magában foglaló, a fegyveres küzdelmet az ellenséggel szemben közvetlenül megvívó része. Magyarország hadereje a Magyar Honvédség.

A hadsereg az állam sajátos eszköze, katonai szervezete, amelyet meghatározott politikai feladatok megoldására tart fenn.

A hadseregnek társadalmi küldetése és jellege, történelmi és geostratégiai alapú rendeltetése, valamint az előzőekkel összefüggésben és azokból eredően sajátos, csak rá jellemző – az állam léte és működése szempontjából – nélkülözhetetlen képessége (a haderő képességei) van.

A NATO-t alkotó országok komplex biztonsági rendszerét illetően, a képességvesztés felismerése és hatékony megoldásának szándéka tekintetében, mérföldkőként tekinthetünk a szövetség 2014. szeptember 4–5-én, Newportban megtartott csúcstalálkozójára. Az azóta eltelt időszak – a geopolitikában és geostratégiában

jelentkező nehézségek ellenére, illetve azokkal együtt – arról szól, hogy a tagországok társadalmi közösségei határozottan törekszenek a biztonsági rendszerükben meglévő hiányosságok kiküszöbölésére, közöttük a katonai visszatartás képességének hiteles visszaállítására.⁵⁴ Ez a folyamat a szövetséget alkotó országok mindegyikében a nemzeti sajátosságok érvényesülése mellett megvalósuló, a társadalmi közösségek egészére kiterjedő, a nemzeti erőforrásaik teljes spektrumát igénybe vevő, a kormányzati stratégiák centrális elemeként érvényesülő olyan tervszerű tevékenység, amely az aktuális és hatályos nemzeti biztonsági stratégiákban és az azt alkotó ágazati stratégiákban ölt testet.

Napjaink geopolitikai folyamataira jelentős hatást gyakorol az a tény, hogy korunk igazi és biztonságunkat ténylegesen fenyegető veszélyforrásainak hatástalanítására a többpólusú világunkban létező erőcentrumok döntéshozói érdekeik szerinti, ám láthatóan más-más megoldásokat választanak.

Figyelemmel a Föld különböző térségeiben létező, konkrét országokhoz köthető katonai műveleti képességekre és ezeknek a biztonság rendszerében elfoglalt helyzetére, el kell ismernünk, hogy a lokális és regionális méretű katonai műveletek a jelenkorban ismét a praktikus politikai megoldás hatékony eszközévé váltak. Ennek okán realitásként kell számolni a lokális és regionális háborúk, valamint a katonai erővel megoldani kívánt konfliktusok bekövetkezésével.

A fentiekben leírtakra figyelemmel, aligha kell bizonygatnunk, hogy a napjainkban jelentkező biztonsági kihívások hatékony kezelését, megoldását a nemzeti biztonsági stratégiákban megjelentetett társadalmi képességeket és a gyakorlati alkalmazásukra tett javaslatokat hordozó ágazati stratégiák tartalmazzák, amelyek között ott találjuk a társadalmi közösségek fenntartható fejlődésének egyik legfontosabb garanciaelemét, a nemzeti katonai stratégiát.

Könyvünk következő részében a katonai stratégiával, ezzel a korunkban a társadalmi hasznosultság szempontjából egyre inkább felértékelődött és nélkülözhetetlen – a nemzeti biztonsági stratégia ágazati stratégiájaként megjelenő – dokumentum tartalmával, továbbá a társadalmi lét garanciarendszerében napjainkban betöltött helyével és szerepével foglalkozunk, az egyetemes hadtudomány tudományelméleti és tudomány-rendszer-tani alapvetéseire figyelemmel.

5.3.4. GONDOLATOK A STRATÉGIÁRÓL

Napjainkban a stratégia – mint fogalom – oly mértékben része közgondolkodásunknak, és a napi kommunikációnkban olyan gyakran alkalmazott meghatározás, hogy akár azt is hihetjük, hogy mindent tudunk róla. Széleskörűen elterjedt alkalmazása látszólag arról is meggyőző bizonyítékkal szolgál, hogy ismereteink e tárgyban átfogóak, helytállóak és igazolhatók. Szükséges megjegyeznünk azonban, hogy általában közgondolkodásunk eredményeként a stratégia kifejezés alkalmazása, illetve

⁵⁴ <https://profitline.hu/Vedelmi-es-elrettento-kepesseget-erositette-a-NATO-387581> (2019. 01. 01.)

használata esetén, az előbb felsorolt átfogó, helytálló és igazolható jelzők mögé sorakoztatható tartalmi kritériumok meglétét nem igazán társítjuk az éppen aktuálisan alkalmazott fogalomhoz. Ebből adódóan ez az értelmezés ebben a formában és e tekintetben önámítás.⁵⁵

A stratégia kifejezés alkalmazása mindennapi életünk létviszonyai között már messze nem azzal a fogalmi tartalommal párosul, amelyet általában a különböző értelmező szótárak, lexikonok szerzői, illetve szerkesztői a stratégia mint szócikk értelmezésénél, kiinduló gondolatként közreadnak.⁵⁶

Ha a 21. század nyugat-európai civilizációs kultúrköréhez tartozó társadalmak létét jellemző mozgásformákat vizsgáljuk, akkor megállapíthatjuk, hogy a korszak történelmi kihívásaira adott eredményes vagy kevésbé eredményes válaszok a társadalmi lét minden területén olyan folyamatokat generálnak, amelyek egymással összefüggésben, egymásra hatva és visszahatva adják mindennapi létünk lényegét, és járulnak hozzá – jól vagy kevésbé jól – társadalmaink fenntartható fejlődésének biztosításához. Ez a létforma a társadalmak többségében – a társadalmakat alkotó osztályok és rétegek valamilyen szinten megvalósuló gondolkodásának eredményeként – a társadalmi közgondolkodás szintjén olyan állapothoz vezet, amely a társadalmi lét mindennapjaiban átfogó, egymással összefüggő cselekvéseket eredményez. Ebből a megfogalmazásból viszont az következik, hogy ez az állapot a társadalmi lét minden területén olyan tervszerű tevékenységek, cselekvések végrehajtását kényszeríti ki, amelyek egy-egy terület, illetve részterületre vonatkozóan a mikroszinttől a makroszintig terjedő tervezést, szervezést és végrehajtást igényelnek.

Ennek a napjainkban megvalósuló emberi létformának egyik sajátos jellemzője, hogy a stratégia a társadalmi lét minden részterületén – mint elméleti és gyakorlati kategória – megjelent. Valójában a 20. század második felében a stratégia mint kifejezés kilépett a korábban értelmezett fogalmi keretei közül, jelentéstartalma kiszélesedett, számos tekintetben átalakult.

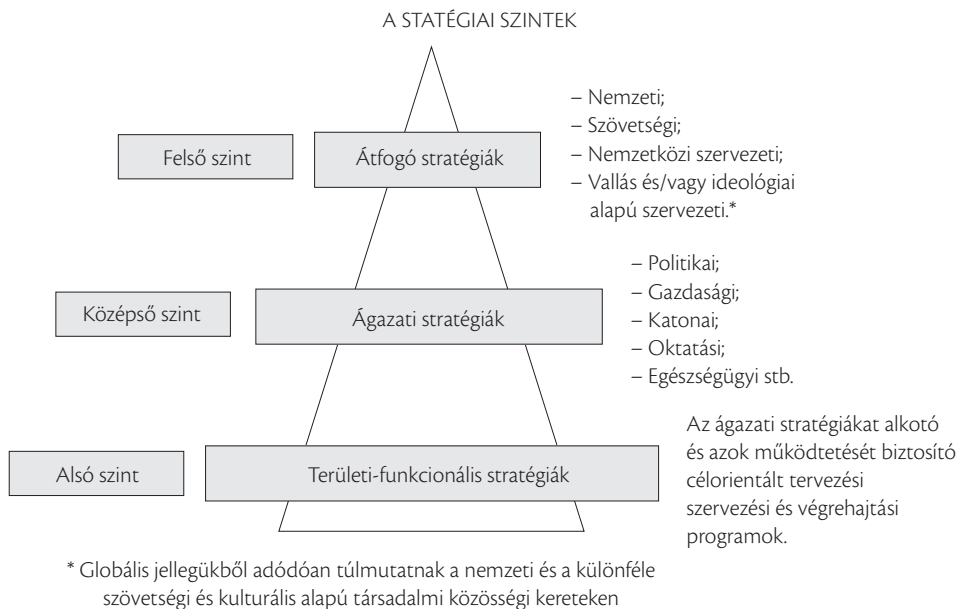
Mindezek eredményeként napjainkban már nemcsak nemzeti stratégiákról, katonai stratégiákról, politikai stratégiákról, továbbá a társadalmi lét különböző területeit szabályozó ágazati stratégiákról (például oktatási, egészségügyi, ipari, kereskedelmi) beszélünk, hanem stratégiával találkozunk egy neves előadóművész koncertkörútjának megtervezése, előkészítése és végrehajtása során is. Az üzleti élet minden területét stratégiák szabályozzák. De stratégia alapján működik a humanitárius célok megvalósítása érdekében létrehozott és kialakított civil szerveződések is. Az országainkat és állampolgárainkat sújtó, különböző ökológiai és társadalmi katasztrófák kezelésére is stratégiákat alkalmazunk, és hasonlóképpen stratégiája van a turizmust és a vendéglátást biztosító ágazati tevékenységnek is.

⁵⁵ Az önámítás a gyakorlatban rendszerint csalódáshoz vezet. Az önámításnak pszichológiai és szociológiai okai lehetnek, többek között: a tájékozatlanság, a kritikátlanság vagy a szellemi téftlenség.

⁵⁶ A hadászat köznyelvi megnevezése, illetve a hadászatra vagy azzal összefüggésben alkalmazott kifejezés.

A példákat még hosszasan sorolhatjuk, mi azonban a tisztelt olvasó figyelmét az alábbi konkrét tényre kívánjuk ráirányítani. A fentiekben leírt jelenség nagyjából az utóbbi fél évszázad társadalmi mozgásainak eredményeként, a társadalmak különböző területein felmerülő nyilvánvaló igények hatására vált megkerülhetetlen létjellemezővé. Ugyanakkor e jelenség kísérője az a fogalmi zavar, amely a stratégia kifejezés tartalmi vonatkozásában, a társadalmi gondolkodásban (a közgondolkodásban, a szakterületi és tudományos gondolkodásban egyaránt) korunkban tapasztalható.

A katonai stratégia a stratégiák rendszerében elfoglalt helyének, tartalmának és szerepének bemutatását megelőzően fontosnak tartjuk ennek a félreértésekre is okot adó fogalmi zavarnak a feloldását oly módon, hogy az alábbi (16. számú) ábra segítségével bemutatjuk a modernkori civilizációs társadalmak funkcionális működését biztosító stratégiák elvi rendszerét.

16. ábra A stratégiai szintek struktúrája (Forrás: a szerző)

A vázlatot áttekintve egyértelmű, hogy a társadalmi lét fenntartható fejlődésének garanciarendszerében, annak hatékony funkcionális működése/működtetése érdekében alkalmazott elveket és eljárásokat (a stratégiákat) – azok tartalma és a társadalmi lét viszonyrendszerében érvényesülő hatásai okán – három, egyébként egymáshoz kapcsolódó szinten célszerű és szükséges értelmeznünk.

A „piramis” tetején, a felső szinten a különböző civilizációs kultúrköröket alkotó társadalmi közösségek létét, életét és biztonságának elméletét és gyakorlatát a maga komplexitásában tartalmazó nemzeti, illetve szövetségi biztonsági stratégiákat találjuk. Ezek az átfogó stratégiák csoportját képező meghatározó fontosságú dokumen-

tumok azonban, és elsősorban az emberiség újkori történelmének eseményei okán, már a 20. század első felére kibővültek olyan nemzetközi szervezetek, illetve vallási és/vagy ideológiai alapú szervezetek működését biztosító, átfogó szintű stratégiákkal, amelyek globális jellegükből adódóan túlmutatnak a nemzeti, valamint a különféle szövetségi és kulturális alapú társadalmi közösségi kereteken.

Az átfogó stratégiák alatt, a „gúla” középső szintjén, a modern társadalmak termelési módon belüli aktuálisan érvényesülő munkamegosztása alapján létrehozott képességek, a társadalmi közösségek fenntartható fejlődését biztosító működésének/működtetésének elméletét, illetve gyakorlatát tartalmazó dokumentumok széles körével, az ágazati stratégiákkal⁵⁷ találkozunk. A stratégiai dokumentumoknak ez a szintje és köre a jelenkor geopolitikai és geostratégiai körülményei között létező társadalmi közösségek életfeltételeit biztosító és garantáló államok működésének elvi, valamint gyakorlati alapját képezi.

Az ágazati stratégiák cselekvési tervek – az állam politikai berendezkedésével összhangban működtetett hatalmi ágak mindegyikére, de elsősorban a végrehajtói hatalmat képező ágazatok által felelősséggel felügyelt társadalmi struktúrákban létrehozandó társadalmi képességek megteremtésére, meghatározott időszakra/időszakokra. Az ágazati stratégiák, az átfogó megközelítés elméletének és gyakorlatának platformján – egymást is támogatva – stratégiai céljaik megvalósításával, az adott állam keretei között élő társadalmi közösség fenntartható fejlődését (érdekeinek érvényesítését és/vagy védelmét) garantáló, az átfogó nemzeti – esetenként szövetségi – stratégiában megfogalmazott célokat szolgálják.

A stratégiák rendszerét alkotó struktúra alsó szintjén azok a területi – más néven funkcionális – stratégiák állnak, amelyekre a társadalmi közgondolkodás szintjén alig fordítunk figyelmet. Nem túlzás, ha azt állítjuk, hogy szinte nem is tudunk róluk. Pedig nélkülük az ágazati stratégiákban megfogalmazottak nem lennének megvalósíthatók a gyakorlatban.

A területi vagy funkcionális stratégiák valójában az ágazati stratégiákat alkotó, azok működését és együttműködését biztosító célorientált, tervezési, szervezési és végrehajtási programok. Ezek a programok teszik lehetővé, hogy a társadalmi munkamegosztás alapján kialakult, szakterületileg egybetartozó emberek csoportjai olyan tervszerű tevékenységet végezzenek, amely a szakterületeket összefogó ágazat/ágazatok szintjén megfogalmazott célok teljesítéséhez vezet. Ezáltal biztosítva a szakterületileg is és ágazati szinten is egybetartozó embercsoportok alkotta állami keretek között élő társadalmi közösség (a nemzet) átfogó stratégiájában megfogalmazott stratégiai célkitűzések elérését, ennek következtében – az adott történelmi kor viszonyai között – saját létét, illetve fenntartható fejlődését.

A leírt elmélet a gyakorlatban – egyébként minden történelmi korban, így a jelenben is – annak az össztársadalmi képességnek a megteremtéséhez és fenntartásához

⁵⁷ Az ágazati stratégiák körét alkotják: a politikai, a gazdasági, a katonai, az oktatási, az egészségügyi stb. stratégiák.

vezet, amely egy nemzet, illetve egy ország esetében kijelöli annak helyét a világ nemzetei, országai között.

A különböző szintű stratégiákban megjelentetett célok és az azok megvalósítását biztosító eljárások valójában receptúrái annak a komplex tevékenységnek, amelynek eredményeként egy társadalmi közösség (egy nemzet, egy ország, egy szövetség) saját történelmi korában, a létező geopolitikai, geostratégiai viszonyok között sikeres lehet, vagy elbukik.

Ezek után – az előzőekben leírtakra figyelemmel, azzal összefüggésben, megvalósíthatónak tartjuk a hadügy és a hadviselés szempontjából a stratégia hadtudományi alapú értelmezését, illetve fogalmának és rendszerének jelenkori, ilyen tárgyú és tartalmú bemutatását.

5.3.5. A KATONAI STRATÉGIA

A katonai stratégia a hadelmélet egyik meghatározó és egyik legfontosabb területe. A katonai stratégia fogalmán egy adott történelmi korszakban és viszonyrendszerben létező társadalmi közösségnek, továbbá a közösség által működtetett államnak egy esetlegesen bekövetkező fegyveres küzdelem társadalmi, politikai és katonai jellegére, a fegyveres küzdelemben, a háborúban, a fegyveres erők, a haderő elé kitűzött célokra és feladatokra, valamint a hadviselés módjára vonatkozó, hivatalosan elfogadott nézeteit értjük.⁵⁸

Az leírtakból logikusan következik, hogy egy társadalmi közösségnek ilyen értelemben az egész országnak és fegyveres erejének a fegyveres küzdelemre – különösen a magas intenzitású, vagyis a háborús katonai műveletekre – való felkészítését, a katonai stratégia alapján megfogalmazott – a társadalom funkcionális működésére ható és visszaható – különböző törvények, törvényerejű rendeletek, határozatok és intézkedések szabályozzák.

Az állam katonai stratégiája egyúttal az állam keretei között élő társadalmi közösség katonapolitikájának hivatalos kifejezése, közreadása.

A katonai stratégia az a dokumentum, amely meghatározza a haderőtervezés és -szervezés, valamint a haderőépítés irányát. Következésképpen irányt mutat a haderő technikai ellátásának rendszere és hadművészetének alakítása, azaz a hadviselési módok és formák hadászati, hadművelleti és harcászati méretekben történő fejlesztése kérdéseiben. A katonai stratégia formája és tartalma tükrözi a társadalmi közösség által, adott történelmi korban és időszakban, az éppen létező haderőben fenntartott, *klasszikus katonai képességek*⁵⁹ meglétét biztosító, *funkcionális katonai művelleti képességek*⁶⁰ milyenségét és minőségét.

⁵⁸ SZENDY István: *Hadelmélet és katonai műveletek, II. kötet: Társadalom és hadügy*. Nemzeti Közszerzői Egyetem Budapest, 2013.; Nemzeti Közszerzői és Tankönyvkiadó Zrt. 2014. 53. o.

⁵⁹ SZENDY István: *Hadelmélet és katonai műveletek, I. kötet: A katonai műveletek elmélete és gyakorlata*. Nemzeti Közszerzői Egyetem Budapest, 2013.; Nemzeti Közszerzői és Tankönyvkiadó Zrt. 2013. 29. o.

⁶⁰ Uo.: 30. o.

A katonai stratégia formája és minősége tükrözi az ország társadalmi rendjét is. Annak tartalma meghatározó módon függ az állam kül- és belpolitikájából adódó össztársadalmi érdekű feladatoktól, a nemzetgazdaság képességétől, az adott állam keretei között élő társadalmi közösség erkölcsi állapotától. Függ továbbá az ország földrajzi elhelyezkedésétől, és a területén fellelhető ásványkincsek, energia-hordozók mennyiségétől, valamint kulturális jellemzőitől, illetve történelmi múltjának determináltságától és annak aktuálisan érvényesülő hatásától.

A katonai stratégiák kialakításánál figyelembe kell venni az országot alkotó társadalmi közösség termelőerőinek és termelési viszonyainak színvonalát, a meglévő és érvényesülő tudományos és technikai szintet, valamint kiemelten az egyetemes és a nemzeti hadtudomány helyzetét, állapotát, következtetéseit és prognózisait a hadviselés aktuális helyzetére és állapotára, mind a saját, mind a számba vehető ellenség(ek) tekintetében. Továbbá figyelembe kell venni még az állam hadipotenciálját, ezen belül is az ország fegyveres erői katonai képességét, és ennek részeként a haderő haditechnikai ellátottságát.

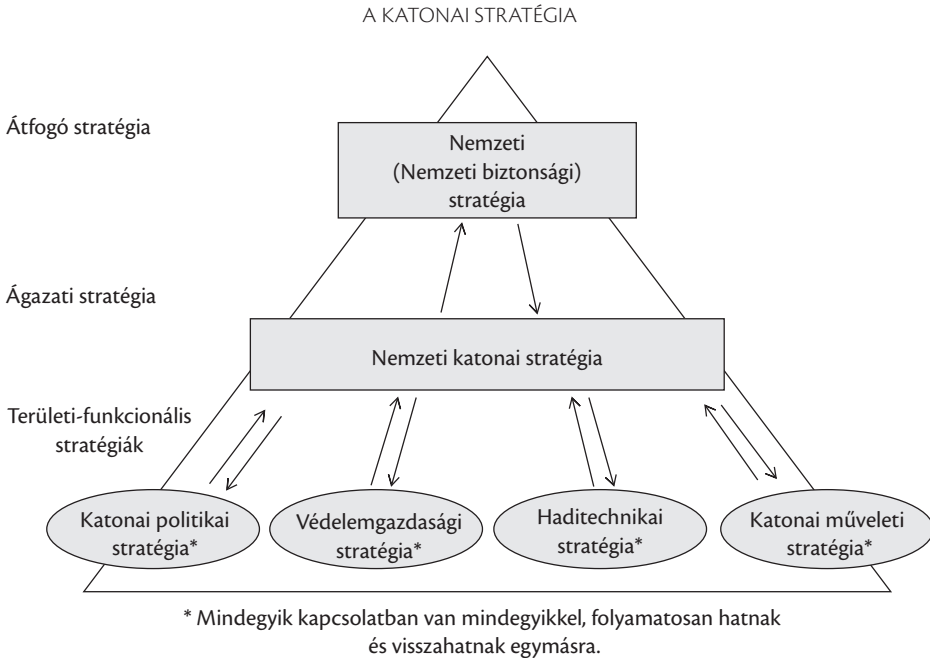
A leírtakból következik, hogy egységes, minden állam, illetve társadalmi közösség számára egyaránt érvényes, azonos tartalommal bíró katonai stratégia nem létezik. Tehát a katonai stratégia nemzetspecifikus, és ez akkor is igaz, ha az egyes államok az adott történelmi időszakban jelentkező biztonságukra ható kihívások és veszélyforrások hatékony kezelhetőségére, az eredményes válaszok megadása érdekében politikai, gazdasági és katonai szövetségeket alkotnak, hoznak létre. Ez a megállapítás nem mond ellent annak a ténynek, hogy a szövetséget alkotó, egyébként önálló katonai stratégiával rendelkező társadalmi közösségek a szövetségi érdekek érvényesítése érdekében létrehozhatnak, kialakíthatnak szövetségi szinten alkalmazott stratégiákat, így szövetségi szintű katonai stratégiát is.

A katonai stratégia alapvető tételeit az állam, illetve a szövetség legfelsőbb (stratégiai) szintű vezetése (politikai, állami és katonai) határozza meg.

A katonai stratégia helyét és kapcsolati viszonyát a stratégiák rendszerében a 17. ábra szemlélteti.

A vázlat áttekintése során jól érzékelhető, hogy a katonai stratégia a stratégiák középső szintjén a nemzeti (nemzeti biztonsági) stratégiából – mint átfogó szintű stratégiából – levezethető. A társadalom különféle területein zajló folyamatok célorientált tervezésére, szervezésére és végrehajtására kialakított ágazati stratégiák között foglal helyet. A katonai stratégia mint ágazati stratégia tartalmát az előzőekben meghatároztuk, ebből adódóan helyét, szerepét a társadalmi lét fenntartható fejlődésének biztosítása szempontjából értelmeztük. Fontosnak tartjuk azonban, hogy ezzel együtt a társadalmi szintű alkalmazhatóság szempontjából bemutassuk a katonai stratégia funkcionális működését, a társadalmi lét mindennapjainak gyakorlatában.

Ehhez feltétlenül szükséges a katonai stratégiának azon területeit számba venni, amelyek egyébként a stratégiák rendszerében az alsó szinten elhelyezkedő területi, illetve funkcionális stratégiák szintjén jeleníthetők meg, elemezhetők, értékelhetők és jellemezhetők.

17. ábra A katonai stratégia kapcsolat rendszere (Forrás: a szerző)

A katonai stratégiának ilyen szempontból négy területét: a katonapolitikai, a védelemgazdasági, a haditechnikai és nem utolsósorban a katonai műveleti területét kell tudományos igényességgel vizsgálnunk. Az eddig követett filozófia alapján úgy is fogalmazhatunk, hogy a katonai stratégiának mint ágazati stratégiának valójában tehát négy területi, illetve funkcionális stratégiáját ismerjük.

A katonapolitikai stratégia:

Figyelemmel a nemzeti (nemzeti-biztonsági) stratégiában megfogalmazott, külső és belső biztonsági kihívásokra és veszélyforrásokra, átfogóan elemzi és értékeli az ország lokális, regionális, kontinentális és szükségszerűen geopolitikai-stratégiai helyzetét, definiálja azokat a kihívásokat és veszélyeket, amelyek az adott történelmi korszak/időszak létező viszonyai között, a rendezés és megoldás szempontjából, a katonai erő valamilyen szintű műveleti alkalmazását igénylik.

A katonapolitikai terület másik fontos feladata – figyelemmel az ország átfogó és más ágazati stratégiáiban lefektetett elveire, céljaira – meghatározni a haderőtervezés, a haderőszervezés, valamint a haderőépítés irányait, szoros együttműködésben a védelemgazdasági, a haditechnikai, valamint a katonai műveleti területi stratégiákkal.

A védelemgazdasági stratégia:

A fegyveres küzdelem gazdasági törvényszerűségeit, a hadigazdálkodási rendszer építése és működése elméletének és gyakorlatának folyamatában fellépő törvény-

szerűségeket, jelenségeket és folyamatokat kutatja, vizsgálja. Ezáltal tudományosan megalapozza az ország (a szövetség) védelemgazdasági politikáját.

Kutatási részterületei az ország (szövetség) és a feltételezett, lehetséges ellenség hadigazdasági potenciálja és hadigazdálkodása; a gazdaság háborús felkészítése, készenléte, mozgósítása, működése, vagyis életképessége; a termelés elosztása, a forgalom, a fogyasztás, a tartalékképzés gazdálkodási és irányítási formái.

A haditechnikai stratégia:

A katonai stratégia meghatározó területe, a fegyverzet és a harci technikai eszközök fejlesztésére és fenntartására vonatkozó, tudományosan megalapozott nézetek és folyamatok rendszere.

A katonai műveleti stratégia:

A katonai műveletek katonai-technikai jellemzője, a hadművészet elméletének és gyakorlatának alapvető fejezete, valójában a fegyveres erő alkalmazási formáinak és módszereinek összessége.

A katonapolitikai, a védelemgazdasági, a haditechnikai és a katonai műveleti stratégiák valójában olyan, az ágazati stratégia megvalósítását biztosító végrehajtási programok, amelyek egymással kapcsolatban, folyamatosan hatva és visszahatva egymásra, biztosítják az ágazati stratégiában meghatározott célkitűzések eléréséhez szükséges, az ágazati stratégiák által lefedett társadalmi területeken kialakítandó képességek megteremtését. Ezek az egyes területi stratégiák által létrehozott és működtetett képességek biztosítják az ágazati stratégia által lefedett társadalmi területek viszonyrendszerében megvalósuló, az ágazatra jellemző átfogó megközelítést.

Ugyanakkor részét képezik a fenntartható társadalmi fejlődés megvalósítását biztosító, a nemzeti stratégia szintjén megfogalmazott célkitűzések elérését eredményező, a társadalom egészének közreműködését igénylő összetett tevékenységnek.

Az ágazati stratégiák hatása szükségszerűen integrálódik az átfogó stratégia szintjén, egyúttal az ágazati stratégiák hatnak és visszahatnak egymásra, éppen a területi funkcionális stratégiáik szintjén megvalósuló végrehajtási programjaik keretében. Ilyen értelemben érvényre jut, megvalósul – társadalmi lételméleti és gyakorlati kategóriává nemesedik – az átfogó megközelítés elve, annak elmélete és gyakorlata. Ebben az értelemben – minden időben – motorja azoknak a társadalmi mozgásoknak, amelyek az ágazati stratégiákban megvalósuló képességek milyensége és minősége alapján hatékonyá, a társadalmi közösség szempontjából eredményessé – vagy kevésbé hatékonyá, kevésbé eredményessé – teszik annak fenntartható fejlődését.

Az eddig közreadott gondolatok alapján kijelenthetjük, hogy a katonai stratégia az a szilárd alap, amelyre az ország, a nemzet, a társadalmi közösség védelemre való felkészítésének terve, a fegyveres erőt alkotó szervezetek vezetése, felkészítése, kiképzése felépül. Fontosnak tartjuk kiemelni azonban, hogy a katonai stratégiák csak akkor képesek az egyébként létrehozásukat indokoló küldetésüket betölteni, ha a tartalmuk alapján világos, egyértelmű és kategorikus válaszokat adnak azokra a

megkerülhetetlen kérdésekre, amelyek a társadalom szempontjából, a velük szemben jelentkező kihívások és veszélyforrások tekintetében, hatékony, megnyugtató megoldások felismeréséhez és megvalósításához vezetnek.

A katonai stratégiának akár nemzeti, akár szövetségi, az ágazati sajátosságára figyelemmel válaszolnia kell az alábbi kérdésekre:

- Milyen a létező nemzetközi környezet, annak geopolitikai és geostratégiai jellemzője?
- Melyek az államot fenyegető kihívások és veszélyek?
- Mit kellene tenni, és az miért nem tehető meg?
- Milyen a hadi kultúra?
- Mit kell tenni?

A dokumentum a kérdésekre adott válaszok megfogalmazásakor az egyes területek stratégiáit hívja segítségül.

A katonai stratégia katonapolitikai területe az, amely figyelemmel a nemzeti (nemzeti-biztonsági) stratégiában megfogalmazott külső és belső biztonsági kihívásokra és veszélyforrásokra, átfogóan elemzi és értékeli az ország lokális, regionális, kontinentális geopolitikai és geostratégiai helyzetét, meghatározza azokat a kihívásokat és veszélyeket, amelyek az adott történelmi korszak/időszak létező viszonyai között, rendezés és megoldás szempontjából, a katonai erő valamilyen szintű művelti alkalmazását igénylik.

Ennek az elemző- és értékelőmunkának olyannak kell lennie, hogy az ágazati szintű katonai stratégia területi szinten megvalósuló katonapolitikai funkcionálítása olyan eredményt tudjon felmutatni, amely a politikai stratégiával (ágazati stratégia) együttműködésben világosan megjelöli a nemzeti stratégia szintjén azokat a célkitűzéseket, amelyek elérése a társadalom fenntartható fejlődése szempontjából folyamatosan, illetve esetenként a klasszikus és az ezeket alkotó funkcionális katonai képességek elégséges és szükséges színvonalú fenntartásának meglétével garantálhatók. Ez egyben válasz a „melyek a katonai kihívások és veszélyek?” kérdésre.

A katonapolitikai terület másik fontos feladata – figyelemmel az ország átfogó és más ágazati stratégiáiban megfogalmazott elvekre és célokra – meghatározni a haderőtervezés, a haderőszerzés, valamint a haderőépítés irányait, szoros együttműködésben a védelemgazdasági, a haditechnikai, valamint a katonai művelti területi stratégiákkal.

Figyelemmel a katonai stratégiát alkotó funkcionális stratégiák közötti viszonyrendszerre, megállapíthatjuk, hogy – a társadalmi hasznosultság szintjén – a katonapolitikai stratégia a „mit?”; a védelemgazdasági stratégia a „milyen ösztársadalmi képességek megteremtésével és felhasználása mellett?”; a haditechnikai stratégia a „konkrétan milyen infrastruktúrával és haditechnikai eszközökkel?”; míg a katonai művelti stratégia a „milyen módon?” kérdésekre adható releváns válaszok megfogalmazását, illetve hatékony megvalósításának hiteles garanciáját közvetíti a társadalmi közösség, a nemzet és adott esetben az egy szövetséget alkotók számára.

5.3.6. A KATONAI STRATÉGIA ÉS A HADÁSZAT VISZONYA A 21. SZÁZAD HADÜGYE ÉS HADVISELÉSE KAPCSOLATRENDSZERÉBEN

A) A stratégia és a hadászat elkülönülése

A stratégia és a hadászat különválása viszonylag újszerű jelenség. A tartalmi elkülönülés és szétválás első jelei azokhoz a társadalmi átalakulásokhoz és mozgásokhoz kapcsolhatók, amelyek az 1769 és 1850 közötti, közel 100 éven keresztül tartó ipari forradalmat jellemezték. Ezek a társadalmi mozgások – gazdasági téren mindenképpen – közvetve és közvetlenül okozói voltak a francia polgári forradalom kitörésének.

Nagyon leegyszerűsítve azt is írhatjuk, hogy a stratégia és a hadászat különválása a feudalizmusban élő ember kapitalizmusba – mint termelési módba és társadalmi berendezkedési formába – történő átmenetének időszakára tehető.

Az ókori államok létrejöttétől kezdődően a feudalizmus társadalmi és gazdasági viszonyainak felbomlásáig a stratégia és a hadászat számos tartalmi jellemzője miatt azonos elméleti és gyakorlati társadalmi kategóriaként létezett.

Az azonosság mint jelző alkalmazása természetesen már itt is bizonyos értelemben megtévesztő, mert a stratégia és a hadászat elkülönülése az akkor létező társadalmi lét viszonyrendszerében még alig volt felismerhető. Fontosnak tartjuk kijelenteni, amikor az emberiség fejlődéstörténetének e meglehetősen hosszú szakaszáról (az ókori államok létrejöttétől a francia polgári forradalomig tartó időszak) beszélünk a stratégia és a hadászat kapcsolatának tükrében, akkor arra is gondolunk, hogy a hadviselés gyakorlatában az említett időszakban a hadművészetnek még csak két ága, a hadászat és a harcászat volt jelen.

Az összefüggések jobb megértése érdekében célszerűnek tartjuk, hogy az emberiség fejlődéstörténetének fent említett időszakát áttekintsük, és röviden értelmezzük a hadászat és a harcászat tartalmát.

Vizsgálódásunk e tekintetben azonban nem arra irányul, hogy a hadászat és a harcászat viszonyát, helyét és szerepét értelmezzük a végrehajtott katonai műveletek tükrében, hanem elsősorban az a célunk, hogy a hadászat tartalma tekintetében megtaláljuk azokat a kapcsolódási pontokat és átfedéseket, amelyek e történelmi időszakban a lehetőségét adták a fogalmi és tartalmi azonosságnak.

Vizsgálódásunk során megállapíthatjuk, hogy az emberiség fejlődéstörténetének ebben a részében a hadászat és a stratégia, vagy ha úgy tetszik, a stratégia és a hadászat esetében azért állt/állhatott fenn a szinonim értelmezés, mert a társadalmi közösségek alkotta államok és államszövetségek fennmaradása, illetve fenntartható fejlődésének garantálása szempontjából a fegyveres küzdelmek, a háborúk a népek életének elkerülhetetlen létformájává váltak.

Kis túlzással azt is állíthatjuk, hogy a társadalmi lét fenntartása a különböző célok érdekében megvívott fegyveres küzdelmek sorozatát jelentette. Ebben a folyamatban rövid időszakokra ugyan beköszöntött a viszonylagos békeállapot, azonban az államok és szövetségek ezeket az időszakokat társadalmiuk létező erőforrásai-

nak mobilizálására használták fel, valójában arra, hogy felkészüljenek a következő háború megvívására.

Az előzőekben leírtakból következik, hogy a stratégia, illetve a hadászat e történelmi korok századaiban a fegyveres küzdelem céljának és a hadjárat/hadjáratok feladatainak megszabásán túl kitért a háborúra történő felkészülés feladatainak végrehajtását biztosító, osztársadalmi szinten megvalósuló feladatok meghatározására is. Méghozzá úgy, hogy a létező feltételek, illetve a társadalmi munkamegosztás nyomán kialakított képességek figyelembevételével tette azt.

Fontos szem előtt tartanunk e vizsgálódás során azt is, hogy e korszak társadalmainak uralkodó osztálya/rétege, az ország vezetője (az uralkodó, az államfő) egyben az ország, a birodalom fegyveres erőinek legfelsőbb szintű vezetője (parancsnoka) is. Ő volt tehát a hadvezér, ami abban az értelemben is igaz, hogy a fegyveres küzdelmek, a háborúk idején, a hadszíntéren, a műveleti területen tartózkodott, tervezte, szervezte és vezette – az esetek többségében személyes részvételével a fegyveres küzdelemben – az alárendeltségében levő katonai erő műveleti tevékenységét.

Alvezérei a haderőt alkotó különféle csapattestek vezetői, parancsnokai, túlnyomó többségükben egyúttal az uralkodójuk, államfőjük által vezetett, kormányzott állam legfelsőbb szintjén (stratégiai szint), az állam, illetve az államszövetség közigazgatásában is kulcsszerepet betöltő személyiségek voltak.

A társadalmi közösségek által kitűzött politikai célok megvalósításának, illetve a politikai és gazdasági szférában elszenvedett sérelmek „orvoslásának” alapvető módja a hosszabb-rövidebb idejű, változó intenzitással folyó fegyveres küzdelem volt.

Ebből adódóan a hadászatot és a stratégiát nagyjából a 19. század harmadáig-közepéig úgy is meghatározhatjuk, mint a hadügy szintézisét, általánosítását, továbbá integrációját és filozófiáját. Más szóval, mint a társadalmi lét fenntartását és fejlődését biztosító, legfelsőbb vezetési szinten megvalósuló tervezési, szervezési és végrehajtási folyamatot.

A napóleoni háborúk (1799–1815) időszakának tapasztalatai alapján megkezdődött a hadászat és stratégia tartalmi alapú elkülönülésének folyamata. Érdekes, de egyáltalán nem meglepő, hogy ez a folyamat egyébként egybeesik az úgynevezett modern tudományok kialakulásával, azzal az időben jól behatárolható eseménnyel, amely ilyen értelemben a jelenleg is ismert tudományágak kialakulásának, illetve a tudományos ismeretek elkülönülésének időszakaként vált ismertté.

Az ipari forradalom is jelentős változásokat eredményezett a létező társadalmakban, ez a 19. század közepére a termelőerők és termelési viszonyok újszerű, átalakuló kapcsolatrendszerében, a különféle termelési ágakban a termelés fejlődéséhez vezetett. A gyorsabban kiépülő vasút forradalmasította a szállítást, és az iparban alkalmazott technológiai eljárások olyan technikai újítások bevezetését tették lehetővé, amelyek új, módosult, fejlettebb fegyverzeti és technikai eszközök megjelenését eredményezték a hadseregekben. A francia polgári forradalom és a napóleoni háborúk harcászati és hadászati eljárásai forradalmi változást idéztek elő a fegyveres küzdelem jellegében, és ez visszahatott a hadseregszervezésre,

elősegítette a katonai elméleti nézetek fejlődését, következésképpen változás állt be a hadviselési módban.

A tömeghadseregek által megvívott katonai műveletek tervezése, szervezése és végrehajtása már egyértelműen tudományosan megalapozott szakismeretek birtoklását követelte meg a hadseregek legfelsőbb irányítóitól. A hadvezérek ezt a feladatot már csak jelentékeny létszámú szakemberből álló, professzionális szintű, funkcionális felmutató katonák csoportjára (ez a vezérkar) támaszkodva tudták végrehajtani.

A jelentősen átalakult és megváltozott társadalmi viszonyok, valamint a társadalmi lét különböző területein zajló folyamatok – a tudomány területén végbement változásokhoz hasonlóan – kikényszerítették a termelőerők és termelési viszonyok elért fejlettségi szintjén, a társadalmi munkamegosztás rendszerében eddig is meglévő, társadalmi képességek és képességkapacitások elkülönülését, decentralizálódását.

Ez a folyamat természetesen hatott és visszahatott az állami szinten megvalósuló politikai vezetés és irányítás gyakorlatára is. Az élet bebizonyította, hogy a korábbi évszázadokban érvényesíthető felfogás (stratégia = hadászat, hadászat = stratégia) a 19. század utolsó évtizedeiben a politikai, illetve állami felső vezetés szintjén mint elmélet és gyakorlat nem volt tartható. Ennek természetesen számtalan oka volt, amelyekből a legfontosabbak a következők.

Miközben a fegyveres küzdelmek, a háborúk a társadalmi közösségek, az országok és szövetségek szintjén – a társadalmi lét fenntartható fejlődése, az érdekek és értékek biztonságának garantálása szempontjából – továbbra is megtartották hasznosságukat, aközben jelentősen megváltozott e háborúk céljainak meghatározási módja és szintje.

A társadalmi mozgások eredményeként létrejött nemzetállamokban a háborúval elérendő célok meghatározása már a politikai hatalmat gyakorló szervezetek, személyek politikai vitában kiérlelt, vagy egyeduralkodói nyomás alatt megvalósuló, legmagasabb, stratégiai szintű döntésének eredménye volt.

Ezeknek a stratégiai szintű döntéseknek a kialakításában részt vettek az állam kormányzati tevékenységét megvalósító, a társadalom különböző létformáit (külügy, belügy, mezőgazdaság, ipar, egészségügy stb.) képviselő felső szintű vezetők. Természetesen ehhez a stratégiai szintű vezetési körhöz tartozott a fegyveres erők irányításáért és vezetéséért felelős személyek csoportja is.

A haderő legfelsőbb szintű vezetője többnyire az uralkodó és/vagy az államfő volt. Azonban a 19. század utolsó harmadában – kevés kivételtől eltekintve – ezt a tevékenységet az érintettek személyesen a legkritikább esetekben gyakorolták. Többnyire a névleges szerepvállalás mellett vagy azon túl, a fegyveres erők tényleges irányítását a vezérkar közreműködésével a vezérkar főnöke gyakorolta.

A vezérkar főnöke tervező, szervező és irányító tevékenységében, a vezérkarban meghatározó pozíciókat betöltő, magas katonai rangot viselő szakterületi vezetők mellett, többnyire a haderőnemek tábournoki karára támaszkodhatott. Ezek a személyek alkották az állami felső vezetés szintjén belül azt a vezetői kört, amely a hadügy elméletének és gyakorlatának a társadalmi lét szintjén történő, átalakult tartalmú megvalósu-

lását biztosította. Mégpedig úgy, hogy ezek a személyek képzettségük, felkészültségük és a társadalom hierarchikus rendjében elfoglalt helyük alapján biztosították a politikai akaratban megfogalmazott társadalmi igény katonai erővel és képességekkel történő megvalósítását a kialakult, illetve a létező társadalmi viszonyok között.

Minderre azért volt szükség, mert a fegyveres küzdelemmel elérendő politikai célok ekkorra már nem egyeztek meg a katonai erővel és képességekkel végrehajtható hadászati célokkal. Sőt, azoknak a képességeknek a létrehozása, kialakítása és fenntartása, amelyek a fegyveres küzdelem előkészítésének és megvívásának elengedhetetlen szükségletei, ebben a történelmi időszakban, tehát a 19. század utolsó harmadában, nem voltak megteremthetők csak a hadászat keretei között.

Már a német egység megteremtéséért folytatott politikai, gazdasági és katonai küzdelem bizonyította, hogy a fegyveres erők műveleti alkalmazása a nemzetállam szintjén, annak mindenre kiterjedő képességei, azok mozgósítása és bevonása nélkül nem valósítható meg sikerrel.

A háborúval elérendő politikai célt megjelölő stratégia a fegyveres erők legmagasabb szintű műveleti alkalmazásával kapcsolatos kérdéseket ekkor már rábizta a hadászatra. Ennek az elméletnek a gyakorlatát először láthatjuk markánsan az 1866-os porosz–osztrák háború végrehajtása során. A háború kiteljesedése a stratégia és a hadászat különválásának klasszikus eseménye pedig az 1870–1871 között zajló porosz–francia háború időszakára tehető, amely a Porosz Királyság által vezetett úgynevezett Kisnémet Szövetség megvalósításán munkálkodó államok és a Francia Császárság között zajlott.

B) A hadászat és korunk

A hadászat korunk hadviselésében a hadművészet részeként mint katonai műveleti elméleti és gyakorlati kategória, a hadászati cél és feladat, a hadászati csoportosítás, a hadászati tevékenység, a hadászati hadművelet, a hadászati vezetés és tervezés fogalmak tartalmi részeinek bemutatásával jellemezhető.

A *hadászat* a háborús, a válságreagáló (nem háborús) és a békeidőszaki katonai műveletek katonai technikai jellegére, a fegyveres erők szervezetére, felkészítésére és alkalmazására, a katonai felső vezetés elméleti és gyakorlati tevékenységére, valamint a fegyveres küzdelem egészének jelenségeire és törvényszerűségeire vonatkozó nézetek tudományos rendszere.

A hadászat az érvényes és hatályos katonai stratégia tételeire figyelemmel, a korábbi katonai műveletek tapasztalatai, az ország (az esetleges szövetség) katonapolitikai helyzete, gazdasági, tudománytechnikai és katonai lehetőségei, továbbá az új hadviselési eszközök alapján, valamint a valószínűsíthető ellenség műveleti alkalmazására vonatkozó nézeti figyelembevételével vizsgálja és dolgozza ki a haderő, ezen belül a fenntartott haderőnemek katonai műveletekre történő felkészítésének és hadászati műveleti alkalmazásának tételeit.

Ugyancsak a hadászat feladata, hogy minden létező körülmény figyelembevételével meghatározza a fegyveres küzdelem megvívásának fajtáit, formáit, módszereit

és a vezetés-irányítás megvalósulásának rendjét, továbbá a fegyveres erők mindenre kiterjedő hadászati-hadműveleti szinten megvalósuló támogatásának, biztosításának feladatrendszerét.

Fontos rögzítenünk, hogy a hadászat egyben a legfelsőbb katonai vezetés (többnyire a vezérkar) gyakorlati tevékenységének működési területe. Ez a terület egyben kapcsolódási pontot és átfedést jelent a legfelsőbb szinten működtetett stratégiai vezetés rendszeréhez (az állam, illetve a szövetség stratégiai vezetési szintjéhez), és ebből adódóan kiterjed a fegyveres erők háborúra történő felkészítésén és a fegyveres küzdelem vezetésén túl az ország védelmi felkészítésére, valamint a katonai erő hatékony alkalmazását elősegítő országvédelmi feladatok végrehajtására is.

Mindezek alapján kijelenthetjük, hogy a hadászat általános elméleti és alkalmazói részekre tagolható. Az előzőhöz a hadászati tervezés, szervezés, elemzés és értékelés területei, míg az utóbbihoz a hadászati szintű irányítás, vezetés és az ezekhez kapcsolható elemzés és értékelés területei kapcsolhatók.

A hadászat mint a hadművészet vezető ága, közvetlen hatással van a hadművészet két másik területére, a hadműveleti művészetre és a harcászatra is.

Korunkban a hadászat a katonai műveleteknek azt a szintjét jelenti, ahol a funkcionális katonai képességeket hordozó haderőnek műveleti tevékenységének hatását, illetve hatékonyságát tekintve, az összhaderőnemi műveletek formájában biztosítja a kitűzött hadászati-műveleti, illetve a hadászati-hadműveleti célok elérését, megvalósítását. Ebből adódóan korunkban a hadászat a hadviselés módjaként szinte kizárólag összhaderőnemi jellegű, vagyis minden haderőnem számára egységes műveleti formációt jelent.

Fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy korunkban a hadászat kifejezés már nem helyettesíthető a stratégia és a katonai stratégia fogalmi megjelölésekkel.

A hadászati cél a hadászati szinten megvalósuló katonai műveletek azon végpontja, amelynek elérésével a katonai műveletek végrehajtásának menetében vagy egy adott műveleti szintéren alapjaiban megváltozik a katonapolitikai, illetve a katonai műveleti – ebben az esetben a hadászati, a hadászati-hadműveleti – helyzet.

A hadászati célt többnyire a háborús katonai művelet, illetve a válságreagáló katonai művelet megvívására, végrehajtására létrehozott hadászati, hadászati-hadműveleti szintű csapatcsoportosítást képező katonai erő számára határoznak meg, összhangban az azt alkalmazó ország vagy koalíció politikai küldetésében megfogalmazottakkal.

A hadászati cél a korunk hadviselését jellemző klasszikus összhaderőnemi katonai műveletben jut kifejezésre. Egyes esetekben – függően a fegyveres küzdelem megvívása során kialakult helyzettől – hadászati cél tűzhető ki akkor is, ha a fegyveres küzdelem megvívására létrehozott csapatcsoportosítás elsődlegesen és döntően haderőnemi jellemzőkkel bír. Ekkor a haderőnemi művelet megvalósulásáról beszélhetünk.

A hadászati cél elérése az azokat megvalósító klasszikus és funkcionális katonai képességeket felmutatni tudó katonai erőnek a művelet szempontjából célszerűen kialakított csoportosításban (hadászati-hadműveleti felépítésben) végrehajtott,

támadó (hadászati támadás) vagy védelmi (hadászati védelem) jellegű tevékenységével valósítható meg.

A hadászati célok, a háborús térség részét képező hadszíntér geopolitikai és geostratégiai adottságainak figyelembevételével, a műveleti tervekben és a végrehajtás folyamatában közbeeső és végső hadászati célokként jelölhetők, ez a cél a hadviselési módban vissza is tükröződik.

A hadászati feladat a hadászati cél megvalósulását biztosító, a hadászati, illetve a hadászati hadművelet részeként végrehajtott olyan katonai műveleti formáció, amelynek eredményeként bekövetkeznek azok a változások, amelyek hatására megvalósul a módosulás a hadászati, illetve a hadászati-hadműveleti helyzetben, és ezen keresztül változás következik be a katonapolitikai helyzet területén is.

A hadászati feladat eredményes teljesítésének következményei olyan meghatározó jelentőségű műveleti jellemzőkben fejezhetők ki, mint az erőfölény megszerzése, az ellenség létfontosságú műveleti körleteinek és objektumainak birtokbavétele, illetve olyan kedvező hadászati-hadműveleti helyzet kikényszerítése, amely egyúttal a jó feltételek biztosítását jelenti a további haditevékenységhez. Korunkban a hadászati feladatokat alapvetően összhaderőnemi, esetenként haderőnemi, hadászati és hadászati-hadműveleti, továbbá hadműveleti műveletek keretében hajtják végre. Általában több hadászati feladat megvalósításával válik lehetővé a közbeeső vagy a végső hadászati cél elérése.

A hadászati csoportosítás a haderő (koalíciós műveletek esetén a haderők) különböző haderőneimeinek vagy azok egy részének egységes hadászati elgondolásán alapuló – hadászati célú és feladatú, összehangolt összhaderőnemi hadászati hadműveletek végrehajtására, egységes vezetés alatt létrehozott – csoportosítása, hadszíntéri elhelyezése.

A hadászati csoportosítás alapját a hadászati célokban meghatározott feladatok végrehajtását biztosító harci, harci támogató és harci kiszolgáló támogató képességekkel rendelkező, a haderőnemeket alkotó fegyvernemek, szakcsapatok és azok csapatnemeiből létrehozott harcászati, harcászati-hadműveleti, hadműveleti-hadászati szintű katonai szervezetek erői, eszközei és azok az adott szintű művelet eredményes és hatékony megvívását biztosító csoportosításai (harcrendek, hadműveleti felépítések) alkotják.

A fegyveres küzdelem megvívását biztosító harcrendek, hadműveleti felépítések értelemszerűen a hadászati műveletek végrehajtását biztosító hadászati felépítés részeit képezik. Az egységes vezetés rendszerében működő elemek a hadászati művelet hatékony végrehajtása érdekében, összhangban a végrehajtás tervével, illetve a kialakult helyzettel, több funkcionális műveleti lépcsőből, illetve tartalékból állnak.

A hadászati csoportosítás első lépcsőjében alkalmazásra tervezett erők általában már a békeidőszak során felkészülnek a hadászati tervben foglalt műveleti feladataik meghatározott időn belül történő teljesítésére.

A hadászati tevékenység az aktuálisan alkalmazott katonai erő hadászati méretű hadműveleti tevékenységének, a tevékenység formáinak összessége; ennek során a

fegyveres küzdelem a háborús térség egészére kiterjedően lokális, regionális, kontinentális, illetve globális méretű lehet. Ebből adódóan megvalósulási formái az interkontinentális hadászati hadművelet vagy a különböző – kontinentális, óceáni és légi-koszmikus – hadszíntereken (műveleti térségekben) folytatott hadászati hadművelet.

A *hadászati hadművelet* a fegyveres erők hadászati (hadi) tevékenységének egyik formája. A hadászati hadművelet a hadászati atomerők egy vagy néhány kontinentális és óceáni hadszíntérre mért csapásainak, valamint a többi haderőnem egységes elgondoláson alapuló hadászati hadműveleteinek összefogott és a közös hadászati cél elérésére irányuló, különböző formájú, a hadszíntér teljes mélységére kiterjedő hadműveleteinek összessége. Célja az ellenség hadászati és hadműveleti atom- és nagy pontosságú eszközeinek megsemmisítése, gazdasági, politikai központjainak és az alapvető hadszíntéri csapat légi és tengeri csoportosításainak szétzúzása, semlegesítése, fontos hadászati objektumainak elfoglalása. A hadászati hadművelet tervezését a legfelsőbb főparancsnokság közvetlenül irányítja.

A *hadászati vezetés* a hadászati szintű műveletek végrehajtására létrehozott, állandó vagy ideiglenes állománnyal (humán erőforrás-bázissal) működtetett parancsnokságainak, szervezeteinek a fegyveres küzdelemmel, valamint a háború előkészítésével és megvívásával kapcsolatos sokoldalú vezető-irányító szaktevékenysége.

A hadászati vezetés legfontosabb feladatai közé tartozik a fegyveres küzdelem – és annak egyes időszakai – hadászati céljainak meghatározása, összhangban a politika által a fegyveres erő műveleti alkalmazására kiadott küldetésben megfogalmazott stratégiai célokkal, valamint a fegyveres küzdelem jellegének megfelelően; a fegyveres erők vezetése a műveletek előkészítése, a mozgósítás, a hadászati felvonulás, valamint a hadi tevékenységek megszervezése és az átfogó megközelítés filozófiáján alapuló, minden oldalú biztosítás során.

A hadászati vezetésben megvalósul a fegyveres küzdelem politikai, gazdasági és katonai szempontból történő egységes, valamint a műveletekben alkalmazott katonai erőnek a kollektív döntés és a személyes felelősség ésszerű összehangolásán alapuló centralizált vezetése. A hadászati vezetés funkcionális, hatékony működtetésének érdekében abból kell kiindulnunk, hogy a fegyveres küzdelem időszakában az ország és a fegyveres erők vezetésének egy kézben – az államvezetés stratégiai szintjén, annak végrehajtását biztosító szervében – kell összpontosulnia, ugyanis ez döntő feltétele a katonai és a politikai értelemben is vett győzelem kivívásának.

Ez a vezetési eljárási rend biztosíthatja a gazdasági, a tudományos-technikai eredmények legteljesebb kihasználását, a társadalmi közösség anyagi, erkölcsi és bizony politikai erőinek teljes mozgósítását, valamint a fegyveres erők leghatékonyabb alkalmazását.

Ha a fegyveres küzdelem több nemzet között zajlik, akkor a szövetségi jelleg megköveteli, hogy a koalícióban részt vevő államok (társadalmi közösségek) politikai, gazdasági és katonai erőikifejtése egységes legyen. A közös siker záloga – a szövetségben belül érvényesített átfogó megközelítés elve alapján – egymás kölcsönös támogatása, a rendelkezésre álló erőforrások és tartalékok képességarányos mozgósítása, az egysége-

sen képviselhető katonapolitikai és hadászati műveleti koncepció és irányvonal meghatározása a fegyveres küzdelem egész tartamára, illetve annak egyes időszakaira.

A műveletekben részt vevő, a szövetség tagjai által létrehozott többnemzeti kötelékek alkotta csapatcsoportosításoknál meg kell teremteni a csapatcsoportosítást alkotó fegyveres erők vezetésének teljes egységét. Az egyes hadszíntereken nemzeti vezetés alatt tevékenykedő katonai erők műveleti alkalmazását pedig a koalíció fegyveres erőit vezető egységes katonai felső vezetés és a szövetséges országok katonai felső vezetési munkájának összehangolásával kell megvalósítani.

A hadászati tervezés a fegyveres erők (szövetségi műveletek esetén a koalíciós fegyveres erők) hadászati műveleti tevékenységének előkészítésére, megszervezésére és végrehajtására vonatkozó megoldási formációk összessége. Annak az elgondolása, hogy a politikai küldetésben meghatározott stratégiai célok teljesülését biztosító hadászati célok megvalósításához, az állam hadipotenciáljára támaszkodva, a létező katonai potenciál tükrében, a haderő alkalmazása milyen katonai képességek mobilizálásával, mikor, hogyan és hol valósul meg.

A hadászati műveleti tervet (a haditervet) – a szükséges elemzések, értékelések és számvetések alapján – a legfelsőbb katonai vezetés dolgozza ki. A tervben meghatározzák a műveleti tevékenység időtényezőit, módjait, kihatásait, feltételeit és szükségleteit, rendszabályait és a mindezekkel összefüggő feladatokat.

5.4. A hadügy és a hadászati szintű tervezés

Könyvünk utolsó fejezetének vége felé közeledve – az írásmű mondanivalójának, üzenetének gondolati síkon történő egységes és plasztikus megjelenítése érdekében – a hadászati tervezés általános érvényű, hadelméleti alapú, valójában kultúrákon és társadalmi közösségeken, valamint az általuk alkotott államokon átívelő, ugyanakkor mindannyiuk esetében érvényesülő tételeit kívánjuk megfogalmazni. A tervezés elemeinek bemutatása révén, illetve az egyes elemek tartalmi aspektusainak bemutatásán keresztül, egzakt módon bizonyítani kívánjuk, hogy a hadügy eredményes és hatékony működése, működtetése a 21. század társadalmi viszonyrendszerében is döntően a hadászati tervezésen alapul.

A glóbuszon létező országok és nemzetek előtt álló kihívások hatékony kezeléséhez elengedhetetlenül szükséges a jól működő kormányzati munka, illetve az azt támogató szaktevékenység céltudatos, következetes, a kor és az állam igényeinek megfelelő innovatív megvalósítása, megvalósulása.⁶¹ A sikeres hadászati szintű tervezés minden társadalmi struktúrában a hatékony, az objektivitásokra és a tényleges társadalmi képességekre épülő kormányzati tevékenység alapja és egyik legfontosabb területe, amely döntő hatással bír minden ország és társadalmi közösség biztonságának és fenntartható fejlődésének garantálására.

⁶¹ A hadügy mint társadalmi létforma című fejezetrészben.

5.4.1. A HADÁSZATI TERVEZÉSRŐL ÁLTALÁBAN

A) Jelenünket a múltunk formálta, és a mában alkotjuk a holnapot, avagy szemelvények a hadászati tervezés történelméből

A hadászati tervezés létezése óta – akárcsak a hadügy egésze – jól érzékelhető történeti fejlődésen ment keresztül, amelyet előttünk számos hazai és nemzetközi hadtudományi kutató vizsgált, elemzett. A haditervek megléte, fontossága és tartalma kérdéseiben már az ókortól kezdődően figyelemre méltó, és a ma embere számára is tanulmányos állásfoglalások születtek. A teljesség igénye nélkül néhány példát említünk.

Szun-ce (i. e. 544. – i. e. 496.) „A hadviselés tudománya” című műve első fejezetében a tervezéssel kapcsolatosan többek között ezt írja: „1. *A hadviselés tudománya létfontosságú az állam számára.* 2. *Élet-halál kérdése ez; út, ami a biztonságba vagy a romlásba vezet. Ezért ez az a témakör, amelyet semmi szín alatt sem lehet elhanyagolni.* 12. *Ezért mérlegeléseitek során, amikor a hadi körülmények meghatározására törekedtek, tegyétek ezt összehasonlítás alapján, a következő módon:* 13. (1) *A két uralkodó közül melyiknek nagyobb az erkölcsi tartása?* (2) *A két hadvezér közül melyiknek jobbak a képességei?* (3) *Kinél van a »menny«-ből és a »föld«-ből származó előny?* (4) *Melyik oldalon tartják be legkeményebben a fegyelmet?* (5) *Melyik hadsereg az erősebb?* (6) *Melyik oldalon vannak a tiszték és a legénység jobban kiképezve?* (7) *Melyik hadseregben nagyobb a következetesség mind a jutalmak, mind a büntetések tekintetében?* 26. *Tehát az a tábornok, aki megnyer egy csatát, előtte sok számítást végez a templomában (főhadiszállásán). Az a tábornok pedig, aki elveszti a csatát, csak kevés számítást végzett előtte. Így azután a sok számítás valóban győzelemhez vezet, és a kevés vereséghez; és mennyire inkább így van, ha egyáltalán semmi számítás sem történt. Ez az a pont, amire figyelve megjósolhatom, hogy ki fog győzni vagy veszíteni.*”⁶²

Polübiosz (i. e. 200. – i. e. 118.) római történész „A hadvezetés művészete” című művében a hadászati tervezésről a következő olvasható: „*Most azonban annak megvizsgálása a feladatunk, hogy a tervet minő módon kell rendezni és sikerre vinni. Azt ugyanis, ami a háború során előre meghatározott terv nélkül történt, nem illő a hadtörténet fogalmába bevinni, mert csupán a véletlen és a szerencse játéka.*”⁶³

Napóleon (1769–1821) szerint: „*A hadművelési tervnek előre kell látni mindazt, amit az ellenség tehet, s az eszközöket is, amivel ezeket elháríthatjuk.*”⁶⁴

II. (Nagy) Frigyes (1740–1786) porosz király azt vallotta, hogy: „*A hadjáratok terve a saját és az ellenség erejéhez, a számba jöhető hadszíntérhez és Európa adott politikai viszonyaihoz igazodik.*”⁶⁵

⁶² Szun-ce: „A hadviselés tudománya” I. A tervezés. (ford. ÉDES Bálint) Göncöl Kiadó, Budapest, 1996. I., 2., 12., 13., 26., 17–21. o.

⁶³ A hadművészet ókori klasszikusai. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest 1963. 32. o.

⁶⁴ A hadművészet középkori és újkori klasszikusai. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest 1974. 80. o.

⁶⁵ Uo.: 486. o.

Az osztrák Károly főherceg (1771–1847) álláspontja szerint: „*A hadműveleti terv elkészítésénél mindig szem előtt kell tartani az előnyös béke mielőbbi elérését. Helyes hadműveleti tervet csak azután készíthetünk, miután pontos ismereteket szereztünk az ellenségnek és annak az országnak az erőforrásairól, ahol majd működnünk kell.*”⁶⁶

A haditervek készítésével kapcsolatosan érdemes felidézni (mint egyébként oly sok más hadviseléssel összefüggő kérdés kapcsán is) Carl von Clausewitz (1780–1831) ide vonatkozó gondolatait: „*A haditerv az egész háborút átfogja, általa a háború egy végső célratörő, külön cselekménnyé válik, amelyben minden más cél kiegyenlítődik. Háborút nem kezdünk, vagy legalábbis észszerűen nem kellene elkezdeni anélkül, hogy ne tudnánk, hogy mit akarunk általa és benne elérni. Az elsöben rejlik a háború értelme (a háború politikai célja), a másokban a háború (katonai) célja*”.⁶⁷

Lépjünk tovább az időben, és evezzünk hazai vizekre. A továbbiakban vizsgáljuk meg a hadászati tervezés helyét, szerepét, funkcionalitását a két világháború közötti magyar társadalom létviszonyai között. Idézzük fel röviden, hogyan látták a hadászati tervezés (a haditerv) szerepét a két világháború közötti évek magyar állami és katonai felső vezetői.

A Magyar Királyi Honvédségben a második világháborút megelőző évtizedben tudományos igényességgel foglalkoztak a hadászati tervezéssel. Korabeli levéltári dokumentumok, hivatalos ügyiratok bizonyítják, hogy a hadászati szintű műveleti tervezéssel kapcsolatban a vezérkarnál és a Ludovika Akadémián is – egyébként a korabeli Európa más országaihoz hasonlóan – számos vonatkozásban Clausewitznek a háborúval és haditervekkel kapcsolatos tételeit vették figyelembe.

A haditervek ekkor – tartalmuk tekintetében – elsősorban a fegyveres erők alkalmazásának előkészítésével, a felvonulással, szétbontakozással és a háború hadászati szintű feladatának meghatározásával foglalkoztak. Ugyanakkor tényszerű valóság, hogy minden, amiről a terv szólt, az végső soron a politika döntése alapján megvalósuló országos szintű értékvédelem, érdekérvényesítés összenemzeti ügyeként jelent meg az akkor fennálló társadalmi lét viszonyrendszerében. Ezt a megállapításunkat jól példázza az alábbi idézet.

A haditervet: „*az állampolitikai háborús célkitűzésének és a hadseregnek az éppen elért harc-készültségének megfelelően már békében készítik elő. Ebben határozzák meg, hogy a haderőt az ellenség támadásának elhárítására akarja-e felhasználni, vagy foglalásra indul. Meghatározza, hogy a hadsereget a határ mentén a meginduláskor miként csoportosítja, és milyen irányba szándékozik felhasználni. Az, hogy a hadsereg támad vagy véd, az elsősorban a politikai célkitűzésektől függ. Ha arról van szó, hogy a politika területmegszerzést tűzött ki feladatául, úgy azt végső fokon csakis hadászati támadással oldhatja meg, ami nem más, mint idegen uralom alatt álló területekre való előnyomulás során kicsikart győzelem.*”

⁶⁶ Uo.: 489. o.

⁶⁷ CLAUSEWITZ, Carl von: *A háborúról I–II*. Zrínyi Könyv- és Lapkiadó, Budapest, 1962. 410. o.

*Ezzel ellentétben, ha a politika az államhatárok megtartására szorítkozik, úgy a hadsereget a határon belül alkalmazza, elhárítván az ellenség betörését és ez által saját területének megcsonkítását. (...) Akkor, amikor a hadvezér a haditerv alapvető nagy gondolatával már tisztába jutott, mérlegelnie kell azokat az irányokat, ahol a hadsereg – pl. hadászati támadás esetén – a legkisebb súrlódás árán jut előre.*⁶⁸

A fentiekben olvasható gondolatok is meggyőzően igazolják azt a történelmi korokon átívelő – a hadügy funkcionális működését alapjaiban befolyásoló –, gyakorlatilag törvényszerűen megvalósuló igazságot, miszerint a honvédelem és ezen belül a fegyveres erők alkalmazásának tervezése minden esetben a politika célkitűzéseitől függött (és természetesen függ ma is). Visszatérve a második világháború előtti és alatti évek magyar valóságához, megerősíthetjük, hogy a haditerv tulajdonképpen a politikai tervre (stratégiai terv) épült, aminek a kialakításában és formálásában a politikai felső vezetés igényelte a katonai felső vezetés szakmai állásfoglalását, véleménynyilvánítását. A katonai felső vezetés szakpolitikai alapú álláspontját – az akkor érvényesülő kormányzati munkamódszer szerint – a vezérkar főnöke általában évente terjesztette a kormányfő, szükség eseté a kormányfővel egyidejűleg az államfő elé.⁶⁹

A ma már sajátosnak nevezhető, de lehet, hogy nem elvetendő stratégiai szinten működtetett kormányzati munkamódszer hatásossága és hasznossága megértésének elősegítése céljából álljon itt két olyan vezérkari főnök emlékiratából vett idézet, amely nehéz történelmi időszakban íródott, és került a kormányzati hatalmat gyakorlók elé a stratégiai szintű politikai döntések előkészítésének időszakában.

Werth Henrik⁷⁰ vezérkari főnök a következőket írta Bárdossy László⁷¹ miniszterelnöknek 1941. június 14-én: „*A katonai előkészületek alapján megítélésem szerint a háború Európa keleti felében rövid időn belül kirobbanhat... Szilárd meggyőződésem szerint Magyarország a német–orosz háborúban nem maradhat tétlen. E háborúban részt kell vennünk: mert ezt megköveteli az ország területi épségének, valamint állami, társadalmi és gazdasági rendszerünk biztosítása, mert jövőnk érdekében az orosz szomszédság gyengítése és eltávolítása határainktól elsőrendű nemzeti érdekünk.*” Majd ugyanebben a dokumentumban később így folytatja: „*Újjólag javaslom, hogy a kormány haladéktalanul lépjen érintkezésbe a német kormányval, és tegyen formális ajánlatot a német–orosz háborúhoz való önkéntes csatlakozá-*

⁶⁸ NYIRI László: *Hadtudományi Enciklopédia*. Budapest, 1943. 68. o.

⁶⁹ A vezérkar főnöke a hadászati szintű vezetés első embere, egyúttal a stratégiai vezetés (az állami vezetés) meghatározó jelentőségű tagja is volt, aki személyes szakértelmével, konkrét helyzetértékeléseivel és javaslataival közvetlenül a miniszterelnökön vagy az államfőn keresztül járult hozzá az állam biztonságát garantáló politika alakításához. Ezek voltak az úgynevezett Vezérkar Főnöki Emlékiratok, vagy Vezérkar Főnöki Előterjesztések.

⁷⁰ Werth Henrik (1881–1952) vezérezredes, magyar katonatiszt, tábornok, 1938-tól 1941. szeptember 5-ig a Magyar Királyi Honvédség vezérkari főnöke. Irányítása alatt dolgozták ki Jugoszlávia és a Szovjetunió elleni hadászati támadások terveit.

⁷¹ Bárdosi Bárdossy László (1890–1946) diplomata, politikus, 1941. április 3-tól 1942. március 7-ig a Magyar Királyság miniszterelnöke.

sunkra. A fokozódó háborús veszély miatt, ettől függetlenül, illetve a tárgyalások eredményeinek összegzése előtt is kérem az ország katonai biztonságát célzó rendszabályok elrendelését:

Ehhez javaslom: a határvédelem teljessé tételéhez szükséges alakulatok mozgósítását; repülőerők és légvédelem mozgósítását és a katonai honi légvédelmi készség elrendelését; a gyorshadtest mozgósítását; egyelőre az I., VI., VII., VIII. hadtest és a legfontosabb fővezérségi közvetlen alakulatok mozgósítását.

E katonai rendszabályok megtételét sürgősnek és az ország érdekében halaszthatatlannak tartom.”

Szombathelyi Ferenc⁷² vezérkari főnök emlékirata 1943. február 12-én készült, és került felterjesztésre a miniszterelnök elé:

„Egy balkáni háború keretében tehát Románia elleni beavatkozás lenne az első lépés, amelyre nekünk készülni kell, és amely által a közös háború mellett sajátos magyar céljainkat is, Erdély teljes megszállását is megvalósíthatnánk. Ez a Románia elleni fellépés, úgy látszik, a német elképzelésekben is helyet talál, amely »a hadászati tartalék« megjelölésben jut kifejezésre. A Balkán egyéb területén való fellépésünk külön megfontolás tárgyát képezze, éppen ezért erre vonatkozó javaslattal most nem élek.”

Az emlékirat így folytatódik: *„Minden előkészületet meg kell tenni abban a tekintetben, hogy hatásos és erélyes fellépésünk a kellő pillanatban biztosítva legyen. E téren elsősorban katonai természetű intézkedéseket kell tenni. Éspedig előkészületeket kell tenni arra, hogy a IX. (kolozsvári) és az V. (szegedi) hadtest, egy hegyi dandár és a székely határőrség, továbbá az I. lovas hadosztály március végére könnyen és gyorsan felriaszthatók legyenek. Ez az erők minimuma, amelyet készenlétebe kell helyezni.*

A következő igen nagy és fontos lépés a hadsereg erkölcsi erejének emelése. Ezért minden eszközzel arra törekszem, hogy a kinti [a doni hadműveleti területen levő 2. magyar hadseregéről van szó – a szerző] hadseregben a fegyelem teljesén helyreállíttassék. Mindez azonban egyoldalú és meddő kísérlet marad, ha a polgári életben szintén nem követelünk nagyobb fegyelmet, nagyobb keménységet és nagyobb áldozathozatalt.”

Majd más helyen: *„javaslom, hogy a kormány az alkotmányos kormányzat keretén belül arra törekedjen, hogy a közhatalmat gyorsan és a legnagyobb szigorral legyen képes gyakorolni. Én nagyon jól tudom, hogy a magyar nemzet alkotmányos érületű és ragaszkodik a közszabadsághoz, és ez a nemzeti léleknek nagy előnye és nagy értéke, amelyre talán külügyi vonatkozások miatt is vigyázni kell. De azt is látom a magyar történelemből, hogy a magyarok erő kifejtése akkor volt a legnagyobb, ha erős kéz vezette őket.*

Megrendszabályozta a zabolátlankodókat és a fegyelmezetlenkedőket, a nemzet összes erőit kíméletlenül összehozta, és egy célra állította be. Ezzel az eréllyel és

⁷² Szombathelyi Ferenc (1887–1946) vezérezredes, magyar katonatiszt, tábornok, 1941. szeptember 6-tól 1944. április 19-ig a Magyar Királyi Honvédség vezérkari főnöke.

erővel tartozunk az örök magyar nemzetnek, annak, amely ma él, amely tegnap élt és holnap élni fog.

A történelem ezt fogja számon kérni tőlünk és nem azt, hogy a magyar alkotmány némely biztosítékával hogyan bántunk. A magyar alkotmány nem lehet a nemzet életének, értékfejtésének a gátlása és a béklyója.”

Majd Szombathelyi így folytatta: „Jól tudom, hogy politikai területre tévedtem, amelyhez nekem semmi közöm sincs... Azt hiszem, hogy mulasztás és bűn lenne részemről, ha nem ezt tenném, hanem öntudatlanul nagy hatalmi helyzetemben önmagamnak tetszelegve bukdácsolnék egy rossz ébredés felé, amelynek nemcsak én adnám meg az árát. Főként ezért vagyok nyugtalan. A katonai parancsnok helyzete egy általános csuszamlás idején igen nehéz. Ha beleszól ez ügyekbe, vagy pláne ha cselekedne, akkor alkotmányellenesen viselkedik, amit nemcsak következményei folytán, mert esküjét megszegte, de azért is nehéz megtenni, mert igaz magyar ember nem tud alkotmány ellen cselekedni. Ha nem szól semmit, akkor alkotmányos helyzetének megfelelően viselkedik, de cselekedetével elkésik. És ha az előbbi magatartás esetén az a vád érheti, hogy esküjét nem tartotta be, akkor az utóbbi esetben talán még rosszabb vád emelhetik ellene a történelem előtt, hogy pipogyafráter volt, mert télenül nézte a közelgő veszedelmet.”⁷³

Az idézett írások, tartalmuk és a nemzeti történelmünkben ismert események miatt önmagukban is elgondolkodtatók, azonban az igazi jelentőségük abban mérhető, hogy meggyőző bizonyítékkal szolgálnak a mának annak megértésében, ami a 21. század geopolitikai és geostratégiai viszonyai és a globálisan ható biztonsági veszélyek árnyékában létező társadalmi közösségeink biztonsága, illetve fenntartható fejlődésének garantálása tekintetében láthatóan és érzékelhetően – történelmi-leg determinált – örök érvényű igazságként érvényesül:

- az állam és társadalmi közössége biztonságának garanciarendszerét a múltban is és a mában is a hadügy – mint társadalmi létjelenség – hatékony és eredményes funkcionális működése, illetve működtetése biztosítja;
- a hadügy hatékonysága és eredményessége szempontjából döntő jelentősége van az ország és nemzet által létrehozott és fenntartott katonai potenciál milyenségének és minőségének, hiszen ez a társadalmi képesség az aktuálisan létező biztonsági garanciarendszer szilárd alapja;
- a jelentkező biztonsági kihívásokra sikeres válaszokat adni képes hatékony katonai potenciál csak az össztársadalmi képességek (hadipotenciál) mobilizálásával, tervszerű kormányzati tevékenységen keresztül (stratégiai szintű tervezés) valósítható meg, úgy, hogy a szükséges és lehetséges katonai potenciálnak a kor és a társadalmi igények szerinti kiépítését és funkcionális működtetését a tervszerűen megvalósuló kormányzati munka elemévé tesszük (hadászati tervezés).

⁷³ SZINAI M. – SZÜCS L. – TELEKI É. (szerk.): *Horthy Miklós titkos iratai*. Budapest, Kossuth Kiadó, 1962. 350–351. o., 353–354. o.

A stratégiai tervezésben is részt vevő, hadászati tervezési feladatokat végzők a múltban is, de a jelenben is képviselt álláspontja, hogy a haditerv tartalmi helyessége vagy helytelensége felett mindig a történelem mondja ki a döntő szót, ugyanakkor a hadászati tervezésben egyedüli igaz próba és ítélet a siker vagy sikertelenség.

B) Nézetek a hadászati tervezésről napjainkban

A hadászat fogalmának, belső tartalmának változása tágabb vagy szűkebb értelmezése közvetlenül és elkerülhetetlenül hatást gyakorol a hadászati tervezésre, az ország védelmi felkészítésének tervezésére, illetve az ország védelmi tervének kidolgozására.

A létező geopolitikai és geostratégiai helyzet, a megváltozott és folyamatosan alakuló műveleti környezet változásai miatt a hadászati tervezés rendjét a megváltozott körülmények diktálta követelményekhez kell igazítani.

Az újragondolást az is indokolja, hogy ma a világban, a társadalmi lét viszonyrendszerében a gazdasági és katonai modelleket formáló ideológiáknak, elméleteknek és gyakorlatoknak olyan mérvű zavara, ellentmondásossága tapasztalható, ami jelentősen kihát a katonai erő műveleti alkalmazásával kapcsolatos elvekre és gyakorlatra is.

A honvédelem nemzeti ügy. Ebből kiindulva: országunk egyéni és kollektív védelmi képességének fenntartásában és fejlesztésében mindenekelőtt saját képességeire, nemzetgazdaságának erőforrásaira, fegyveres erőinek felkészültségére és elszántságára, továbbá polgáraiknak a haza védelme iránti hazafias elkötelezettségére és áldozatkészségére, valamint a szövetséges államok és azok fegyveres erői kölcsönös segítségnyújtására támaszkodhat.

A honvédelem célja: idegen hatalom fegyveres támadása ellen a Magyarország függetlensége, területi sértetlensége, a lakosság és az anyagi javak katonai erővel történő megvédése, illetőleg az államszervezet, ezen belül a fegyveres erők, a rendvédelmi szervek, továbbá a nemzetgazdaság, a társadalmi szervezetek és az érintett állampolgárok erre történő összehangolt felkészítése.⁷⁴

Az eddig leírtakkal összefüggésben, a továbbiakban arra vállalkozunk, hogy a biztonsági környezet globális, kontinentális és regionális helyzetére utalva, a társadalmi közösségek igényeivel összhangban, a tisztelt olvasó élé tárjuk a hadászati tervezés modelljének egy – a jelenlegi kihívásokra adható válaszok tekintetében általunk hatékonynak és optimálisnak ítélt – lehetséges változatát.

A témával kapcsolatban tudományos igényvel vizsgáljuk azokat az általunk legfontosabbnak tartott összefüggéseket, nézeteket, amelyeken keresztül a lehető legegyszerűbben bemutathatjuk azokat az elveket és gyakorlati vetületüket, amelyeket a hadászati tervezés során szükséges elvégezni. Ugyanakkor fontosnak tartjuk hangsúlyozni, hogy amikor erre vállalkozunk, nem kívánunk kitérni a békeidőszak hadseregépítési, hadseregfejlesztési, gazdálkodási, illetve igazgatási kérdéseire.

⁷⁴ A szerző által alkotott, használt fogalom.

A hadászati tervezőrendszer, a tervezés eredménye tekintetében elkülönülő, de egymástól nem elválasztható hadászati védelmi tervezőrendszerből és egy hadászati hadműveleti tervezőrendszerből áll.

a) A *hadászati védelmi tervezőrendszer*: a haderő mindenkori állapota, a védelmi alapokmányok és a lehetséges veszélyek elemzése alapján a jövő haderejének képességeire, szervezetére és alkalmazására vonatkozó hosszú távú programok és középtávú tervek kidolgozása, rendszeres időközönkénti pontosítása, valamint stratégiai szinten biztosítandó erőforrásigények megfogalmazása.

A rendszer elveket és információkat szolgáltat a védelmi politikához, és konkrét igényeket fogalmaz meg a haderő, az azt alkotó haderőnemek és azok fegyvernemei szervezetének, a vezető, végrehajtó és támogató erők felépítésének és feladatainak, az egyes területek összehangolt fejlesztési irányainak meghatározásához.

b) A *hadászati hadműveleti tervezőrendszer*: a haderő alkalmazási, felkészítési terveinek kidolgozása, rendszeres pontosítása, a haderő béke-, válságreagáló (nem háborús), illetve háborús katonai műveleti követelményeinek, feladatainak meghatározása, továbbá a végrehajtásukhoz szükséges a hadműveleti igények összeállítás.

A hadászati hadműveleti tervezőrendszer a haderő felkészültsége alapján adatokat szolgáltat és követelményeket határoz meg a funkcionális katonai képességek fenntartására, a haderőfejlesztés, valamint a katonai szervezetek és intézmények feladatainak tervezésére, valamint a feladatok végrehajtásához szükséges normákra, normakorrekciókra.

A bemutatott tartalmi összefüggések ismeretében igazolt és indokolt, hogy a hadászati tervezőrendszer integrálja – a nemzeti katonai stratégia tartalmára és a nemzeti biztonsági stratégia célkitűzéseire figyelemmel – a hadászati hadműveleti alkalmazást és felkészítést, a haderő fenntartásához és fejlesztéséhez szükséges erőforrásokat és a védelmi költségvetést, valamint a hadsereg rendeltetéséből fakadó feladatait tervező rendszereket. Ebből adódik, hogy a hadászati tervezés két alapvető tervezési folyamat összekapcsolásával valósul meg, a következőképpen:

- a katonai igények által indukált tervezési folyamat, amely meghatározza, hogy mire van szüksége a hadseregnek ahhoz, hogy megszerezze és fenntartsa képességét a veszély elhárításához;
- a gazdasági tervezésnek, az erőforrások és a költségvetés tervezésének folyamata, amely behatárolja, hogy mennyi és milyen személyekre, hadfelszerelésre, infrastruktúrára van, illetve lesz szüksége a hadseregnek képességei megszerzéséhez és fenntartásához.

A hadászati tervezés a védelmi (hónvédelmi) ügyekért felelős minisztérium tervezési rendszerén keresztül kapcsolódik a stratégiai tervezőrendszerhez. A tervezés szakközegei egyfelől a védelmi minisztérium szervezetiből, másfelől a vezérkar illetékes elemeinek állományából kerülnek ki.

5.4.2. A HADÁSZATI TERVEZÉS ALAPJAI

A honvédelmi felkészítéssel kapcsolatos feladatok, a fegyveres erők előtt álló alapfeladat (az ország védelme) mellett az egyéb feladatok (békeműveletek, válságreakgáló műveletek) komplex jellege hatással van a hadászati tervezésre, illetőleg az ország védelmi tervének kidolgozására és folyamatos naprakészen tartására.

Hadelméleti szempontból bizonyított, hogy teljesen más elveket kell követni a hadászati tervezésnél, ha az ország előtt álló honvédelmi feladatok megoldására az államvezetés kizárólag a saját lehetőségeire, erőforrásaira támaszkodhat, és teljesen másként, ha a honvédelem várható feladatait katonai szövetségben, más országok fegyveres erőivel, együttes katonai műveleteiben tervezi végrehajtani.

A fennálló helyzetet többnyire tovább bonyolítja az a tény, hogy a háború, a fegyveres küzdelem megelőzése érdekében igen sajátos védelmi (gazdasági és katonai) feladatokkal kell számolniuk a társadalmi közösségeknek a háborún kívüli helyzetekben is. Gondoljunk csak a migráció, a nemzetközi bűnözés és a terrorizmus, a békefenntartó és béketeremtő feladatok, katasztrófák következményeinek felszámolása, humanitárius segítségnyújtás és a kutatás-mentés feladataira.

Korunkban, civilizációs kultúrkörhöz való tartozástól és társadalmi berendezkedéstől függetlenül, gyakorlatilag minden társadalmi közösség alkotta államban (így Magyarországon is) a hadászati tervezést két, egymással szorosan összefüggő területen és az alábbi tartalmi elemek megjelenítésével célszerű megvalósítani:

- a nemzeti biztonsági és a katonai stratégia követelményei alapján – az ország gazdasága, a lakosság, valamint a közigazgatás honvédelmi (védelmi) felkészítésének irányelvei alapján az ország általános honvédelmére (védelmére) vonatkozóan;
- az előzőekben bemutatottakra fegyvellemel, valójában annak meghatározóan fontos részeként, a fegyveres erők műveleti alkalmazására vonatkozóan.

A stratégiai tervezés részeként megvalósuló hadászati szintű tervezőmunka eredménye az országvédelmi terv (védelmi terv) és annak döntő fontosságú része – valójában a fundamentuma – a fegyveres erők alkalmazásának terve (a haderő műveleti terve).

Fontosak tartjuk megjegyezni, hogy a felsorolt tervek valójában összetettséjük és terjedelmük tekintetében országonként eltérőek, hagyományos és digitális adathordozókon tárolt minősített dokumentumok, amelyek az általuk hordozott tartalom okán minden ország és társadalmi közössége esetében nemzetbiztonsági szempontból sorsdöntő fontossággal bírnak.

A hadászati tervezéssel összefüggő elvi tételek ismertetésekor abból indulunk ki, hogy a tevékenység elvégzéséhez – a hatékony és felelősségteljes kormányzati munka eredményeként a társadalmi közösségek és államaik rendelkeznek mindazon alapvető dokumentumokkal, amelyek nélkül aligha képzelhető el a stratégiai, és annak részeként a hadászati tervezés.

Ezek közül a legfontosabbak a következők lehetnek: az alaptörvény vagy alkotmány; a biztonsági és védelempolitikai alapelvek; a nemzeti biztonsági stratégia; a

nemzeti katonai stratégia; a honvédelmi törvény és más, a nemzeti sajátosságokból adódó – az ország védelmével kapcsolatos – törvények, kormányhatározatok.

A) Általános alapvetések

Mindenekelőtt néhány megállapítás, ami elősegítheti a hadászati tervezés feladatainak átfogóbb megértését.

Alapelvként elfogadhatjuk, hogy minden demokratikusan működő társadalomban az ország védelmének tervezése, a mindenkori geopolitikai és geostratégiai helyzet körültekintő számbavétele alapján történik, mert a háborúnak, a fegyveres küzdelemnek sajátos törvényei, törvényszerűségei vannak, amit a politikának mindenkor figyelembe kell vennie.

Azt is figyelembe kell venni a tervezésnél, hogy a hadászat – éppen a történelmi tapasztalatok alapján – nem fogadhatja el feltétel nélkül a politika, a diplomácia pillanatnyi, napi aktualitásait.

Korunkban azt tapasztaljuk, hogy a politikai lét szereplői, az alkotmányos alapon működő pártok (pártkoalíciók) befolyásuknak megfelelően részt vállalnak az általános politika, s ennek keretében a biztonságpolitika, valamint a honvédelmi felkészítés feladataiban is. Mindez véleményünk szerint elsősorban a törvényhozói munkában, illetve a kormány ilyen irányú nézeteiben és döntéseiben juthat kifejezésre. A politikának tehát részt kell vennie a hadászati tervezésében.

A tervezés során az a helyes eljárás, ha a tervezés folyamata az elemzéstől a kivitelezésig kiterjed: a lehetséges konfliktusokra; a fenyegetettségekről kialakított, reális fenyegetés vagy fenyegetések esetén a védelemmel kapcsolatos nézetekre; a valós ellenségképre; a környező országok (benne a pillanatnyi szövetségesek) tényleges szándékaira és a lehetséges stratégiai alternatívákra, továbbá a meglévő katonai erő képességeire és lehetőségeire; a szomszédos országokban lejátszódó politikai, gazdasági és katonai jelenségekre.

Meggyőződésünk, hogy a tisztelt olvasó elé tárt alapvetésben megfogalmazottak Magyarország esetében – nemzeti történelmünk ismeretében – hatványozottan igazak.

A könyvünkben is bemutatott, a 21. század második és harmadik évtizedének fordulóján létező geopolitikai és geostratégiai helyzetet, valamint a meglévő és érvényesülő biztonsági veszélyek okán hangsúlyozni szükséges, hogy hazánkban a biztonság végső garanciája a fegyelmezett, egységes katonai erő volt és maradt. Jogrendszerünk garantálja, hogy kizárólag a politikának van joga meghatározni, hogy az ország fegyveres erői milyen célok érdekében, milyen formában, hol és milyen mértékben kerülhetnek alkalmazásra.

A tényleges geopolitikai és geostratégiai helyzetet figyelembe vevő nézetek a NATO-tagsággal együtt járó kötelezettségeket is szem előtt tartók, a nemzetek Európájában létező Magyarországot akarók is ebben a szellemben foglalkoznak a honvédelem egyes kérdéseivel. Ezek a nézetek és vélemények alapvetőnek tekintik az állam szuverenitását, egyenlőségét, területi sérthetlenségét, az erőszak tilalmát,

az emberi jogok maradéktalan érvényesítését, a viták békés úton történő rendezését, a népek közötti kapcsolatok békés fejlesztését.

Hazánk biztonság- és védelempolitikájának fenntartásához és irányításához a békés, nyugodt és kiszámítható külpolitikai rendszer működtetése szükséges az állam politikai vezetése részéről. Nem kevésbé fontos garancia a belpolitikai stabilitás, és ennek fontos eleme a fegyveres erők egységes kiállása a célok megvalósítása érdekében. Véleményünk szerint ez a követelmény úgy biztosítható, ha az ország védelmi politikáját alakító pártok, parlamenti képviselők, szakemberek kellő higgadtságot, bölcsességet és önmérsékletet tanúsítanak, és minden cselekedetüket a nemzeti érdekeknek rendelik alá.

A fentiekben leírtak, úgy véljük, túlmutatnak a magyar valóságon. A glóbuszon létező országok és társadalmi közösségeik alapvető érdeke, hogy biztonság- és védelmi politikájuk „formálói”, hangsúlyosan: a kormányaik, tudatosan és felelősséggel viszonyuljanak a fenntartható fejlődésük garanciarendszerének hatékony funkcionális működtetését biztosító stratégiai szintű tervezési, szervezési és végrehajtási feladatokhoz.

A politika feladata a védelemmel (honvédelemmel), illetve az arra történő felkészüléssel kapcsolatosan a következő lehet:

- megfogalmazni és irányítani az ország biztonságpolitikáját, amelynek alapján folyhat a fegyveres erők és az ország egészének honvédelmi felkészítése;
- különböző törvényekkel, határozatokkal, állásfoglalásokkal biztosítani a katonai stratégia szilárd és egyértelmű politikai alapját;
- meghatározni a fegyveres erők konkrét társadalmi küldetését, külső és belső funkcióit;
- a fegyveres erők struktúráját, irányításának, felkészítésének rendszerét, elveit, formáit; meghatározni a fegyveres erők létszámkereteit, a béke- és háborús létszám arányait, az alapvető hadseregszervezési elveket, a fejlesztés perspektivikus irányait, a haditechnikai eszközökkel való ellátás rendjét, a fegyveres erők felkészítésének és vezetésének rendjét;
- szabályozni a fegyveres erők, a nemzetgazdaság, az ország lakossága honvédelmi és hazafias nevelésének alapvető feladatait, az állami és önkormányzati szervek felkészítésének és tevékenységének rendjét a honvédelem területén.

B) A tervezés során betartandó követelmények

A hadászati tervezéssel szemben támasztandó követelmények a következők:

- fogja át az ország biztonsága és védelme szempontjából fontos területeket;
- gondosan ügyeljen arra, hogy az egyes részrendszerek szervesen kapcsolódjanak egymáshoz;
- vegye figyelembe a várható ellenfelek politikai és katonapolitikai nézeteit, és ezek alapján az esetleges háborús előkészületeit, azok teljes vertikumát;
- a tervezés tevékenységének politikai tartalma mindenkor szorosan kapcsolódjék az együttműködőkhöz, azok hasonló feladataihoz, biztosítva az átfogó megközelítés elméletének gyakorlati megvalósulását;

- békében csak a legszükségesebb (de mindenkor elégséges) katonai létszámot és anyagi erőket vonja el a nemzetgazdaságból, de legyen mindenkor készen arra, hogy a haza védelme érdekében az ország szellemi és anyagi erejét maximálisan a védelem szolgálatába tudja állítani;
- úgy kell az előkészítő munkát végezni, hogy a létrehozott honvédelmi (védelmi) rendszer az esetleges háború bármilyen körülményei között is – legalább az alapvető területeken – őrizze meg a cselekvőképességét.

C) A fentiekkel összhangban a honvédelemmel kapcsolatos egyes döntések állásfoglalások, nyilatkozatok, vélemények kialakítása során ajánlatos minden esetben figyelembe venni:

- az ország belső politikai, gazdasági és katonai helyzetét;
- az adott időszak legfontosabb politikai, gazdasági célkitűzéseit;
- a hadtudomány állásfoglalásait a háborúkról, a hon védelméről; figyelembe kell venni más országok ilyen irányú tapasztalatait;
- az ország geostratégiai (katonaföldrajzi) helyzetét és az abból adódó következtetéseket, a külső erők általi fenyegetettséget, az agresszor várható céljait és e célok elérésének lehetőségeit;
- a más országokkal közösen elfogadott állásfoglalásokat, határozatokat, a vállalt nemzetközi kötelezettségeket;
- a fentiekkel, illetve a nemzeti biztonsági stratégiával összehangolt – azt tükröző, mindenkor érvényes – katonai stratégia legfőbb kérdéseit.

A leírtakkal egyidejűleg fontosnak tartjuk hangoztatni, hogy a védelmi politika, a katonai stratégia tartalma – a biztonsági környezet folyamatos változása miatt – a folyamatos módosulás állapotában van.

A hiteles visszatartó katonai erő garantálása a szakembereket ma az egész világon (Európában különösen, és így hazánkban is) komoly kihívás elé állítja. Ezért is szükséges gondolkodnunk az ország honvédelmi felkészítésével kapcsolatban, egy – a kor kihívásainak megfelelni tudó, a nemzeti sajátosságainknak is megfelelő – hadászati tervezési modellről.

Ennek a modellnek a kidolgozásánál véleményünk szerint a következő tényezőkre célszerű gondolni:

- a szövetséges geopolitikai és geostratégiai helyzetével összhangban a nemzeti jelleg megőrzésére és további erősítésére;
- a külpolitikai tényezők rendszerében a katonapolitika szerepének határozott erősítésére;
- az ország valóságos politikai és gazdasági helyzetére, amelyet úgy kell kezelni, hogy ez semmiképpen ne befolyásolja – még átmenetileg sem – károsan az ország honvédelmével kapcsolatos feladatok előkészítését.

A hadászati tervezés megvalósítása – a globálisan minden állam esetében érvényesülő azonosságok és átfedések mellett – valójában nemzetspecifikus jellemzője minden társadalmi közösségnek. A munkamódszer és a szervezeti oldal kialakítására döntő hatást gyakorol minden állam esetében a fennálló, létező társadalmi és politikai berendezkedés, a jogrendjében érvényesülő törvények, valamint a társadalmi fejlődést befolyásoló kulturális jellemzők és a történelmi múlt. Ebből adódik, hogy minden ország és nemzet esetében a konkrétan megvalósuló hadászati tervezés rendjét, módját, illetve formáját az adott ország esetében létező közigazgatási rendszer funkcionális megvalósulásában lehet és kell értelmezni.

5.4.3. AZ ORSZÁG VÉDELMI TERVÉNEK KIDOLGOZÁSA

Mielőtt az ország védelmi tervezéssel kapcsolatos tevékenysége tartalmának elméleti és gyakorlati kérdéseit áttekintenénk, fontosnak tartjuk hangsúlyozni, hogy a tervezés folyamatában az első – napirend előtti – feladat a tervezőmunka rendjét szabályozó irányelvek kidolgozása.

Ez – az érintettekkel együttműködésben – a vezérkar feladata. Az említett irányelvek alapján valamennyi szervezetnél, ahol az ország védelmi feladatokat ellátó erőinek alkalmazásával kapcsolatos tervezőmunka folyik, ugyancsak belső szabályozást kell kidolgozni a tervezőmunka végrehajtásához.

A tervezőmunka rendjét szabályozó irányelveknek, illetve intézkedéseknek a következőket kell tartalmazniuk:

- a kidolgozó munka általános elveit;
- a kidolgozó munka folyamatosságát biztosító határidőket;
- az együttműködőket és a tervbe bedolgozó szervezeteket;
- a tervezőmunkára vonatkozó nemzetbiztonsági előírásokat;
- a kidolgozásban részt vevő állományt;
- a kidolgozott okmányok minősítésére vonatkozó szabályokat, az okmányok őrzését, elhelyezését szabályozó utasításokat;
- a kidolgozott okmányok naprakészen tartásának feladatait;
- az okmányok időszakos egyeztetésének rendjét.

A kidolgozást szabályozó okmányokban foglalt rendszabályok betartását az arra jogosult személyeknek folyamatosan és következetesen ellenőrizniük szükséges.

A védelmi terv kidolgozásának célja: az ország mindenkori geopolitikai és geostratégiai helyzetére alapozva meghatározni a honvédelem érdekében megoldandó össztársadalmi feladatokat, biztosítani azok tervszerű végrehajtását, az ország védelmi képességének teljes mozgósítását és az érintett szervek közötti együttműködést, valamint a feladatok végrehajtásának ellenőrzését.

A) Az országvédelmi terv alapja, előkészítésének folyamata és az abban részt vevő szervezetek

A stratégiai tervezési gyakorlat tapasztalatait figyelembe véve, az országvédelmi terv elkészítése sokoldalú, egymással összefüggő és egymásra épülő előkészítési, végrehajtási és folyamatosan érvényesülő aktualizálási szakaszokból álló összetett tevékenységet – tevékenységi folyamatot – jelent.

A kidolgozó munka alapját és a tervezés során érvényesítendő kritériumkövetelményeket minden állam esetében alapvetően a következő törvények, határozatok, dokumentumok határozzák meg:

- alaptörvény (alkotmány);
- nemzeti biztonsági stratégia;
- nemzeti katonai stratégia;
- a hatályos védelmi (honvédelmi) törvény, valamint a törvény alapján kidolgozott – annak végrehajtását szabályozó – határozatok és kormányrendeletek;
- a hatályos nemzeti katonai műveleti doktrína;
- a hadtudomány (az egyetemes és a nemzeti) mindenkori ajánlásai.

Az országvédelmi terv megalkotása feladattisztázással kezdődik, amelyet a helyzetmegítélés végrehajtása, majd az elgondolás kialakítása követ. A tervekészítés következő fázisában a különféle direktívák összeállítása, tartalmuk kialakítása történik, melyek biztosítják az országvédelmi terv tartalmának megvalósítását.

a) Feladattisztázás

A feladattisztázás gondos, minden részletet magában foglaló elvégzése a tervezőmunka fontos, kezdeti szakasza, amely a honvédelem alapvető feladatait, a végrehajtás irányítóit és szervezeteit határozza meg.

A feladattisztázás során pontosan értelmezni kell:

- a hadászati tevékenységek célját;
- a honvédelemmel kapcsolatos feladatok tartalmát és azok jellemzőit;
- a honvédelmi feladatok végrehajtási területek szerinti megosztását, az egyes területeken megoldandó feladatok egymásra hatását, kölcsönös viszonyukat és hatásukat a honvédelem feladatainak teljesítésére;
- a feladatok végrehajtásához rendelkezésre álló erők, eszközök, források mennyiségi és minőségi jellemzőit;
- a nemzetközi szerződések, illetve koalíciós elköteleződés esetén a szövetségi stratégiai koncepció előírásait, hatását a honvédelmi feladatok megoldására.

Mindezek alapján következtetéseket kell levonni, amelyek a további tervezőmunka hatékony végrehajtását segítik elő, megalapozzák a helyzetmegítélés fázisában elvégzendő szakmai munka eredményességét.

b) Helyzetmegítélés

Az ország védelmére (honvédelemre) vonatkozó elgondolás, elhatározás kialakításának döntő mozzanata.

Célja a honvédelmi feladatok (a béke-, illetve a minősített időszaki feladatok előkészítése és végrehajtása körülményeinek gondos elemzése számvetések alapján) mindenoldalú tanulmányozása, értékelése, ezek alapján következtetések levonása a feladatok leghatékonyabb és leggazdaságosabb végrehajtási módjainak meghatározása érdekében. A megfogalmazott következtetések képezik a további munka alapját.

A helyzet megítélésekor körültekintően számba kell venni mindazon tényezőket, amelyek a geopolitikai és geostratégiai helyzetet jellemzik, és a megoldandó feladatok előkészítésére és végrehajtására – rövidebb és hosszabb távon is – valamilyen hatást gyakorolnak. Ezek közé tartozik az ország geopolitikai, geostratégiai helyzethez viszonyított állapota, a fegyveres erők és testületek helyzete, feltöltöttsége, béke- és háborús létszáma, haditechnikai színvonala a várható országvédelmi feladat tükrében. Ide tartozik továbbá a nemzetgazdaság helyzete, a lakosság felkészültsége a honvédelmi feladatokra, a stratégiai készletképzés állapota, a fegyveres erők haditechnikai ellátásának helyzete és fejlesztése, a hadiipari termelés milyensége és minősége, a hadszíntér előkészítése, a lehetséges ellenfelek és szövetségesek szándékai és lehetőségei meglevő hadipotenciáljuk tükrében.

Szükséges megjegyezni, hogy a helyzetmegítélés egyben a tárgyilagos számvetések és az információk feldolgozásának platformja.

A helyzetmegítélés során mindig célszerű szem előtt tartani, hogy a nemzetközi viszonyok rendszerint nem az államok katonai erőviszonyaira épülnek, hogy a nemzetközi kapcsolatok alapját a gazdaság képezi, valamint hogy az ezen a területen folyó verseny eredményeként jönnek létre a konfliktusok és folyik a politikai küzdelem.

A helyzetmegítélés eredményeként – összhangban a feladattisztázás során megfogalmazott következtetésekkel – kerülhet sor a szükséges és a további tervezőmunkát meghatározó konkrét következtetések levonására.

Az összegezett következtetéseket – a lényegét tekintve ezek adják a védelmi elgondolás alapját – a stratégiai tervezés szintjén ismertetni és véleményeztetni kell, ahol a stratégiai területekért felelős vezetők (miniszterek) és a kormányfő javaslatai nyomán tartalmát tekintve véglegesül.

c) Az elgondolás (a létező kormányzati stratégia védelempolitikai eleme)

Az elgondolásban rögzíteni szükséges az összegezett következtetések lényegét, amelyek az alábbiak lehetnek:

- a honvédelem alapvető feladatai;
- az ország honvédelmi felkészítésének főbb feladatai felelősségi területeként;
- a végrehajtásért felelős személyek, szervek, szervezetek;
- a végrehajtással kapcsolatos főbb időpontok;
- az együttműködés rendje és módja.

Az elgondolást többnyire a kormányfő írja alá, és az államfő hagyja jóvá.

d) Direktívák

A direktívák⁷⁵ a nemzeti biztonsági stratégiából levezetett ágazati stratégiák alapján összeállított, a társadalmi lét adott területére érvényes cselekvési változatok, az országvédelem hatékony, eredményes megvalósíthatósága érdekében, a hatásalapúság és az átfogó megközelítés elvére támaszkodva.⁷⁶

Az országvédelmi terv tartalma alapján tehát annyi direktíva elkészítésével számolunk, ahány minisztérium, illetve miniszteriális hatáskörű szerv tevékenységére tartunk számot az országvédelem megvalósítása során.

A direktíva leegyszerűsített tartalmát az alábbiakban a honvédelmi szakág területén kívánjuk példaként szemléltetni.

Direktíva a fegyveres erők és a honvédelemben részt vevő más fegyveres szervezetek alkalmazására.

A direktíva tartalmának főbb pontjai:

- a katonai erővel kezelendő biztonsági kihívások kontra a létező, meglévő katonai potenciál és annak lehetséges, illetve szükséges műveleti alkalmazása;
- a fegyveres erők szükséges és elégséges képességei, feladatai, fejlesztésének főbb irányai;
- a fegyveres erők és testületek hadkiegészítésének, anyagi-technikai ellátásának, valamint tartalékképzésének rendje (az alapvető logisztikai feladatok is);
- a fegyveres erők és testületek tevékenységében részt vevő más (együttműködésre utalt) szervezetek megjelölése;
- az erők alkalmazásával kapcsolatos tervező-szervező feladatok, fontosabb határidők, jelentések, felelősségi területek;
- alapvető együttműködők és az együttműködési feladatok.

A direktíva címzettjei az illetékes miniszterek és a vezérkar főnöke.

A fegyveres erők alkalmazásának tervezéséért és mindenoldalú felkészítéséért az egyszemélyi felelősséget a vezérkar főnökének és/vagy a fegyveres erők parancsnokának kell viselnie. Ebből következik, hogy az alkalmazásra vonatkozó elhatározás meghozatala – a fegyveres erők alkalmazásának tervezése – a vezérkar főnökének és/vagy a fegyveres erők parancsnokának a hatáskörébe tartozik.

A további direktívák felépítése alapvetően megegyezik az előzőekben leírtakkal, természetesen a felelősségi területeknek megfelelő, sajátos feladatokra figyelemmel.

A direktívákat általában a kormányfő írja alá.

e) Az ország védelmi terve

A *védelmi terv*: a terv elkészítése térképen és írásban, illetve táblázatosan történhet.

Az elkészítés (kidolgozás, összegzés) alapját mindazon következtetések és direktívák képezik, amelyeket az előzőekben bemutattunk.

⁷⁵ Felsőbb szerv utasítása; irányelv, útmutatás.

⁷⁶ OWENS, William A.: *America's Information Edge*. Foreign Affairs 75 (March/April 1996) 23.

A tervnek tartalmaznia kell a honvédelmi feladatok előkészítésébe és végrehajtásába bevont erőket, a béke-, illetve minősített időszak feladatokat, a végrehajtási határidőket és felelősöket, a feladatok végrehajtásába bevont erők közötti együttműködés rendjét és főbb feladatait, a logisztikai és más biztosítási feladatokat, valamint a vezetés és irányítás rendjét.

Az országvédelmi terv alapján elkészülnek a részletes tervek (a hadszíntér előkészítésének terve, az ország mozgósításának terve, a polgári védelem terve stb.) és a szükséges számvetések, mellékletek.

Az elkészült dokumentumot a kormányfő aláírása teszi hivatalossá, míg a részletes terveket az illetékes miniszterek, illetve a hasonló jogkört gyakorló országos szintű szervezetek vezetői jegyzik. A jóváhagyás felelőssége a hadsereg főparancsnoki tisztségét is betöltő államfőé.

5.4.4. A FEGYVERES ERŐK ALKALMAZÁSÁNAK TERVEZÉSE

A) Általános megállapítások az alkalmazás tervezéséhez

A fegyveres erők és az ország fegyveres védelmében részt vevő más szervezetek felkészítési és alkalmazási terveinek kidolgozása az előzőekben felsorolt alapidokumentumok alapján történik, miközben kiemelt jelentőséget kapnak a munka során a hadtudomány ajánlásai, illetve a téma kutatásában elért hazai és nemzetközi eredmények.

A fegyveres erők és más szervezetek alkalmazásának tervezését (a továbbiakban műveleti tervezés) különböző szintű vezetési szervek valósíthatják meg. A műveleti tervezést – tekintettel arra, hogy ez gyakorlatilag az összhaderőnemi hadműveletekre vonatkozik – nevezhetjük hadászati-hadműveleti tervezésnek is.

Azt is meg kell említeni, hogy a műveleti tervezés rendje a kormányzati és a fegyveres erők vezetési szerveinek felépítési és vezetési módszerei különbözőségéből fakadóan, illetve a nemzeti sajátosságokként jelentkező feladatok okán, az egyes országokban (még szövetségben is) jelentősen eltérhetnek egymástól.

Egy közös vonás azonban szinte minden állam esetében fennáll. Ez a fegyveres erők hadászati vezetési⁷⁷ (és általában a vezetés) formáinak és módszereinek a feladatok jellegével összefüggő legteljesebb összehangolására, valamint a vezetés politikai, gazdasági és katonai egységének biztosítására irányuló törekvés. E nélkül a tervezés maradéktalan végrehajtása aligha elképzelhető. Ezt tartjuk a tervezés legfontosabb elvi alapjának.

Általánosan elfogadott nézet, hogy egy esetleges háborúban, illetve a honvédelemre való felkészülés időszakában meghatározó szerep hárul az adott ország hadászati szintű katonai vezetésére. Fegyveres küzdelem bekövetkezése esetén csak a hozzáértő, a professzionálisan működtetett és működő hadászati szintű katonai vezetés képes biztosítani a fegyveres erők lehetőségeinek legteljesebb kihasználását.

⁷⁷ Az érthetőség kedvéért a továbbiakban a „vezérkar” megnevezést használjuk.

Történelmi ismereteink alapján igazolt, hogy egy ország fegyveres ereje háborús alkalmazásával kapcsolatos konkrét tervezési munka a legfelsőbb katonai vezetés (a hadászati vezetés) egyik legfontosabb feladata már a béke időszakában.

A fegyveres erők műveleti alkalmazásának teljes körű tervezését, a tervezőmunka koordinálását minden államban a hadsereg vezérkara, vagy ennek megfelelő szervezete végezi, amelynek ezirányú tevékenységét egyértelműen, pontosan szabályozni szükséges.

A műveleti tervezés célja: a lehető legpontosabban meghatározni, kidolgozni a fegyveres erők alkalmazásának módját (hadviselési mód), tevékenységük mindenoldalú támogatásának rendjét, a hadipotenciál nem katonai képességeit hordozó polgári szervekkel és szervezetekkel való együttműködés főbb irányait és feladatait, továbbá a vezetés rendjét a meghatározott hadászati cél, célok maradéktalan végrehajtása érdekében.

A fegyveres erők alkalmazásának tervezése békeidőszakban aligha valósulhat meg teljes részletességgel, különösen nem a háborús időszakra, de úgy gondoljuk, a lehető legpontosabban kell megtervezni a békeidőszaki felkészülés feladatait és a hadsereg első hadászati-védelmi hadműveletével kapcsolatos feladatokat az ellenség esetleges agressziójának visszaverése érdekében, szoros együttműködésben a szövetséges erőkkel.

Fontosnak tartjuk megjegyezni azt is, hogy még a legpontosabb „tudományos előrelátás” sem teszi lehetővé, hogy a fegyveres küzdelmet az első katonai műveletektől a békekötésig megtervezzék, még általában sem, de különösen nem részleteiben.

B) Elvárható követelmények a tervezésben részt vevőkkel szemben

A műveleti tervezés tartalmára vonatkozó ajánlás ismertetése előtt hasznos lehet egy rövid kitérőt tenni a vezérkar, illetve a vezérkari tisztek gondolkodási metódusának jobb megértése, igazolása érdekében.

Ebben az esetben természetesen a honvédelmi feladatok objektív értékelésének és megoldásának problémakörére, a feladatok, de valójában a vágyak és a lehetőségek összhangjának megteremtésére utalunk. Erről bővebben Huntington A katona és az állam című művében olvashatunk.

Egyébként ez a probléma a 21. században is a hadászati szintű műveleti tervezés megkerülhetetlen kulcskérdése.

Mondanivalónkat abból az általánosan elfogadott tételből kiindulva vezetjük le, hogy a hadelméletnek (a hadtudománynak) mindenkor tükröznie szükséges az állam biztonságáért érzett és viselt legmagasabb szintű szakmai felelősséget, s ez fokozottan érvényes a vezérkari munkára.

A vezérkari főnök és a vezérkari tisztek – ezen átháríthatatlan felelősségen alapuló – tevékenységét, magatartását, állásfoglalásait az alábbi főbb szempontok, követelmények határozhatják meg. Ebből adódóan a vezérkar:

- Minden esetben kész állást foglalni a jól szervezett, felszerelt és magas szinten felkészített hadsereg megteremtésének szükségessége és fenntartása mellett,

amelyhez indoklásként, érvekkel alátámasztva, mindenkor hangsúlyozza az állam katonai biztonságának lehetséges fenyegetéseit, a háború lehetőségét.

- Ilyen irányú törekvése – éppen küldetésének lényege alapján – jogosan elvárható, sőt egyenesen megkövetelhető. Komoly hiba származhat abból, ha szemére vetik, vagy éppen lobbizással vádolják akkor, amikor minden lehetséges forrás és adat alapján, azok felhasználásával, részletesen bemutatja az országot fenyegető lehetséges veszélyek nagyságát.
- A katonai biztonságért érzett felelőssége oda vezethet (és ezt nem szabad hibaként felróni), hogy inkább túlbecsüli a lehetséges veszélyeket, mintsem lebecsüli azokat.
- Az ország biztonságát fenyegető lehetséges katonai veszélyek megítélésénél más államoknak nem a pillanatnyi szándékait, nyilatkozatait és ígéreteit, hanem a hadipotenciáljába és a katonai potenciáljába rejlő valóságos lehetőségeit tanulmányozza.
- A tanulmányozásból levont következtetése jelentősen eltérhet, különbözhet az aktuális politikai indíttatású értékelésektől, szándékoktól és a megalapozatlan óhajoktól.

Ez a katonai szakgondolkodás számára természetes megközelítés a vezérkar küldetéséből és az azzal járó, testületi szinten érvényesülő felelősségvállalásból eredeztethető. A politikai kinyilatkozások, a különböző szándékok ugyanis gyorsan és alapjaiban változhatnak (még szerződéses ellenére is), lényegüket tekintve ingategyek és esetenként kiszámíthatatlanok lehetnek, ezért a vezérkarok számára csak óvatosan értékelhetők.

Határozottan kijelentjük, hogy az aktuális politikai helyzet geopolitikai szintű megítélése, elemzése nemcsak a vezérkarok feladata, de e vonatkozásban képviselt álláspontjukat a stratégiai vezetés szintjén célszerű figyelembe venni.

Úgy véljük, hogy a vezérkari tiszt – éppen speciális szakmai ismeretére alapozva – az a szakember, aki az ország biztonságával kapcsolatosan a legjobban tudja értékelni egy másik állam (államok) fegyveres erejét, annak harcképességét, az általa jól ismert szempontok alapján.

A vezérkari tiszt gondolkodásában (többek között) ez az ismeret, képesség úgy realizálódhat, hogy amennyiben egy államnak van ereje ahhoz, hogy veszélyeztesse a biztonságunkat, akkor úgy kell számolni, hogy azt meg is fogja tenni, ha az politikai érdekeivel egybeesik.

A leírtakból kitűnik (és ez lényeg), hogy a nemzet biztonsága katonai kérdéseinek megoldásáért felelős vezérkar véleményét, illetve az elkészített tervek tartalmát nem befolyásolhatják megalapozatlan politikai szándékok, kinyilatkozások és alkudozások.

A vezérkarnak, az állam és az azt alkotó társadalmi közösség biztonságát veszélyeztető fenyegetések valóságos körülményeinek sokoldalú, szakmailag megalapozott és folyamatos elemzése alapján, mindenkor készen kell állnia az ország honvédelmével kapcsolatos javaslatok (tanácsok) megtételére, megoldási lehetősé-

gek, alternatívák felvázolására. Ez különös hangsúlyt kap a hadászati szinten megvalósuló művelettervezés során.

A vezérkar szintjén megvalósuló tervezést befolyásoló szakterületi gondolkodásban a különböző – két- és többoldalú – szerződéseknak csak oly mértékben van igazán jelentőségük, amennyiben azok valós erőviszonyokon alapuló politikai megoldásokat tükröznek. Egyébként ez is azt a történelmileg igazolt igazságot erősíti, hogy egy állam csak akkor érhet el számottevő és tartós sikert a külpolitika és a diplomácia területén, ha rendelkezik a szándékai alátámasztásához szükséges, illetve arányos gazdasági és katonai erővel.

Elvileg minden államnak megvan a joga érdekei érvényesítéséhez, ám ezt csak akkora mértékben teheti meg, amekkora politikai térrel, gazdasági lehetőséggel és katonai erővel rendelkezik a többiekhez viszonyítva. Minden más felfogás a társadalmi lét vonatkozásában csak válsághoz, katasztrofális állapotok kialakulásához, végső esetben tragédiához vezet.

Az elmondottakból következik, hogy a vezérkart, a vezérkarban dolgozó tiszteket a háborúval, a hadviseléssel, a katonai konfliktusokkal kapcsolatos szakmai ismeretei, a hadtörténelmi eseményekből levont következtetései arra készítetik, hogy „borúlátó” legyen. Ha a tisztek felkészültsége megfelelő, akkor nem tehetnek mást, mint – az elemzésekből levont következtetések alapján – a valós helyzetet tárják a politikai vezetés elé.

A leírtakkal összefüggésben csak megerősíteni tudjuk, hogy napjaink geopolitikai és geostratégiai viszonyai között is minden társadalmi közösségnek elemi érdeke a biztonságát garantálni képes, hiteles katonai erő fenntartása, illetve műveleti alkalmazhatóságának biztosítása.

Mindezek alapján – korunkban – a vezérkari munka művelettervezésére vonatkozó legfontosabb szempontok az alábbiakban határozhatók meg:

- az ország geopolitikai helyzete alapján a geostratégiai helyzet szakmai igényességű elemzése, általános következtetések megfogalmazása;
- az ország biztonságának katonai veszélyeztetése szempontjából számításba jöhető lehetséges veszélyek és erők felsorolása, bemutatása és átfogó értékelése;
- a fegyveres erőkre háruló katonai feladatok részletes elemzése, értékelése minden katonai műveleti időszakra;
- a rendelkezésre álló erők és eszközök, szervezetek állapota, illetve ennek „összevetése” a lehetséges katonai feladatokkal;
- pontos követelmények (ajánlások) megfogalmazása a politikai vezetés számára a cél-feladat és képesség összhangjának megteremtésére vonatkozóan;
- a hadászati tervezésre vonatkozó konkrét feladatok elemzése és javaslat a feladatok elosztására, végrehajtására;
- a feladatokra és a tervezésre vonatkozó pontosított, egyeztetett következtetések megfogalmazása;
- a hadászati elhatározás főbb kérdéseinek kidolgozása.

C) A kidolgozómunka nagybani sorrendje, az elkészítendő okmányok

Mielőtt általánosságban megvizsgáljuk és ismertetjük a végrehajtandó feladatok sorrendjét és tartalmát, fontosnak tartjuk megemlíteni, hogy ebben az esetben is el kell készíteni az „Írányelvek a tervezőmunka végrehajtására” című okmányt, amelyben rögzíteni szükséges:

- a tervezőmunka célját;
- a legfontosabb nemzetbiztonsági rendszabályokat az ügyiratok kezelése, tárolása, valamint őrzésvédelme tükrében;
- a tervezőmunkába bevont teljes állományt (beosztás és név szerint);
- a tervezőmunka végrehajtásának helyszínét (a nem háborús feladatokat a készenlét fokozásának tervezésével együtt célszerű végezni, a háborús alkalmazás tervezését csak az erre a célra előkészített és kellően biztosított munkahelyen szabad végrehajtani), az ide történő belépés rendjét szabályozni szükséges;
- a kidolgozandó tervokmányok felsorolását, és azok központi, illetve differenciált elhelyezését;
- a kidolgozómunka főbb határidőit, a kidolgozásért felelős személyeket és szervezeteket;
- a beszámolók és jelentések rendjét, időpontját és időtartamát;
- a naprakészséget biztosító legfontosabb rendszabályokat és határidőket; a szabályozás bármilyen megsértése esetén követendő rendszabályokat, valamint a szükséges intézkedéseket.

a) Feladattisztázás

Alapja: az ország geopolitikai és geostratégiai helyzetének ismerete, az esetleges változások folyamatos figyelemmel kísérése, elemzése és értékelése, valamint javaslatok megtétele a „Direktíva a fegyveres erők alkalmazására” című tervre vonatkozóan.

A feladatot végrehajtják: a vezérkari főnök vezetésével az általa meghatározott állomány és az együttműködő szervezetek kijelölt szakmai képviselői.

A feladattisztázás tartalma: a fegyveres erők honvédelmi feladatainak pontos megértése és az ezzel kapcsolatos „főparancsnoki” elgondolás pontos megértése. A feladatokhoz rendelt erők, eszközök, együttműködők megjelölése, a feladatok végrehajtására vonatkozó alapvető következtetések levonása, ami egyébként a további munka alapja is.

b) Helyzetmegítélés

Tartalma: a helyzetmegítélés keretében a pontosított feladatokkal összhangban, sokoldalúan mérlegelni kell mindazon tényezőket, amelyek bármilyen befolyást gyakorolhatnak a feladatok végrehajtására. E tevékenység során alapvetésként kell kezelni az

ország geopolitikai és geostratégiai helyzetének tárgyilagos figyelembevételét. Fontos szempont az is, hogy a katonai feladat lehetséges végrehajtása során alkalmazni tervezett katonai képességeknek milyen a jelenlegi állapota, illetve ebből adódóan mi szükséges ahhoz, hogy „az igény és a lehetőség” egyensúlya megteremtődjön.

A feladatot végrehajtják: alapvetően a feladatbiztosításnál bevont személyek, szervezetek, a vezérkari főnök döntésének megfelelően.

c) A hadászati szintű műveleti elhatározás

A tervezés során elvégzett munka összegzett tapasztalatai és következtetései alapján az elhatározást térképen és szöveges (táblázatos) formában célszerű elkészíteni.

Az elhatározásnak világosan tükröznie kell:

- az országot érintő lehetséges katonai veszélyek teljes spektrumát, a veszélyeztetés és a katonai műveletek teljes időtartamára;
- a saját geopolitikai és geostratégiai helyzet körültekintő és minden részletre kiterjedő értékelését;
- a fegyveres erőknek és a rendvédelmi szerveknek a készenlét fokozásával és mozgósításával kapcsolatos feladatait, követelményeit;
- a lehetséges és várható erőviszonyok különböző változatainak meghatározását egy esetleges háború kezdetén, illetve a fegyveres erők első hadászati hadműveletének időszakára;
- az erők és eszközök csoportosításait és tevékenységük fő irányait a különböző katonai feladatoknak megfelelően;
- a katonai feladatok végrehajtása alapvető módjainak és formáinak meghatározását a sikeres végrehajtás érdekében;
- a követelményeket a hadászati-hadműveleti csoportosítás kialakítására vonatkozóan, elsősorban az esetleges háború kezdetéhez;
- a hadászati-hadműveleti felvonulás és szétbontakozás rendjének meghatározását (a fegyveres erők és testületek feladatait a végrehajtók szintjéig meg kell határozni);
- a tevékenységek harci támogatásával és harci kiszolgáló támogatásával kapcsolatos feladatokat;
- az együttműködéssel, valamint a vezetéssel kapcsolatos alapvető feladatokat.

Fontosnak tartjuk megemlíteni, hogy a műveleti elhatározás kialakításának folyamatában a szükséges mértékben figyelembe kell venni az ország honvédelmi felkészítésének a tervezés időszakában meglévő milyenségi és minőségi mutatóit.

Az elhatározást a vezérkari főnök jelentés formájában terjeszti az ország politikai vezetésében a fegyveres erők főparancsnoki tisztségét ellátó közjogi méltóság elé, majd az elhatározásnak megfelelően kerülhet sor a különböző hadműveleti tervek kidolgozására, azok naprakészen tartására, továbbá ugyancsak a jóváhagyott (elfogadott) elhatározás alapján történik az ország fegyveres erőinek fejlesztése, szervezése, illetve felkészítése.

Az állam fegyveres erői hadászati műveleti alkalmazására készült terv két egymással szorosan összefüggő részből épül fel:

- az ország fegyveres erői készenlétének fokozásával és mozgósításával kapcsolatos tervek;
- az ország fegyveres erői alkalmazásának hadműveleti tervei a katonai műveletek alapvető fajtái szerint.

A felsorolt dokumentumok konkrét tartalmi és formai kidolgozása kizárólag (éppen a várható tevékenység jellegéből, az abban részt vevő erők mennyiségétől és minőségétől függően) az ország fegyveres ereje vezérkarának koordinálótevékenysége mellett, illetve a vezérkarnál a fegyveres erők és más érintett szervek képviselőinek bevonásával, folyamatos munkával lehetséges.

A hadászati tervezés részeként elkészülő, a fegyveres erők műveleti alkalmazását tartalmazó hadászati-hadműveleti tervben a következő főbb tételeket célszerű – a tartalmi változtatás lehetőségének fenntartása mellett – rögzíteni:

- a mindenkori geopolitikai és geostratégiai helyzet körültekintő értékelése;
- az ország fegyveres erőinek teljes harckészültségbe helyezésével kapcsolatos alapvető feladatok, és ezt követően a fegyveres erő megfelelő csoportosítása az ország területén;
- az erők és eszközök átcsoportosítása a konkrét feladatoknak és a veszélyeztetési irányoknak megfelelően;
- az agresszor elleni tevékenységben való részvétel hadászati-hadműveleti feladatai;
- a hadászati-hadműveleti műveletek vezetése és a résztvevők konkrét hadműveleti feladatai az adott körzetben, illetve a megszabott irányban;
- a fegyveres erők és a rendvédelmi szervek közötti együttműködés alapvető kérdései, módszerei, formái; a más országok (a szövetség) fegyveres erőivel való együttműködés különleges esetei és feladatai;
- alapvető anyagi-technikai számvetések a tevékenységek előkészítésével és vezetésével kapcsolatban.

Természetesen a hadászati-hadműveleti tervhez mint az ország fegyveres erői alkalmazásának alapvető tervéhez, ezer szálon keresztül kapcsolódnak az adott állam hadseregének méretéből és a nemzeti sajátosságok alapján megvalósuló haderőtervezés szerint hadrendben tartott haderőnemi harci, harci kiszolgáló, valamint harci kiszolgáló és támogató katonai egységek hadműveleti-harcászati műveleti és harcászati műveleti tervei.

A honvédelemmel kapcsolatos hadászati tervezés – különösen az elemzések és számvetések tekintetében – folyamatos, ami optimális esetben azt eredményezi, hogy az állam és társadalmi közössége biztonsági garanciarendszerének hatékonyan működőképes állapotával képes az ország és a nemzet biztonságát és fenntartható fejlődését a 21. század geopolitikai és geostratégiai viszonyai között is szavatolni.

6. BEFEJEZÉS

A témakört, amelyet könyvünk tartalmául választottunk, a hadelmélet sajátos nézőpontján keresztül, a hadtudomány-rendszertani összefüggései keretében fennálló viszonyok tükrében, objektív szemlélettel tártuk a tisztelt olvasó elé. A hadügy mint társadalmi létjelenség 21. századi jellemzőinek jelen írásműben megjelenő tartalmi feldolgozása egyedi, és mint ilyen, a maga nemében hiánypótló. Különösen igaz ez a megállapítás, ha arra gondolunk, hogy a társadalmi lét biztonságának és fenntartható fejlődésének korunkban megvalósítható megoldásáról a társadalmi gondolkodás szintjén jelentős tájékoztatás, és ebből adódóan bizonytalanság tapasztalható. Az elmúlt negyedszázad történései a társadalmi lét viszonyrendszerében olyan szociológiai, és ebből adódóan filozófiai lenyomatot képeztek a nyugat-európai civilizációs kultúrkört alkotó társadalmi közösségek majd' mindegyikének funkcionális tevékenységében, ami végső soron résztükröl biztonsági garanciarendszerük és az annak alapját képező katonai potenciáljuk szükséges és elégséges szintű fejlesztésének elhanyagolásához vezetett.

Történelmi példák sora bizonyítja, hogy a különböző társadalmi rendszerekben élő társadalmi közösségek életében – az ókortól napjainkig – meghatározó, sőt döntő szerepet játszottak a fegyveres erők.

A hadseregek minden történelmi korban, a különböző nemzetek vezetői és kormányai kezében, a hatalom alapvető eszközét jelentették. Birodalmak, nagyhatalmak, államok és népcsoportok, valamint különböző szövetségek létét vagy nemlétét határozták meg a mindenkori hatalom kezében lévő fegyveres erők.

A fegyveres küzdelmek megvívásához – azok céljától, nagyságától, idejétől, lefolytatásának rendjétől függetlenül – a hadseregek nélkülözhetetlenek voltak. Nem véletlen, hogy a korábbi évszázadokban és ma is a különböző nagyságú és társadalmi berendezkedésű országok fennmaradásának, biztonságának általában alapvető eleme a fegyveres erő volt. Az államok – különösen az újkortól – a minél nagyobb és korszerűbb fegyveres erő fenntartásában látták létük biztonságát. Ebből adódóan, a különböző történelmi időszakokban a fegyveres erők létrehozása, fenntartása, korszerűsítése és felkészültségi szintjének meghatározása mindenkor a hatalom, illetve a legfelsőbb állami vezetés feladata és felelőssége volt.

Ez nem véletlen, mivel az évszázadok során megvívott háborúk és azok kimenetele a különböző háborúkban részt vevő népek, nemzetek, országok, birodalmak sorsát határozták meg véglegesen vagy hosszabb-rövidebb időszakra.

Hosszú évszázadokon keresztül nemzetközileg és erkölcsileg is elfogadott tény volt, hogy a fegyveres küzdelmekben a fegyverek erejével és több-kevesebb véráldozattal legyőzött nép vagy nemzet elfoglalt területe a győztes birodalmak vagy államok részévé, birtokává vált.

E felfogásban lényegesnek ítélni való változás csak a második világháború utáni időkben, elsősorban az Egyesült Nemzetek Szervezetének megalakulásával történt. Ez a változás azonban a gyakorlatban az államok nagy részénél kevésbé volt érezhető a katonai műveletek végrehajtása után.

Elmondható, hogy szinte minden katonai erővel rendelkező állam legfelsőbb állami és katonai vezetése kidolgozza és törvénybe foglalja fegyveres erejének részletes feladatait, függetlenül attól, hogy ezt katonai stratégiának, honvédelmi tervnek, védelmi tervnek, nemzeti stratégiának vagy másnak nevezi.

A fegyveres erők törvényben meghatározott feladatai az állam társadalmi berendezkedését, bel- és külpolitikáját, rövid és hosszú távú politikai és katonai elgondolását tükrözik.

Napjainkban a fegyveres erők részére meghatározott feladatok minden időben és bármilyen körülmények közötti végrehajtására csak szilárd fegyvelemmel és erkölcsi tartással rendelkező személyi állománnyal, a kor követelményeinek megfelelő haditechnikával, a szakfeladatokra sokoldalúan felkészített és kiképzett csapatokkal és törzsekkel lesz lehetőség. Valamint akkor, ha a könyvünkben leírtakat a társadalom tagjai elfogadják és áldozatokat is vállalnak megvalósításuk érdekében.

A kör bezárult, és a kötet végén visszautalunk az írásmű bevezetőjében rögzített gondolatokra.

Őszintén reméljük, hogy e könyv megírásával sikerült a tisztelt olvasók számára – a hadügy, a katonai műveletek és a hadviselés elmélete és gyakorlata tárgyában – átadni a korszerű hadtudományi alapokon nyugvó rendszerezett ismereteket. Olyanokat, amelyek elsajátítása és megértése után az azokkal rendelkezők képessé válnak helyesen értelmezni – a 21. század társadalmi viszonyai között – a katonai erő műveleti alkalmazásának a politikában, a biztonságpolitikában, a gazdaságban és nem utolsósorban mindezek eszenciájaként a hadügyben betöltött szerepét és jelentőségét.

A kötet a hadügy, a katonai műveletek és a hadviselés elméletének és gyakorlatának rendszertana. Tematikus és rendszerezett tartalma, a benne szereplő fogalmak, illetve a tudományelméleti és gyakorlati kategóriák, valamint az azok rendszerét magyarázó és értelmező, tudományosan megalapozott elemzések hitünk szerint hozzájárulnak ahhoz, hogy jelenkori társadalmunkban a tudományos, a szakmai közvélemény, és ezek által a közgondolkodás valamennyi képviselője e témakörökben szakszerű, korszerű és jól alkalmazható ismeret birtokosává váljon.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 400/2 MC Directive for Military Implementation of Alliance Strategy.
A háborúk világtörténete. Budapest, Corvina Kiadó, 1992.
- AAP-6 (2007) NATO GLOSSARY OF TERMS AND DEFINITIONS.
- AAP-15 (2006 NATO GLOSSARY OF ABBREVIATIONS USED IN NATO DOCUMENTS AND PUBLICATIONS).
- AAP-42 NATO STANDARDIZATION GLOSSARY.
- Ács Tibor (szerk.) et. al.: *A magyar katonai gondolkodás története.* Budapest, Zrínyi Kiadó, 1995.
- ÁGH Attila: *Globális kihívás.* Budapest, Magvető Kiadó, 1987.
- ÁGH Attila: *Konfliktusok, háborúk.* Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1989.
- AJP-01 (C) Allied Joint Doctrine.
- AJP-01 (B) Szövetséges Összhaderőnemi Doktrína HM HVK HDM CSF
Nytsz.: 1894/2/2000.
- AJP-2 Allied Joint Intelligence, Counter-Intelligence and Security Doctrine.
- AJP-2.1 (A) Allied Joint Doctrine for Intelligence Procedures.
- AJP-3 (A) Allied Doctrine for Joint Operations.
- AJP-3.4.1 Peace Support Operations.
- AJP-3.4.2 Non-Combatant Evacuation Operations.
- AJP-3.9 Allied Joint Doctrine for Joint Targeting.
- AJP-3.10 NATO Information Operations Doctrine (tervezet).
- AJP-3.10.1 Allied Joint Doctrine for Psychological Operations.
- AJP-3.12 Joint Engineering.
- AJP-3.13 ALLIED JOINT DOCTRINE FOR THE DEPLOYMENT OF FORCES (TERVEZET).
- AJP-4 (A) ALLIED JOINT LOGISTIC DOCTRINE.
- AJP-5 ALLIED JOINT DOCTRINE FOR OPERATIONAL PLANNING.
- AJP-9 NATO CIVIL-MILITARY CO-OPERATION (CIMIC) DOCTRINE.
- Ált/27. Magyar Honvédség Összhaderőnemi *Doktrína 2. kiadás.* MH DSZOFT kód:11313.
- Az egyetemes és magyar hadművészet fejlődése az ókortól napjainkig.* Debrecen, Zrínyi Katonai Kiadó, 1986.
- BIMBÓ József: *Légierő a háborúkban.* Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1973.
- BOMBAY László: *És feldübörögtek a tankok.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1990.
- BRZEZINSKI, Zbigniew: *A nagy sakktabla.* Budapest, Európa Könyvkiadó, 1999.
- CHURCHILL, Winston S.: *A második világháború 1–2.* Budapest, Európa Könyvkiadó, 1989.
- CLAUSEWITZ, Carl von: *A háborúról, I–II kötet.* Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1961–1962.
- Comprehensive Political Guidance, Riga, 2006 nov. 29. (<http://www.nato.int/docu/basics.htm>)

- CSIZMADIA Sándor: *A geopolitika, mint a nemzetközi kapcsolatok elemzésének módszere*. Külpolitika, 1998. 1. szám.
- DE GAULLE, Charles: *Háborús emlékiratok*. Budapest, Gondolat Kiadó, 1973.
- DEÁK János: *A katonai műveletek hadászati jellemzői napjainkban*. Hadtudomány, 2005. 4. szám. (http://www.zmne.hu/kulso/mhtt/hadtudomany/2005/4/2005_4_6.html [2008. 05. 19.]])
- DEÁK János: *Napjaink és a jövő háborúja*. Hadtudomány, 2005. 1. szám. (http://www.zmne.hu/kulso/mhtt/hadtudomany/2005/1/2005_1_3.html [2008. 05. 19.]])
- DEÁK Péter: *A hadügy és forradalma*. Valóság, 1987. 3. szám.
- Defence Capabilities Initiative (DCI). (<http://www.nato.int/docu/comm/1999/9912-hq/fs-dci99.htm>.)
- FORGÁCS Balázs: *Káosz vagy rend a gerilla-hadviselésben?* Kommentár, 2008. 1. szám.
- FRUNZE, M. V.: *Válogatott művek*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 1959.
- GAZDAG Ferenc (szerk.): *NATO-kézikönyv*. Budapest, Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, NATO Információs és Sajtóiroda, 1997.
- GIAP, Vo Nguyen: *A népi háborúról*. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1960.
- GROEHLER, Olaf: *A légiháborúk története (1910–1980)*. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1983.
- Hadtudományi Lexikon I–II. Kötet*. Budapest, Magyar Hadtudományi Társaság, 1995.
- JULIER Ferenc: *A hadvezetés művészete*. Budapest, Magyar Szemle Társaság, 1931.
- KENDE István: *Napjaink százhusz háborúja 1945–1976*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979.
- KESZTHELYI Gyula: *A hatásalapú műveletek logisztikai műveletekkel szemben támasztott újszerű kihívásai*. PhD doktori értekezés. Budapest, ZMNE BJKM, Katonai Műszaki Doktori Iskola, 2008.
- KOVÁCS Jenő: *A hadászat, a geostratégia, a katonai doktrína új irányzatának hatása Magyarországon honvédelmi rendszerére*. Budapest, ZMKA, Doktori értekezés, 1989.
- KOVÁCS Jenő: *Magyarország katonai stratégiája. Elméleti kutatási területek*. Budapest, OTKA (ZMKA), 1995.
- KÖSZEGVÁRI Tibor: *A hadtudomány fejlődése az ókortól a 21. századig*. Budapest, ZMNE, 2008. Egyetemi tansegédlet.
- KÖSZEGVÁRI Tibor: *Hadviselés a 21. században*. Hadtudomány, 1999. 1. szám.
- Magyarország az első világháborúban. Lexikon A–Zs*. Budapest, Petit Reál Könyvkiadó, 2000.
- MC 53/2 Terms of Reference for the Supreme Allied Commander Europe (SACEUR).
- MC 58/3 Terms of Reference for the Supreme Allied Commander Transformation.
- MC 133/3 NATO's Operational Planning System 22. MC 317/1 The NATO Force Structure.
- MC 324/1 The NATO Military Command Structure.
- MC 327/2 NATO Military Policy for Non-Article 5 Crisis Response Operations.
- MC 362/1 NATO Rules of Engagement.
- MC 389/2 MC Policy on NATO's Combined Joint Task Force 26. MC.
- MC 402/1 NATO Military Policy on Psychological Operations.
- MC 411/1 NATO Military Policy on Civil-Military Cooperation (CIMIC).
- MC 422/1 NATO Policy on Information Operations.
- MC 457 NATO Military Policy on Public Information.
- MC 472 NATO Military Concept for Defence Against Terrorism.
- MC 477 Military Concept for the NATO Response Force.
- Military Committee Guidance on the Relationship between NATO Policy and Military Doctrine.
- Montgomery tábornagy emlékiratai*. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó – Kossuth Könyvkiadó, 1981.
- NAGY Miklós – PRAVECZKI Zoltán: *A tengeri uralomról*. Új Honvédségi Szemle, 1998. 8. szám.
- NAGY Miklós Mihály: *A katonai erőszak elmélete és a 20. század*. Múltunk, 2004. 4. szám, 146–175. o.
- NATO Crisis Response System (NCRS): Policy Guidelines.
- NATO Crisis Response System Manual.
- Nemzetközi katonai almanach*. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1969.
- Niccolo Machiavelli művei. I–II. kötet (A fejedelem)*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1978.
- PERJÉCS Géza: *Clausewitz és a háború praxeológiája*. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1988.

- PERJÉS Géza: *Clausewitz*. Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1983.
- Prague Capability Commitment – (PCC). (http://www.nato.int/issues/prague_capabilities_commitment/index.html)
- Results of the Work on NATO-EU Relations.
- Secure Europe in a Better World (EUROPEAN SECURITY STRATEGY).
- STANAG 2014 FORMATS FOR ORDERS AND DESIGNATION OF TIMINGS, LOCATIONS AND BOUNDARIES.
- STANAG 2101 ESTABLISHING LIAISON.
- STANAG 7160 AVIATION SAFETY – AFSP-1 (A).
- SUHAY Imre: *Hadviselés és hadvezetés*. Budapest, Singer és Wolfran, 1940.
- Szovjetszkaja Vojennaja Enciklopédia. I–VIII*. Moszkva, Voenizdat, 1978–1984.
- SZTERNÁK György: *A katonai műveletek megvívásának jellemzői napjainkban, levonható következtetések, hatása a hadtudomány fejlődésére*. Sereg Szemle, VIII. évfolyam, 3. szám, 2010. július–szeptember.
- SZTERNÁK György: *A NATO új stratégiája és a fegyveres erők feladatai, fejlesztése közötti kapcsolat*. Sereg Szemle, IX. évfolyam, 1. szám, 2011. január–március.
- The Alliance's Strategic Concept.
- Válogatás burzsoá hadtudományi írásokból*. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1985.
- VASZILJEVSKIJ, A. M.: *A vezérkar élen*. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó – Kossuth Könyvkiadó, 1975.